

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

DOKTORA TEZİ
İKTİDARIN MEŞRULAŞTIRILMASINDA EĞİTİM
POLİTİKALARI (1920-2015)

SERKAN GİYAS ÇATALBAŞ

2502140353

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. SERPİL ÇAKIR

İSTANBUL – 2021

ÖZ

İKTİDARIN MEŞRULAŞTIRILMASINDA EĞİTİM POLİTİKALARI (1920-2015)

SERKAN GIYAS ÇATALBAŞ

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de 1920 -2015 yılları arasındaki siyasi iktidarlar tarafından kurgulanan eğitim politikalarının çıkarılan yasalar, yönetmelikler, milli eğitim şuraları, genelgeler ve söylemler üzerinden analiz edilmesidir. Siyasi iktidarlar eğitimi kendi ideolojilerine göre kurgulayabilir, onu hegemonyalarını yeniden üretme noktasında etkili bir aygıt olarak kullanabilirler. Aynı zamanda bu bir iktidar mücadelesidir de. Tezde bu nedenle bu mücadelenin unsurlarına da bakılacaktır. 1920-2015 tarihleri arasında “*ideolojik iktidarın*” inşa süreci, yapılan reformlar, neoliberal politikaların Türkiye Eğitim Sistemine etkileri, siyasi iktidarların eğitim politikalarının söylemler, simgeler, semboller ve kavramlar üzerine nasıl inşa ettiği de incelenecektir.

Siyasi iktidarların kendilerini meşrulaştırma aracı olarak gördükleri eğitim politikaları, tarihsel dönemler içinde farklılık göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında ulus devlet inşa süreci yaşanırken, kültür odaklı eğitim politikaları benimsenmiş; 1980 sonrasında ise, neoliberal-popülist eğilimli eğitim politikalarına geçilmiş, Türk-İslam sentezi ulusal kimliğin ayrıcalıklı bir bileşenine dönüşmüştür. 2010’da itibaren ise bu durum eğitimdeki uygulamalarda da kendini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, politika, hegemonya, iktidar, meşruiyet

ABSTRACT

EDUCATIONAL POLICIES IN LEGITIMIZING POWER (1920-2015)

SERKAN GIYAS ÇATALBAŞ

This study's main purpose is to be analyzed through the laws, regulations, national education councils, circulars, and discourses enacted by the education policies established by the political powers between the years 1920– 2015 in Turkey. Political powers can construct education according to their ideology and use it as an effective device to reproduce their hegemony. It is also a power struggle. Therefore, the elements of this struggle will be looked through in the thesis. The building process of ideological power, the reforms made, the effects of neoliberal policies on Turkey's Education System, how the educational policies of political powers build on discourses, images, symbols, and concepts between the years 1920-2015 will be examined. Turkish-Islamic synthesis has become a privileged component of national identity

Educational policies, which political powers regard themselves as a means of legitimization, differed historically. At the date of the Republic of Turkey's establishment year, while the state-building process was going on, culture-oriented education policies have been adopted, and after 1980, neoliberal - anti-elitist inclined educational policy has been adopted; Turkish-Islamic synthesis has become a privileged component of national identity. As of 2010, this situation has also been reflected in the practices in education.

Keywords: Education, politics, hegemony, power, legitimacy.

ÖNSÖZ

Eğitim, bireyin zihni, bedeni, duyuşsal ve davranışsal yönlerini geliştiren, ona meslek kazandıran önemli araçlardan olduğu gibi siyasal iktidarın kendini meşrulaştırma araçlarından da biridir. Bu yolda biçimlenen eğitim politikalarıyla okullar açılır, eğitim-öğretim programlarının hazırlanır, öğretmen yetiştirilir ve bunlarla ilgili olarak hukuki düzenlemeler yapılır. Makro ve mikro düzeyde planlamalar yaparken eğitim-öğretim sisteminin korunması veya değiştirilmesine yönelik kararlar alınır. Burası iktidar mücadelesinin gözlenebileceğı en önemli alanlardan biridir de.

Bu tez çalışmasında, yukarıda belirtilen hususlar, Türkiye örneğı üzerinden 1920-2015 tarihleri esas alınarak hükümet ve parti programları, eğitim şuraları, mevzuatlar, belgeler, uygulamalar, söylemler üzerinden inceleme konusu edilmiş; iktidar mücadelesinin eğitime etkileri araştırılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgisiyle bana yol gösteren, cesaretlendirici desteğı ile yılmamamı sağlayan danışman hocam Prof.Dr.Serpil Çakır'a; Tez izleme komitemde değerli fikirleri ile beni yönlendiren Prof.Dr.Vildan İyigüngör ve Doç.Dr.Ateş Uşlu'ya; değerli katkılarını esirgemeyen Prof.Dr. Firdevs Gümüşoğlu'na; çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli eşim Ahu Çatalbaş'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Serkan Gıyas Çatalbaş

İstanbul-Şubat 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİDARIN KAYNAKLARI, MEŞRUIYETİ, İDEOLOJİSİ VE EĞİTİMİ

1.1. İktidarın Kaynakları ve Meşruiyeti	7
1.2. İdeolojik İktidarın Eğitimi.....	11
1.3. Devlet Kapasitesinin Eğitim Sistemine Etkisi.....	14
1.4. Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Eğitim	19
1.5. Eğitim Politikalarında Eleştirel Yaklaşım	21

İKİNCİ BÖLÜM

1920-1950 DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI

2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşası ve Eğitim	31
2.2. Eğitim Aygıtının Şekillenmesinde Ziya Gökalp Faktörü ve Maarif Kongresi	38
2.3. Eğitim’de Sekülerleşme ve Modernleşme Hamleleri.....	40
2.4. Ulus Devlet İnşa Sürecinde Halkın Eğitilmesi: Halkevleri.....	46
2.5. Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Politikalarına Etkileri	48
2.6. Bir Eğitim Projesi: Köy Enstitüleri	52
2.7. Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı ve Meslek Sanat Okullarının Açılması	55

2.8. Çok Partili Düzene Geçişte Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1946-1950)....	58
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950-1980 DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI

3.1. Demokrat Parti Dönemi Eğitimi Politikası ve İdeolojisi.....	62
3.1.1. Eğitimde Paradigma Değişikliği: Okullarda Din Derslerinin Konulması ve İmam-Hatip Okullarının Açılması	67
3.1.2. Köy Enstitülerinin Kapatılması	70
3.1.3. Halkevleri'nin Kapatılması.....	72
3.2. Planlı Kalkınma Dönemi Eğitim Politikaları (1960-1980)	74
3.2.1. Eğitimin Yeni İdeolojisi: Muhafazakâr Milliyetçilik	78
3.2.2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası, Olağan Dışı Hükümetler: 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunun Kabulü	89
3.2.3. Milliyetçi ve Maneviyatçı Eğitim Politikalarına Muhalefet: Türkiye Solunun Eğitime Eleştirel Yaklaşımı.....	92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NEOLİBERAL DÖNEMİN EĞİTİM POLİTİKALARI

4.1. 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL DÖNEMİN EĞİTİM POLİTİKALARI (1980-2000)	99
4.1.1. Askeri İktidar Dönemi Eğitim Politikaları.....	99
4.1.2. ANAP Hükümetleri Dönemi Eğitim Politikaları.....	103
4.1.3. Koalisyon Hükümetleri Dönemi Eğitim Politikaları	107
4.2. 2000 SONRASI TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL DÖNEMİN EĞİTİM POLİTİKALARI (2000-2015)	114
4.2.1. AK Parti'nin İdeolojisi ve Kimliği	114
4.2.2. AK Parti Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim.....	116
4.2.3. AK Parti'nin Eğitim Stratejisi.....	120
4.2.3.1. Milli Eğitim Bürokrasisinin Yeniden İnşası	124

4.2.3.2. Eğitim Sisteminin Yeniden İnşası: İlköğretim ve Eğitim Kanununda Bazı Değişikler Yapılmasına Dair Kanun.....	127
4.2.3.3. İlköğretim Yaşının Öne Çekilmesi.....	132
4.2.3.4. AK Parti'nin Eğitimi Yeniden İnşa Sürecinde Değerler Eğitimi.....	134
4.2.3.5. Dernek ve Vakıfların Kamusal Eğitim Alanında Meşrulaştırılması.....	138
4.2.4. Neoliberal Politikalar Ekseninde Eğitim	142
4.2.4.1. Eğitimde Sosyal Politikalar.....	142
4.2.4.2. Kapitalizme Kalifiye Eleman Yetiştirilme Sürecinde Meslek Liseleri	144
4.2.4.3 Neoliberal Politikalar Çerçevesinde Eğitimin Özelleştirilmesi, Dershanelerin Kapatılma Meselesi	147
4.2.4.4. Neoliberal Politikalar Çerçevesinde 2023 Stratejik Belgesi Ve Fatih Projesi.....	152

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EĞİTİM SİSTEMİ SİSTEMİNE SAYISAL VERİLERLE GENEL BİR BAKIŞ

5.1. Milli Eğitimin Genel Görünümü	156
5.2. Milli Eğitimin Yasal Çerçevesi	157
5.3. Örgün Eğitim.....	159
5.3.1. Okulöncesi Eğitim	159
5.3.2. İlköğretim Kurumları	161
5.3.3. Ortaöğretim.....	168
5.3.3.1. Genel Ortaöğretim.....	168
5.3.3.2. Din Öğretimi (İmam-Hatip Okulları).....	174
5.3.3.3. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim	178
5.3.4. Yükseköğretim.....	180
5.3.5. Açık Öğretim	183

5.4. Yaygın Eğitim	183
5.5. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Verileri.....	187
SONUÇ.....	193
KAYNAKÇA	198
ÖZGEÇMİŞ.....	231

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi İmam-Hatip Okulları Sayısal Verisi..	69
Tablo 2. 2018-2019 MEB'e Bağlı Tüm Eğitim Kurumları	156
Tablo 3. 1994-2019 Okul Öncesi Okulların Sayısal Verisi.....	160
Tablo 4. 1923-2019 İlköğretim Okul Sayısal Verisi	164
Tablo 5. 1923-2019 Genel Ortaokulların Sayısal Verisi	165
Tablo 6. 1999- 2012 İlköğretim Okulları Sayısal Verisi.....	167
Tablo 7. 2011-2019, İmam-Hatip Orta Okulları Sayısal Verisi	168
Tablo 8. 1923-2019 Ortaöğretim(Lise) Sayıları.....	169
Tablo 9. 1983-2018 Yılları Arası Özel Okulların Toplam Okul Sayısına Oranı	171
Tablo 10. 2014-2019 Yılları Arası Okullara Göre Destek Miktarları	172
Tablo 11. 2012-2018 Yılları Arası Özel Okul Sayısal Verileri.....	173
Tablo 12. 1975-2012 Yılları Arası Dershane, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları	174
Tablo 13. 1951-2018 İmam- Hatip Ortaöğretim (Lise) Sayısal Verileri.....	176
Tablo 14. 2011-2018 İmam-Hatip Ortaokul Sayısal Verileri.....	177
Tablo 15. Mesleki ve Teknik Okullar Sayısal Veriler.....	179
Tablo 16. 1923-2019 Yüksek Öğretim Kurumları Sayısal Verisi.....	182
Tablo 17. 2012-2017 Açık Lise Sayısal Verisi	183
Tablo 18. 1928-1959 Halk Dershanelerince Açılan Kurs ve Kursiyer Sayıları	185
Tablo 19. 2015-2016 Yılı Milli Eğitim Tarafından Verilen Eğitim Faaliyetleri Sayısal Raporu	186
Tablo 20. 2015-2016 Yılı İtibariyle Alanlarına Göre Verilen Yaygın Eğitim Sayısal Verileri	187
Tablo 21. Ülkeler ve Cinsiyete Göre İlköğretim Net Okullaşma Oranı.....	188
Tablo 22. 2013-2015 Yılları Okuryazarlık Ve Cinsiyete Göre Nüfus (6 ve daha yukarı yaştaki nüfus).....	189
Tablo 23. 1994-2020 Yılları Arası Yılları Arasında Kız Çocuk Okullaşma Oranının Erkek Çocuk Okullaşma Oranına Göre Büyüklüğü.....	190
Tablo 24. 2013-2016 Yılları Arası Öğretim Yılı ve Okul Grubuna Göre Okullaşma Oranı.....	191

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Türk Eğitim Sisteminin Yapısı	158
--	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı Geçen Eser.
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
CENTO	: Central Treaty Organization
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokrat Türkiye Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
Ed.	: Editör
EĞİTİM-BİR-SEN.	: Eğitimciler Birliği Sendikası
EĞİTİM-SEN	: Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
EHF	: Evrensel Hizmet Fonu
FATİH	: Fırsatları Araştırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEGEP	: Mesleki Eğitim ve Öğretim Güçlendirme Projesi
METEK	: Mesleki ve Teknik Eğitimin Kalitesinin Artırılması Projesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi

MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
OÖP	: Orta Öğretim Projesi
PISA	: Programme for International Student Assessment)
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kurumu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TTKB	: Talim ve Terbiye Kurulu başkanlığı
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRGEV	: Türkiye Gençlik ve Hizmete Eğitim Vakfı
TÜRK EĞİT-SEN.	: Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kamu Sendikası
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Eğitim, toplumun ekonomik, kültürel ve sosyal yönden gelişmesine etki etmesinin yanı sıra, toplumun algılarının şekillendirilmesi, bireylere toplumsallaşma imkânı sunması ve her birine en yakından dokunması gibi özellikleriyle, tüm siyasi iktidarlarca önemi bilinen etkin bir araçtır. Bireyin zihni, bedeni ve duyuşal yönlerinin ve davranışlarının istendiği şekilde, belirli amaçlar doğrultusunda yeni yetenekler, bilgiler ve davranışlar kazandırılması türünden süreçleri içerir.¹

Modern anlamda eğitimin kurumsallaştığı dönem, Batı’da sanayi devriminin yaşandığı 18. yüzyıl olarak kabul edilmiştir. Modernleşme ile beraber eğitimde haz, yeti, zihin, bilinç gibi kavramlarını yerini ideoloji, sosyalleşme, kültürlenme, politika, iktidar gibi kavramlar almaya başlamıştır.² Eğitimden beklenen verim ise bilimsel ve toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilmesine göre ölçülmüştür.³

Siyasi iktidarlar, kendi vatandaş tipini yetiştirmek için eğitim politikaları oluşturmuş, bu politikalarını kendi toplumlarının sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yapısıyla uyumlu olduğunu iddia ederek uygulamışlardır.⁴ Ulusal devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber eğitim iktidarın söyleminin yeniden üretildiği ve ulusal kimliğin içselleştirildiği “makbul vatandaş” tipinin yaratılmasında en önemli araçlardan birisi olmuştur.

Ulusal devletlerin ortaya çıkması ile beraber okullar, ideolojinin üretim alanı olarak siyasallaşma ve toplumsallaşma sürecinde, aileden sonra en fazla etkili olan kurumlardan biri olmuştur.⁵ Apple göre, Dünyanın her yerinde halkın taleplerini değil, devleti ve devletin eğitim taleplerini dikkate alacak şekilde organize edilen okullar, iktidarların meşruiyet sağlama çabalarını yansıtan ideolojik söylemin bir

¹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Pegem, 2011, s. 2.

² Kemal İnal, **Eğitim ve İktidar: Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler**, Ankara, Ütopya, 2004, s.35.

³ Bayram Kodaman, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 1999, IX.

⁴ Tayyip Duman, **Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme Tarihi Gelişimi**, Ankara, MEB Yayınları, s. 19.

⁵ Althusser Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul, İletişim, 1994 s. 27

parçasıdır.⁶ Hegemonik kontrol sürecinde önemli bir araç olan okullar, egemen ideolojinin dağıtıcı görevini görmüş, bireyleri iktidarın söylemlerine göre besleyerek siyasal sistemin kendini yeniden üretmesinde etkin bir rol oynamışlardır. Eğitimin bu gücünün farkına varan siyasal iktidarlar, homojen ve yönetilebilir bir toplum yaratmak amacıyla eğitimi düzenlenmeye ve finanse etmeye başlamışlardır.⁷ Modernleşme ile beraber siyasal iktidarların söylemleri ders kitaplarına, öğretmen yetiştirme süreçlerine, eğitim programlarına, makro ve mikro düzeydeki eğitim alanındaki tüm planlamalara yansımaya başlamıştır. Modern okul sistemini meşrulaştıran söylemlerin ise büyük ölçüde liberal ideoloji anlayışı tarafından oluşturulduğu görülmektedir.

Türkiye’de Maarif Kongresinden (1920) günümüze kadar eğitim politikaları ilgili pek çok kararlar alınmış ve uygulanmıştır. Türkiye’de 1920 tarihinden beri süregelen siyasal iktidarlar eğitim politikalarına işlevselci bir bakış açısıyla bakmışlar. Eğitim politikalarını toplumun ortak değerleri ile dengeli, sağlıklı ve uyum içerisinde olacak şekilde belirlemişlerdir. Bu tez çalışmasının amacı, Türkiye’de 1920 tarihinden itibaren kurgulanan eğitim politikalarının hangi değerler üzerinden inşa edildiğini, oluşturulan ulusal kimliğin iktidarlara göre ayırt edici yönlerinin neler olduğunu, eleştirel yaklaşıma göre Türkiye’nin tarihselliği ve iktidar–hegemonya–ilişkileri bağlamında tartışmaktır. Bu tartışma Althusser’in, “devletin ideolojik aygıtları”, Gramsci’nin “hegemonya”, Mann’in “iktidar” teorileri üzerinden yapılacaktır. Siyasal iktidarların Türkiye’deki eğitim politikalarını hangi gerekçeler üzerinden kurguladıkları incelenecektir.

Modernleşme ile beraber “*kasıtlı ve istendik*” davranış değişikliğini tek organize edenin devlet olması, eleştirel yaklaşımın eleştirilerine neden olmuştur. Bunun nedeni, eğitim ve ideolojinin birbirine eklemlenmiş iki olgu haline gelmesi, iktidarın meşruiyeti için bireyleri kontrol altında tutması, disipline etmesi ve iktidarın öğretileriyle uyumlaştırmasıdır. Siyasal iktidarların kendi ideolojilerini, dillerini, sembollerini meşrulaştırma aracı olarak eğitimi kullanmaları ve iktidar

⁶ Michael W. Apple, **Eğitim ve İktidar**, Çev. E Bulut, İstanbul, Kalkedon, 2012, s. 73.

⁷ Feyyat Gökçe, **Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim**, Ankara, Pegem, 2014, s. 78.

değişimlerinde kısmen veya tamamen değişikliğe uğraması eğitimin gerçek amacını engellemektedir. Eleştirel yaklaşıma göre eğitimde esas olan insanların mutlu olabileceği bir bilince sahip, gizil güçlerini fark eden yararlı bir birey olmasıdır.

Türkiye'nin tarihsel sürekliliği içinde “iktidarın meşrulaştırılmasının” aracı olarak eğitim, bu çalışmada anahtar kavram olarak seçilmiştir. Siyaset- eğitim ilişkilerini ortaya koyan araştırmaların azlığı, özellikle 1980 sonrası siyasette meydana gelen gelişmelerin eğitim politikalarını nasıl etkilediğinin ortaya konulması isteği, bu alanda çalışma yapma fikrini doğurmuştur. Bu alanda yapılan çalışmalara baktığımızda bunların Yahya Akyüz'ün *Türk Eğitim Tarihi*⁸ Necdet Sakaoğlu'nun *Türkiye'de Eğitim Tarihi*⁹ ve *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*,¹⁰ Cavit Binbaşıoğlu'nun *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*¹¹, Salih Özkan'ın *Türk Eğitim Tarihi*¹² isimli çalışmalarda olduğu gibi, daha çok Tarih ve Eğitim Bilimleri disiplini çerçevesinde yapıldığı görülecektir.

Siyaset, iktidar, meşruluk ve hegemonya kavramları ile eğitim politikaları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalara baktığımızda da, İsmail Kaplan'ın *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*¹³ ve Füsun Üstel'in *Makbul Vatandaş'ın Peşinde* adlı çalışmaları¹⁴ siyaset bilimi disiplini içerisinde bu alanda yapılan en önemli çalışmalar olmakla birlikte bunlar 2000'li yıllara kadar olan dönemi kapsamaktadır. Elif Gençkal Eroder tarafından yapılan *Dindar Nesil Yetiştirmek Türkiye'nin Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşası (2002-2016)* adlı çalışması ise, daha çok AK Parti dönemini kapsamaktadır.¹⁵ Kendi Tez çalışmamı yazarken basılan Kemal İnal'ın makalelerinden oluşan *Türkiye'de Eğitim ve Politika*¹⁶ ve *Eğitim ve İktidar:*

⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Pegem, 2011.

⁹ Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul, İletişim, 1992.

¹⁰ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

¹¹ Cavit Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Ankara, MEB Yayınları, 1995.

¹² Salih Özkan, *Milli Eğitim Tarihi*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2012.

¹³ İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul, İletişim, 1999.

¹⁴ Füsun Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde*, İstanbul, İletişim, 2004.

¹⁵ Elif Gençkal Eroder, *Dindar Nesil Yetiştirmek Türkiye'nin Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşası (2002-2016)*, İstanbul, İletişim, 2019.

¹⁶ Kemal İnal, *Türkiye'de Eğitim ve Politika*, Ankara, Töz, 2019.

*Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler*¹⁷ isimli çalışmaları da bu alanda Türkiye’de son dönemde yapılan araştırmalardandır.

Bu tez çalışmamda ise, 1920 yılından 2015 yılları arasını incelemeye çalıştım. Siyasi iktidarların hangi eğitim politikalarını benimsediklerine, hangi amaç doğrultusunda bu politikaları oluşturduklarına, iktidarların ideolojilerini eğitim politikalarına nasıl yansıttıklarına, tercih edilen eğitim politikalarının bir önceki dönemden farklarına ve bu farklılıkların neler olduklarına bakmaya çalıştım. Ayrıca şu hususları da sorarak araştırmak istedim: Siyasal iktidarların tercih ettiği eğitim politikaları, siyasette ve toplumda ne gibi tartışmalara neden olur? Ekonomik politikaların eğitim üzerinde etkisi var mıdır? Bu bağlamda, liberal ve neoliberal politikalar, eğitim alanını nasıl etkiler? Tercih edilen eğitim politikaları, sorunları çözmede başarılı olmuş mudur? İktidarların makbul vatandaş tipleri nasıldır? Neden siyasal iktidarlar eğitimi meşrulaştırma aracı olarak görmüşlerdir?

Çalışmamda, 23 Nisan 1920’de, TBMM’nin kuruluş tarihinden, Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından doğrudan seçildiği 10 Ağustos 2014 tarihine kadar olan dönemi, kurulan hükümetlerin parti ve hükümet programları, milli eğitim şuraları, çıkarılan kanunlar ve yönetmelikler üzerinden ve bunların ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve yaygın eğitime etkileri açısından araştırmaya çalıştım. Ayrıca istatistiki veriler üzerinden, alınan kararların daha sonraki yıllardaki etkilerini ortaya koymak için bazı verileri karşılaştırdım. Hükümet ve parti programlarına, milli eğitim şuralarına, kanunlara ve yönetmelikler yer vererek, tezin amacı doğrultusunda bu belgelerdeki eğitim ve öğretime yönelik maddeleri, dönemin gazeteleri, liderlerin çeşitli organizasyonlardaki söylemleri ve resmi kurumların istatistiki verileriyle yorumlamaya çalıştım.

İktidarın meşrulaştırılmasında eğitimin nasıl bir araç olarak kullandığını analiz edebilmek için birinci bölümde, iktidarın meşruiyetine temel oluşturan iktidarın kaynakları ve bu kaynakların nasıl inşa edildiği üzerinde durulmuştur. Bu

¹⁷ İnal, *Eğitim ve İktidar: Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler*, Ankara, Ütopya, 2004.

teorik çerçevede “iktidar”, “devlet”, “meşruluk”, “hegemonya”, “eğitim”, “inşa” kavramları üzerinde tartışma yapılırken, eğitimde işlevsel ve eleştirel yaklaşımın bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci ve Üçüncü bölümde 1980 öncesi neoliberal dönemin, ulus devlet inşa sürecindeki eğitim politikaları, ideolojisi, eğitim sistemi ve buna bağlı olarak oluşturulan kurumlar ve dönemin ekonomik, siyasi ve sosyal olaylarının eğitim politikalarının şekillenmesindeki etkileri analiz edilmiştir.

Dördüncü Bölümde “1980 Sonrası Türkiye’de Neoliberal Dönemin Eğitim Politikaları (1980-2000)” ve “2000 Sonrası Türkiye’de Neoliberal Dönemin Eğitim Politikaları” olarak incelenmiştir. Dördüncü Bölümün ilk kısmında 1980 sonrası ekonomide benimsenen neoliberal politikaların eğitim politikalarını nasıl şekillendirdiği, ulusal kimlikteki dini unsurun neden ve nasıl arttığı, ekonomide yaşanan neoliberal değişimin eğitim politikalarına etkileri, eğitimde özelleştirme furyası, buna bağlı olarak toplumsal eşitsizlikler, iktidarların hegemonya girişimleri, iktidarların eğitim alanındaki söylemleri, bu söylemlerin eğitimin bileşenleri ve politik aktörler tarafından nasıl değerlendirildiği, ikinci kısmında 2000 sonrası politikada nasıl bir değişimin yaşandığı, bu politik değişimin eğitim sistemi üzerine etkileri, İslami söylemin eğitimde nasıl yer bulduğu, iktidarların ideolojik aygıtları olan STK’ların bu söylemde işlevleri, bu dönemlerde çıkan, kanunlar, hükümet programları, milli eğitim şuraları, eğitim ve öğretim programları ve arkasındaki ideolojik yapı, bu yapı üzerinden eğitimin iktidarın meşrulaştırmasında nasıl bir görev üstlendiği analiz edildi.

Beşinci Bölümde ise günümüz Türkiye’sindeki eğitim sistemi çeşitli yönleriyle istatistiki verilerin dökümü yapılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Konu, okul türlerinden, bu okul türlerinin öğrenci ve öğretmen sayılarına, aşağıdaki sorularla ortaya konulacaktır:

Tarihsel süreçte, hangi okullar açıldı? Hangi okullar kapatıldı? Neden Kapatıldı? Neden Açıldı? Hangi okul türleri üzerinden politik tartışmalar çıktı? Tartışmanın asıl nedeni nedir? Hangi okul türleri hangi ideolojideki iktidarların meşrulaştırılma

araçları oldu? Ekonomi politikaları ile okul türleri arasındaki ilişki nedir? Neoliberal politikaların okul türlerinin çeşitlenmesindeki etkileri nelerdir?

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİDARIN KAYNAKLARI, MEŞRUIYETİ, İDEOLOJİSİ VE EĞİTİMİ

1.1. İktidarın Kaynakları ve Meşruiyeti

Devlet kavramını açıklamak siyaset bilimi açısından zor bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zorluğun temel sebeplerinden birisi araştırmacıların toplum merkezli veya devlet merkezli bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Bu araştırmada iktidar kavramı, siyasal iktidarın kurumsallaşmış biçimi olan devlet ile aynı anlamda kullanılmıştır.

İktidarı (devleti) belirli bir toprak parçası üzerinde meşru güç kullanma tekeline sahip olan aygıt olarak gören Weber, devletin elindeki araçlarla toplumu kendi belirlediği çerçevede terbiye etme ve düzeni koruma görevi üstlendiğini söylemiştir. Weber, iktidarın meşruiyet tipolojisini geleneksel, karizmatik, rasyonel-hukuksal olarak sınıflandırmış, insanların içsel motivasyonunun, iktidarın teşvik ve yaptırımlarının da “iktidarın meşruluğunda” önemli bir etken olduğunu savunmuştur.¹⁸

İktidarlar, halkı kendisine neden ve hangi amaç uğruna itaat etmeleri gerektiğine inandırmak zorundadır. Bu nedenle Daver’e göre iktidarların önündeki en büyük problemlerden birisi kitleleri nasıl itaat ettiririz? sorusudur.¹⁹ Mann ise kitlelerin iktidar karşısında itaat etmek zorunda olduğunu, çünkü kitlelerin kolektif bilinçten yoksun, iktidarın ise kitleler karşısında örgütsel üstünlüğe sahip olduğunu söylemiştir.²⁰

Örgütsel üstünlüğe sahip iktidarların toplumu ne adına, hangi ilkeler ve yasalar adına yöneteceğini ortaya koyması gerekmektedir. Siyasi iktidarın eylemlerini rasyonel, yasal, makul ve doğal gerekçelere dayandırması, bu ilkelerin ve

¹⁸ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, 8. Baskı, çev. Taha Parla, İstanbul, İletişim, 2006, s. 132- 133.

¹⁹ Bülent Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara, Siyasal Kitabevi. 1993, s. 117, Akt. Halis Çetin “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı”, Sivas, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 58, Sayı.3, s. 66.

²⁰ Michael Mann, **İktidarın Kaynakları: Başlangıcından 1760’a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları**, Ankara, Phoneix, 2012, s. 18.

yasaların toplum tarafından rıza gösterilmesi iktidarın meşruiyetini oluşturacaktır. İktidarlar topluma neden ve niçin itaat etmesi gerektiğini inandırmak zorundadırlar.²¹

Gramsci, iktidarı “*hegemonya*” kelimesi ile tarif etmiştir. Yunanca da “lider” anlamına gelen hegemonya bir bireyin, grubun veya devletin, başka bir birey, grup veya devlet üzerindeki üstünlüğü anlamına gelmektedir. Gramsci, devletin politik ve sivil toplum sentezinden oluştuğunu, iktidarın meşruiyetinin zora ve rızaya dayandığını söylemiştir. Gramsci ’ye göre iktidarı elinde bulunduran egemen sınıf, hâkimiyetini meşrulaştırmak için sadece politik alanda değil, bilim, sanat ve eğitim gibi sivil toplumun birçok katmanında kendi otoritesini sağlamak zorundadır.²²

Yönetici sınıfların entelektüel, moral ve siyasal liderliği uygulamasıyla, hâkimiyet altındaki sınıfların aktif rızasının harekete geçirilmesini ve yeniden üretimini gerektiren hegemonya, basitçe zorla kabul ettirme, telkin veya yanlış bilinç, demek değildir. Entelektüel ve moral liderliğin bileşenlerin toplumsal ve iktisadi yeniden üretimin ihtiyaçlarına yetecek kolektif bir iradenin, ‘ulusal-popüler’ bir bakış açısının, ortak bir dünya görüşünün inşasını ve yeniden üretimini gerektirir.²³

Devleti “*yönetici sınıfların (19. Yüzyılda burjuva ve büyük toprak sahipleri sınıfı) artı değerin zorla elde edilmesi sürecine (yani kapitalist sömürüye) boyun eğmesi için, işçi sınıfı üzerindeki egemenliklerini güven altına almalarını sağlayan bir baskı makinesi*” olarak tanımlayan Althusser, devlet aygıtının kendi otoritesini meşrulaştırmak için baskı ve ideolojik araçlarını kullandığını, baskı araçlarını polis, asker ve yargı gibi kamu kurumları oluştururken, ideolojik araçlarını ise aile, din ve eğitim gibi sivil kurumların oluşturduğunu ifade etmiştir.²⁴

Toplumun bir sistem içerisinde örgütlenmiş iktidar ağlarından oluştuğunu söyleyen Mann, belirli amaçları kovalayan insanların en güçlü örgütsel araçlar etrafında kurulan ilişkiler içerisinde, kararlı ve istikrarlı bir biçimde, geniş ve

²¹ Çetin, 2003, **a.g.e.**, s. 67.

²² Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri**, 3. Baskı, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Belge Yayınları, 1997, s. 28-29.

²³ Bob Jessop, *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, Oxford: Martin Robertson, 1982, s. 148.

²⁴ Althusser, **a.g.e.**, s. 35.

kapsamlı kurumsal ağlar örerek birleştğini söylemiştir.²⁵ Mann, iktidarı “*kişinin çevresi üzerinde hâkimiyet yoluyla amaçlarını koruyabilmesi ve bu amaçlara ulaşabilme kapasitesi*” olarak tanımlamıştır.²⁶

Mann iktidarın kendisini bir kaynak olarak ele almaz. Ona göre kaynaklar iktidarı kullanmanın araçlarıdır.²⁷ İktidarın ideolojik, iktisadi(ekonomik), askeri ve siyasal kaynağı olduğunu, bu dört kaynağın iktidar ilişkilerini anlamada referans olacağını iddia etmiştir.²⁸

Mann, “*ideolojik iktidarın*” sosyal ve mekânsal olarak aşkın olduğunu, bu iktidar tipinin seküler otorite yapılarında ekonomik, siyasi ve askeri iktidar kurumlarını aşır kutsal bir yapı ürettiğini, bu yapının ürettiği ideolojik örgütlenmeler ağının dağıtımıcı iktidar tekniklerine bağımlı olduğunu söylemiştir. İdeolojik iktidarın eğitim, din, sağlık ve lojistik faaliyetler yoluyla toplumsal yapı içerisinde derin ağlar örme kapasitesine sahip olduğunu, içkin maneviyat açısından, siyasi iktidara olan güveni ve bağlılığı artırdığını söylemiştir.²⁹

Mann, “*iktisadi iktidarın*” geçim ihtiyaçlarının tatmininden türediğini, geçim ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan üretim, dönüştürme, paketlenme, pazarlama ve lojistik gibi tüm faaliyetleri kapsadığını³⁰, “*askeri iktidarın*” ise örgütlü fiziksel savunma ihtiyacından ve saldırıdaki yararından dolayı doğduğunu, bazı zamanlarda köle dönemlerde olduğu gibi emeğin terbiyesinde görev aldığını söylemiştir.³¹

Mann, “*siyasi iktidarın*”, toplumsal ilişkilerinin çeşitli yönlerinin merkezi, kurumsallaşmış ve teritoryal biçimde düzenlenmesinin yararlılığından türediğini, merkezde konumlanan siyasi iktidarın gücünü merkezden çevreye doğru genişlettiğini söylemiştir. Mann’e göre siyasi iktidarın potansiyelini temsil eden, sosyal hedeflere ulaşmanın biricik aracı devlettir. Bu anlamda devlet, toplumsal

²⁵ Mann, **a.g.e.**, s .44.

²⁶ **A.e.**, s. 17.

²⁷ **A.e.**

²⁸ **A.e.**, s. 35.

²⁹ **A.e.**, s. 37.

³⁰ **A.e.**, s. 38.

³¹ **A.e.**, s. 39.

ilişkilerin merkezileşmiş, kurumsallaşmış ve teritoryal bir düzenlenmesinden doğmuştur.³²

Mann siyasi iktidarı, “*alt-yapısal ve despotik*” olmak üzere ikiye ayırmıştır. “*Despotik iktidar*” devletin, kendisi dışındaki aktörleri referans almaksızın bütün alanlarda devlet gücünü gösterme kapasitesi, “*alt-yapısal iktidar*” ise devletin fiili olarak sivil topluma nüfuz etme kapasitesini yansıtır.³³ Mann’e göre iktidar “*hem dağıtımcıdır, hem de kolektiftir, hem sömürücüdür hem de işlevseldir. Çoğu zaman toplumsal ilişkilerde iktidarın bu iki yönü eş zamanlı olarak iş görür ve iç içe geçer.*”³⁴

Buna göre iktidar elindeki araçlarla toplumsal hayatta kendi varlığını ne kadar görünür kılarırsa o kadar iktidarının meşruluğunu ve sürekliliğini devam ettirir. Bu durum “*alt yapısal iktidarın*” sağlanabilmesi için “*toplumsal rıza*” kavramının oluşturulmasına işaret eder. Burada söz konusu olan, iktidarın toplumsal rıza arayışıdır. Bu çeşitli teoriler üzerinden analiz edilse de “*rıza ve kabul görme*” niyeti, iktidarın sürekli kılınmasına yönelik hamlelerdir.³⁵

Mann’e göre iktidar, elindeki kurumların gücüyle merkezden teritoryal alana doğru iktidarını genişletirken, bu aşamada “*alt yapısal iktidar*” devreye girer. Bu durumu Mann “*devletin sivil toplumu çevreleyebilme ve lojistik olarak siyasi kararları uygulayabilme yeteneği*” şeklinde tanımlar. Bu bağlamda, altyapısal anlamda güçlü bir iktidardan bahsedebilmek için, öncelikle, iktidarın toplumsal kontrol mekanizmalarına sahip olması ve aynı mekanizmaların toplumun gündelik pratiklerine işleyebiliyor olması gerekmektedir. Siyasi iktidarın, “*alt yapısal iktidarın*” uygulayıcısı olan kurumları merkezden kontrol edebiliyor olması gerekir.³⁶ Devletin kurumları aracılığıyla vücuda getirdiği altyapısal iktidar arayışları

³² A.e., s. 41.

³³ A.e., s.41

³⁴ A.e., s. 17-18.

³⁵ Gramsci, a.g.e., s. 314-316.

³⁶ Mann, 1984, 113-115, Akt. Ayfer Genç Yılmaz, “Devlet Kapasitesi Ve Umumi Müfettişlikler, Altyapısal İktidarın Yerelde İnşası”, İstanbul, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, 2013, Cilt, Sayı 1, s. 44.

ekonomik, sosyal, siyasal, güvenlik yönünden devlet kapasitesini genişlettiği ölçüde önem kazanır.³⁷

Mann, iktidarın alt yapısal iktidarının üretilmesinde lojistik tekniklerin önemini ifade ederken, iktidarın ulaşım olanaklarını artırdığı ölçüde devlet kapasitesinin merkezden yerele doğru daha da hissedileceğini ifade etmiştir. İktidarın, merkezden yerele, okullardan hastanelere, vergi dairelerinden kitle iletişim araçlarına nüfuz etmesi, meşruiyetini ve sürekliliğini sağlar. İktidarın toplumsal alanda yoğunlaşma isteği, iktidar ile meşruiyet ilişkisinin birbirini besleyen karşılıklılığını görünür kılar.³⁸

İktidarlar, altyapısal iktidarını güçlendirdiği ölçüde meşruiyetini sağlayacak; meşruiyetini sağladığı ölçüde kapasitesini arttıracak daha başka boş alanlar bulacaktır. Bu anlamda iktidarın inşası ve meşruiyeti için toplumun gündelik pratiklerinde bazı uygulamalar önemli yer bulacaktır.

İktidarın, ülkenin birçok yerine devlet kapasitesini kullanarak kara ve demiryolları yapması, “*alt yapısal iktidarını*” güçlendirirken, merkezden çevreye okulların ve eğitim yaygınlaştırılması devletin ideolojik aygıtları yoluyla iktidarın meşruiyetini sağlamaya yönelik adımlardır.³⁹

Bu anlamda, eğitim yatırımları Mann’e göre devletin altyapısal iktidarının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin ilk kuruluş yıllarından itibaren merkezden yerele kadar yapılacak eğitim yatırımları halkın devlete olan bağlılığını arttırılmasında toplumsal rızanın üretilmesinde ve “*alt yapısal iktidarın*” sağlanmasında önemli mekanizmalardan birisi olacaktır.

1.2. İdeolojik İktidarın Eğitimi

İdeoloji genel olarak dünya görüşü olarak tanımlanırken, aynı zamanda kendisini yaşatan toplumsal kültürel ve ekonomik ilişki pratiklerinin bilinçsel alanıdır. Burada ideoloji, devlet aygıtının söylemlerinde yerini bulur.⁴⁰

³⁷ A.e., s. 45.

³⁸ Mann, a.g.e., 2012, s. 40.

³⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 44.

⁴⁰ Kaplan, a.g.e., s. 13.

İdeoloji siyasal iktidarların egemen söylemini dile getirirken, onu meşrulaştıran ve devamını sağlayan fikirler bütünü olarak ele alınmaktadır. Bu fikirler siyasal iktidarın kendi gerçekleri doğrultusunda oluşturduğu, topluma egemen olan üst dünya görüşünü yansıtmaktadır. Dolayısıyla ideoloji, devlet aygıtını oluşturan elitlerin toplum üzerindeki egemenliklerini sürekli kılabilmek için, iktidarın retoriğinin toplumsal ve siyasal yaşamın tüm alanına yayılmasına, içselleştirilmesine ve devamlı üretimine bağlıdır.⁴¹

Althusser, devletin baskı aygıtı yanında siyasal iktidarın benimsediği retoriği ve ideolojisini yeniden kurgulayarak üreten din, eğitim, sanat, edebiyat gibi ideolojik aygıtlarının olduğunu söylemiştir.⁴² Althusser'e göre öznelerin varoluş koşullarını yeniden anlamlandıran ideoloji, okullarda kitlesel olarak bireylerin itaat altına alınmasını da sağlar. Bu nedenle var olan veya yeniden kurulan düzenin varlığı ideolojinin rasyonalize edilmesine ve meşrulaştırılmasına bağlıdır.⁴³

Althusser'e göre eğitim, çocuğu en zayıf olduğu çağda yakalar ve onu birçok yönden etkiler. Ona beceri ve teknikler öğretir, “iyi davranış kalıplarını” aktarır. Bu davranış kalıpları “tevazu, boyun eğme, haline razı olma” gibi kalıplardır. Kapitalist üretim biçiminin becerileri ve ideolojileri ile donatılan bireylerin birçoğu üretimin bağrına, orta düzeydekiler beyaz yaka işlerine, küçük bir azınlık ise eğitimin doruğuna tırmanır.⁴⁴

Mann'e göre ideolojik hareketler, toplumsal sorunları, aşkın, kutsal otorite yardımıyla birçok askeri, ekonomik ve siyasi alanın kapsadığı sorunları, alanın sınırlarını aşan otorite yardımıyla çözebileceklerini iddia ederler. Bu anlamda ideoloji ayırt edici bir özelliğe bürünür. İdeolojik iktidarlar, seküler, maddi, düşünsel

⁴¹ Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**. Çev. Ahmet Kardam-Doğan Şahiner, İstanbul, Birikim Yayınları, 1992, s. 87-88.

⁴² Althusser, **a.g.e.**, s. 44-45.

⁴³ **A.e.**, s. 61-62.

⁴⁴ Mine Tan, “Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar, İşlevci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Arşiv Cilt 23, Sayı 2, 2019, s. 567.

veya dinsel kabul edilen anlam arayışlarını kovalarlar.⁴⁵ Mann “ideolojik iktidarı” şöyle ifade etmiştir:

*“İdeolojik iktidar insanların hayatta nihai anlamı bulma, norm ve değerleri paylaşma ve estetik ve ritüel pratiklere katılma isteğinden türer. Nihai anlamları, değerleri, normları estetikleri, ritüelleri birleştiren bir ideolojinin denetimini genel toplumsal iktidarı getirir... Her bir iktidar kaynağı ayrı örgütsel biçimleri üretir. İdeolojik iktidar ikna, bir hakikat iddiası ve ritüele ‘özgür’ katılım yoluyla yöneten, çoğunlukla yayılmış. Bir iktidardır. Bu dağılışın iki esas biçimi vardır. Sosyo-mekânsal olarak aşkın olabilir. Yani bir ideoloji tam da ekonomik, askeri ve siyasal iktidar örgütlerinin sınırları boyunca dağılabilir. Farklı devletlere, sınıflara vb. ait insanlar ideolojinin makul çözümler önerdiği benzer sorunlarla karşılaşabilirler. O zaman ideolojik iktidar yeni, ayırt edici ve güçlü bir toplumsal karşılıklı bir etkileşim ağı oluşturmak üzere aşkın bir biçimde yayılabilir. İkinci olarak ideolojik iktidar var olan bir iktidar örgütünü, onun içkin gücünü geliştirerek tahkim edebilir. Aşkınlık radikal bir şekilde özerk bir iktidar biçimidir; içkinlik var olan iktidar ilişkilerini yeniden üretir ve güçlendirir.”*⁴⁶

Mann, ideolojinin yeniden organize edicilik diğer bir deyişle “yol açıcılık” özelliğine sahip olduğunu bunlardan en önemlilerinden birisinin de iktidarın okuma yazma kültürü üzerindeki kontrolü olduğunu söylemiştir.⁴⁷ Devletin eğitim üzerindeki bu kontrol gücü siyasi iktidarın ideolojisinin, merkezden çevreye yayılan okullar vasıtasıyla ülkenin en ücra köşesine kadar götürülmesini sağlar. Bu okullara gelen bireylerin zihinleri iktidarın söylemleri doğrultusunda kodlanır.

Gramsci ’ye göre bu kodlamadan beklenen amaç “rızanın” üretilmesidir. Rıza zor kullanılmadan nasıl üretilcektir? Gramsci, ideolojik söylemin formüle edilerek eğitim sürecinde kodlanmasıyla bu “rızanın” sağlanacağına, bunun sonucunda resmi ideolojinin hegemonyasının kurulacağına inanır.⁴⁸ Siyasal iktidarlar yüksek düzeyde medeniyet yaratmak ve geniş kitlelere kendi söylemini aşılama için ülke içerisinde yayılmış eğitim kurumlarını bu amaçla kullanacaktır. Burada amaçlanan siyasi iktidarların istediği insan tipini yaratmaktır.

İktidarların, ideolojilerini ve tüm söylemlerini gerçekmiş gibi sunmaları, iktidarların ürettikleri bu ideolojinin din gibi kutsanmalarına neden olabilir.

⁴⁵ Mann, 2012, **a.g.e.**, s. 35.

⁴⁶ **A.e.**, s.15-16.

⁴⁷ Michael Mann, **The Sources Of Social Power**, Cilt 1 Cambridge, Cambridge University Press, 1986, s. 363-371, Akt: Tim Jakoby, **Sosyal İktidar Ve Türk Devleti**, Çev. Devrim Evci, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2010, s.118-119.

⁴⁸ Gramsci, **a.g.e.**, s. 320-321.

İdeolojinin sağladığı bu güçle iktidarın tartışılmaz ve sorgulanamaz olması⁴⁹, Faşist İtalya (1922-1945) gibi örneklerin çıkmasına neden olmuştur.⁵⁰ İdeolojik söylemin eğitim sürecinde nasıl formüle edildiği bu çalışmanın alanı içerisinde olacaktır.

1.3. Devlet Kapasitesinin Eğitim Sistemine Etkisi

Eğitim, en klasik manada istendik davranışların şekillenme sürecidir. Eleştirel anlamda ise bireyin toplumsal alanda güçlenmesini sağlama potansiyeli içeren bir araçtır. Eğitimin her türlü bilgi iletişimini ve değerleri oluşturmayı kapsadığı söylenebilir; bu anlamda eğitim toplumsallaşma ile eş anlamlı kullanılmaktadır.⁵¹

Bireyin toplumda var olan değer ve normları öğrenme süreci olan toplumsallaşmanın, eğitim ile bütünlük içinde olması, eğitimi ideolojilerin önemli bir bileşeni haline getirmiştir. Eğitim, modernleşme ile beraber planlı ve amaçlı hale gelmiştir.⁵² Ulus devletlerin ortaya çıkması ile beraber kontrollü mekânlarda öğretmenler görevlendirilmiş, devletin resmi ideolojisinin bir yansıması olan müfredatlar hazırlanmıştır. Bu müfredatlar ile siyasal söylemin değerleri ve kodları bireylere yüklenmiştir.

Illich'e göre devlet eğitim sayesinde topluma neyi yapıp neyi yapmayacağını ideolojik çerçevede öğretirken, devletin verdiği bu eğitim bireyin toplum nazarında statü kazanmasını ve toplumda kabul görmesini sağlayan önemli bir araç olmuştur.⁵³

Tarih boyunca birçok filozof eğitimin önemini anlamış, eğitim hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. Bu çalışmada Mann'ın iktidar teorisine ve eğitimde eleştirel yaklaşıma ağırlık verilmiştir. Çünkü toplumsal sistemin bir parçası olan eğitimin kendisini ve çevresini değiştirebilme kapasitesi ile iktidarın meşrulaştırılmasında önemli bir araç olduğu görülmüştür.

Platon, “Devlet” adlı eserinde eğitimin amacının “devletine karşı sadık, akıllı, uslu ve koruyucu vatandaşların” yetiştirilmesi olarak görmüştür. İktidarın devamlılığı

⁴⁹ Halis Çetin, “Devlet İdeoloji ve Eğitim”, Sivas, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2001, cilt 25, s. 208.

⁵⁰ Gramsci, *a.g.e.*, s. 262.

⁵¹ C. Arnold Anderson, *Education on Society*, Cilt 7, s. 517. Akt: İsmail Kaplan, *a.g.e.*, s. 15.

⁵² Kaplan, *a.g.e.*, s. 15.

⁵³ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, İstanbul, Ayrıntı, 1988, s. 65-68.

ve meşruluğu için, eğitim aracıyla kendi “makbul vatandaş” tipini yaratması gerektiğini söylemiştir.⁵⁴ Hobbes’a göre insanların eylemlerine yön veren şey onların düşünceleridir, insanların düşüncelerini yönetenin, eylemlerini de yönetebileceğine inanır.⁵⁵ Bu yüzden eğitimin amacının bireylerin düşünce ve inançlarını biçimlendirmek olarak açıklar. Hobbes halkın kafasının bir hamur gibi istenildiği şekilde yoğrulabileceğine inanırken, kanıt olarak kiliselerde öğretilen akla aykırı dogmatik bilgilerin öğretilmesini göstermiştir.⁵⁶

Bu nedenle Hobbes, devletin belirli gün ve toplantıları yaparken adeta bir dini ritüel gibi yapılmasını, öğretmenlerin ve öğrencilerin kontrol altında tutulması gerektiğini savunmuştur.⁵⁷ İktidarın okullarda öğretilecek ders içeriklerine kadar tüm kontrolü elinde tutulması gerektiğini, hangi düşüncelerin ve öğretilerin yararlı veya zararlı olduğuna karar vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Hobbes’a göre bu durum devletin egemenliğinin en önemli unsurudur. Devlet büyük atayıcıdır. Yani öğretmenlerin ve vaizlerin atanma yetkisi bütünüyle egemene aittir. Demek ki halka neyin öğretileceği yanı sıra bu öğretme işini kimin yapacağı konusu da sadece devlet yöneticisinin dâhilindedir.⁵⁸

Rousseau, eğitimin amacı çocuğun özgürlüğü ve mutluluğu olduğunu söylemiştir. Eğitimin öğrenciye ihtiyacı olan özgürlüğü kazandırdığını, “isterse efendi olsun ister köle” başkalarına bağımlı olmayı özgürlüğe aykırı görür.⁵⁹ Kant’ta, “kişinin kendi kendisinin efendisi olması, geçimini sağlayabilmek için biraz mülke, bir hüner işe sahip olması gerektiğini”, bunda iyi bir eğitim ile olacağına inanır.⁶⁰ Burada Kant eğitim fayda ilişkisine dikkat çekmektedir.

Hegel, eğitime devletçi bir bakış açısıyla bakmış, eğitimin amacını bireyi öznellikten alıp nesneleştirmek, devlet birey bütünleşmesini sağlamak olduğunu

⁵⁴ Platon, **Devlet**, Çev. Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali. Cimcoz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 120-122.

⁵⁵ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çeviren, Semih Lin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 134.

⁵⁶ **A.e.**, s. 236.

⁵⁷ **A.e.**, s. 238.

⁵⁸ **A.e.**, s. 235.

⁵⁹ J. Jacques Rousseau, **Emile**, Çev. Yaşar Aytunç, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2009, s. 183.

⁶⁰ Kant, **The Metaphysics of Morals**, s. 139, Akt: Kaplan, **a.g.e.**, 1999, s. 53.

söylemiştir.⁶¹ Daha ileri götürürsek, devletin eğitimi nesneleştirilmesi biçimine Almanya'daki Nazi iktidarı döneminden örnek verilebilir. Üniversitelerin özerkliğine son veren, rektör ve dekanları merkezden atayan, yabancı unsurları devletten ayıklayan, öğretmen olan herkesin “nasyonal sosyalist devletin kararlaştırdığı bütün yükümlülöklere kayıtsız şartsız bağılı kalacağına ant içmeye hazır olması gerektiğini” söyleyen, bireyi devlet ile bütünleştiren bir yapı vardır.⁶²

Weber, eğitimin amacını, siyasal iktidarın eylemlerine rasyonellik sağlamak, kurallara uymak, kahramana tapınmak, kitleleri birlik ve beraberlik içerisinde ortak bir dava, toplumsal ahlak ve sorumluluk etrafında geliştirmek, bu doğrultuda uyumlaştırılan insanların itaatkâr bir biçimde toplumsal bütünleşmesini sağlama olarak ifade etmiştir.⁶³

Foucault'ya göre bilginin en tepesinde olan devlet, bilgiyi programlar ve tanımlar, bunu yaparken de bu bilgiyi belirli bir hiyerarşi içerisinde verir.⁶⁴ Devlet, bireyin nasıl davranması gerektiğı kural ve normları, eğitim süreci ile aktarmakta, çocuğun siyasal terbiyesi de genel terbiye işlevlerinin bir parçasını oluşturabilmektedir. Birey, devlet gerçeğini, ulusal duyguları, hak ve vazifelerini ilk defa okulda tanır ve öğrenir.⁶⁵ İktidarlar kendi oluşturdukları bilgiyi kurumları aracılığı ile en ücra köşeye kadar götürmeye çalışır.

Luhmann'a göre eğitim “bir kişinin yeteneklerini ve sosyal iletişim yeteneğini geliştirmeye çalışan kasıtlı faaliyetler bütünüdür” Luhmann “insanları değiştirmek” nasıl mümkün olur? Eğitim sisteminin amacını kim ve nasıl belirler? Bu değişim sürecinin amacı nedir? Şeklinde sorular sorarak eğitim sisteminin yapısını sorgulamıştır.⁶⁶

Luhmann eğitimin hedefinin toplum tarafından belirlendiğini, eğitim sürecinin öznesinin insan olması gerektiğini ifade etmiştir. Öz ayırım yapabilen ve

⁶¹ George W.F. Hegel, Çev. **Tarihte Akıl**, Önay. Sözer, İstanbul, Ara Yayınları, 1991, s. 113-114.

⁶² Kaplan, **a.g.e.**, 105.

⁶³ Weber, **Akt.** Çetin, **a.g.e.**, s. 209-210.

⁶⁴ Michael Foucault, **The Will to Truth**, 1980, Akt: Çetin, **a.g.e.**, 2001, s. 208.

⁶⁵ Ersin Kalaycıoğlu, **Çağdaş Siyasal Bilim Teori Olgu ve Süreçler**, İstanbul, Beta, 1984, s.166.

⁶⁶ Niklas Luhmann, “Das Gesellschaft der Gesellschaft”, Akt. Lars Qvortrup, Society's Educational System-An Introduction to Niklas Luhmann's pedagogical theory, (Çevrimiçi), file:/// C:/Users/Computer /Downloads /LarsQvortrup-SocietysEdSystem%20(2).pdf, s.14, Erişim:1.7.2020.

son derece karışık bir sistem olan insanın, makine gibi belli girdilerin ve çıktılarının alındığı bir makine değildir. Luhmann sistemi “autopoietik” kavramı ile ifade etmiştir Luhmann, autopoietik sistemleri, sosyal sistemler, psikolojik sistemler ve yaşayan sistemler olarak üçe ayırmıştır. Eğitim sistemi de sosyal sistemi oluşturan politika, din, sağlık ve ekonomi gibi alt sistemlerden birisidir.⁶⁷

Luhmann’ın “autopoietik” adını verdiği bu kavrama göre modern toplumlar aynı organizmalar gibi kendi kendini yenileyen ve üretme kapasitesine sahip sistemlerden oluşur.⁶⁸ Bu sistemin ağırları iletişim yoluyla oluşur. Luhmann’ın eğitim sisteminde iletişim çok önemli bir araçtır. Çünkü öğrenme ve öğretme sürecindeki en önemli aktivite iletişimdir. Her durumda bu iletişim karşılıklı insanlar arasında gerçekleşirken, sistemler operasyonel olarak kapalıdır, sadece kendi çevrelerinde olan şeylere eğer kendi koduyla ilişkiliyse tepki verirler.⁶⁹

Sosyal sistem teorisinde işlevsel sistemler kendi kodlarıyla diğerlerinden ayrışırlar. Eğitim sistemi örneğin; iyi öğrenme/kötü öğrenme kodu üzerinde temellenir. Bu ayrım üzerinden iletişim kurar. Sistem, kodlar üzerinden program geliştirirler. Kodlar bilginin işlendiği ikili ‘doğru/yanlış’ veya ‘önemli/ önemsiz’ şeklinde ikili karşıtlıklardır. Yapı veya program sistem içinde benimsenen temel değerler, normlar ve beklentileri içerirken, süreç süre sonunda oluşan etkileşimi anlatır.⁷⁰

Bir sistemin kendini yeniden-üretmesi için kodun aynı kalması gerekir, ancak programı(yapısı) veya süreç değişebilir. Luhmann göre eğitim sistemi kodu iyi veya kötü öğrenme, programı eğitim-öğretim yaklaşımı, fonksiyonu kariyer seçimi şeklindedir. Her sistemim kodu, yapısı ve süreci birbirinden farklıdır. Sistemler bu kodlar vasıtasıyla tanışır iletişim kurar ve kendini yeniler.⁷¹

⁶⁷ Richter, Sosyolojik Paradigmalar, 2012, s. 132, Akt. Mahmut Hakkı Akın, Çağdaş Sosyal Teoriler, İstanbul, **İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları**, ty., s. 134-135.

⁶⁸ Yunus Yoldaş, **İşlevsel-Yapısal Sistem Kuramı**, İstanbul, Alfa Aktüel Yayınları, 2007, s. 47.

⁶⁹ Baert, “Niklas Luhmann”, The Cambridge Dictionary of Sociology, (Ed. Bryan S. Turner), New York Cambridge University Press, pp. 343. Akt. Akın, **a.g.e.**, s. 135.

⁷⁰ Luhmann, 1995, Akt. Günnur Ertong Attar, “Niklas Luhmann’ın Sistem Kuramı ve Güven Tartışması Bağlamında Sağlık Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Ankara, 2011, s.11-13.

⁷¹ **A.e.**

Sistem kendi içerisinde farklılaşarak içsel bir ayrıma gider. Bu farklılaşma alt sistemlerin üremesine neden olur. Sistem kendi içerisinde bölünerek ayrışma, tabakalaşarak ayrışma, mekân-çevre ayrılması ve işlevsel sistemlerin ayrışması şeklinde alt sistemlere bölünür.⁷² Buna göre, her mahalleye okulların kurulması bölünerek ayrışmaya, okul içerisinde müdür, müdür yardımcısı ve öğretmen gibi hiyerarşik bir şekilde bölünmesi tabakalaşarak ayrışmaya, illere eğitim merkezi teşkilatlarının kurulması merkez çevre ayrışmasına, milli eğitim müdürlüklerinde, alım-satım ve insan kaynakları gibi birimlerin kurulması da işlevsel ayrışmaya örnek verilebilir. Bu sistem içerisinde farklılaşma sonucunda oluşan alt sistemler autopoietik bir şekilde kendini üretme ve sürdürebilme kapasitesine sahip olurlar.

Luhmann bu durumla ilgili olarak politik müdahaleler ile neredeyse otomatik olarak bazı davranış kalıpları kabul edilirken diğerleri kabul edilmez. Değerlendirme aşamasında bu çıktılar kodlar ile karşılaştırılır. Bu nedenle eğitim sistemi kendi kodunu, kabul edilir edilmez, onay ve onaylamama, doğru ve yanlış şeklinde girerken, değerlendirme aşamasında testler, sınavlar ve gözlemler yapar.⁷³

Eğitimin alt sistemlerle etkileşim halinde olduğu görülür. Modern dünyada bireyler kariyer planlamalar yaparken, özel sertifikalar ve dereceler ile eğitimlerini geliştirmeye çalışırlar. Öğrenciler otomatik bir kariyer planlaması çerçevesinde okullar ve üniversiteler içerisinde dersten derse giderken, bu standardizasyon ve performans öğrenci de yüksek kaygı yaratır. Bireyler bu eğitimin sonucunda kendi standartlarını ekonomik sistemin iş gücü piyasasına aktarırlar.⁷⁴

Öğrencilerin ne ve nasıl öğrenmeleri gerektiğine dair kararlar, öğrencilerin ailelerine danışılmadan iktidarlar tarafından alınır. Bu durum sistem açısından rasyonalizasyon ve toplumsal ihtiyaçlara uyum açısından yorumlanır. Aslında burada olması gereken eğitim sisteminin kendi gereklerine göre evrimleşmesidir. Siyasi

⁷² Ritzer, **Stepnisky, Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri**, 2013, 266, Akt. Akın, **a.g.e.**, s. 136.

⁷³ Luhmann, “Ecological Communication”, Cambridge, Polity Press 1989 Akt. Raf Vanderstraeten, “The Social Differentiation of the Educational System”, **Article in Sociology**, 38(2), 255-272, 2004, s. 262, (çevrimiçi), file:///C:/Users/Computer/Downloads/Article%20(1).pdf. Erişim. 2.6.2020.

⁷⁴ **A.e.**, s. 266.

iktidarların ideolojik gerekçelerle rasyonel olmayan eylemleri eğitim sistemini bozar ve işlevsiz hale getirir.

1.4. Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Eğitim

Eğitim hizmetlerinin modern devletin ortaya çıkmasıyla toplumlarda yaygınlaşmasının en önemli sebeplerinden birisi çocuğun sosyal inşasına önem verilmesidir. Eğitim sisteminin farklılaşması sadece uzmanlık düzeyinde değil, iktidarların ve aydınlarında dikkatini çekti. Rousseau'ya göre hükümetin hazırladığı yönetmelikler çerçevesinde ve egemenin yetkili kıldığı yüksek görevliler denetiminde verilecek kamu eğitimi, halk hükümetinin veya meşru hükümetin temel görevleri içerisinde yer alır.⁷⁵

Bu durum eğitim de devletin rolü hakkında da belirleyici bir değişikliğin yaşanmasına neden olmuştur. Fransa'da milliyetçi düşünceyle ortaya çıkan “ulusal eğitim” ve “devlet okulu” kavramları, fırsat eşitliği düzleminde tüm ulusun eğitilmesi düşüncesini doğurdu. Batı Avrupa'da XIX. yüzyıldan itibaren evlerde ve kiliseler de verilen eğitimin, devlet okullarına aktarılması ailelerin eğitime olan ilgisini ve önemini artırmıştır.⁷⁶

Modern devlet ile beraber ortaya çıkan zorunlu eğitim, kapitalizmin sürekliliği için önemlidir. Çünkü bu sayede kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu dil, simgeler ve semboller okullar aracılığıyla tüm topluma düşünsel ve beceriler olarak öğretilir. Bu sayede toplum içerisinde bir görevi olduğuna inandırılan birey devlet aygıtının devamı ve varlığı için çalışır.⁷⁷

Toland'a göre “ *bireyin siyasal sistemle ilişkisi üç aşamada oluşmaktadır. Birincisi bireylerin kendi ihtiyaçları ve devletin çıkarları arasında sosyal gerçeklik içinde yeniden tanımlanması, ikincisi bireylerin siyasal sisteme yeni kimlik ve ilişki ağı içerisinde uyumlaştırılması, üçüncü aşamada ritüelleri, kahramanları, mitler ve ideolojiler yoluyla siyasal sistemin korunmasını sağlar.* ”⁷⁸

⁷⁵ J. Jacques Rousseau, **Ekonomi Politik Üzerine Söylev**, İstanbul, Say, 2008, s. 269.

⁷⁶ **A.e.**, s. 263.

⁷⁷ Rousseau, **a.g.e.**, s. 185.

⁷⁸ Judith Drick Toland “Inca Legitimation as a Communication Process” **State Formation and Political Legitimacy**, 1988, Akt: Çetin, 2001, **a.g.e.**, 207.

Türkiye’de Kemalist ideolojinin yerleşmesinde en önemli düşünürlerden olan Ziya Gökalp, eğitimi sosyalleşme süreci olarak tanımlamış, bireyin toplum değerlerini içselleştirmesi, bireyin toplum normlarına uyum sağlaması açısından önemli bir işlevi olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ Gökalp, toplumun yararının bireyin üzerinde olduğunu, eğitimde verilecek ideolojik söylemin ve eğitim planlamalarının da bu doğrultuda yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Modernleşmeyle beraber, eğitim sisteminin diğer alt sistemler ile olan bağımlılık ilişkisi sistem içinde önemi artırmış, ekonomik ve siyasal sistemin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün eğitim sistemi tarafından karşılanması istenmiştir. Bu ilişkiye baktığımızda ekonomik ve siyasal sistem rasyonellik, fayda ve maliyet açısından değerlendirme yaparken, eğitim sisteminin kriterleri farklı olmuştur.⁸⁰

Rasyonel bir eğitim sistem içerisinde öğrenciler aynı faaliyet eşitliğine sahip olmalı, eğitim ortamının daha başlangıç aşamasında homojenleştirilmelidir. Örneğin tüm öğrenciler aynı yaşta ve eşit imkânlarda okula başlamalıdır. Fırsat eşitliğinin sağlanamadığı durumlarda devletin eğitim sistemi üzerindeki tercihi kritik olmakta, sosyalleşme farklılıkları veya diğer değişkenler, her öğretmenin her öğrenciyi gözlemlediği var saydığı için değerlendirilmemektedir.

Eğitim-siyaset arasındaki ilişkide siyasi aktörler kendi ideolojileri doğrultusunda eğitimi yönlendirmeye çalışsa da eğitim sistemi içerisindeki birimler (sendika gibi) tepki gösterebilmekte, en azından operasyonel anlamda eğitim sisteminin özerk olabileceğini göstermektedir. Politikanın eğitim sistemini etkileyen kararları ne olursa olsun, bu kararların sınıfta hangi farkları yaratacağını öngörmek imkânsızdır. Çünkü sınıf kapıları kapandığında kapının ardında “gizli müfredatlar”; evrensel ve insan odaklı programlar, sınıflarda öğretmenler tarafından uygulanabilmektedir.⁸¹

Eğitim geniş anlamıyla bir toplumda belirli amaçlar için fertlerin davranışlarının değiştirilmesi ve geliştirilmesi için kurallar bulma, ilkeler tespit etme

⁷⁹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, Bordo Siyah Yayınları 2008, s. 31

⁸⁰ Luhmann, “Ecological Communication”, Akt. Raf Vanderstraeten, **a.g.e.**, s. 265.

⁸¹ Luhmann, **a.g.e.**, s. 264.

ve teknikler geliştirmeden hareketle toplumun yaşam tarzının belirlenmesinde rol oynamaktadır. Bireyin şahsiyetinin inşası gibi bir toplumun varlığının temel ilkelerini koruyan, geliştiren ve onu geleceğe hazırlamada dinamik bir fonksiyon taşımaktadır.⁸²

Modern eğitim sisteminin büyümesi ilişkili olarak eğimde değişikliklerin artması, tüm ğrenci popülasyonlarının eğitime dâhil edilmesi, öğretimin profesyonelleştirilmesi, eğitim-ğretim programlarının devlet tarafından yapılması eğitim sisteminin ne kadar özerk olduğu tartişmalarına yol açmış, eğitim sisteminde yeni yaklaşımların doğmasına neden olmuştur.⁸³ İktidarların benimsedikleri eğitim yaklaşımları da bireylerin zihinsel inşa sürecinde önem kazanmıştır.

1.5. Eğitim Politikalarında Eleştirel Yaklaşım

Eğitim konusunda ilk sosyolojik çalışmaların akademik gündeme oturması 1950-1960 yıllarda gerçekleşmiştir. Modernleşmeyle beraber fırsat eşitliği söylemlerinin eğitimi kitleselleştirmesi ve eğitimin olumlu yönlerinin devamlı olarak vurgulanması liberal siyaseti meşrulaştırmıştır. Bu durum 1970’li yıllara kadar işlevselci yaklaşımın eğitime dair tek hâkim kuramsal açıklama olmasını sağlamıştır.⁸⁴

İşlevselci kuram Emile Durkheim birlikte anılmakla beraber, aslında kapitalist batı toplumunun liberal düşünürlerinin ve bu toplumda yakın zamana kadar eğitime odaklanan büyük bir kısmın kabul ettiği yaklaşım olmuştur.⁸⁵ Bu yaklaşımın diğer ünlü kuramcıları Herbert Spencer, Thorstein Veblen, Talcot Parsons, Robert Merton olarak gösterilmektedir.⁸⁶

İşlevselci yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, eğitimim işlevsel yönünü ortaya koymak adına eğitim kurumları ve örgütlerinin nasıl bir arada oldukları, bu

⁸² Mustafa Ergun, **Eğitim ve Toplum**, Ankara, Ocak Yayınları, 2. Baskı, 1992, s. 8.

⁸³ Luhmann, “Ecological Communication”, Cambridge, Polity Press 1989 Akt. Raf Vanderstraeten, “The Social Differentiation of the Educational System”, **Article in Sociology**, 38(2), 255-272, 2004, s. 264, (evrimii), file:///C:/Users/Computer/Downloads/Article%20(1).pdf., Erişim: 2.6.2020.

⁸⁴ Aynur Erdoğan Coşkun, **“Sosyolojiye Giriş”**, (evrimii), https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzecontent/19_20_Bahar/egitim_sosyolojisi/3/index.html, Erişim: 17.7.2020.

⁸⁵ Hurn C, “The Limits and Possibbilites of Schooling An Introduction to The Sociology Of Education” 2nd, ed, Ally and Bacon Inc, Boston 1985, s. 549, Akt: Tan, **a.g.e.**, 560.

⁸⁶ M. Cüneyt Birkök, “Eğitim Sosyolojisinde Kuramsal Yaklaşımlar”, **Eğitim Sosyolojisi**, Ed. Mimar Türkkahraman ve İbrahim Keskin, İstanbul, Elma Basım, 2013, s. 36.

yapı içerisinde nasıl bir sistemin ve alt sistemlerin var olduğunu, belirli bir amacı gerçekleştirmek için bir vücudun organları gibi nasıl uyum içerisinde çalıştıklarını, nasıl işlevsel oldukları üzerine yoğunlaşmışlardır.⁸⁷

Durkheim, okullarda yapılan etkinliklerin, farklı birey ve grupları ortak değerlerde birleştirmesi ve toplumsal değer ve kuralların içselleştirilmesi açısından önemli olduğunu savunmuştur.⁸⁸ Örneğin, okullarda yapılan bayrak törenleri, ulusal anma ve kutlama törenleri heterojen olan toplumu homojenleştirme çabalarını bu anlamda değerlendirmek gerekir.

Bu nedenle eğitimin işlevselci yapısı, okullarda ortak dil, ortak alışkanlıklar, hoşgörüler, ortak siyasal ve milli inançlar yaratılması açısından önemlidir. Eğitimin kendisi değişmezken, değişime aracılık etmektedir. Örneğin, Türkiye’deki eğitim politikaları, Osmanlı siyasal sisteminde azınlıkların kendi okullarını kurmasının toplumsal bütünleşmeyi engellediği gerekçesiyle, tüm okulların Milli Eğitim Bakanlığına bağlanması ve derslerin ortak müfredat planına göre öğretilmesi üzerine yeniden kurgulanmıştır.⁸⁹

İşlevsel yaklaşıma göre eğer toplumsal sistemi meydana getiren kurumlar birbirleriyle uyum içinde bütünleşmişlerse ve işlevlerini yerine getirebiliyorsa, paylaşılan ortak değerlerden, dengeli ve sağlıklı bir toplumdan bahsedilebilir.⁹⁰

Tezcan, toplumsal sistemi meydana getiren en önemli kurumlardan biri olan eğitimin, yaratıcı ve tutucu iki işlevi olduğunu belirtmiştir. “*Tutucu işlev*”, kültürü korumaya ve düzeni bozucu nitelikte görülen davranışları denetlemeye yönelik faaliyetlerken, eğitim sisteminin kendini teknik olarak yenilemesi, müfredat programlarıyla bu alanda uzmanlaşma sağlayan okulların açılması ve bu okullara öğretim elamanlarını yetiştirilmesi de eğitimin yaratıcı işlevini oluşturur. Tezcan’a göre özellikle otoriter toplumlarda “*tutucu işlev*” önem kazanır.⁹¹

⁸⁷ A.e., 39.

⁸⁸ Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985, s. 214.

⁸⁹ Tezcan, **a.g.e.**, s. 215.

⁹⁰ Birkök, **a.g.e.**, s. 38.

⁹¹ Mahmut Tezcan, **a.g.e.**, s. 212.

Merton, işlevsel yapıyı açık işlevler ve örtük işlevler diye ikiye ayırmıştır. Bir toplumsal etkinliğe katılanlar tarafından bilinen ve yerine getirilmesi istenenler açık işlevi oluştururken, örtük işlevler ise etkinliğe katılanların farkına varmadıkları işlevlerdir.⁹² Örneğin bir ülkenin ulusal anma etkinliğinde açık işlev bir olayı anmak iken, örtük işlevi ise o anma etkinliğinde toplumsal bütünlüğü sağlamaktır.

İktidarlar, kendi ideolojileri doğrultusunda hazırladıkları eğitim ve öğretim müfredatlarını bireylere eğitim aracılığıyla dayatırken, işlevselci yaklaşıma göre bu sayede bireyler eğitim kurumlarında toplumsallaştırılarak toplum yapısının homojenleşmesi ve düzeninin korunması sağlanır.⁹³ İktidarların eğitime ait görüş ve söylemlerin birçok yerinde işlevselci kuramın izlerine rastlanır.⁹⁴

İşlevselci yaklaşımının odaklandığı en önemli nokta toplum düzeninin dengede olması gerektiğidir. Bu toplum düzeninin sağlanması için Durkheim göre bireysel yetenek ve becerilerin toplum gereksinimleri doğrultusunda geliştirilmesidir.⁹⁵ Modern toplum da eğitimin daha önceki toplumlara kıyasla çok büyük önem kazanmasının nedeninin en nitelikli ve en çalışkan bireylerin yüksek konumlara gelmesini sağlaması, bir diğeri de kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücü piyasasına insan yetiştirmesidir.⁹⁶ Kapitalist toplumlarda ekonominin sağlıklı olabilmesi için özellikle uzmanlık gerektiren işlerde becerilerin iyi öğretilmesi gerekmektedir.⁹⁷

Parsons, eğitimde “bireysel başarının değerinin aşılması” düşüncesini savunmuştur. Buna göre ailedeki statü doğuştan gelirken okullardaki statü başarıyla kazanılır. Parsons’a göre okullarda yapılan etkinlikler liyakate göre, statü, cinsiyete, ırk ve sınıfsal ayırım yapmadan belirlenmelidir. Burada önemli olan bireylerin

⁹² Anthony Giddens, **Sosyoloji**, İstanbul, Kırmızı Yayınları, , 2012, s. 56.

⁹³ Tan, **a.g.e.**, 561; Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No. 150, 1985, s. 212.

⁹⁴ Tan, **a.g.e.**, s. 560.

⁹⁵ Emile Durkheim, “Education and Sociology”, Free Press, New York, 1956, s.71, Akt. Tan, **a.g.e.**, s. 561.

⁹⁶ Blackledge D. And Hunt B., “Sociological Interpretations of Education, rep”, Routledge, London, 1989, s. 66, Akt. Tan, **a.g.e.**, s. 560.

⁹⁷ Tan, **a.g.e.**, s. 560.

sınavlar gibi evrensel ölçütlerde gösterdikleri üstünlük ve başarıdır.⁹⁸

Fakat bu düşünceler 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren eleştirilmeye başlanmıştır. İşlevselci yaklaşımın savunucuları fikirlerin pratikte yanlış olduğunu ortaya koyan araştırmalar eğitimciler ve aydınlar arasında düş kırıklığına neden oldu.⁹⁹ Çünkü eğitim reformlarına yapılan onca harcamadan sonra ırk, toplumsal sınıf ve cinsiyet ayrımcılığından doğan başarı farkları hala devam ediyordu.

İşlevselci yaklaşımı eleştirenlere göre, eğitim yoluyla kültür aktarımı ve yaygınlaştırması süreci o kültür doğrultusunda bir toplumsal dayatmayı da beraberinde getirebilirdi. Ortak kültür bağlamında örülmüş olan bu güçlü grup yapısı, bazen bilinçli olarak bazen de bireyin bile farkına varmadığı otoriter merkeziliğe neden olabiliyordu.¹⁰⁰ Böyle bir durumda birey kendi grubuna ait değerlerin alternatifsiz kabul edip, toplumsal ve bireysel çıkarlardan önce gelmesini savunur, bir noktadan sonra yıkıcı olmaya başlayan bu düşünce içerisindeki bireyler ötekine karşı düşmanlık ve öfke üretmeye başlayabilirdi.¹⁰¹

Bu nedenle geleneksel yaklaşımların tutumları zaman içerisinde eleştiriye tabi tutulmuş, geleneksel eğitim yaklaşımlara getirilen eleştiriler üzerinden “eleştirel pedagojinin” doğmuştur. Eleştirel yaklaşımın, Illich, Freire, Bowles, Gintis, Apple, McLaren, Giroux gibi eleştirel kuramcıları, Marksizm, Frankfurt Okulu, Gramsci ve Althusser’in düşüncelerinden etkilenecek eğitimin ekonomik yapı ile ilişkisini kurmuşlardır.¹⁰²

Eleştirel eğitimcilere için eğitim, ideolojik ve siyasal iktidarın tesis edilmesinde ve meşrulaştırılmasında önemli bir pratiktir. Bu pratik iktidarların düşüncelerine yer verirken, ezilenlerin (işçi, köylü, kadın, engelli, etnik gruplar, renkliler gibi) düşüncelerine eğitsel araçlarda yer vermemekte, adeta onları yok saymaktadır. Eleştirel yaklaşım, eğitim de yeni anlam ve kodların bu ezilenlerin

⁹⁸ Talcot Parsons ve R.F. Bales, “Family Socialization and Interaction Process,” Akt. Anthony Giddens, **Sosyoloji**, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2012, s. 733.

⁹⁹ Coleman, Eğitimde Fırsat Eşitliği Raporu, (Equality of Educational Opportunity), Tan, **a.g.e.**, s. 564.

¹⁰⁰ Birkök, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁰¹ Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, s. 188-190, Akt. Birkök, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁰² İnal, **a.g.e.**, 2019, s. 121.

sorunları ve dilleri üzerinden gerçekleşen bir eğitim pratiğiyle olması gerektiğini ileri sürer. Eğitimde devrimci bir dönüşümle madun kitlenin sesinin duyulacağını ileri sürer.¹⁰³

Eleştirel yaklaşımclar, öğretmen ve öğrencilerin eğitimin öznelere olduğunu ve onlara baskı yapılmadan eleştirel bilinç ve farkındalığının kazandırılması gerektiğine inanır. Eleştirel eğitimciler, bireylerin politik etkinliklerine gerçek çıkarları olarak bakarlar. Bu bağlamda eğitimciler, sadece okullaşma, müfredat ve eğitim politikası sorunlarıyla değil aynı zamanda sosyal adalet ve insanların potansiyelleriyle de ilgilenirler.¹⁰⁴

Giroux eleştirel teoriye dayanan eğitim yaklaşımlarının, öğrencilerin ve öğretmenlerin eğitime politik, sosyal, ekonomik ve kültürel bir girişim olarak bakmalarını sağladığını ifade etmiştir.¹⁰⁵ Çünkü eğitimin kendisi politiktir. Eğitim özgürlük, adalet ve eşitlik gibi politik değerler öğretir, bu manada eğitim çocukların fikirlerini biçimlendirmede ideolojik bir rol oynar.¹⁰⁶ Apple eğitim-öğretim programlarının ve müfredatlarının siyasi iktidarların meşru görüşünün bir parçası olduğunu söylemiştir.¹⁰⁷

Eleştirel pedagoji ilk olarak sosyal ve eğitsel bir eşitlik üzerine temellenir, sadece okul, müfredat ve okul politikası sorunlarıyla değil insan kapasitesiyle ilgilenir.¹⁰⁸ İkinci olarak siyasetin eğitim alanında çok derin kökleştğini, okullarda iktidarın nasıl bölüşüldüğünü anlamaya çalışır. Örneğin, Kincheloe iktidar çevrelerinin gittiği okullarında yapılan IQ testlerinin sosyal tabakalaşmayı genişlettiğini söyleyecektir.¹⁰⁹ Son olarak da eleştirel pedagoji insani sorunların çözümlenmesinin demokratik topluma ulaşmanın etik bir parçası olarak görürken, toplum içerisindeki ayrımcılığa maruz kalmış madun kitlelerin sorunlarıyla

¹⁰³ A.g.e., s. 122.

¹⁰⁴ Kincheloe, 2004, s. 7, Aktaran: İnal, a.g.e., 2019, s. 129.

¹⁰⁵ Henry A. Giroux, **Eleştirel Pedagojinin Vaadi**, Çev. Umre Deniz Tuna, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008, s. 18-19.

¹⁰⁶ A.e., s. 20.

¹⁰⁷ Apple, a.g.e., 2018, s. 22.

¹⁰⁸ İnal, a.g.e., 2012, s. 129.

¹⁰⁹ Kincheloe, a.g.e., s. 6-9, Akt. İnal, a.g.e., 2012, s. 130.

ilgilenmeyi ve marjinalleşmelerini önleme konusuna önem verir.¹¹⁰

En ünlü eleştirel eğitim kuramcılarında olan Illich, radikal bir şekilde “Okulsuz Toplumu” savunmuştur. “Okulsuz Toplum” eserinde okulların bireylerin yaratıcılığını engellediğini, modern eğitimde okulların ölçme ve değerlendirme üzerine kurgulandığını ve bireylerin kendi yeteneklerinin farkına varmasına engel olduğunu ifade etmiştir. Illich’e göre bunun nedeni de, okullarda, kişilerin istek ve yeteneklerini dikkate almayan otoriter müfredatlarının uygulanmasıdır.¹¹¹

Illich’e göre önceden hazırlanmış paket eğitim programları ile tek bir doğruyu aşıl原因, öğrencilerin bu bilgileri öğrenmesini zorunlu kılan tüm okullar kapatılmalıdır. Okullar sadece diploma ve sertifika veren işletmeler, öğretmenler ise bu işlemi yapan profesyonellerdir. Modern toplum bireylere okula gitmeyi dayatır, çünkü okul sonrası hayatımıza bu belgeler ve sertifikalar olmadan devam edemeyeceğimiz öğretilir.¹¹² Illich okulların, çocukları muhafaza altında tutma, mesleki rol dağılımını sağlama, ideolojik değerleri öğretme, toplumca övülen bilgi ve becerileri kazandırma gibi görevleri olduğunu söyler. Okulların zorunlu olmasının nedenini de erken yaşlardan itibaren çocukların sokaklardan uzak tutulması gerektiğine bağlar.¹¹³

Illich okulların toplumun kaynaklarını boşa harcadığını aslında okulla iş arasında bir ilişki olmadığını, diplomaya dayalı bir eğitimin ayrımcılığı kurumsallaştırdığını ileri sürer. Okulları adeta bir kiliseye benzeten Illich, insan yaşamında egemen hale gelen bu kurumları çoğu zaman yanlışların öğretildiği mekânlar olarak görür. Okulların tüketim çılgınlığını körüklediğini iddia eden Illich kapitalist toplumlarda okulları en büyük ve yaygın işverenler olarak görür.¹¹⁴

Illich, okullu toplumun aslında gerekli olmadığını ve ortadan kaldırılmasının eğitimsel süreçlerin doğasına daha uygun olduğunu, öğrenme ve beceri kazanma

¹¹⁰ Kincheloe, **a.g.e.**, s. 12-14, Akt, İnal, **a.g.e.**, 2012, s. 130.

¹¹¹ Ivan Illich, **Okulsuz Toplum**, İstanbul, Oda Yayınları, 2006, s. 28-29.

¹¹² **A.e.**, s. 56.

¹¹³ Giddens, **a.g.e.**, s.752.

¹¹⁴ **A.e.**, 24.

süreçlerinin çoğunun okul dışı ortamlarda gerçekleşmesiyle ilişkilendirmektedir.¹¹⁵ Illich 'in 1970'li yıllarda hayal ettiği okulsuz toplum yapısının iletişim araçlarının gelişimiyle beraber hayatımıza girdiği bir gerçektir. Günümüzde örneklerini gördüğümüz Zomm, Udemy, Youtube, Khan, Academy, Eba, Açık Öğretim ve Uzaktan Öğretim gibi uygulamalar sayesinde okul dışında bireyler bilgiye çok kolayca ve ucuza ulaşabilmektedirler. Aslında bu durum geleneksel eğitim anlayışının değişmeye başladığının göstergesidir.

Illich'e göre okullarda derslerin resmi içerikleri ile alakası olmayan birçok bilgi öğretilir. Toplum düzenin sorgulanmadan kabul edilmesi istenir. Okulların disiplin yapıları ve düzene sokma anlayışları ile bireylerden beklenen “yerini bilmek ve orada kalmaya” devam etmektir.¹¹⁶ Althusser, ideolojik devlet aygıtı olarak okulların, becerileri ya da katıksız ideolojiyi çocukların kafasına yerleştirdiğini, eğitim sürecinin aslında okul sonrası içinde yer alınacak sınıfsal konuma uygun biçimde işlediğini belirtmiştir.¹¹⁷

Dolayısıyla eleştirel yaklaşıma göre okullar, aslında egemen sınıfların meşrulaştırılması ve ideolojik hegemonyalarına katkıda bulunması için, çeşitli norm, değer ve yeni bilgileri öğretme işlevini üstlenmişlerdir.¹¹⁸ O halde okullar, toplumun üretim aygıtının unsurları olarak ikili bir işlev yerine getirir. İlki okul dışında toplumun ekonomik sektörü için öznelerin üretilmesine yardımcı olur iken, ikincisi olarak, bu kapitalist sistemin doğrudan ve dolaylı olarak ihtiyaç duyduğu kültürel biçimleri üretir.¹¹⁹

Bu üretim biçiminde okulların görevini Apple, “*Bir taraftan okul, hiyerarşik işgücü piyasası için özneler ve teknik/işletme odaklı kültürel sermaye üreterek birikime yardımcı oluyor. Diğer taraftan da eğitim kurumlarımız ideolojilerini meşrulaştırmak ve kendilerinin, olabildiği kadar çok sınıf ve farklı sınıfsal kesimler tarafından olumlu görünmesini sağlamak durumunda*” şeklinde ifade etmiştir.¹²⁰

¹¹⁵ Illich, **a.g.e.**, 2006, s. 101.

¹¹⁶ Illich, **a.g.e.**, 2006, s. 48-51.

¹¹⁷ Althusser, **a.g.e.**, 1994, s.61-64.

¹¹⁸ Apple, **a.g.e.**, 85.

¹¹⁹ **A.e.**, s. 88.

¹²⁰ **A.e.**, s.101.

Eleştirel yaklaşım, eğitim alanının ticarileştirilmesinin, bir sosyal hak ve hizmet olan eğitimin bir meta olmasının sakıncalarına dikkat çeker; okulların şirketleştirilmesine, şirket ve taşeronların ellerine bırakılmasına karşı çıkar. Tüm bu süreçlerin neoliberalizm ile birlikte ortaya çıktığını ileri süren eleştirel pedagoglar, bir emek kategorisi olarak öğretmenliğin bu süreçten olumsuz etkilendiklerini vurgular. Özellikle öğretmenlerin, eğitimdeki diğer öznelerin aksine, emek/eğitim piyasasındaki yeni neoliberal süreçlerden ciddi zararlar gördüğünü iddia eder.¹²¹

Eleştirel yaklaşımçılar eğitimin piyasalaşması sürecinde kullanılan işletme stratejilerinin öğrenci ve öğretmenleri proleterleştirdiğini iddia etmişlerdir. Bu sistemde öğretmen bir işletmeci gibi olurken, elindeki müfredat, pedagoji ve değerlendirme ölçütleri ile adeta bir “makine” görevi görür. Apple’a göre bu nedenle tek bir merkezden hazırlanmış müfredatlar ve paket programlar ile vasıfsızlaştırılan öğretmenler, müfredat ve pedagojik becerilerini büyük yayınevlerine kaptırmaktadır. Bu becerilerin yerini de öğrencilerin daha iyi izlenebilmesi için yeni kontrol teknikleri ve testler almakta, bu durum öğretmenlerin birbirleriyle çok daha az etkileşime girmelerine neden olmaktadır.¹²² Neoliberal politikalara uyumlu olan bu politikalar bireyleri yalnızlaştırıp bilinçli örgütlenmenin yolunu tıkarken, sermayenin eğitim materyalleri sayesinde okullar da örgütlenmesini sağlamaktadır.

Apple’a göre neoliberal politikalar sonucunda eğitim süreci, teknik/işletme odaklı bilginin üretimi halini almakta, kapitalist sistem her bakımdan eğitimin hemen hemen her alanına nüfuz etmektedir. Gerçekten de günümüzde artık okullar (özellikle üniversiteler), verdikleri eğitimin kalitesi, burs miktarı ve koşulları, bilimsel yayınlar ve toplumsal hayata yaptıkları katkılardan ziyade sağladıkları iş imkânları ile ölçülmektedir.¹²³

İnal, neoliberal politikaların eğitim kalitesini düşürdüğünü, azalan eğitim ücretleri, çalışma süreçlerinin esnekleşmesi, birçok eğitim hizmetinin taşeronlaştırılması, öğretimin özgürlük sağlayıcı işlevinden hızla uzaklaşması, eğitim personeli arasında yeni hiyerarşik ilişkilerin kurulması neticesinde eğitimin anlam ve

¹²¹ İnal, **a.g.e.**, 2019, s. 198.

¹²² Apple, **a.g.e.**, s. 191-192.

¹²³ **A.e.**, s. 191.

değer kaybına uğradığını, iktidarların kapitalist sistemin sağlıklı işleminin bir aracına dönüştürmüştür.¹²⁴

1980’li yılların başlarında uygulamaya konan neoliberal politikalar, eğitimde derin ve fakat ezilenlerin aleyhine olan süreçlerin yaşanmasına ve öğretimin sosyal/kamusal bir hizmet olmaktan hızla çıkmasına yol açmaktadır. Eleştirel yaklaşım buna karşın eğitimin, iktidarların otoriter yapılarını engellemeye yarayacak praksisi savunur.

Reed, eğitimdeki neoliberal politikalara karşı demokratik yönetim biçimlerinin yaratılmasını ve kâr mantığının tahrif ettiği kültürel enerjilerin özgürleştirilmesi gerektiğini savunur. Bunun için yeni bir dünya yaratmanın sentezi hazırlanmalı, insanların baskılara karşı koyabilmesi için yeni bilgi ve becerilerin yaratıcı bir sosyal ağ içerisinde örgütlenmesi gerektiğini ifade ederken, içselleştirmiş baskı biçimlerinin yok edilmesi için de halkın iradesini ve onun çıkarlarını inşa edecek diyalektiğin ete ve kemiğe bürünmesi gerektiğini savunur.¹²⁵

Eğitiminin, neoliberal politikalar sonucunda iş dünyası ile iç içe geçmesinden en çok yararlanan, kapitalist sistem olmaktadır. Bu iç içe geçme sürecinde akademik çalışma ve yapıtlar, getirdikleri özgün tezler ya da sosyal hayata yaptıkları katkılardan ziyade piyasadaki değişim değerlerine göre ilgi ve kıymet görmektedir. Eğitimdeki kalite, öğretimin içeriğindeki niteliklerden ziyade piyasadaki işlevselliklerine göre değerlendirilmektedir. Giroux, piyasanın akademide yarattığı bu dönüşümü şu sözlerle özetler:

*“Para ve kâr çağında, akademik disiplinler, neredeyse yalnızca piyasadaki değişim değerleri vasıtasıyla kişilik kazanırlar ve öğrenciler, kendilerini en yüksek teklif sahibine satmaları için ihtiyaç duydukları kaşeyi sağlayacak olan dersleri almak ve profesyonel kimlik kartlarını elde etmek için düşüncesizce saldırmaktadırlar”.*¹²⁶

Giroux’a göre neoliberal politikalar da kişisel rehberlik, sosyal özgürlük ve yurttaşlık sorumluluklarını içeren politik ve sosyal demokrasi bir yük olarak görülmektedir, zira bunların piyasa ilişkileri, kâr kaygıları ve tüketici demokrasisine

¹²⁴ İnal, a.g.e., 2019, s. 199-200.

¹²⁵ Reed, “Education for building a people’s movement”, 1981, s. 203, Akt. İnal, a.g.e., 2019, s. 133.

¹²⁶ Henry Giroux, **Eleştirel Pedagojinin Vaadi**, Türkçesi: Umre Deniz Tuna, İstanbul, Kalkedon, 2008, s. 90.

bir engel teşkil ettiği ileri sürülmektedir. Neoliberal politikaların demokratik talepleri ve sivil toplum pratiklerini etkisizleştirip düzenin yarattığı cinsiyet, sınıf, ırk eşitsizliklerini görmezden gelmektedir. Bu süreçte bilgi, ekonomik yatırımlar için sermaye haline gelmekte ve iktidarlar, öz bilinç, özgürlük ve adalet mücadelesinin genişletilmesiyle ilgilenmemektedirler. Neoliberal politikalar sadece, büyük şirket yığınlarını değil, pazar kimlikleri ve değerlerini de üretmekte, toplumsal örgütlenmeleri ezmek için bütün kültürel alanı hegemonya altına almaya çalışmaktadır.¹²⁷

Eğitimde uygulanan neoliberal politikalar, eğitimi piyasaların ekonomik değerler adına zayıflatmakta, hatta yok etmekte; bu durum ezilen kitlelerin, eğitimi sadece sınıf atlama ya da piyasalarda iyi bir meslek sağlama aracı olarak algılamalarına yol açmaktadır.

¹²⁷ Giroux, **a.g.e.**, s. 19-20.

İKİNCİ BÖLÜM

1920-1950 DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI

2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşası ve Eğitim

Türkiye’de eğitim politikalarının başlangıcı diyebileceğimiz 1920-1950 dönemi, Türkiye’de eğitimi politikalarını ileride de birçok yönden etkileyen dönem olacaktır. Kemalist ideoloji doğrultusunda şekillenecek olan eğitim politikaları; bu doğrultuda yapılan reformlar ve uygulamalar, hazırlanan hükümet programları, düzenlenen eğitim şuraları ve Cumhuriyet elitlerinin söylemleri daha sonraki siyasi iktidarların eğitim politikalarına olan bakışını da etkileyecektir.

Üstel’e göre, Cumhuriyet’in kurucu liderlerinin “ulusal birliğin inşasında” özel bir yer verdikleri eğitim kurumundan beklentileri, Fransız Cumhuriyetçilerinin beklentileriyle büyük ölçüde örtüşmüştür.¹²⁸ Ulus devlet inşa sürecini başlatan Cumhuriyetin siyasal elitlerine göre, okullarda yurttaşlara zerk edilecek vasıf ne Doğu’dan nede Batı’dan tamamen ulusal gelenek ve göreneklere uygun “milli karakter” taşıyan unsurlar olacaktır. Mustafa Kemal bu durumu 16 Temmuz 1921 tarihindeki Maarif Kongresindeki şu sözleriyle ifade edecektir:

“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanaatındayım. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurufatından ve evsafı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei millîye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kasdediyorum. Çünkü dehayı millîmizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâalettâyın bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrup neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (Haraseti fikriye) zeminle mütenasıptır. O zemin, milletin seciyesidir.”¹²⁹

Yeni Türk Devleti’nin inşa süreci 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM’nin açılmasıyla başlarken, 3 Mayıs 1920 tarihinde Mustafa Kemal Başkanlığında toplanan I. İcra Heyeti eğitim konusunda görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Maarif işlerinde amacımız, verilecek terbiyeyi her manasıyla dini, millî bir şekle koymak ve onları cidal-i hayatta (hayat mücadelesi) muvaffak kılacak istinatgâhlarını (direnme) kendi nefislerinde bulunduracak kudret-i teşebbüs ve itimat-ı nefis gibi seciyeler verecek, müstakil bir fikir ve şuur uyandıracak, bir derece-i alıyyeye isal (ulaştırmak) eylemek, okulların programını düzeltmek, mizaç-ı millete ve şeraiti coğrafyaya, iklimimize,

¹²⁸ Füsun Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde**, İstanbul, İletişim, 2004, s.127.

¹²⁹ “16 Temmuz 1921 Maarif Kongresini Açarken”, **Atatürk Söylev ve Demeçleri (1906-1938)**, Cilt II, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997, s. 19- 20

*ananat-ı tarihiyye ve ictimaiyemize muvafık ilmi ders kitapları meydana getirmek, halk kütlesinden lügatleri toplayarak dilimizin kâmusunu yapmak, bizde millî ruhu nemalandıracak tarihimizi, edebiyatımızı erbabına yazdırmak, asarı atika-i milliyemizi tescil ve muhafaza eylemek, Şark ve Garbın müellefat-ı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek, hâsılı bir milletin hıfzı hayat ve mevcudiyeti için mühim olan amel maarif umuruna gayreti mahsusa ile çalışmaktır. Bugün ise ilk görevimiz, mekteb-i mevcude-i hüsn-ü idare etmektir”.*¹³⁰

Hükümet, bu ifadeleriyle eğitimin bir millet için hayat meselesi olduğunu, genç nesle verilecek eğitimin dini ve milli bir karakter taşıyacağı, onlara hayat mücadelesinde başarılı olmaları için Doğu’nun ve Batı’nın ilmi verilerek kendi ruhlarında buldukları güç ve özgüvenle üretken olmalarının sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Konuşmada dikkat edilmesi gereken nokta, dini ve milli bir eğitimin bir arada verilmesinden bahsedilmesidir. O günün meclis yapısı gereği laiklik ilkesine hiçbir şekilde vurgu yapılmamıştır. Özellikle milli öğelerin yer aldığı ilk programda, yeni bir ulus inşa ederken okutulacak kitapların milli ruhu canlandıracak eserler olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu amaçla Doğu’nun ve Batı’nın eserlerinin çevrilmesi, ulusal tarihi eserlerin korunması ve Türk dil sözlüğünün oluşturulması planlanmıştır.¹³¹

Bu dönemin siyasi elitleri üç kesimin eğitilmesinin gerektiğinden bahsederken, bunlardan birincisi genç nesil, ikincisi halk, üçüncüsü geleceğin ulusal aydınlarının eğitilmesidir. Çocukların eğitimi temel eğitimin verildiği okullarda; halkın eğitimi, akşam ve çıraklık okullarında; geleceğin seçkinlerinin eğitimi ise orta, yüksek ve Avrupa’daki okullarda yapılacaktır.¹³²

Burada ulus-inşa sürecinde pragmatist-işlevselci bir anlayışla eğitim alacak yurttaşların kendi içerisinde kategorize edildiği görülmektedir. Özellikle ulus devlet inşa sürecinde yer alacak kadroların yetiştirilmesi için, öğrencilerin Avrupa’ya eğitime gönderilmesi, nitelikli insan gücü ihtiyacı için ziraat, sanayi ve ticari okullarının açılması, devletin kalkınma için eğitimden beklediği faydayı göstermektedir. Siyasi iktidar, bu dönemdeki hükümet programlarında eğitimde kız-

¹³⁰ I. İcra Vekilleri Hükümet Programı (Mustafa Kemal Dönemi), Nuran Dağlı ve Belma Aktürk, Ankara, **Hükümetler ve Programları (1920-1960)**, Cilt I, 1988, s. 1-5.

¹³¹ A.e.

¹³² Beşinci İcra Vekilleri Heyet Programı, Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, 1988, s. 15-16.

erkek eşitliğine, öğretmenlik mesleğinin önemine ve bakanlık teşkilatının örgütlenmesine önem vereceklerini ilan etmiştir.¹³³

Cumhuriyet'in ilanı sonrası, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması ile siyasi iktidarın resmi ideolojisi Kemalizm olmuştur. Mustafa Kemal tarafından şekillendirilen bu ideolojinin, "cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, devletçilik, inkılapçılık ve halkçılık ilkelerinin" anayasa ve okul müfredatlarına girmesi, eğitim politikalarının ideolojik alt yapısını oluşturacaktır.¹³⁴ Kaplan'a göre eğitim politikaları bu ideolojiye göre formüle edilirken, bu düşüncenin dışındaki düşünceler zararlı kabul edilmiş, verilen eğitimin içselleştirilmesi ve ahlaklı yurttaşların yetiştirilmesi amaçlanmıştır.¹³⁵

Bununla ilgili olarak Başbakan İnönü, eğitim konusundaki görüşlerini 5 Mayıs 1925 tarihinde Muallimler Birliği'nde yaptığı konuşmada şöyle açıklamıştır:

*"Milli terbiye istiyoruz, bu ne demektir? Bunu zıddı ile daha çok anlarız. Bunun zıddı dini terbiye ya da beynelmilel eğitimidir. Siz öğretmenler, dini ve beynelmilel eğitim değil, milli eğitim vereceksiniz. Dini terbiyenin milli eğitime saldırı demek olmadığını, her iki eğitimin de kendi yollarında gerçekleştirebileceğini göreceğiz. Dini eğitim, bir bakıma beynelmilel eğitimidir. Bizim eğitimimiz ise kendimizin olacak ve kendimiz için olacaktır. (...) Bir milliyet kütlesi içinde ayrı medeniyetler olamaz. Kendilerini başka camialara bağlı görenlere açıkça teklif ediyoruz: Türk milletiyle beraber olsunlar. Fakat ayrı medeniyetler halinde değil, bir tek medeniyet halinde. Bu vatan işte tek olan bu milletin ve bu milliyetindir. Bu siyaset vatanın bütün hayatıdır. Yaşayacaksak tek bir millet kütlesi olarak yaşayacağız. İşte milli terbiye dediğimiz sistemin umumi hedefi."*¹³⁶

İnönü bu açıklamayı, Şubat 1925 tarihinde Türkiye'nin doğusunda patlak veren dini ve etnik unsurlu Şeyh Sait ayaklanması ve ardından gelen Takriri Sükûn (Düzeni Koruma) kanunu düzenlemelerinin hayata geçirilmesi sırasında yapmıştır.¹³⁷ İnönü, ülkenin bütünlüğü için eğitimin "milli", "tek bir kültüre ve düşünceye dayalı" olması gerektiğini savunmuştur. Bu dönemdeki siyasi iktidarların ulus devlet inşa sürecindeki başat hedefi, "millilik" düsturu çerçevesinde toplumu homojenleştirmektir. Bu nedenle CHP hükümetlerinin programlarında eğitime

¹³³ A.e.

¹³⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s. 256-264.

¹³⁵ Kaplan, **a.g.e.**, s. 162-163.

¹³⁶ Muallimler Birliği Mecmuası (1) sayı 4, Akt. Hasan Ali Yücel, **a.g.e.**, 1994, s. 25.

¹³⁷ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1995, s. 116-117

egemen olan ideoloji pragmatizmdir. Üstel'e göre tek parti döneminin okulları "milli yurttaş" tipinin üretim merkezleridir.¹³⁸ Mann'ın ifadesiyle siyasi iktidarın meşruluğu için "ideolojik iktidarın" tesis edilmesi gerekiyordu.

Hükümet programlarına baktığımızda bu doğrultudaki ifadeleri net olarak görürüz. Eğitimden beklenen işlev, hükümet programlarında "*Türk çocuğunu ahlaki temiz ruhça ve bedence sağlam, milletine vatanına Cumhuriyete ve İnkılaba sadık bireyler yetiştirmek maarifimizin başlıca hedefidir*" şeklinde belirtilmiştir. Genç nesil Kemalizm'in devletçi ve milliyetçi ilkeleri çerçevesinde eğitilecektir.¹³⁹

CHP hükümetleri bu politikalar ile toplumu dil ve kan bağından oluşan bir öz haline getirmeyi amaçlamıştır. Böylelikle ulusun içindeki dini, sınıfsal, etnik ya da hizip farklılıkları inkâr edilebilir ve bu tür farklılıkları üreten ve besleyen diyalektik süreçler gizlenebilirdi.¹⁴⁰ Bütün ulusların kaynağını Türk ulusuna bağlayan Türk Tarih Tezi, tüm dillerin kaynağını Türk diline bağlayan Türk Güneş Dil Teorisi, toplumu homojenleştirme çabasıyla ilgilidir.¹⁴¹ Bu teorilerin amacı, Türklerin bir "ulus" olarak büyük bir uygarlık sahibi olduklarını ispatlamaya çalışmaktır. Türkler dünyadaki tüm kayda değer ırkların atası olarak görülüyor ve başlıca ırk addediliyordu. Ulusal açıdan kendine güven duygusunun yaratılması, bu teorilerin yeterli kanıtlarla desteklenmesinden daha önemli görülmüştü.¹⁴² Ahmad ise, dönemin siyasi iktidarının asıl amacının "*geçmişin yeni cumhuriyetçi kuşak üzerindeki etkisini yok etmek için İslam ve Osmanlıcılığın yerine Türk ulusalcılığını geçirmek*" olduğunu ifade edecektir.¹⁴³

Nazi Almanyası saldırılarının Avrupa'yı kasıp kavurduğu Sovyetler Birliği'nin Hitler karşısında kesinlikle dayanamayacağına inanılan yıllarda¹⁴⁴ milliyetçi öğeler daha da ön plan çıkmıştır. Programlarda "...biz Türk'üz, Türkçüyüz

¹³⁸ Üstel, a.g.e., s. 138.

¹³⁹ Refik Saydam Hükümet Programı, Dağlı ve Aktürk, a.g.e., 1988, s. 90.

¹⁴⁰ Nancy Lindisfame, "Ayrıksıcılık" (der.) T. Bora, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, C. 4 içinde İletişim, 2002, s. 206, Akt. Üstel, a.g.e., s. 172.

¹⁴¹ A.e.

¹⁴² Büşra Ersanlı, İktidar ve Tarih, İstanbul, İletişim, 2003, s. 227.

¹⁴³ Ahmad, a.g.e., s. 91

¹⁴⁴ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980), Ed. Sina Akşin, Ankara, Milliyet, ty, s. 200-202.

ve daima Türk kalacağız gibi” milliyetçi öğeler sıklıkla yer alacaktır.¹⁴⁵ Ders kitapları ve müfredat planları “Türkçü” ve “milli” söylem üzerine inşa edilecektir. Eğitim politikalarının çerçevesi “Türk tarihinin iftiharla öğretilmesi, Türk gençliğine milli duyguların kuvvetlerle verilmesi ve Türk devriminin ana ilkelerinin benimsetilmesi” şeklinde çizilmiştir.”¹⁴⁶

Bu dönemin siyasi iktidarlarının eğitimden bekledikleri yegâne gaye, *“Kemalist rejimde okul, yalnız mecburi ahkâm değildir, aksine büyük milletimizin büyük adamları yetiştireceği bir kurumdur ve bunu gerçekleştirecek kabiliyet kanımızdadır”* sözleriyle ifade edilmiştir. Eğitimin amacı, kendi dilinin kurallarını bilen ve ait oldukları ulusun tarihini bilen yurttaşlar yetiştirmektir.¹⁴⁷

Ulus-devlet inşa sürecinde ülkenin hızlı kalkınması için eğitime pozitivist bir bakış açısı ve işlevselci bir yaklaşımla bakılmış, *“alt yapısal iktidarı”* sağlamanın bir aracı olarak görülmüştür. Bu amaçla eğitim üç aşamaya ayrılmış, ilkokullara Türk milliyetçiliği ile resmi ideolojiyi aşılama, kalkınma için mesleki liselere nitelikli insan gücü yetiştirme, üniversitelere ise ülkenin kalkınmasına ve aydınlanmasına yardımcı olma görevi verilmiştir.

Kemalist düşünce sisteminin eğitim politikalarının ana öğelerinden birisi milliyetçilik olmuştur.¹⁴⁸ Mustafa Kemal, 1921 yılındaki Maarif Kongresinde dini eğitim, evrensel eğitim, milli eğitim gibi eğitimin birçok türü olduğunu, Cumhuriyet Rejiminin de yeni nesle vereceği eğitimin de Milli Eğitim olacağını söylemiştir. Buna göre eski geleneğin hurafe inançları ve batının Türk ulusunun karakterine uymayan fikirleri eğitim sisteminden kaldırılacaktır.¹⁴⁹ Mustafa Kemal, 24 Mart 1923 tarihinde Kütahya’da öğretmenlere yaptığı konuşmada, öğretmenleri irfan ordusuna benzetirken, devrim mücadelesinde görevlerinin cehaleti mağlup etmek olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

¹⁴⁵ Şükrü Saraçoğlu *Hükümet Programı*, Dağlı ve Aktürk, a.g.e., s. 105.

¹⁴⁶ Recep Peker *Hükümet Programı*, Dağlı ve Aktürk, a.g.e., 1988, s. 130.

¹⁴⁷ I. Bayar *Hükümetinin Programı*, a.g.e., s. 79.

¹⁴⁸ Koçak, a.g.e., ty, s. 164.

¹⁴⁹ “16 Temmuz 1921 Maarif Kongresini Açarken”, *Atatürk Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997, s. 19.

*“Arkadaşlar, asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki müşabehet ve mutabakatı arz etmiş olmak için şunu da ilâve edeyim: kıymetli bir eserde ordunun ruhu, heyeti zabitan ve kumanda heyetidir, deniliyor. Hakikaten böyledir. Bir ordunun kıymeti zabitan ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür. Siz muallime hanımlar ve muallim beyler, sizler de irfan ordusunun zabitan ve kumanda heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir, istiklâl mücadelesinde, üç dört senedir, düşmanı topraklarımızda mahvetmek için, yaptığımız harpte ordunun ruhu olan zabitan ve kumanda heyet ve erkânı kıymetlerinin yüksekliğini nasıl ibraz ve ispat etmişse, bundan sonra yapacağımız nur ve inkılâp mücadelesinin, milletimize bir karanlık gibi çöken cehli umumiye mağlûp ve makhur etmek harbinde dahi irfan ordusunun ruhu olan siz muallime hanımlar ve muallim beylerin aynı kabiliyeti ihsas ve irae edeceğinize eminim”.*¹⁵⁰

Mustafa Kemal, Türk milliyetçiliğinin övgüye değer olduğunu, siyasi camia içinde Kürt, Boşnak, Çerkezlik, Lazlık fikrinden etkilenenler olabileceğini söylerken Türkçe eğitim dışında bir eğitim olamayacağını savunmuştur.¹⁵¹ Bu gruplar kendi dillerini yerine Türkçe öğrenmelidir. Bununla ilgili olarak *“Milliyetin bariz vasıflarından biri dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne bağlılığını iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz”*¹⁵² ifadelerini kullanmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin en önemli milli eğitim bakanlarından birisi olan Hasan Ali Yücel “Türk Milli Eğitiminin” amacını *“başka milletlerle mücadele edebilecek kudrette bir Türk gençliği yaratmayı amaç ediniyor”* sözüyle özetlemiştir.¹⁵³

Bu yeni gençliğin yaratılabilmesi için pozitivist bir bakış açısıyla eğitsel ve kültürel yapının, eğitim sisteminin ve hedeflerinin yeniden inşa edilmesi gerekiyordu.¹⁵⁴ Eğitimin amacı her Türk çocuğunu iyi bir yurttaş olması için belli başlı bilgi, davranış ve becerileri kazandırmak, onu milli ahlak ve yetenekleri

¹⁵⁰ “24 Mart 1923, Kütahya’da Öğretmenler İle Konuşması”, a.g.e., s. 167-168.

¹⁵¹ “1.5.1920 Türk Milletini Teşkil Eden Müslüman Öğeler Hakkında”, **Atatürk Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, 1997, s. 74.

¹⁵² “15.3.1923 Adana Türk Ocağındaki Konuşması” a.g.e., s. 117-118.

¹⁵³ Hasan Ali Yücel, **Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, Cilt I. Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 118.

¹⁵⁴ Filiz Meşeci Giorgetti, Betül Batır, “İsmet İnönünün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, İstanbul, **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, 2008, s. 27-56.

doğrultusunda geliştirmek, hayata ve bir üst öğrenime hazır hale getirmek olarak belirlenmiştir.¹⁵⁵

Amaçlanan bu eğitim şu ilkeler içerisinde yapılması planlanmıştır:

1. *Birlik İlkesi*
2. *Cehaletin ortadan kaldırılması ilkesi*
3. *Laiklik İlkesi*
4. *Millilik İlkesi*
5. *Bilime Dayanma İlkesi*
6. *Pratiğe dayanma ilkesi*
7. *Disiplin İlkesi*
8. *Karma Eğitim İlkesi*¹⁵⁶

Erken cumhuriyetin elitleri, eğitimin kalkınmadaki fonksiyonu ve rejimi koruyacak yeni nesillerin yetiştirilmesi zarureti¹⁵⁷ açısından önemli görmüştür. Kemalistler bağımsızlık savaşı sırasında toplumda çok farklı niteliklere sahip olan kesimleri kendi çevresinde toplamayı başarmıştı.¹⁵⁸ Bu kitlelerin desteğinin devamının sağlanması için “*alt yapısal iktidar*” ağlarındaki sorunların çözülmesi gerekiyordu.

Yeni Türk devleti kurulduğunda Türkiye’nin nüfusu 11-12 milyon kadardı. Bu nüfusun sadece %3 kadın ve %10’u erkek olmak üzere okuma biliyordu. Bu yıllarda Türkiye de 4894 ilkokul, 72 ortaokul, 23 lise, 64 meslek okulu 9 fakülte ve yüksekokul olmak üzere toplam 5062 öğretim kurumu vardı. Bu okullarda görevli olan öğretmen ve öğretim görevlisi sayısı toplam 11918’dir. İlkokullarda 341.941 ortaokullarda 5905 liselerde 1241 meslek okullarında 6547 ve yükseköğretimde 2914 olmak üzere 358548 öğrenci okumaktaydı. O yıllarda bütçeden ayrılan pay düşük bir seviyededir. 1921’de 57.128.833 liralık genel bütçeden eğitime ayrılan miktar ancak

¹⁵⁵ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 1999, s. 302, Akt: Refik Turan, “Eğitim ve Öğretimdeki Gelişmeler: Yeni Devlet Yeni Eğitim”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2012, s. 125.

¹⁵⁶ Kemal Aytaç, “Atatürk’ün Eğitim Görüşü”, **Atatürkçülük**, II. Kitap, Ankara, 1983, s. 104, Akt. Turan, **a.g.e.**, s. 107.

¹⁵⁷ Akt. Refik Turan, **a.g.e.**, s. 107.

¹⁵⁸ Emek Yıldırım, Polat S. Alpman, “Çürüyen Eski ve Bir Türlü Ortaya Çıkamayan Yeni Arasında Kemalizm, Sol ve Türk sağı”, **Birikim Dergisi**, İstanbul, Birikim Yayınları, Mart 2018, s.29

390.412 lira olmuştur. 1923'te genel bütçe 105.929.911 lira iken, Maarif Vekâleti'ne 3.033.003 liralık ödenek ayrılmıştı.¹⁵⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu sayısal verilerin dışında eğitimin niteliksel özellikleri de düşüktü. Savaşlarda kaybedilmiş olan öğretmenlerin yanı sıra mevcut eğitimcilerin mesleki formasyonu yetersizdi ve öğretim programları çağdaş bir anlayıştan yoksundu. Okul binalarının durumu ve ders araç-gereçleri eksikti. Eğitim ile alakadar olacak merkez ve taşra örgütünün idari teşkilatlanmasındaki sorunlar Türk eğitim sisteminin mevcut durumunu yansıtmaktaydı.¹⁶⁰ Bu nedenle eğitim sisteminin baştan aşağıya yeniden yapılandırılması gerekiyordu.

Mustafa Kemal, modern toplum yapısında eğitimde, bilimde, sanatta ve hukukta kadın-erkek eşitliğinin olması gerektiğine inanmış, bu amaçla okullarda kız-erkek çocuk ayrımı yapılmamış ve politika da kadınların daha görünür olması amacıyla muhtarlık, belediye (1930) ve milletvekilliği seçimlerinde (1934) seçme ve seçilme hakkı verilmesini sağlamıştır.¹⁶¹

2.2. Eğitim Aygıtının Şekillenmesinde Ziya Gökalp Faktörü ve Maarif Kongresi

Mecliste, 1922-1927 yılları arasında Diyarbakır milletvekili olarak görev alan Gökalp, eğitim sisteminin, ders kitap ve müfredatlarının reform çalışmalarında Eğitim Encümeni olarak görev almıştır.¹⁶² Solidarist korporatif düşünce yapısına sahip olan Gökalp' göre, *meslek grupları birbirlerine karşılıklı olarak muhtaçtırlar; birbirlerinin "lâzım ve mülzemi" dirler.*¹⁶³ Parla 'ya göre bu bakış açısı Kemalist tek-parti yönetimi boyunca (1923-1945) resmi düstur haline gelmiş, liderlerinin ve alt kadrolarının beyanat ve konuşmalarında kalıp olarak tekrarlanmış, parti programlarının önemli maddelerinden hiç eksik olmamıştır.¹⁶⁴

Gökalp, eğitimin toplumsallaşma için önemli olduğuna inanmış, *Yeni Mecmua* 'da 1918 yılında yayınlanan yazısında şu şekilde ifade etmiştir:

¹⁵⁹ Bahattin Demirtaş, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", Ankara, **Akademik Bakış Dergisi**, 2008, s. 156-157

¹⁶⁰ A.e.

¹⁶¹ Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", a.g.e., ty, s. 154.

¹⁶² Taha Parla, **Ziya Gökalp Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İstanbul, İletişim, 1993, s. 43

¹⁶³ Gökalp, "Milli Tesanüdü Kuvvetlendirmek", *Türkçülüğün Esasları*, s. 88-89, Akt. Taha Parla, **Ziya Gökalp Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İstanbul, İletişim, 1993, s. 124.

¹⁶⁴ A.e.

“Fert dünyaya geldiği zaman sosyal olmayan bir varlıktır. Cemiyet, öyle bir muhittir ki, bu sosyal olmayan varlıkları içine girdiği andan itibaren kendisine benzetmeye, yani temsil etmeye çalışır. Bir cemiyet, fertlerine lisanını, ahlakını, estetik zevkini, ilmi mantığını, teknik vetirelerini aşılamazsa yaşayamaz. İşte, cemiyetin fertleri üzerinde tatbik ettiği bu sosyalleştirme işine terbiye adı verilir. Terbiye bir cemiyette, yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle, fikirlerini ve hislerini vermesi demektir. Bu veriş iki surette cereyan eder: birinci tarz, yetişmiş neslin, kendisinin hiç haberi olmadan, samimi hayattaki konuşmalarını, fiil ve hareketleriyle canlı misaller teşkil ederek, yeni nesle tesirler icra etmesidir. İkinci tarz, yetişmiş neslin öğretmen, mürebbi adlarıyla resmi vaziyetler alarak, usul ve irade altında yeni nesle bir takım muayyen fikirleri ve hisleri telkine çalışmasıdır. Ben, terbiyenin bu iki tarzdan birincisine yaygın terbiye, ikincisine organize terbiye adlarını veriyorum.”¹⁶⁵

Gökalp, eğitimi bireylerin toplum tarafından toplumsallaştırılması olarak tanımlar ve bunu “cemiyetin bekası için elzem” görür. Bu yaklaşım çağdaş yapısal işlevcilerin öne sürdüğü ön koşullara uygun düşmektedir. Gökalp’e göre eğitimin bireyleri toplumsallaştırarak milli vicdanda yer alan kültürel ve ahlaksal normların içselleştirilmesini sağlar. Böylece birey toplumsal kişiye dönüşür ve eğitim sayesinde zengin bir kişilik kazanır.¹⁶⁶

Solidarist korporatist bir düşünür olarak Gökalp, toplumu birbirleri ile uyum ve dayanışma içerisinde çalışan organlara ve meslek zümrelerinden oluşan bir organizmaya benzetir.¹⁶⁷ Milli ruh ile modern bilimin birleşmesine dayanan milliyetçi eğitim programlarının klasik formasyonlarına inanır.¹⁶⁸ Bunu da *“Her ulusun hususî harsı ancak kendisi için terbiye gayesi olabilir. Türk çocuğu Türk milletinin içinde yaşayacaksa, Türk milletinin harsına göre terbiye edilmelidir.”¹⁶⁹* sözüyle açıklar.

Gökalp’in başkanlığını yaptığı ilk Maarif Kongresi, 15 Temmuz 1921 yılında Ankara’da toplanmıştır. Kongrede ülkenin her tarafından gelen 250’den fazla erkek ve kadın öğretmeni bir araya gelmiştir.¹⁷⁰ Kongreye cepheden gelerek katılan Mustafa Kemal eğitim ile görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdiye kadar takip olunan eğitim ve öğretim usullerinin milletimizin gerilemesinde en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye

¹⁶⁵ Gökalp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I**, Ankara, MEB, s. 113-114

¹⁶⁶ “Terbiye Meselesi”, Yeni Mecmua, 1, 91, 8, 32, 34, 36, 38; “Mili Terbiye” s. 62-8. 68-73, 73-83, 83-97’de. Akt, Taha Parla, **a.g.e.**, 1993, s. 103.

¹⁶⁷ Parla, **a.g.e.**, 1993, s. 9.

¹⁶⁸ **A.e.**, s. 149.

¹⁶⁹ Gökalp, **Milli Terbiye ve Maarif Meselesi**, s. 15.

¹⁷⁰ Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 2011, s. 320-321.

programından bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve yaratılış vasıflarımızla hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün tesirlerden tamamen uzak, milli seciye ve tarihimizle münasip bir kültür kastediyorum. Çünkü milletimizin dehası ve tam gelişmesi ancak, böyle bir kültür ile temin olunabilir. Gelişi güzel bir yabancı kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin tahrip edici neticeleri tekrar ettirilebilir kültür zeminle ilgilidir. O zemin milletin seciyesidir Yaratacağımız kültür, herais-i milliye zemini ile o zemin ise milletin seciyesi ile mütehasip olmalıdır. Çocuklarımız ve gençlerimizi yetiştirirken, birliğimize taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyetiyle mücehhez bir nesil yetiştirmeye muhtaç olduğumuzu unutmayalım. Yeni neslin ruhuna bu kabiliyeti zerk Müstakil ve mevcut kalmak isteyen milletlerin felsefesi, en bariz şekilde bu evsafı kemâl-i şiddetle talep etmektedir. Milli gaye hakkındaki umumi nokta-i nazarımı söylerken, yeni neslin teşhiz edileceği evsaf arasında kuvvetli bir aşk-ı fazilet ve kuvvetli bir fikri intizam ve inzibattan da bahs etmek lazımdır. (...) (sizden)eskiden çizilmiş alelâde yollar üzerinde yürümek değil, belki yukarıdan beri evsaf ve şeraitini arz ettiğim milli hars yolunda rehber olmak gibi mukaddes bir vazife bekliyoruz.”¹⁷¹

Mustafa Kemal bu kongrede yaptığı bu konuşma ile Türk Milli Eğitim Politikasının esaslarını bir anlamda ortaya koymuştur. Kalkınmada eğitimin fonksiyonu ve ulusun bağımlılığını koruyacak yeni nesilleri yetiştirme zarureti, eğitim politikalarının amacını ortaya koymuştur. Bu zaruretin giderilmesi için ilk hamle milli duyguların yeni nesillere aktarılması olacaktır. Bu kongre yeni kurulacak olan Türk devletinin eğitim politikalarının milliyetçi ve Kemalist programlardan oluşacağını göstermektedir.

2.3. Eğitim’de Sekülerleşme ve Modernleşme Hamleleri

Osmanlı İmparatorluğu, XX. yüzyılda çeşitli sebeplerden cephelerde büyük kayıplar vermiş, bu kaybedilen topraklardan, özellikle Edirne, Bursa ve İstanbul’a kitlesel göçler gerçekleşmiştir. Öte yandan toplum büyük bir umutsuzluk, çözümsüzlük ve çaresizliği içindedir. Osmanlı İmparatorluğu özellikle son iki yüzyılında, Batı’nın gerisinde kalmış, giderek her açıdan bağımlı ilişkiler içine girmişti. Cumhuriyetin kurucuları ve aydınları bütün bu sorunların çözümü olarak eğitimi görmüştür.¹⁷²

Bu durumu gören Mustafa Kemal daha bağımsızlık savaşının yapıldığı yıllarda, eğitime önem vermiştir. Mustafa Kemal, 16 Temmuz 1921 yılında Maarif Kongresi’nde yaptığı konuşmada “eğitim ve kültür alanındaki bölünmüşlüğü’nün”

¹⁷¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1997, s. 19-20.

¹⁷² Firdevs Gümüşoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e Türk Yurdu Dergisinde Eğitim Anlayışı”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018(2), (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/568299>, s. 36. Erişim. 25.1.2020.

giderilmesi gerektiğini ifade etmişti.¹⁷³ Osmanlı'dan kalan eğitimdeki bu dağınıklığının ulus-devlet inşa sürecinde geciktirilmesinin zararlı olduğuna inanıyordu. Bu amaçla reformdan ziyade tam anlamıyla bir devrim yapmayı planladı.¹⁷⁴ Bu plan çerçevesinde 3 Mart 1924 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar ve arkadaşları tarafından TBMM'ye Tevhid-i Tedrisat hakkındaki kanun sunuldu. Önerge kabul edilerek Şerriye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlı, bütün medrese ve okullar Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.¹⁷⁵ Eğitimde yapılan bu devrim ile merkezi iktidarın otoritesi güçlenirken, “ulus devletin inşasında” önemli bir hamle yapıldı.

Devrimci güç eğitimin yaygınlaşması ve laikliğin yerleşmesi için radikal kararlar almayı zorunlu görmüştür. Bu kanun “eğitimde birlik sağlanması” ve “milli duygu ve düşünce birlikteliğinin güvence altına” alınmasını sağlamıştır. Bu kanunla hedeflenen milliyetçilik ve laiklik ilkesi doğrultusunda çok farklı okullarda, farklı müfredatla yetişen neslin, tek çatı altında toplanarak ulusal birlik ve beraberliğin etrafında birleşmesi amaçlanmıştır. Mustafa Kemal'e göre, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, her millet kendi lisanını ve dinini özgürce telkin ederdi fakat bu okullar savaş zamanında ihanet projesine hizmet etmişlerdir.¹⁷⁶

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile 1924 yılı içerisinde 479 medrese kapatılmıştır. Bu okulların yerine 29 İmam Hatip Okulu ile Eski İstanbul Üniversitesi'nde (Darül Fünun'da) bir İlahiyat Fakültesi açılmış, İlahiyat Fakülteleri daha sonra Şarkiyat Bölümü'ne çevrilirken, İmam- Hatip Okulları'na ilgi ve talep olmayınca 1930 yılında tamamı kapatılmıştır.¹⁷⁷ İstisna olarak köy okullarında haftada 1 saat olmak üzere din dersleri okutulmaya devam edilmiştir.¹⁷⁸

Erken Cumhuriyet Döneminde eğitim politikalarında benimsenen en önemli ilkelerden birisi de laiklik ilkesi olmuştur. Bunu da Mustafa Kemal “*dünyada her şey*

¹⁷³ A.e

¹⁷⁴ Turan, a.g.e., s. 97.

¹⁷⁵ Turan, a.g.e., s. 108.

¹⁷⁶ Taha Parla, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek Parti İdeolojisi CHP’nin Altı Oku**, Cilt 3, İstanbul, İletişim, 1992, s. 283.

¹⁷⁷ Hasan Ali Yücel, **Türkiye’de Orta Öğretim**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, s. 53; Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s. 410-411.

¹⁷⁸ İlhan Başgöz, **Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 1999, s. 79.

*için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, başarı için gerçek yol gösterici bilimdir, fendir. Bilim ve fen dışında yol gösterici aramak gaflettir, bilgisizliktir, doğru alandan sapmaktır”*¹⁷⁹ sözüyle ortaya koymuştur. Bu sözler eğitimde dogmatik bilgiye yer verilmeyeceğinin kanıtı olacaktır.¹⁸⁰

Fethi Okyar’ın Başbakanlığındaki hükümet, “*Meclis-i Alinizin yüksek kararıyla Tevhid-i Tedrisat esaslarını kabul ederek selamet yolunu bulmuş olan Maarifinizin aynı yolda yürütmek ve Türk vatanına talim ve terbiyenin muhtaç olduğu intizam ve inzibat altında yeknesak terbiye ve tahsil ile mücehhez hayat için hazırlanmış gençler yetiştirmek gayemiz olacaktır*”¹⁸¹ sözleriyle, Tevhid-i Tedrisat Reformu’nun arkasında durarak, bu reformun çok önemli olduğunu, tek bir terbiye ile Türk vatanının ihtiyaç duyduğu ideal gençliğin yetiştirileceğini ifade etmiştir. Burada gördüğümüz üzere Kemalist ideoloji tek bir merkezden hazırlanmış müfredat ve programlarla, belli bir düzen ve disiplin altında yoğrulmuş gençler yetiştirmeyi, rejimin bekçilik görevini üstlenmesini amaçlamıştır. Cumhuriyetin kurucularının bu politikaları benimsemesinin nedenlerinden birisi, Osmanlının son dönemlerinde eğitimin yerel güçlere bırakılmasının kötü sonuçlarını görmeleridir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na bağlı olarak 2 Mart 1926 yılında Maarif Teşkilatı hakkındaki kanun ile ilk ve ortaöğretimin esasları belirlenmiştir. Bu kanun ile hangi derslerin ne şekilde okutulacağı, okul açma yetkisinin sadece devlette olduğu ve yabancı okullar da milli tarih, milli coğrafya ve Türkçe derslerinin konulması gibi eğitimin ana esasları belirlenmiştir. Böylelikle ulus devlet inşa etme sürecinde eğitimin milli, modern ve laik hale getirilmesi amaçlanmıştır.¹⁸²

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile halifeliğin kaldırılması, Şerriye ve Evkaf Vekâlet’inin yerine Din İşleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün kurulması ve din derslerinin kaldırılması ile birlikte 1928 yılında, anayasadan “devletin dini İslam’dır”

¹⁷⁹ “22.9.1924 Samsun Öğretmenleriyle Konuşma”, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt II, 1997, s. 202-207.

¹⁸⁰ Ziya Bursalıoğlu, “Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi”, **Atatürk Devrimleri ve Yenileşme Sempozyumu**, Ankara, 1981, s. 11-12.

¹⁸¹ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, s. 29.

¹⁸² **Maarif Teşkilatı Hakkında, (3. Mart 1921)**, (Çevrimiçi), [www. tbmm.gov.tr](http://www.tbmm.gov.tr), Erişim. 15.4.2015.

maddesinin çıkarılmasıyla Kemalist rejimin inşasında önemli bir aşama sağlanmıştır.¹⁸³

Mustafa Kemal'in Yeni Türk Devleti'ni inşa ederken yaptığı en köklü reformlardan biri bu kanun olmuştur. Çünkü Yeni Türk Devleti'nin yurttaşları bu kanun ile kurucuların belirlediği Kemalist ideoloji çerçevesinde yetiştirilecektir. Böylelikle eğitimde hegemonyasını kuran Kemalist rejim, otoritesini sağlamlaştırmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde yetersiz kalan medreseler kapatılmıştır. Maddi ve manevi destek verilerek yenileme şansı verilse de Darül Fünûn'da aynı düzeyde yapısal değişiklik gerçekleşmemiştir.¹⁸⁴

Zamanın Maarif Vekili olan Eğitim Bakanı Reşit Galip, bu durumu şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Memlekette büyük politik ve toplumsal dalgalanmalar olmaktaydı. Üniversite (Darülfünun) bunun karşısında tarafsız bir seyirci rolünü sürdürdü. İktisat alanında önemli değişimler olmaktaydı. Darülfünun bunlarla tamamen ilgisiz görünüyordu. Hukukta köktenci değişiklikler yapıldı. Darülfünun yalnızca yeni kanunları ders programlarına almakla yetindi. Yazı reformu yapılmış, dilin özleştirilmesi hareketi başlamıştı; Darülfünun bununla hiçbir surette ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirilmesi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünun 'un buna karşı ilgisini uyandırmak için, üç yıl beklemek ve çabalar sarf etmek gerekti. İstanbul Darülfünunu en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve adeta bir ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan tamamen koptu.”¹⁸⁵

Bu sözlerin ardından “2252 sayılı kanun” 1933 yılında çıkarıldı; İstanbul Üniversitesi kuruldu. Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip yeni kurulacak üniversitenin Darül Fünûn ile hiçbir münasebeti olmayacağını söyledi. Bu kanuna, o zaman için tek üniversite olduğundan “Atatürk'ün Üniversite Reformu” denmiştir. Bu düzenleme ile “üniversite”, “rektör”. “fakülte”, “dekan”, “profesör”, ve “doçent” gibi kavramlar ile tanışıldı. Bu dönemde yeni Türk devletinin başkentinin ilk üniversitesi olan Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1936'da yılında açıldı.¹⁸⁶

¹⁸³ Taha Parla, **Türkiye'nin Siyasal Rejimi (1980-1989)**, İstanbul, İletişim, 1993, s. 218.

¹⁸⁴ Ergun, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁸⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 4.devir, 2.toplantı. Cilt. XV. s. 466- 467 Akt. Mehmet Arslan, “Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları”, Kayseri, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2005, s. 23-49.

¹⁸⁶ Mehmet Arslan, “Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları”, Kayseri, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2005, s. 23-49.

Bu dönemde açılan üniversitelerin ortak özelliği, “milliyetçi ve devrimci” olmalarıdır. İdeolojik iktidarın taşımacılığını üstlenen bu üniversiteler, iktidarın hem meşruluğunu hem de kalıcılığını sağlamayı amaçlamıştır.

Geleneksel eğitimin modern eğitim hale getirilmesi hiç kuşkusuz sadece okulların ve üniversitelerin düzenlemesi ile olası değildi. İdeolojik iktidarın kalıcılığı, okul dışındaki yurttaşlarında eğitilmesine de bağlıydı. Halkçı bir özellik taşıyan Kemalist ideoloji, eğitimin halka daha rahat verilebilmesi için harf devrimini gerekli buldu.¹⁸⁷ 8 Ağustos 1928 yılında Mustafa Kemal Harf Devrimi’ni şöyle duyurdu:

“Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için Yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle, behemehâl, pek çabuk bir zamanda mükemmel bir surette anlayacağız. Anladığımızın asarına yakın zamanda bütün kâinat şahit alacaktır. Ben buna katiyetle eminim, siz de emin olunuz.”

“En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyet-i içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısıyla ve kafasıyla bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.”¹⁸⁸

Bu sözlerin ardından yeni harflerin öğretilmesi amacıyla 11 Kasım 1928 kanunu ile “Millet Mektepleri” açıldı. Bu mektepler aracılığı ile yeni harflerin halka benimsetilmesi amaçlandı. Bu kanunun okuma- yazma bilmeme sorununa çare olacağı düşünülüyordu. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923-1924 yılındaki tahmini nüfusu 12 milyondur. Bu nüfusun %90’ı köylerde yaşıyordu. Bu nüfusun ancak %1 okur-yazardı. Toplam okur-yazar oranı %5-10 arasında bulunmaktaydı. Halk Mektepleri sayesinde bu oran 1935 yılında ancak %20’ye yükseltilebildi.¹⁸⁹

Bu dönemin rejim karşıtları, Arap harflerinin yerine Latin Alfabesi’nin getirilmesinin nedenini, dini zayıflatmak olarak gösterecekti. Ahmad, bu reformun sonuçlarını çok derin ve uzun süreli olarak görür. Ahmad, bu devrimin amacının okur-yazarlık sürecini ve eğitimi hızlandırmak olduğunu ve “Türkiye’nin

¹⁸⁷ Mustafa Ergun, “Türk Eğitim Devrimi, Temel İlkeler ve Gelişim Süreci”, Ankara, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, s. 101-103.

¹⁸⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1997, s. 256.

¹⁸⁹ Hayrünisa Alp, **Tevhid-i Tedrisattan Harf İnkılabına İlköğretim (1924-1928)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

doğusundaki İslam Dünyasıyla olan bağlarını öteki reformlardan daha fazla gevşettiğini ve ülkenin yüzünü bir daha geri çevrilmeyecek biçimde Batı'ya çevirdiğini" söyleyecektir.¹⁹⁰ Lewis'e göre bu reform, eski rejimin unutulup yeni rejimin hegemonyasını kurması adına önemli fırsatı doğurmuştur. Latin Alfabesi 'ne dayalı Türkçe ile iktidarın söylemleri yeni kuşaklara daha kolay aktarılabilirdi.¹⁹¹

Cumhuriyet'in 1920'lerde yöneldiği devrimsel süreç, kadın ve erkek yurttaşlara eşitlikçi bir dünyanın kapılarını aralamıştır. Cumhuriyet'in gereksinim duyduğu "yurttaş kadın" erkeğin ardında değil, toplumsal yaşamın bütününde onun yanındadır.¹⁹² Gümüšoğlu'na göre, dönemin kitaplarına bakıldığında toplumda ve aile içinde dayanışmayı güçlendirmeyi hedef alan; kadın-erkek birbiriyle dayanışma içinde ve sürekli yardımlaşan kişiler olarak sunulur. Ders kitaplarında aile iş bölümü "kadın işi-erkek işi" temelinde anlatılmaz.¹⁹³

Cumhuriyetin inşa döneminde kadın eğitime yaklaşım, geleneksel, dinsel değer kalıpları ve bu kalıpların dönüştürülmesine yönelik politikalara göre belirlenmiştir. Kadın eğitimi Tanzimat (1839) Dönemi'nden itibaren çağdaşlaşma ve batılılaşma temalarından birini oluşturmuş, kızlar için ilköğretim genelleştirmeye ve ortaokullar düzeyinde okullar açılmasına çaba gösterilmiştir. Fakat Osmanlı'daki kadın çoğunluğu, eğitimi İslami geleneklerin izin verdiği 8-9 yaş sınırında kalmıştı.¹⁹⁴

Cumhuriyet'in inşa döneminde, Meşrutiyet döneminden itibaren açılmaya başlanan kız öğretim okullarının sayısı artırılırken, aynı zamanda yeni kız öğretmen okulları da açılmıştır. Siyasi iktidarın ekonomik olanakları bu okulların sayısını artırmaya yetmemesi üzerine soruna pratik bir çözüm bulunarak 1927-1928 yılından itibaren tüm okullarda karma eğitim uygulamasına geçilmiştir. Böylelikle karma eğitim, 1920'li yıllardan itibaren Türk eğitim politikalarının en temel ve yaşamsal

¹⁹⁰ Ahmad, s.119-120.

¹⁹¹ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, a.g.e., s. 428.

¹⁹² Firdevs Gümüšoğlu, "Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet", **Toplum ve Demokrasi**, 2 (4), Eylül- Aralık, 2008, s. 39-50. s. 41.

¹⁹³ A.e., 42.

¹⁹⁴ Mine Tan, "Toplumsal Değişim ve Eğitim: Kadın Bakış Açısından", Ankara, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1994, Cilt. 27, s. 4, s. 83-96, s. 86.

özelliklerinden birisi olmuştur.¹⁹⁵

Cumhuriyet'in eğitim ideolojisi her tür ve düzeyde, eğitim olanaklarından cinsiyet farkı gözetilmeden yararlanma ilkesini esas alsa da Tan'a göre bu ideoloji, dinsel değerler, ataerkil aile yapısı ve cinsiyetçi normlara dayalı kültür ve azgelişmiş kapitalist bir ekonomik yapı üzerinde oturmaktadır. Bu durum toplumun düalist niteliğini gösteren çelişkiyi yansıtır.¹⁹⁶ Eğitim aracılığıyla kadınların kamusal yaşama katılmasının desteklenmesi, liberal feminist politikalar anlamında eşitlikçi kodlar içerir.

Cumhuriyet'in inşa döneminden itibaren hem erkek hem de kadınların okuma yazma oranı artmıştır. 1927 yılında kadınların sadece % 4,6'sı okuma yazma biliyordu. 1923-1924 yılında ilkokullarda % 23,05, 1933-1934 yılında liseler de % 23,39, 1923-1924 yılında yükseköğretimde, %9,78 kız öğrenci öğrenim görmektedir.¹⁹⁷ Bu dönemde başta Tevhid-i Tedrisat olmak üzere yapılan eğitim reformları toplumsal model tercihini göstermesi açısından önemlidir. Modernleşme üzerine tasarlanmış kadın eğitimi, İslami geleneklerin belirlediği toplumsal yapıyı çözerken, ataerkinin ev içi ve toplumsal meşruiyetini sorgulamaya yardım edecektir.

2.4. Ulus Devlet İnşa Sürecinde Halkın Eğitilmesi: Halkevleri

Atatürk döneminden itibaren açılmaya başlayan "Halkevleri", büyük illerden taşralara kadar kurulmaya başlamıştır. Bu kuruluşlar, Kemalist ideoloji doğrultusunda halkın sosyal ve kültürel yönden eğitilmesini amaçlamıştır. Merkezden çevreye, siyasi iktidarın "*alt yapısal iktidarının*" sağlanması amaçlanırken, "*ideolojik iktidarın*" taşıyıcıları olan aydınlar ve mahalli önderler bu aydınlatma ve kültür yapısını üretme görevini yürütmüştür.¹⁹⁸

Halkevlerinin ilki 1932 yılında Ankara'da açılmış, daha sonra Türkiye'nin bütün illerine ve büyük merkez ilçelere de açılarak, halkevlerinin sayısı 19 Şubat 1939 yılında 209'a, üye sayısı 100 bini aşmıştır. Halkevleri 3056 konferans, 1164

¹⁹⁵ MEB, 1973, Akt. Tan, 1994, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁹⁶ **A.e.**, s. 87.

¹⁹⁷ MEB, 1992; DPT, 1994, Akt. Tan, **a.g.e.**, 1994, s. 88.

¹⁹⁸ Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür ve Sanat", **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Haz. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, t.y., s. 433.

konser, 1549 temsil, 179 sergi faaliyetini gerçekleştirerek toplumun büyük bir kısmına ulaşmıştır.¹⁹⁹ Siyasi iktidarı, ideolojisini taşımak adına devlet kapasitesinin lojistik gücünden yararlanarak, Halkevleri'nin yayılmasını sağlamıştır.

Halkevleri, “*ideolojik iktidarın*” yerleşmesinde ve üretiminde önemli birer araç olmuştur.²⁰⁰ Mustafa Kemal'e göre “*devrim ateşinde her Türk'ün ruhuna bir kıvılcım atılması lazımdı.*” her Türk'e bir inkılap düşüncesi yaymak için Halkevleri'ne önemli görevler düşmekteydi.²⁰¹ Mustafa Kemal Halkevleri'nin amacını şöyle ifade demiştir:

“*Gençlik, istikbalin ışığıdır. Gençlik mütemadiyen geliştiren ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır. Milleti, şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilâtlandırmak lâzımdır. En kuvvetli ders araçlarına, yetişkin muallim ordularına malik olmak kâfi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca bir millî halk mesaisine ihtiyaç vardır. Silâh kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetinden daha müessir olan, fikir kuvvetidir. Milleti bu sahada yetiştireceğiz*”²⁰²

Kemalist reformların amacının halka benimsetilmesi kültürel hegemonyanın kurulabilmesine için halkında eğitilmesine ihtiyaç vardı. Bu amaçla açılan Halkevleri binaları siyasal iktidarın meşruluğunun sembolleri olurken aynı zamanda “*toplumsal rızanın*” üretim merkezleri olmuştur. Bu binalarda çoğu öğretmenler tarafından verilen dil, edebiyat, tarih, güzel sanatlar ve spor gibi eğitim odalarında, siyasi iktidar tarafından hazırlanan programlar vasıtasıyla “*ideolojik iktidarın*” söylemleri halka aktarılmıştır.²⁰³

Sonuç olarak baktığımızda, Mustafa Kemal döneminde yapılan Tevhid-i Tedrisat' tan, Latin Alfabesi 'ne, Halkevleri'nin açılmasından Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'na kadarki reformların amacı, modernleşme hamlesidir. Bu modernleşmenin ilk adımı olarak, eski rejimin kurumları tasfiye edilmiş, laik kültürün “meşru kültür” olabilmesinin önündeki engel kaldırılmış, Kemalist ideolojinin toplumsal hayatta karşılık bulabilmesi için “*edinilmiş kültür*” üzerinde

¹⁹⁹ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, İstanbul, İletişim, 1996, s. 105.

²⁰⁰ Başgöz, **a.g.e.**, s. 96.

²⁰¹ Ergun, **a.g.e.**, s. 51.

²⁰² **A.e.**

²⁰³ Katoğlu, **a.g.e.**, s. 434.

tekel kurulmuştur.²⁰⁴

Mann'ın teorisine göre yorumlarsak, “*alt yapısal iktidar*” ağlarını sağlamak için halkevlerinde halkın isteklerine göre şubeler açılmış, halka açık kitaplık oluşturulmuş, üretkenliğini artırıcı kurslar düzenlenmiştir. Bu şubeler Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Kursları, Kütüphane, Müzecilik, Köycülük, Sergicilik, Dil-Edebiyat, Tarih, gibi bölümlerden oluşmuştur.²⁰⁵ Örneğin, Dil ve Tarih Şubesinde, maniler, masallar, halk bilimine ait kültürün araştırılması, eski eserlerin korunması, önemli tarihi günlerin kutlanması gerçekleştirilmiştir. Müzecilik ve Sergi Şubesi çeşitli sergiler düzenlemiş ve eski eserleri toplayıp müzeye kazandırmıştır. Halkevleri 1938 yılına gelindiğinde yaklaşık 100 bin üyesi ile sayıları 209’u bulmuş, düzenledikleri etkinliklere yaklaşık 7 milyon yurttaş katılım göstermiştir.²⁰⁶

Bunu gerçekleştirmek için okullar tek başına yeterli olmadığından Kemalist ideolojinin yerleşebilmesi için “nesneleşmiş kültür”den faydalanılmıştır. Halkevleri’nin açılması, Türk Tarihi ve Türk Dil Kurumu binalarının yapılması bu anlamda yapılan hamlelerdir. Kemalist ideolojinin meşruluğu ve kalıcılığı bu eğitimin verimliliğine ve daha sonraki iktidarlar tarafından sahiplenilmesine bağlı olmuştur.

2.5. Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Politikalarına Etkileri

Hasan Ali Yücel 28 Aralık 1938’te 5 Ağustos 1946 tarihine kadar aralıksız Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürütmüştür, Türk Eğitim tarihinin en etkili bakanlarından birisi olmuştur. Yücel söylev ve demeçlerinde Kemalist ideolojiye

²⁰⁴ Meşru Kültür, imkân dâhilindeki kültürel repertuarca onanmış, tanınmış ve hatta kutsanmış olanları ifade eder. Okul kitabında okutulmaya değer görülen bir edebiyat parçası, müzede sergilenmeye değer bir sanat eseri gibi. Rafine zevklerin podyumu ve henüz olgunlaşmamış ruhlarla resmi kurumlarca yazılmış şifalı reçetedir. Edinilmiş Kültür, içine doğulan toplumsal koşulların, bilişsel olarak tercüme edilmiş ve içselleştirilmiş halini ifade eder. İnsanın düzenli olarak kaldığı toplumsal koşullara ve dünya bellediği küçük evrenine aşına kılan pratik bilgi, beceri yordam ve yakınlıklardan ibarettir. Nesneleşmiş Kültür ise sembolik sistemler aracılığı ile gerçekliği inşa etmeyi ifade eder. Şimdiki zamanı teşkil eden kolektif bilinç dışının mit, dil, sanat ve bilim gibi ana uğrak alanlarıdır. Bkz. Aksu Akçaoğlu, “Kültürlerin İktidarla Düğümlenişi ve Türkiye’deki Manzara”, İstanbul, **Birikim**, Temmuz, 2018, sayı, 347, s. 6-7

²⁰⁵ M. Katoğlu, t.y., 433

²⁰⁶ Y. Akyüz, 2011, s. 405

olan bağılılığın önemini vurgulamış, lidere kayıtsız şartsız itaatin önemini anlatmıştır. Ona göre Türk halkı rehber edindiği Atatürk'ün ideolojileri ile özdeşleşmelidir.²⁰⁷

John Dewey, 1939 yılında yazdığı **Türkiye Maarif Raporu** adlı eserinin önsözünde, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in, milli eğitim politikalarının Kemalist ilkelere dayanacağına ilişkin aşağıdaki görüşünü aktarmıştır:

*"Eğitim kültür kurumlarımızı Kemalist rejim kurucu prensiplerine dayanarak, köklü bir şekilde gerçekleştirmek, terbiye ve tedris çalışmalarının her şeyden evvel bu günkü ve yarınki kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir nitelikte alması ve okullarımızdan çıkan gençlerin yeni teknik ve hayat şartlarını kültür gelişmesinin devamlı bir şekilde takip edilecek bir ana programa bağlanması ile mümkündür. Bu program hazırlanırken Milli Şeflerin direktifleri CHP'nin ve hükümetin programı, hareket noktalarımızı ve amaçlarımızı tayin edecektir."*²⁰⁸

I. Milli Eğitim Şurasında (17-29 Temmuz 1939) eğitim kademelerinin birbiriyle ilişkisinin önemine vurgu yapan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, özetle şöyle demiştir:

*"Cumhuriyet Maarifine ait meseleler üstünde düşünülürken, kültür hayatındaki tecrübe ve bilgileriyle ün almış şahsiyetlerin fikirlerine başvurmak ve onları dinlemek, öteden beri Cumhuriyet Hükümetinin ehemmiyetle iltizam ettiği bir usuldür. Daha Milli Mücadele yıllarında, düşman topraklarının hükümet merkezimizin yakın ufuklarını sarstığı en buhranlı bir devrede, Ebedi Şef, büyük ATATÜRK, Ankara'da toplanan Maarif Kongresini bizzat açmış ve bununla kültür meseleleri etrafındaki müzakere ve münakaşaların hayati ehemmiyetine tarihi bir işaret vermişti. Muhterem arkadaşlar, kanaatimce bütün Maarif Teşkilatı tam ve mükemmel bir uzviyet alabilmek için her uzvunun birbiriyle alakalı, birbiriyle münasebetli bir surette işlemesi lazımdır. Ortaokul öğretmenleri, ilkokuldan gelen çocukların zayıf olduklarını söylüyorlar. Lise muallimleri aynı şikâyetleri, ortaokula yükletiyorlar. Üniversite ve yüksek mektepler ise liseden gelen çocuklarımız şu ve bu noktalardaki kuvvetsizliğinde ısrar ediyorlar. İlkokula giren çocuğun içinde yaşadığı dar muhitte başlayan bu şikâyet dairesi, burada kapanmış gibi görünür. Fakat aldanmamalıdır. Çünkü üniversitenin ve yüksek mektebin verdiği mezundan da hayat şikâyet ediyor ve devre, bu şikâyetin ancak umumi hayat ve geniş muhite dayanmasıyla kapanıyor. Mevcut öğretim bünyesini nasıl kurmalıyız ki her parçası birbirinden haberli olarak işleyebilsin."*²⁰⁹

Yücel, eğitim meselesini organizmacı bir yaklaşımla, ulusal savaşla eş değer gördüğünü ve eğitim meselesinin tek bir vücut gibi ele alınması gerektiğini, eğitim kademelerini organlara benzetererek, tek bir vücut gibi birbirleriyle irtibat halinde olunması gerektiğini ifade etmiştir.²¹⁰

²⁰⁷ Kaplan, a.g.e., s. 192.

²⁰⁸ Dewey John, **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, İstanbul, Devlet Basım Evi, 1939, s. V-VI.

²⁰⁹ I. MEB. Şurası, (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/29164549_1_su_ra.pdf, Erişim: 2.4.2016.

²¹⁰ A.e.

Yücel'e göre *"Başöğretmen ve aynı zamanda ebedi Şef Atatürk'tür."*²¹¹ Yücel, İnönü'nün emrinde çalışırken de bütün yüksek ideallerin bu dönemde de devam edeceğini söylemiştir.²¹² Yücel'in Atatürk için sıraladığı, *"Eşsiz İnsan", "Yüce Kurtarıcı", "Ölümsüz Büyük Kahraman"* gibi kavramlar İnönü hakkında da söyleyecektir. İnönü'ye olan kutsamalar, *"onun dediğini yapıyoruz", "onun yolunda yürüyoruz"* ve *"milli vazifemiz onun yolunda yürümektir"* şeklinde söylemlerine yansımıştır.²¹³

Milli kültür üzerinde durduğu, 15-21 Şubat 1943'daki İkinci Milli Eğitim Şurası'nda ise şöyle diyecektir:

*"Millî kültürümüz denildiği zaman, bunda, her Türk'ün şahsiyeti ve manevi varlığı demek olan ahlâkı; Türklüğün en mahrem varlığını teşkil eden ve düşünmek dediğimiz büyük insanlık işlevinin özü olan dili ve dilimiz Türk dilinin; millî varlığımızın tarihin en eski kaynaklarından bugüne doğru yürüyüşünde hangi yollardan geçtiğini, hangi kıtalarda medeniyet durakları kurduğunu ve insanlığa neler getirip nasıl hizmet ettiğini gösteren Türk tarihini, üç unsur olarak görüyoruz. İkinci Maarif Şûrası'nı bu üç ilke üstünde düşünmeye, bu konuda fikir birliği yapmaya daveti lüzumlu ve faydalı bulduk."*²¹⁴

Yücel'in hemen hemen her söyleminde Kemalist ilkelerinin yerleşmesinin amaçlandığı açıktır. Yücel'in *"Atatürk'ün ortaya koyduğu prensipler dışındaki düşünceler bizim için zararlıdır"* sözüyle bu söylemin dışında kalan sağ ve sol düşüncelerin zararlı olduğu ifade edilmiştir.²¹⁵ Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde yenileşme ve çağdaşlaşma atılımları II. Dünya savaşının doğurduğu tüm sıkıntı ve olumsuzluklara rağmen sürdürüldüğü gibi²¹⁶ milli tarihe ağırlık verilmiş, eğitim kurumlarında anadil çalışmalarındaki verimin artırılmış, kitaplara tarih okuma parçalarının eklenmiş, ideal Türk çocuğu ve Türk ahlakının başlıca toplumsal ve kişisel ilkeleri kararlaştırılmıştır.²¹⁷

²¹¹ Yücel, **Milli Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçler**, s. 17.

²¹² A.e.

²¹³ A.e., 83

²¹⁴ **II. Milli Eğitim Şurası**, (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/291646192_sura.pdf. Erişim: 15.10.2017

²¹⁵ Ömer Karakaş, "Atatürk ve İnönü'nün İki Milli Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) Döneminde Kültür Siyaseti (1935-1946)", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı**, İzmir, 2006, s. 235.

²¹⁶ A.e. 234.

²¹⁷ A.e.

II. Dünya Savaşı sonrasında Batı ile olan yakınlaşmalar neticesinde eğitim politikalarında paradigma değişikliğine gidilerek, milliyetçi ruhla çelişen “hümanist” politikalar uygulamaya konulmuştur. Yücel, gelişmiş ülkelerde Latince ve Yunanca derslerin okutulduğunu söylemiş, buna dayanarak Ankara Atatürk Lisesi, Ankara Kız Lisesi ve İstanbul Galatasaray Liseleri’nin birinci sınıflarına Latince ve Yunanca derslerinin konulmasını sağlamıştır.²¹⁸

Hümanist akımının etkisiyle tercüme büroları açılmış, Ayrıca *Tercüme Mecmuası* basılmaya başlanmıştır. Bu bürolarda Doğu-Batı klasikleri, Rönesans aydınlarının kitapları tercüme edilerek, Batı dünyasının aklını ve tabiatını anlamak amaçlanmıştır.²¹⁹ Fakat bu faaliyetler muhalif kesimler tarafından Kemalist ideolojinin milli kültür ve milliyetçilik ilkesini zayıflattığı gerekçesiyle eleştirilmiş; Latin ve Yunan kaynakların tercüme edilip okullarda okumaya teşvik edilmesinin ideolojik hareketlere neden olacağı iddia edilmiştir.²²⁰ Bu nedenle, 1949 yılında Latince ve Yunanca derslerinin öğretilmesinden vazgeçilmiş, Tercüme Bürosu da 1966 yılında kapatılmıştır.²²¹

Türk Eğitim Tarihinde Hasan Ali Yücel’den çokça bahsedilmesinin nedeni, uzun yıllar Maarif Vekilliği yapması, Kemalizm’in en büyük savunucularından biri olması, dünya klasiklerini çevirtmesi, Türkiye’de hümanist akımı desteklemesi ve özellikle Köy Enstitüleri’nde oynadığı kilit rol olmuştur. Hasan Ali Yücel’in, söylemlerinde Mustafa Kemal’i ve İsmet İnönü’yü kültürleştirme ve ulusun iradesini liderin ipoteğine vermesi eleştirilmesine neden olmuştur.²²² Kaplan’a göre Türk eğitim politikalarının geneline baktığımızda despotik eğitim anlayışı ile aydınlanma felsefe arasındaki bu karşıtlık göze çarpmaktadır.²²³ Çünkü günümüze kadarki eğitim politikalarını şekillendiren siyasi iktidarlar kendi lider kültlerini yaratacaklardır. Liderlerini kutsallaştıran kitleler bu dönemdeki Kemalizm’in bir benzeri olan

²¹⁸ Hasan Cicioğlu, “Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim Tarihi Gelişimi”, Ankara, **Ankara Dil ve Tarih Fakültesi Yayınları**, 1983, s. 141.

²¹⁹ Akyüz, **a.g.e.**, 2011, s. 413.

²²⁰ Ali Ata Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992, s. 48-49.

²²¹ Sakaoğlu, **a.g.e.**, 1992. s. 134.

²²² Kaplan, **a.g.e.**, s. 196.

²²³ **A.e.**

düşünceyle liderinin tanrının bir parçası olduğunu kabul etmesine neden olacaktır.²²⁴

2.6. Bir Eğitim Projesi: Köy Enstitüleri

Cumhuriyetin inşa döneminde siyasi alanda ve eğitim alanında karşımıza çıkan söyleme, makbul vatandaş yetiştirme amacı egemendir. Anadolu köylüsü yüzyıllar boyunca sömürülmüş, eğitimsiz, sağlıksız koşullarda kaderiyle baş başa yaşamaya çalışmaktadır. Bu kitlenin, haklarının ve görevlerinin bilincinde, bilimsel düşünme araçlarına sahip vatandaşlara dönüştürmek amaçlanır. Siyasi iktidara göre dönüştürme işi öncelikle köylü çocuğundan başlanmalıdır. Çünkü köylü çocukları “küçük vatandaşlar” olarak kabul edilir.²²⁵

Köy Enstitüleri ilk kez Temmuz 1936’da Eskişehir Mahmudiye’de kurs adı altında açılır. Oysa bu kurslara ilişkin yasa bir yıl sonra, Köy Enstitüleri yasası da 17 Nisan 1940’ta “3803 sayılı kanunla” çıkarılır. Bu kurumların amacı kanunda “*Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere, tarım işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Milli Eğitim Bakanlığınca açılan kurumlar*”²²⁶ olarak belirtilir. Bu okullarda okuyanlara, öğretmenlik mesleği yanında sağlık, zirai ve teknik eğitim verilerek gittikleri bölgelerde köylerin kalkınmasında yardımcı olmaları amaçlanmıştır.²²⁷

Köy Enstitüsü’nde verilen eğitim, köydeki yaşamı değiştirmeyi en önemli amaç olarak önüne koymuştu. Cehaletin koyu karanlığından, salgın hastalıklardan, yüksek ölüm oranlarından, sağlıksız bireylerden köyü kurtarmak amaçlanıyordu. Bu amaç, dışarıdan gelen aydınlar tarafından değil, köyün içinden yetişecek kişilerce, içeriden canlanmayla gerçekleştirilecekti. Bu da köyün öncüsünü yaratmak demekti. Enstitülerdeki eğitimin her aşamasında, öğrenciye tarihin bir öznesi olduğunun

²²⁴ Ahmet Hakan, “Tapınma başladı: Allah’ın vasıflarını toplamış bir lider”, **Hürriyet**, 17 Ocak 2014.

²²⁵ Firdevs Gümüşoğlu, “Patronaj Kalıplarına Karşı Başkaldırı Eğitimi: Köy Eğitim Kursları ve Köy Enstitüleri”, **Eğitimde Reform ve Finans Sorunları Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Editör: Songül Sallan Gül- Hüseyin Gül, Isparta, SDÜ Köy Enstitüleri Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2007, s. 106–117.

²²⁶ Sakaoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 217.

²²⁷ Binbaşoğlu, **a.g.e.**, s. 238-246.

bilinci aşlamak amaçlanmıştır.²²⁸

İnsanı üretim içinde özgürleştirmeye çalışan Köy Enstitüleri, toplumda egemen olan geleneksel değerlere karşı çıkarak, kız ve erkek öğrencilerin eğitimden eşit olanaklardan yararlanmasına çalışmıştır. Köylerden kız çocuklarının Enstitülere alınması için, köy öğretmenlerine, mülki amirlere duyurular yapılmış, zaman zaman kural dışı davranılarak, kasabada yaşayan veya babası köylü olmayan başarılı kızlar da bu enstitülere alınmıştır. Erkekleri sınavla alan bu kurumlar, çoğu kez kızları sınavla almamışlardır. Kuralları yaşamın gerçekliğine uygulayan bu eğitim modeli, kızların eğitimi için özendirici olmuştur. Dünya'nın "pozitif ayrımcılık" kavramını bilmediği yıllarda, Türkiye'de köylü kadınlara pozitif ayrımcılık yapılarak bu okullara ilkokulu bitirmeyen kızlar dahi alınıp enstitüde gerekli eğitimleri alıp mezun olmaları sağlanmıştır. Erkeklerin sınavla alındığı bu okullarda, kız öğrenci sayısını artırmak için yanında bir kız getiren erkek öğrenci sınavsız alınmaya başlanmıştır.²²⁹ Bu eğitimin içeriğinde kız çocukları da köyü dönüştürecek, özellikle köylü ailesine medeniyet götürecek bireyler olarak görülmüştür. Bu nedenle kadın öğretmenler, köylünün sağlık koşullarına uygun yaşamasını sağlamaktan, kadınlara bebek ve çocuk bakımını öğretmesine, sağlık koşullarına uygun yemek yapmaya, sık sık yıkanmayı öğretmeye, giysilerin değiştirilmesine, salgın hastalıklara karşı alınacak önlemlere vb. gibi geniş bir müfredatta eğitim görmüştür. Cinsiyet ayrımcılığının olmadığı bu okullarda, kadın ve erkekler uygar birer insan olarak bir arada yaşamıştır.²³⁰

Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Köy Enstitülerin işlevini artırmak için bu okullara sahip çıkılmasının zorunlu olduğunu, hatta okuma yazma oranını artırmak için bu okulların açılmasına yardımcı olmayanların ceza verilmesi gerektiğini savunmuştur. Yücel, daha sonra buna gerek kalmadığını köylünün okullara sahip çıktığını söyleyecektir.²³¹ Çünkü Köy Enstitüleri Kanunu'na göre,

²²⁸ Firdevs Gümüşoğlu, **Cılavuz Köy Enstitüsü Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında**, 3. Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, Ocak 2019, s. 479-483.

²²⁹ Mustafa Aydoğan, "Fırsat ve Olanak Eşitliğini Sağlama İlkesi", s. 44, Akt. Gümüşoğlu, **a.g.e.**, 2007, s. 106-117.

²³⁰ Gümüşoğlu, 2007, **a.g.e.**, s. 106-117.

²³¹ Yücel, **Milli Eğitimle İlgili Söyle ve Demeçler**, **a.g.e.**, s. 143.

okul binasının ve öğretmenlerin evleri ve bakımı köylüler tarafından yapılıyor, köylüler yılda 20 gün, bu okulların bakım ve onarım işlerinde çalışmak zorundaydı. Yücel'e göre okuma-yazma oranını artırmak için bu önlemler gerekliydi. Bu okullardan mezun olanların 20 yıl çalışması zorunlu olup bu görevi yerine getirmeyenler bir daha devlet memuru olamayacak ve tazminat ödeyeceklerdi.²³²

Manneci bir yaklaşımla ele aldığımızda devlet kapasitesinin kıt kaynakları ile açılan bu okullar, siyasi iktidarın çevreden merkeze “alt yapısal iktidar ağlarını” örmesi ve “ideolojik iktidarını” kurmasına yardımcı amacıyla açılmıştır. Fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra esmeye başlayan soğuk savaşın etkisiyle, bu okullar komünistlik suçlamasına maruz kalmıştır. Politik söylemlerde hedef tahtasına oturtturularak “komünist yetiştirme yuvası”, “Moskof Uşağı”, “kızıl yuvası”, “kızılı erkekli yaşıyorlar”, “şarap yapımını öğreniyorlar” ve “bunlar öğrenci mi, işçi mi” gibi suçlamalar yöneltmiştir.²³³

CHP içindeki milletvekillerinden bazılarının Köy Enstitüleri'nin kuruluş ilkelerinden uzaklaştığı söylemleri sonuç vermiş, 1946 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Genel Müdür İsmail Hakkı Tonguç ve Şube Müdürü Ferit Bayır görevden alınmıştır.²³⁴ Bu dönemin Milli Eğitim Bakanı Başmüfettişlerinden Fethi İsfendiyoğulları ve Ali Uygur tarafından hazırlanan raporda bu okullar hakkında şöyle denilmiştir:

*“Sol düşüncenin propagandasının yapılması, öğrenci ve öğretmenlerin bu anlamda baskı altına alınması zorla sol dergi ve kitapların okutulması, askerliğin yerilmesi, din gibi kutsal değerlerle alay edilmesi, öğrencilerin imam muhtar ve ağa ile karşı karşıya getirilmesi hatta bazı öğretmenlerin öğrencilere sigara dahi ikram etmesi ve disiplinsizlik bu okulların amacı dışına çıktığının göstergesidir.”*²³⁵

Bu gibi müfettiş raporlarına göre Köy Enstitüleri komünist yuvası olmuştur. Enstitülere öğretmen yetiştiren Hasanoğlu Köy Enstitüsü adeta komünist üretimi

²³² A.e., s. 142.

²³³ Server Tanilli, *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz* (8.baskı), İstanbul, İdeal, 1996, s. 64-65.

²³⁴ Akyüz, a.g.e., 2011, s. 287; Nurgün Koç, *Türk Kültür Tarihinde Köy Enstitüleri*, İstanbul, İdeal, 2013, s. 455.

²³⁵ İsfendiyoğulları, “Havadis”, Akt. Koç, a.g.e., s. 456-458.

merkez haline gelmiştir. Buradaki derslere giren Pertev Boratav, Sabahattin Ali, Behice Boran, Mediha ve Niyazi Berkes gibi öğretmenlerin etkisiyle komünist propaganda yapıldığı enstitülerin amacı dışına çıktığı ifade edilmiştir.²³⁶

Çok partili yaşamla beraber CHP de popülist politikaların etkisinde kalarak, başta toprak ağaları olmak üzere belli başlı yerel güçleri memnun etmek adına, bu okullarda uygulamalı eğitim yerine kültür dersleri artırılarak okullar pasifleştirilmiştir.²³⁷ DP iktidarı döneminde tamamen kapatılacak olan bu okulların bulundukları bölgelere çok büyük katkıları olmuş, birçok yetenekli öğrenci; aydın, sanatçı, yazar, eğitimci ve politikacı yetişmesi sağlanmıştır.²³⁸

2.7. Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı ve Meslek Sanat Okullarının Açılması

Hükümet ilk ve orta öğretimi bitiren herkesin yükseköğretime gitmesine karşıdır. Programda bu durum şöyle dile getirilmiştir; *“ilk ve orta öğrenim tahsilini bitiren herkesin istidat ve kabiliyetleri neden ibaret olursa olsun, üniversiteye dayanan bir mekanizma karşısında bırakmak istemiyoruz.”*²³⁹ Hükümet, ilköğretimi bitirenlerin çoğunluğunun meslek okullarına gitmesi taraftarıydı. Bunun nedeni ise ülkenin ihtiyaç duyduğu işi bilen, sanatkâr ve usta elamanlar yetiştirmekti. Programa göre üniversitelere sadece en yetenekli öğrencilerin gitmesi amaçlanmıştır.²⁴⁰ Teknik öğretim alanında 1940'lara kadar Türkiye'de ciddi bir gelişme olmamıştır. İl idarelerine bağlı olan sanat okulları 1935 yılında hem idari hem mali olarak Eğitim Bakanlığı'na bağlı kalmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı, 1936 yılında Mesleki Tedrisat İnkişaf Planı'nı hazırlamış, raporda memleketin sanayi gücünün gelecekteki ihtiyaçları, özel sektörü hesaba katılarak incelenmiştir. Kurulacak sanat okullarının yeri, bu bilgiye göre belirlenmiş, okulların kaç öğrenci alacağı, öğretmen sayısı ve temini, hangi sanat okullarını kapsayacağı ayrıntılarıyla saptanmıştır. Bu plan 1940'tan sonra uygulamaya konmuş, MEB okullarına döner sermaye sağlanmış, okul çevreye para

²³⁶ Salih Özkan, **Türk Eğitim Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2012, s. 214.

²³⁷ Katoğlu, **a.g.e.**, s. 428-430.

²³⁸ **A.e.**

²³⁹ I. Bayar Hükümetinin Programı, **a.g.e.**, s. 79.

²⁴⁰ **A.e.**

karşılığında iş yapmaya başlamış ve öğrenciler iş adamları ile yüz yüze getirilmiştir. Ancak öğrencilerin mezun oldukları dönemde sanayileşme istenen düzeyde olmadığı için iş bulma imkânları az olmuştur. Ülke 1940'lı yıllardan sonra sanayileşmeye başlayınca bu okul mezunları aranır olmaya başlamıştır. Bu okul mezunları 1950'li yıllardan itibaren bazı memurlardan daha fazla para kazanır hale gelmiştir.²⁴¹

Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer başkanlığında, 1946 yılında toplanan III. Milli Eğitim Şurası'nda, Ticaret Ortaokulları ve Liseleri Program ve Yönetmeliği, Erkek Sanat Ortaokulları ve Endüstri Program ve Yönetmeliği, Kız Enstitüleri Program ve Yönetmeliği, İstanbul Teknik Okulu Yönetmeliği görüşülmüş, okullarda aile birlikleri ile işbirliğinin yapılması ve okullardaki temizlik, sağlık, ahlak konularında dikkat edilmesi kararı alınmıştır.²⁴²

Alınan kararların CHP'nin ekonomi politikaları uyumlu olduğu görülmektedir. Artan nitelik iş gücü piyasası için gençlerin eğitilmesi amaçlanmıştır. 1949 yılındaki IV. MEB Şurasının açılış konuşmasında Eğitim Bakanı Tahsin Bangoğlu özet olarak şu konulara temas etmiştir:

"Ortaöğretimde, ortaokullarda ve liselerde bir formasyon noktası vardır. Yani bu okullarda yetişen çocuklarımızda bir formasyon noksanı vardır. Bu noksan birtakım metot kusurlarından ve müfredat kusurlarından ileri gelmektedir.

Okuttuğumuz maddelere gelince; bunlar da ihtiyaca uygun değildir. Hayatla ilgisi olmayan birçok maddeler okutuyoruz, memleketin realitesinde bulunmayan birtakım şeyler öğretiyoruz. Memleket mevzularını, çocuğun muhitindeki mevzuları ders konusu yapıp onları öğretmiyoruz. Öğrettiğimiz konular hayati değildir.

Birde buna ilave olarak bir rapor hâlinde yüksek heyetinize sunduğumuz "Demokrasi Terbiyesi" meselesi vardır. Biz Türk milletinin maarifçileri sıfatıyla memleketimizde bugün cereyan etmekte olan rejim istihalesine lâkayt kalamazdık. Kalamazdık, çünkü bu memleketin iktibas ettiği yeni fikirlerin ön safhasında bulunmuşlardır. Bu vazifeyi aynı zamanda seleflerimiz olan nesillere karşı da borçluyuz.

Bu memlekette medeniyet fikrinin ön saflarında öğretmenler dövmüşlerdir. Bu memlekette hürriyet fikrinin ön saflarında öğretmenler dövmüşlerdir. Bu memlekette cumhuriyet için yine ön saflarda öğretmenler dövmüşlerdir. Bu sefer bu demokrasi idealinin ön safında da yine bizim arkadaşlarımız bulunacaktır. Buna hiç şüphe yoktur. Demokrasi idaresi yeni bir terbiye meselesidir, memlekette yeni bir fikrin mal edilmesidir.

²⁴¹ Meşeci Filiz Giorgetti, Betül Batır, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", İstanbul, **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, 2008, s. 28-56.

²⁴² **III. Milli Eğitim Şurası**, (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164646_3_sura.pdf. Erişim: 15.10.2017.

*Bu fikri yeni nesillere gereği gibi aşılayacak ve bu yeni hayat tarzını onlara fiilen öğretecek gene hocalarımızdır".*²⁴³

Bangoğlu bu konuşmasında, verilen eğitim hakkında bir eleştiri yaparak, verilen eğitimin hayatla uyumlu olması gerektiğini söylemiştir. Değişen dünya koşullarında eğitim planlamalarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini söylerken, “demokrasi” kavramı bu manada öğrencilere öğretmenler tarafından verilmesi gereken öncelikli kavramlar arasına alınmıştır.

Bu tip kavramların eğitim planlamalarında geçme nedenlerinden biriside SSCB tehdidine karşı Batı ile yakınlaşma isteğidir. Türkiye ekonomik sıkıntılarından dolayı ABD’nin vereceği Marshall Yardımından faydalanma istiyordu. Marshall Yardımı’nın ön koşullarından birisi de demokrasinin ve liberal kapitalist ekonominin inşasıydı.²⁴⁴ Liberal kapitalist inşa aşamasında meslek liselerinin nitelikli iş gücünün yetiştirilmesinde yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Bu amaçla, Türk Milli Eğitim Politikaları’nda genç neslin demokratik değerlere sahip, kapitalist ekonominin kurallarını bilen ve girişimci olmasını sağlayacak planlamalar yapılmıştır. Bu durumu Milli Eğitim Bakanı Tahsin Bangoğlu yayınladığı genelge ile şöyle duyurmuştur:

*“... Bizden daha mutlu günler görecektir olan evlatlarımız daha ileri ve derin hürriyet havası içinde hayata atılacaklardır. Biz onlara sıcak ve şuurlu bir millet duygusu vermeleyiz. Ve onlarda milletimizin şanında olan nizam anlayışını yükseltmeliyiz. Bununla birlikte çocuklarımızı teşebbüs sahibi insanlar olarak yetiştirmekle ve yüksek bir topluluğun demokratik yaşayışına alıştırmakla vazifeliyiz. Bu direktifler Türkiye’nin batı ile olan ilişkileri çerçevesinde politik ve ekonomik yönden liberalleşmeye giden Türkiye’nin “milli eğitim politikalarında” amaç değişikliğinin göstergesidir.”*²⁴⁵

1944- 1949 yılları arasında ortaokuldan liseye geçen öğrenci sayısı 25 binden 19 bine kadar düşmüştür. Milli Eğitim Bakanı Bangoğlu ise bu düşüşü meslek ve

²⁴³ **IV. MEB. Şurası 1941**, <https://ttkb.meb.gov.tr/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari>icerik>, Erişim: 10.4.2015.

²⁴⁴ Meral Delipınar, “Türkiye’de Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Eğitim Politikaları (1946-1950)”, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s. 19.

²⁴⁵ Başar Erdoğan, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri**, Ankara, MEB Yayınları, 2004, s. 408.

teknik okullardan mezun olan öğrencilerin lise yerine kısa yoldan mesleğe ve iş hayatına atılmasından kaynaklandığını söylemiştir. Bu durumdan da memnun olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁶

2.8. Çok Partili Düzene Geçişte Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1946-1950)

Mustafa Kemal'in ölümünden sonra İsmet İnönü, TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiş, CHP'nin 28 Aralık 1938 yılındaki kurultayında "İsmet Paşaya "Milli Şef", Mustafa Kemal'e de "Ebedi Başkan" unvanı verilmiştir. Tek parti döneminde gerçekleşen bu kararlarla İsmet İnönü hem parti hem de devlet başkanı olmuştur.²⁴⁷

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikada beliren yeni güç dengesi, Türkiye'nin sadece dış değil iç politikasını da yakından etkilemiştir. Artık Avrupa'da liberal demokrasiler kurulacaktı. Batı ittifakı içerisinde yer almak isteyen Türkiye'de bu yönde adımlar 1945 yılından itibaren hızla atılmaya başlandı. *Tan*, *Vatan* ve *Tasvir-i Efkâr* gibi iktidara karşı muhalifliği ile bilinen gazetelerin yeniden yayınlamalarına izin verildi.²⁴⁸

1945 yılında CHP içerisinde başlayan tartışmaların muhalefeti belirginleşmesi sonucunda, partiden çıkarılan Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve istifa eden Celal Bayar tarafından 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti (DP) kuruldu.²⁴⁹ 1946 yılındaki genel seçimlerde mecliste CHP 395, DP 66 ve Bağımsızlar 4 üyelik kazandı.²⁵⁰ Böylelikle çok partili düzene geçiş denemesi bu kez başarılı olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türkiye'de siyasi iktidarlar komünizmi bir tehdit unsuru olarak görmüş, bu durum Milli Eğitim Politikalarına yansımıştır. Komünizmin panzeri olarak, din dersleri seçmeli olarak okullara yeniden konmuş, Şemseddin Günaltay Hükümeti döneminde "*din derslerinin isteğe bağlı kalması*

²⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt XVI, 2.2.1949, s. 8

²⁴⁷ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Dönemi (1930-1943)*, İstanbul, Altın Kitaplar, 1983, s. 286-287.

²⁴⁸ Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", s. 174.

²⁴⁹ Koçak, *a.e.*, s. 180-181.

²⁵⁰ Koçak, *a.e.*, s. 183.

şartıyla okutulabileceğini” ilan edildi.²⁵¹ Hükümet din derslerini uygulamaya koyarken “*din dersleri adı altında bu milleti yıllar boyu geri bırakmış hurafelere asla izin verilmeyeceğinden ayrıca dinin siyasete alet edilmesine karşı çıkılacağı*”²⁵² ifade edilmiştir. Kemalizm’in ve laikliğin en büyük savunucularından biri olan İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olduğu bir dönemde din dersleri “seçmeli din dersleri” adı altında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına konulmuş, ayrıca Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi açılmıştır.²⁵³

Hatırlarsak, 1924 yılında Tevhid- Tedrisat Kanununun ile tüm okullar Maarif Teşkilatına bağlanmış 479 medrese kapatılmıştı. Bu okulların yerine 29 İmam- Hatip okulu ve İstanbul Üniversitesinde İlahiyat Fakültesi açılmıştı. İlahiyat Fakültesi daha sonra Şarkiyat Fakültesine çevrilmiş, İmam-Hatip Okulları 1930 yılında öğrenci azlığından kapatılmıştı. Din dersleri sadece köy okullarında haftada 1 saat olmak üzere okutuluyordu.²⁵⁴

Milli Eğitim Bakanlığı 15 Ocak 1949 tarihinde MEB’e bağlı, eğitim süresi 10 aylık olan İmam Hatip kursları açılmış, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun ilgili maddesine göre, bu okulların medreselerin uzantısı şeklinde olmadığı belirtilmiştir.²⁵⁵ İmam-Hatip okulları CHP hükümeti tarafından 10 il merkezinde açılmıştır.²⁵⁶ Okullarda 1949 yılından itibaren din dersleri seçmeli olarak okutulmaya başlamıştır. Demokratik bir uygulama olarak gösterilen bu uygulama Şerif Mardin’in ifadesiyle “*mahalle baskısını*” beraberinde getirmiştir. Hatta bunu dönemin Milli Eğitim Bakanı Bangoğlu şu sözlerinde açıkça itiraf etmiştir:

*“Çocuğunun din dersine girmesini istemeyen ana baba okula bu amaçla bir mektup yazmalıydı. Hatırladığım netice de bana yalnız Ankara Üniversitesi Profesörlerinden birinin Türkiye ölçüsünde bir mektubunu getirdiler. Biz özellikle Alevi köylerinde din derslerinin zorlanmamasını tavsiye etmiştik. Oysa bütün Aleviler çocuklarını din dersine gönderdiler. Sivas’ta bir kısım Ermeniler ‘de çocuklarını din derslerine göndermek istediler, memnunlukla kabul ettik.”*²⁵⁷

²⁵¹ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, s. 150.

²⁵² Şemsettin Günaltay Hükümet Programı, Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, s. 150.

²⁵³ Sakaoglu, **a.g.e.**, 1992, s. 137.

²⁵⁴ Sakaoglu, **a.g.e.**, 1992 s. 23; Yücel, **Türkiye’de Orta Öğretim**, s. 53; Lewis, **a.g.e.**, s. 410-411, Başgöz, **a.g.e.**, s. 79.

²⁵⁵ Ayhan Halis, **Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi**, Ankara, DEM Yayınları, 2005 s. 348.

²⁵⁶ Baloğlu Zekai, **Türkiye’de Eğitim**, İstanbul, TÜSİAD Yayını, 1990, s. 9; Sakaoglu, **a.g.e.**, s. 137.

²⁵⁷ Bangoğlu Tahsin, **Kendimize Geleceğiz**, İstanbul, Derya Dağıtım Yayınları, 1984, s. 100

CHP'nin bu politikasındaki amaç, bu meselenin Demokrat Parti tarafından seçimlerde siyasi malzeme olarak kullanılmasının önüne geçmek olarak yorumlanmıştır.²⁵⁸ CHP döneminde din derslerinin okullarda okutulmasına izin verilmesini, sosyalist olan Mehmet Ali Aybar “*bugüne kadar devrimciliği ile övünen bir parti, selameti hayatının en kritik döneminde dini kucaklamakta buldu*” ifadeleriyle eleştirmiştir.²⁵⁹

Türkiye’de siyasi iktidarlar, “*ideolojik iktidarlarının*” tesisinde eğitim politikalarını fazlasıyla önemsemişlerdir. Cumhuriyetin inşa döneminde devlete sadık nesiller yetiştirmek ve bu nesilleri her zaman mücadeleye hazır bulundurmak esas alınırken, “zararlı düşünce, dış güçlere karşı daima hazır bulunma, devletin bekası” türünden söylemler sıkça kullanılmıştır.

Bu amaçla ilk meclisin içinde bulunduğu farklı siyasal tercihlere sahip grupların uzlaşmasının bir yansıması olarak, ilk Maarif Kongresi 1921 yılında toplanmış, eğitim politikaları ilk başlarda milliyetçilik-din bileşenleri üzerine kurgulanmıştır. Fakat Cumhuriyet’in inşa döneminde ise din meşruiyet kaynağı olmaktan çıkmış, pozitivist bilim anlayışıyla düzenlenen laik eğitim sistemine geçilmiştir. Eğitim çağdaşlaşma, modernizm, kalkınma, bilgi ve beceri kazandırma işlevselliği üzerine yapılandırılmıştır.²⁶⁰

Mann’ın teorisinde yer alan “*ekonomik iktidarın*” tesisi için insan gücü yetiştirmek, amaç olarak bu dönemdeki eğitimin temel işlevlerinden biri olmuştur.²⁶¹ İdeolojik iktidarın tesisi içinde Latin Alfabesi’nin kabulünden şapka inkılabına, Tevhidi Tedrisat Kanunu’ndan kadınlara seçme-seçilme hakkının verilmesine kadar reformlar yapılmıştır. Siyasi iktidarın ideolojisi dışındaki düşünceler zararlı sayılmış, eski rejimin savunucuları başta eğitim olmak üzere hukuk, siyaset ve kültürel üretimden uzaklaştırılmıştır. Kemalist ideoloji başta eğitim olmak üzere toplumun her alanında hegemonya alanı oluşturmaya çalışmıştır. Hegemonyanın sürekli

²⁵⁸ Taner Timur, **Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, İmge Yayınevi, 2003, s. 382.

²⁵⁹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 156.

²⁶⁰ Fatma Gök, “75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet”, **75 Yılda Eğitim**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1999, s. 5.

²⁶¹ Gök, **a.g.e.**, s. 5.

üretimi için dilden, sembollerden ve yeni oluşturulan mekânlardan yararlanılmış, bu üretkenlik hızlı bir şekilde 1950’li yıllara kadar devam etmiştir.²⁶²

1923 İzmir İktisat Kongresi’nden sonra siyasi iktidarın modern bir kapitalist ekonominin oluşması için öngörülleri, devletin bireyleri zenginleştirecek ortamı ve desteği sağlanması; böylece inşa edilecek yeni burjuvazinin eşit koşullarda yabancı ortaklarla yaptığı işbirliği sayesinde ülkenin kalkınması amaçlandı.²⁶³ Fakat 1929 yılında yaşanan ekonomik krizden dolayı siyasi iktidar korumacı-devletçi kapitalist sisteme geçme kararı almış; özel sektöre karşı olmayan siyasi iktidar, “*ekonomik iktidarını*” kurabilmek adına devlet eliyle planlı kalkınma modeli benimsemiştir. Bu planlı kalkınma modeline devlet eliyle iş gücü yetiştirmek amacıyla MEB şuralarında kararlar alınmıştır.²⁶⁴ Eğitimde, “halk için halka rağmen” sloganında ifadesini bulan otoriter, merkeziyetçi, reformcu bir anlayış benimsenmiştir.²⁶⁵

II. Dünya Savaşı sonrasında siyasal iktidarlar komünizm bir tehdit unsuru olarak görmüş, bu tehdite karşı halkı mobilize etmede din unsuru hem siyasette hem de eğitim politikalarında kolektif bir şekilde yerini almaya başlamış; ulusal kimlik inşası yeniden kurgulanmış; eğitim politikaları yeniden düzenlenmiştir. Semboller, ritüeller, söylemler yeniden tanımlanmış, 1946’dan sonra imam-hatip kursları ve liseleri, Kuran kursları, Yüksek İslam Enstitüleri ve İlahiyat Fakülteleri yeniden açılmıştır.

²⁶² Aksu Akçaoğlu, “Kültürlerin İktidarla Düğümlenişi ve Türkiye’deki Manzara”, İstanbul, **Birikim**, Temmuz, 2018, sayı, 347, s. 10.

²⁶³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, Ankara, İmge Kitabevi, 22. Baskı, 2016, s. 61

²⁶⁴ Boratav, **a.g.e.**, s. 61; Gök, **a.g.e.**, s. 6.

²⁶⁵ Gök, **a.g.e.**, s. 6

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950-1980 DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI

3.1. Demokrat Parti Dönemi Eğitimi Politikası ve İdeolojisi

Türkiye’de 1950–1960 yılları arasında çok partili yaşama geçilmesi, hayatın her alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli değişiklikle yol açacaktır. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan komünist tehdit algısı ve liberal ekonomik modelin etkileri eğitim politikalarında görülmeye başlayacaktır. Demokrat Parti’nin hükümet ve parti programları, uygulamaları, eğitim şuraları ve liderlerin söylemleri bu politika çerçevesinde şekillenecektir.

16 Şubat 1950 tarihinde seçim kanununda yapılan değişiklikle gerçekleştirilen seçimlerin sonucunda DP oyların %53 ile 408, CHP 69, Millet Partisi 1 milletvekili çıkartmıştır. Demokrat Parti kazandığı çok sayıda sandalye ile büyük zafere imza atmıştır.²⁶⁶ Kemalist rejimin, Atatürk döneminden sonraki siyasal hayattaki en önemli olayı bu adil seçimler olmuştur. 27 yıldır devleti kuran ve iktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetinin Demokrat Parti’ye iktidarı teslim etmesi, Türk demokrasi tarihi açısından bir dönüm noktasını oluşturur.²⁶⁷

DP, 27 yıldır iktidar olan CHP’ye tepki duyan tüm muhalifleri toplamayı başararak siyasi iktidarını kurmuştur. Varlık Vergisi’yle bunalan burjuvazinin, gayri Müslimlerin ve 1957 yılına kadar Alevilerin desteğini de kazanmıştır. Gayrimüslim ve Alevi yurttaşlar DP’nin Sünni tabana dayalı milliyetçilik anlayışı parti içerisinde artıkça destekleri azalmış, ayrıca soğuk savaş dönemi ile beraber artan antikomünist söylemler, sol ve sosyalist dünya görüşünü benimseyen yurttaşların desteğini kaybetmesine neden olmuştur.²⁶⁸

Ekonomik ve politik anlamda liberalizmi savunan DP Programı’nda, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, yatırımları genişletmek, özel sektörü hukuki ve fiili emniyet altına alacak tüm düzenlemeleri yapmak ve geliştirmek, yabancı

²⁶⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti ve İdeoloji**, İstanbul, İmge Yayınevi, 2003, s. 82.

²⁶⁷ Koçak, **a.g.e.**, s. 192-193.

²⁶⁸ Sina Akşin, “Siyasal Tarih 1950-1960”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Cilt 1, İstanbul, Milliyet, ty. s. 218-223.

sermayeden faydalanmak, üretim hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve bürokratik engellerden kurtarmak, mevcut sermayenin üretime aktarmasını sağlamak, böylece yurttaşlar için uygun girişim ortamı oluşturmak²⁶⁹ başlıca hedefler olarak belirtilmiştir.

Demokrat Parti'nin ideolojisi hakkında, Celal Bayar'a partiniz sağcı mı solcu mu sorusu sorulduğunda “ *parti programı siyasi, iktisadi, içtimai sahalarını ihtiva ettiğine göre DP'ye göre bu sahaların hangisinde sağda hangisinde solda olduğumuzu kesin olarak tespit etmek zordur*” demiştir. Bu arada da araya giren Adnan Menderes “*bazı hallerde iki parmak solda bazı hallerde iki parmak sağdayız*” ifadelerini kullanmıştır.²⁷⁰

DP ilk başlarda geniş ve farklı toplum kesimlerini ve onların taleplerini bir arada toplayabilmiş ve örgütlenmeyi başarabilmiştir. Kitle nezdinde güçlü bir aidiyet duygusu yaratmış, yarattığı gelenekle daha sonra ortaya çıkan siyasi partilerde bu gelenek üzerinden ideoloji ve kimliklerini yeniden örgütleyebilmiştir. DP geniş kitlelerin, inanç, değer ve hayat tarzının siyasi temsilini ve liberal ekonomik politikalarla beraber toplumun modernleşmesini amaçlamıştır.²⁷¹ Eroğlu'na göre ise DP ticaret ve tarım burjuvazine dayanan, iktidara tamamen sahip olabilmek için bir hareketi araç edinen “asalak egemen sınıfların” siyasal örgütüdür.²⁷²

DP ile CHP arasında resmi ideoloji açısından büyük farklılık olmasa da Tek parti döneminin bir kurumu olarak CHP'nin toplumun farklı siyasal ve ekonomik eğilimlerin (bürokrat, burjuva eşraf vb) birleşimi olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. DP'yi kuranlar CHP içinden çıkarken yeni parti sınıfsal ya da idari açıdan bu bileşimlerin ayrışması anlamına da gelir. DP'yi kuranların CHP içinden çıkması iki parti arasında güven duygusunu sağlamaya yetmemiştir.²⁷³ Bu yüzden taraflar ilk

²⁶⁹ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Ankara, 1946, s. 24, (Çevrimiçi), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle>, Erişim: 15.4.2017.

²⁷⁰ Özel Şahingiray, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1946-195)**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1999, s. 42.

²⁷¹ Nuray Mert, **Demokrat Partinin Merkez Sağın Kısa Tarihi**, İstanbul, Selis Yayınları, 2011, s. 134-135.

²⁷² Eroğlu, **a.g.e.**, s. 93-94.

²⁷³ Taner Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 59

başlarda birbirlerini düşman olarak görmeyeceklerdir. Fakat bu durum ileriki zamanda İsmet İnönü'nün dediği gibi makul bir biçimde devam etmemiştir.²⁷⁴

CHP ile DP arasındaki en önemli ortak politik görüş sol ve sosyalist fikirlere karşı olmalarıydı. II. Dünya savaşıdan sonra canlanan geleneksel Rusya algısı yeniden canlanmış ve anti-komünist fikirler hâkim olmaya başlamıştır. Bu düşünce DP eğitim politikalarının neredeyse tamamını etkilemiştir.²⁷⁵

Her ne kadar Köy Enstitüleri ve Halk Evleri gibi oluşumları gelir gelmez kapatsa da Demokrat Parti'nin Demokrat Partinin 1946 yılındaki tüzüğünün 33. Maddesinde “*maarif sistemimizde milli eğitim ve öğretimde vahdet prensibinin taraftarıyız*” diyerek resmi ideolojinin eğitim anlayışına karşı olmadıkları açıkça belirtilmiştir.²⁷⁶ Demokrat Parti Kemalist devrimin en büyük reformlarından olan Tevhid-i Tedrisat kanuna aykırı davranmayacağını ilan etmiştir.

Demokrat Parti pragmatist bir anlayışla eğitimin “maddi ve manevi” unsurların alınması, değişen şartlara ve ihtiyaçlara göre yeniden planlanması gereğine inanmıştır. DP Tüzüğü'nün 34 Maddesi'nde “*Umumi mesleki eğitim ve öğretim, yurt ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir plana göre tanzim edilmeli ve gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgiyle değil, millî ve insani bütün manevi kıymetlerle de teçhizine çalışmalıdır*”²⁷⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Demokrat Parti'ye göre eğitimin amacı, gelecek kuşakların sadece bilimsel ve teknik bilgi ile değil, ayrıca milli ve manevi değerlerle donatılmalıydı, bu amacın gerçekleşmesi için öğretmenlere çok büyük görevler düşmekteydi. Bununla ilgili olarak DP tüzüğünde “*bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olma esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekküllerine meydan verilmemesi bakımından lüzumlu görmekteyiz. Yeteneği ve gücü elverişli olduğu takdirde bir ilkokul öğretmenin gerekli eğitimini*

²⁷⁴ Demirel, a.g.e., s. 192-193

²⁷⁵ A.e., s. 51-52.

²⁷⁶ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Ankara, 1946, s. 24, (çevrimiçi), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle>, Erişim: 15.4.2017.

²⁷⁷ A.e., s. 25

tamamlaması hâlinde üniversite profesörlüğüne yükselmesinin imkânı sağlamalıdır”²⁷⁸ ifadeleri yer almıştır.

Demokrat Parti, üç yıllık ve beş yıllık okul gibi kavram karışıklığına son verilmesi gerekliliği ifade ederken, okulların müfredat, laboratuvar ve kütüphane ihtiyaçlarının karşılanarak bir üst öğrenim seviyesine ayarlanması gerektiğini vurgulamıştır. Teknik ve mesleki eğitimin kalkınma için önemli olduğu “*Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine muvazi olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu vasıtaları yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacaktır*” sözleriyle ifade edilmiştir.²⁷⁹

Ayrıca parti tüzüğünde “*Yükseköğretim meselesinde niteliğe önem verilmesi lüzumuna kaniiz. Bütün yükseköğretim kurumlarımızın bu esasa göre takviyesini ve garpta ki Demokrat benzerleri seviyesine eriştirilmesini istiyoruz. Üniversiteler ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdırlar*” ifadeleriyle üniversitelerin özerk olmasından bahsedilirken aynı zaman da “*Doğu Anadolu Bölgesinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet fakülte ve enstitüleriyle bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz*” ifadeleriyle doğuda bir üniversite açılması gerektiği belirtilmiştir.

Kaplan’a göre, Demokrat Parti’nin tüzüğüne baktığımızda eğitim politikalarının ideolojik açıdan CHP’nin eğitim politikalarından çok da farklı olmadığı görülecektir. Tüzükte geçen en önemli ifadelerden birisi “insani değerler” kavramının yer alması, evrensel değerleri benimseme adına önemli bir adım olmuştur.²⁸⁰

14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti seçimleri kazanınca Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan olmuştur.²⁸¹ Adnan Menderes tarafından açıklanan hükümet programında soğuk savaşın etkisinden dolayı antikomünist söylem hâkimdir. En büyük düşman komünist S.S.C.B.’dir. Tüm sol neşriyatlar,

²⁷⁸ A.e., s. 25

²⁷⁹ A.e., s. 26.

²⁸⁰ Kaplan, a.g.e., s. 201.

²⁸¹ Akşin, a.g.e., s. 215.

siyasi ya da mizahi devlet “bekası” için tehlikedir. Batıya sımsıkı bağlılık dile getirilirken iktisadi ve kültürel ilişkilerin geliştirileceğinden bahsedilmiştir.²⁸²

DP’nin siyasi iktidarı döneminde, “*ideolojik iktidarını*” tehdit ettiğini düşündüğü için sol düşünceli insanlar ajanlıkla suçlanacak en küçük düşünce özgürlüğüne tahammül edilmemiştir.²⁸³ Hükümete göre yurttaşlara “devletin bekası” için milli ruha, gelenek ve göreneklerimize dayanan bir milli eğitim verilmelidir.²⁸⁴

Demokrat Parti iktidarında, CHP’nin 30 yıl boyunca Türk Milli Eğitim politikalarına damgasını vuran “milliyetçi” söylemin yanına manevi öğeler de eklemlenerek, “milliyetçi ve manevi öğeler” vurgusu yapılmaya başlanmıştır. Soğuk Savaşın estirdiği bu dönemde “devletin bekası” için özgürlük, eşitlik, evrensel değerler ve hümanizm gibi kavramlar Eğitim Politikalarında sözü edilmeyen değerler olacaktır.

Adnan Menderes Hükümetleri boyunca antikomünist söylemler çokça dile getirilmiş, “kökü dışarıda olan fikirlere” asla müsamaha gösterilmeyeceği devamlı olarak vurgulanmıştır. Vatan ideali etrafında milli ve manevi değerlerle bezenmiş ve çağının ilim ve tekniğini almış bireyler yetiştirmek eğitim politikalarının biricik amacı olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁵

DP liderleri üniversitelerin özerkliğine ve mahkemelerin bağımsızlığına müdahale ediyor eleştirilerine karşı çıkmış. CHP’nin 30 yıllık iktidarı döneminde otoriter idarenin olduğunu ve memurların böyle bir idare altında görev yaparken, halkın da bu memurlara boyun eğmek zorunda kaldığı, varlık vergisinin nasıl zorbalıkla tatbik edildiği örneklerini vermiştir.²⁸⁶ Buna karşın kendi hükümetleri döneminde mahkemelerin ve üniversitelerin hiçbir dönemde olmadığı kadar özgür oldukları iddia edilmiştir.²⁸⁷

²⁸² Dağlı, Aktürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 162-164.

²⁸³ Kaplan, **a.g.e.**, s. 217.

²⁸⁴ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, s. 164-165.

²⁸⁵ **A.e.**, s. 176.

²⁸⁶ **A.e.**, s. 197.

²⁸⁷ **A.e.**, s. 185-186.

Günümüzdeki DP geleneğinden gelen partiler de aynı söylemleri tek parti iktidarı dönemi üzerinden CHP'yi eleştirmek için tekrarlayacaklardır. DP iktidarının, basını ve muhalefeti susturmak için Tahkikat Soruşturma Komisyonu'nun kurulması, üniversitelere ve öğrencilere uygulanan baskıların artması, radyonun tekel altına alınması, muhalefeti “kin ve husumet cephesi” nitelendirip Vatan Cephesinin kurulması, ceza yasalarının ağırlaştırması gibi uygulamalar “demokratik zihniyet” söyleminin gerçekte ne kadar uyuşabileceğini bize göstermektedir.²⁸⁸

3.1.1. Eğitimde Paradigma Değişikliği: Okullarda Din Derslerinin Konulması ve İmam-Hatip Okullarının Açılması

II. Dünya savaşından sonra oluşan iki kutuplu dünyada, ABD tarafını seçen, Türkiye Cumhuriyeti'nin, yeni söylemlerinde anti-komünist ifadeler ön plana çıkacaktır. Demokrat Parti'nin ideolojik olarak durduğu yer Amerikancı ve Batı yanlısı olmasıdır. DP hükümetleri komünizme karşı mücadelede “manevi öğeleri” ön plana almayı bir reçete olarak sunmuştur. Eğitim Politikalarını “milli ve manevi” öğelere göre şekillendirmeyi planlayan DP, parti programında, “*maddi bakımdan ne kadar ilerleme olursa olsun milli ahlakı sarsılmaz esaslara yer vermeyen bir cemiyetin bugünkü karışık dünya şartları için de kötü akıbetlere sürükleneceği tabiidir*” ifadeleriyle din derslerinin seçmeli olarak konulabileceği düşüncesini ilan etmiştir.²⁸⁹

Buna bağlı olarak DP hükümetleri döneminde din dersleri 4. ve 5. sınıflarda mecburi olurken, diğer öğretim kademeleri dışında seçmeli olarak okutulmaya başlamıştır.²⁹⁰ Halkın büyük ilgi gösterdiği “seçmeli din dersi” uygulamasını istemeyen öğrenci sayısı ilkokullarda 414.477 kişiden toplam 5799 kişi olurken, bu sayı 1951-1952 yıllarında 3035 kişi olmuştur. Beşinci Milli Eğitim Şurası'nı da teklif edilen ortaokullarda din dersinin konulması uygulamasına 1956-1957 yılında başlanmıştır.²⁹¹ Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri (1950-1953; Nisan-Kasım 1957),

²⁸⁸ Akşin, a.g.e., s. 215-223.

²⁸⁹ Demokrat Parti Tüzüğü, 1946.

²⁹⁰ Lewis, a.g.e., s. 414.

²⁹¹ İsmet Parmaksızoğlu, Türkiye'de Din Eğitimi, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 50.

devletin din dersi okutmakla aynı zamanda gericilikle de mücadele edildiğini söyleyecektir.²⁹²

Luhmann'ın daha önce tezin birinci kısmında kullandığı, “*autopoietik*” kavramında olduğu gibi Türkiye’de “din eğitimi” kendi kendini üretmeye başlamıştır. Önce din dersleri okullara konulmuş, sonra bu dersleri öğretmesi için imam-hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri açılmaya başlamıştır. Türkiye’de “din eğitimi”, Milli Eğitim Merkezi örgütlenmesi içerisinde “din işleri müdürlüğü” ve “din işleri genel müdürlüğü” gibi birimler oluşturularak Luhmann'ın teorisine göre alt sistemlerden biri haline gelmiştir.²⁹³

Bazı aydınlar bunu gördükleri için din dersinin zorunlu olmasını Anayasa’nın 2. maddesinin laiklik ilkesine aykırı olduğunu söyleyeceklerdir. Nadir Nadi “*halkının yüzde doksan dokuzunun Müslüman olduğu bir ülkede aileler çocuklarına din dersi verilmesini isteyebilirler; ancak demokratik bir yönetimde nüfusun yüzde birini oluşturan halkın da göz önünde tutulması gereklidir*” sözleriyle bu yasaya olan karşıtlığını ifade etmiştir.²⁹⁴ Dönemin aydınlarından Bülent Nuri Esen’in Danıştay’da açtığı dava esastan reddedilmiştir.²⁹⁵

Türk Eğitim Politikaların da önemli bir tartışma konusu olan din dersi 9 yıl sonra köy okullarında, 22 yıl sonrada şehir okullarında okutulmaya başlatılmıştır. CHP döneminde laiklik uygulaması gereği kaldırılan din dersleri, yine CHP tarafından seçmeli olarak okul müfredatına eklenirken, DP din derslerinin okutulmasını daha da yaygınlaştırmıştır.²⁹⁶ Daha sonra bu gelenekten gelen siyasi iktidarlar “dini eğitimi” kendi politik ve ideolojik görüşleri doğrultusunda kullanacaklardır.

Bu dönemin diğer bir tartışma konusu da Kemalist ideoloji doğrultusunda kapatılan İmam-Hatip Okullarının, II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden açılması kararı olmuştur. Bunda belki partinin din ile mesafeli olduğu algısının değiştirilmesi

²⁹² Parmaksızoğlu, **a.g.e.**, s. 30.

²⁹³ Yoldaş, **a.g.e.**, s. 47.

²⁹⁴ **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1950.

²⁹⁵ Sabahattin Nal, “Demokrat Partinin Din Siyaseti”, **Ankara SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 3, s. 2005, s. 159.

²⁹⁶ Kaplan, **a.g.e.**, s. 225.

düşünülmüş olabilir. Bu okullar ilk defa CHP iktidarı döneminde imam-hatip kurs adı altında on il merkezinde on ay eğitim verecek şekilde açılmıştır. Bu kurslar daha sonra Demokrat Parti iktidarı döneminde yedi yıllık okullara çevrilmiştir.²⁹⁷

DP'ye göre din adamlarına duyulan ihtiyaç toplumsal bir gerçektir, bu alandaki boşluğu ise tarikatlar dolduruyordu. Bu nedenle DP iktidarı döneminde, imam-hatip okullarının sayısı 1951 yılında 7 ilde; Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş'ta ve 1953 yılında Antalya, Erzurum, İzmir, Tokat, Trabzon, Çorum, Elazığ ve Yozgat'ta açılmasıyla 15'e çıkmıştır.²⁹⁸ Ayrıca bu okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla İstanbul İslami Bilimler Yüksek Enstitüsü açılmıştır.²⁹⁹

Bu uygulamayla Devlet'in dini kendi denetiminde tutmak istediği anlaşılmaktadır. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri 1952 yılında valiliklere gönderdiği bir genelge bu durumu teyit ediyordu. Tevfik İleri, çoğu yerlerde cahil kişilerin okul çağındaki çocuklara mahalle mekteplerinde, yasalara aykırı olarak, Arap harfleriyle eğitim verdiklerinin saptandığını belirterek bunlar hakkında yasal işlem yapılmasını istiyordu. İslamcılarının yayını olan "*Sebilürreşad*" da söz konusu genelgeden duyulan memnuniyetsizliği, "tuhaf bir tamim" olarak dile getiriliyordu. Buradan şu görülüyor ki, DP'nin din eğitimini kendi kontrolünde vermesi sade vatandaş memnun etse de bazı kesimleri rahatsız etmiştir.³⁰⁰ Aşağıda 1950-1960 yılları arasında imam-hatiplerdeki öğretmen ve öğrenci sayıları tabloda gösterilmiştir.³⁰¹

Tablo 1. 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi İmam-Hatip Okulları Sayısal Verisi

Öğretim Yılı	Ortaokul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Lise Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1951-52	7	876	27	—	—	—
1952-53	7	1 191	48	—	—	—

²⁹⁷ Nal, **a.g.e.**, s. 159.

²⁹⁸ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 298; Kaplan, **a.g.e.**, 224; Parmaksızoğlu, **a.g.e.**, s. 25.

²⁹⁹ Fehmi Yavuz, **Din Eğitimi ve Toplumumuz**, İstanbul, Sevinç Matbaası, 1969, s. 10.

³⁰⁰ Nal, **a.g.e.**, s. 160.

³⁰¹ DİE, "Milli Eğitim Hareketleri", Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1973, s. 32-49. Aktaran: Kerimoğlu Zarife, "1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası", **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 58-59.

1953-54	15	1642	90	—	—	—
1954-55	16	2 048	107	—	—	—
1955-56	16	2 181	112	7	254	—
1956-57	17	2 520	184	7	500	12
1957-58	17	2 584	175	15	892	39
1958-59	19	2 628	213	16	997	65
1959-60	19	2 922	206	16	1 144	95

Kaynak: DİE, Milli Eğitim Hareketleri, Kerimoğlu, a.g.e., s. 58-59

Demokrat Parti döneminde İmam-Hatip okul sayıları aşırı artmamasına rağmen bu okullardaki öğrenci sayılarının arttığını görmekteyiz. TBMM’de 26 Haziran 1952 tarihinde kabul edilen “5980 sayılı kanunla” Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bu okullar için kadro tahsis edilmiştir. Bu okullar 5980 sayılı kanuna göre birinci devresi 4 ikinci devresi 3 yıldan oluşmak üzere ilköğretim üzerine en az yedi yıl öğrenim veren, imam hatip yetiştiren okullar olarak tanımlanmıştır.³⁰² Kemalistler ile muhafazakârlar arasındaki gerginliğin kaynaklarından birisini oluşturacak olan bu okullar, din eksenli tartışmaların odak noktalarından birisi olacaktır. Kurulduktan sonraki süreçte bu okullar siyasetin tartışma nesnesi haline gelip eğitim politikalarında taraflaşmaya sebebiyet vermişlerdir Bunun nedeni siyasi iktidarların eğitimi pragmatist bir anlayışla politik ve hegemonik bir araç olarak görmesidir.

3.1.2. Köy Enstitülerinin Kapatılması

Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihinde çıkarılan “3803 sayılı kanunla” açılmış, okulların amacı, köylü kesimin ihtiyaç duyduğu sağlıkçıyı, ziraatçıyı ve öğretmeni yetiştirmek olarak belirtilmişti.³⁰³ Köy Enstitüleri, aydınlanma ve çağdaşlaşma hedefleri olan, ülke gerçekleri içinde köy insanının bilimin aydınlığında, bilinçli bir liderlikle kendi yazgısını değiştirmeye yönelik büyük bir reform olmuştu. Bu okullar kısa sürede akıl gücü, yaratıcılığı ve yurtseverliği örgütleyerek, toplumun en yoksul çocuklarının kendi emekleriyle ücretsiz öğrenim

³⁰² Başar 2004, a.g.e., s. 473-474.

³⁰³ Sakaoğlu, a.g.e., 2003, s. 217-218.

görebilecekleri, kıt olanaklarla da olsa çağdaş eğitim alabileceği ve demokrasinin sözle değil, yaşanarak öğrenilebileceği eğitim kurumları olmuştu.³⁰⁴

Köy Enstitülerinde kız ve erkek öğrencilerin bir arada bulunmalarından ve beraber çalışmalar yapmalarından uzun bir zamandır rahatsız olanlar, 1946 yılında Hasan Ali Yücel'in yerine Reşat Şemsettin Sirer'in bakanlığa getirilmesini ve müfredatın değiştirilmesini sağlamışlardı.³⁰⁵ 1950-1951 eğitim-öğretim yılında Tevfik İlerinin Maarif Vekilliği sırasında bu enstitülerde karma eğitim kaldırılarak, kız öğrenciler Kızılçullu ve Beşikdüzü'ndeki enstitülerde toplanmıştır. Enstitülerin müfredat programları 1951 yılından itibaren değiştirilerek şehir öğretmen okullarının programıyla denkleştirilmiş, kütüphaneler yeniden düzenlenerek birçok kitap yasaklanmıştır. DP iktidarı popülist bir politika ile köy okullarına öğretmen evinin devletin kendi kaynakları ile yapılacağını belirtmiştir.³⁰⁶

27 Ocak 1954 tarih, 6234 sayılı “Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun” ile Köy Enstitüleri ile Öğretmen Okulları birleştirilerek öğretmen okulu adını almıştır. Köy Enstitülerinin bir üretim merkezi olmasına ve bu okullardan çıkanların ayrı memuriyet durumlarına son verilmiştir.³⁰⁷

Politik bir hedef tahtası haline gelen Köy Enstitüleri'nin okuma yazma oranına katkıda bulunması, halkı aydınlatması, sağlıklı ve modern tarım tekniklerini öğretmesi ve köylüye özgüven aşılması devletin “*ideolojik iktidarı*” için tehlikeli görülmüştür.³⁰⁸ DP'ye göre, bu okulların öğrencilere kazandırdığı akılcı ve analitik yaklaşım köylüleri etkileyerek onları sosyalist görüşlere götürüp bir sınıfsal mücadelenin ortaya çıkmasına neden olabilirdi.³⁰⁹ Bu aydınlanma hareketinin sonucunda köylünün sınıfsal bilincinin farkına varması politikacıların, hocaların ve ağaların köylü üzerindeki hegemonyasını azaltacaktı. Köylerde kurulacak kooperatif tipi örgütlenmeler tarım ve ticaret burjuvazisinin de işine gelmiyordu. DP bu okulları CHP'nin arka bahçesi olarak görüyor, okullardan çıkanların CHP'nin politikalarını

³⁰⁴ İsmail Hakkı Tonguç, **Canlandırılacak Köy**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1947, s. 638-645.

³⁰⁵ Akyüz, **a.g.e.**, 2011, s. 287; Koç, **a.g.e.**, s. 455

³⁰⁶ Sakaoğlu, **a.g.e.**, 217-218

³⁰⁷ Z. Fahri Fındıkoğlu, “Yakın Tarihimize Dair: Köy Enstitülerinin Muallim Mekteplerine İstihalesi”, Akt: Koç, **a.g.e.**, 2013, s. 461.

³⁰⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s. 122.

³⁰⁹ Kemal Karpaz, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Timaş, 2013, s. 459.

desteklediğini iddia ediyordu.³¹⁰ Aydemir, bu okulların kapatılması konusunda “20 bin öğrenci içerisinde 35 öğrenci komünist diye bu enstitüler kapatılıyorsa, harp okullarını birkaç defa kapatmak gerekir” sözleriyle tepki göstermiştir.³¹¹

Gümüsoğlu aşağıdaki tespitinde bu kurumların kapatılma nedenini, patronaj sisteminden zarar görenlerin tepkisi olarak açıklamaktadır:

“Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri, Bu okullar, ülkemizin yaygın kırsal nüfusa sahip olduğu, binlerce yıl aynı üretim biçimini sürdürdüğü, köylünün ağa, eşraf ve din sömürüsü ile karşı karşıya kaldığı koşullarda, bu ilişkilerin uzun vadede ortadan kaldırılmasını sağlayacak bir eğitim-kalkınma modeli olarak ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimdeki patronaj ilişkilerini ortadan kaldırmak için; bu ilişkilere maruz kalan köylüyü ve çocuğunu vatandaş yaparak ve köyde ekonomik ve sosyal açıdan değişim yaratarak gerçekleştirmek amaçlandı. Tam da bu neden dolayı, mecliste egemen olan, büyük toprak sahiplerinin tepkileriyle karşılaşıldı. 1946’da çok partili yaşama geçiş sürecinde, kırsal kesimdeki güç odakları Enstitü mezunlarının uygulamalarından rahatsızlık duymaya, istedikleri biçimde “çalıştıracak hizmetkâr ve ırgat bulamamaktan” yakınmaya başladılar. Bu durum, Enstitülerin kapatılmasına giden yolu açtı. Bu arada köylü çocuklarının eğitim görme olanakları ellerinden alınmış oldu. Eğitimin içeriği Türkiye’nin ihtiyaçlarından, üretimden kopartılarak, ezberci, toplumsal sorunlara yabancı kuşaklar yetiştirilmeye başlandı. Patronaj kalıplarının sürmesinden yana olan güçler, günümüzde UNESCO’nun Dünyaya model olarak gösterdiği bu uygulamayı sonlandırdılar.”³¹²

İlköğretim Genel Müdürü olan İ. Hakkı Tonguç’un bu okulların açılmasına öncülük ederken ki hayali, çok kültürlü bir ulusun kırsal kesimde yaşayan bireylerini geleneksel kültür özelliklerini yitirmeden insanca bir yaşam düzeyine ulaştırmaktı. Buralardan yetişen aydın öğretmenler, köy çocuklarını eğittikleri kadar, “imece” usulü ile köylünün kalkınmasına, kendi kültürü, sanatı ve müziği ile zenginleştirilmiş bir bütünlüğe ulaşmasına yardımcı olacaktı. En verimli dönemleri olan 1940-1946 arasında Köy Enstitüleri kırsal Anadolu insanı içinden “köylü aydın” denebilecek bir kuşağın doğmasına olanak sağlamıştır.³¹³

3.1.3. Halkevleri’nin Kapatılması

Demokrat Parti döneminde halkı eğitim çalışmaları, Atatürk ve İsmet İnönü dönemi ile karşılaştırılamayacak kadar cılız ve zayıf kalmıştır. Hatta halkın eğitimine

³¹⁰ Zeyrek Şerafettin, “Köy Enstitülerin Kuruluş ve Kapanış Nedenleri” Adana, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2004, s. 77.

³¹¹ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam (1938-1950), İstanbul, Remzi Kitapevi, 2009, s. 385.

³¹² Gümüsoğlu, 2007, a.g.e., s. 106-117.

³¹³ Deniz Ilgaz, “Köy Enstitüleri”, 75 Yılda Eğitim, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999, s. 344.

katkı sağlayan halkevleri dahi bu dönemde politik gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir. Mann'ın yaklaşımından bakılırsa, halkevleri, merkezden çevreye siyasi iktidarın alt yapısal ağlarını kurmada yardımcı olan, aynı zamanda bilim, sanat ve kültür konularında halkı eğitip, Türk modernleşmesine katkı sağlayan bir işlev görmüştür. DP iktidarının bu kurumları CHP'nin “ideolojik iktidarının” bir sembolü olarak görmesi ve özellikle bütçeden pay almaları hedef haline gelmesine neden olmuştur.

Adnan Menderes 12 Aralık 1950 tarihindeki konuşmasında Halkevleri'ni olumsuzlayan düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Halkevleri denilen müessese bugün toplumsal yapımızda bir diken gibi, bir yabancı cisim gibi önemsiz bir şeydir. Toplumsal, siyasal bir işlevi kalmamış, kapılarına zincir vurulmuştur. Bunlar içtimai ve siyasi bünyemiz içinde tamamıyla abes, beyhude, geri ve yabancı bir uzuv halindedir. Bunları demokratik fikirlerin neşir ve tamimi için bir mektep haline getirmek hayali yine dar bir telakkinin mahsulü olmaktan başka bir mana ifade etmez.”³¹⁴

Gümüsoğlu, Menderes'in Halkevleri'ni daha önceleri desteklediğini şu sözleriyle ifade eder:

“Oysa Menderes 1932'de Aydın Halkevi'nin açılış konuşmasında, ‘Milletimizin yükselmesi yolunda her ihtiyacı gören ve sezen Büyük Gazi, içtimai hayatımızda, kültür hayatımızda çok derin bir boşluğu ve şiddetli bir ihtiyacı görmüş, bu boşluğu dolduracak ve ihtiyaca cevap verecek bir tesisi ve teşekkülünü esasını kurmak, temellerin atmak şerefini de kazanmıştır’ diyerek bu kurumların önemini vurgular. Menderes'in Halkevleri ile ilgili olarak söz konusu olumlu yaklaşımı, iktidara gelmesinden sonra değişir.”³¹⁵

CHP'lilerin protesto edip katılmadığı 8 Ağustos 1951 tarihli oturumda, Halkevlerinin kapatılmasını öngören 5830 sayılı yasa, toplam üye sayısı 468 olan Mecliste 340 evet oyu almış, 11 Ağustos 1951 tarihli Resmî Gazetede yayınlanmasından sonra Kemalizm'in en büyük sembollerinden biri olan “halkevleri” kapatılmıştır.³¹⁶

DP'nin, on yıllık iktidarındaki hükümet programları şu ortak esaslara dayanmaktadır; maneviyatçılık, milliyetçilik, bilimsellik ve demokratlık, laiklik, ilerlemecilik ve halkın eğitimidir.³¹⁷ Demokrat Partinin “eğitim politikalarının”

³¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, IX. Dönem, C. 9, 1951, s. 662–663.

³¹⁵ Gümüsoğlu, *Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005, s. 95.

³¹⁶ Katoğlu, *a.g.e.*, s. 434.

³¹⁷ Özkan, *a.g.e.*, s. 217.

şekillenmesinde Soğuk Savaş ile beraber ortaya çıkan “anti-komünist” söylemin etkisi büyük olmuştur. Kemalist ideolojinin “milliyetçi” söylemleri yerine “milliyetçi maneviyatçı” söylem yerini almıştır. Üstel’e göre, bu dönemin komünist tehdit söylemi üzerinden şekillenen eğitim politikaları, milli ve manevi değerlerine sahip “makbul vatandaş” öznesini yaratmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Batılı demokratik devletlerle yakınlaşma adına eğitimde “insani değerler” kavramından da bahsedilmesi aşırı ulusçuluğu önleme amacı yatmaktadır.³¹⁸

Türkiye’de çok partili hayattan itibaren eğitim politikalarında dikkat çeken en önemli unsurlardan birisi de siyasi iktidarların popülist politikaları uygulayarak halkın yücelttiği değerlerden üzerinden politika yapmasıdır. Böylelikle elitist bir tarzdan ziyade halkı anlayan onun isteklerine önem veren bir tarzda siyaset benimsenmiştir. Halkın istediği din derslerinin müfredata konulması, dini eğitimin yaygınlaşması, imam-hatip okullarının açılması, diyanete daha çok bütçe ayrılması, din adamlarının durumunun düzeltilmesi, İslam dini ve peygamberlerin kanunlarla korunması gibi talepler bu doğrultuda yerine getirilmiştir.³¹⁹

Sonuç olarak bu dönemin eğitim politikalarının oluşmasında iç ve dış dinamikler etkili olmuş, söylemlerde muhafazakâr gözüke de Batı kültürünün etkisi hemen her alanda görülmüştür. Demokrat Parti, kimileri tarafından çok övülmüş, kimileri tarafından “cumhuriyet değerlerini” yok etmekle suçlanmıştır.

3.2. Planlı Kalkınma Dönemi Eğitim Politikaları (1960-1980)

Türkiye’de toplumsal ve siyasi açıdan kalıcı izler bırakacak olan 27 Mayıs darbesine götürecek olan sürecin Demokrat Parti iktidarının üçüncü döneminden itibaren başladığı söylenebilir.

DP’nin, 1950-1960 yılların arasında eleştirdiği CHP gibi, parti -devleti kurmaya çalıştığı iddia edilmiştir. Bu arada Demokrat Parti iktidarı, 1958 yılında ülkede yaşanan ekonomik kriz karşısında çözümü, IMF ve Dünya Bankası’nın dayatmalarını kabul etmekte bulmuştur. Aslında başka türlü de borç alma imkânı yoktur. Ancak uygulanan ekonomi politikalar, toplumun (özellikle asker ve sivil

³¹⁸ Üstel, **a.g.e.**, s. 242.

³¹⁹ Üstel, **a.g.e.**, 242.

memur) alım gücünü ve yaşam düzeyini düşürmüş, çeşitli eleştirileri ortaya çıkarmıştır. DP, kendisinin politikalarına karşı artan muhalefeti ve basını, baskı ile susturmaya çalışmış, TBMM’de CHP’yi “silahla ve tertipli ayaklanmalar hazırlamakla”, bir kısım basını da bunu yalan ve çarpıtılmış haberlerle desteklemekle suçlamıştır. DP, bu duruma son vermek için Nisan 1960 tarihinde olağanüstü yetkiler ile donatılmış olan Tahkikat Komisyonu kurmuştur. DP’nin bu antidemokratik uygulamaları karşısında, muhalefet ve basın susmamış, 1960’ın Nisan ve Mayıs aylarında üniversitelerde öğrenciler ile güvenlik güçleri arasında çatışmalar başlamış, 21 Mayıs günü Harp Okulu öğrencileri Ankara’da yürüyüş yapmıştır. Hükümet, birçok kesiminin darbe uyarılarını dikkate almamış; süreçte Milli Birlik Komitesi adına genç subaylardan oluşan cunta 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe yaparak iktidara gelmiştir.³²⁰

Türk Silahlı Kuvvetlerinden (TSK) bir grup albay ve daha alt rütbedeki subayların gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle başlayan 1971 askeri muhtırasıyla devam eden 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle sona eren, sağ-sol çatışmalarının yaşandığı bu dönem Türk toplumu için sıkıntılı yıllar olmuştur.

Askeri darbeden sonra kurulan 3 general ve 15 sivilden oluşan Milli Birlik Komitesi, hükümet görevini 25 Ekim 1961 genel seçimlerine kadar yürütmüştür. MBK eylemleri diye bilinen bu dönemin en önemli gelişmeleri, Yassıada Mahkemeleri, ordu ve üniversitelerden yapılan tasfiyeler olmuştur.³²¹

Askeri darbeden sonra hazırlanan 1961 Anayasasının, eğitim ve öğretim konusunda özgürlükçü ve laik bir yapısı vardı. Anayasa’nın 2. maddesine göre *“Türkiye Cumhuriyeti insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devletidir.”* 50. Maddesine göre *“halkın eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen ödevlerindendir. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve devletin okullarında parasızdır. Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yükseköğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla*

³²⁰ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih 1960-1980)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, Cilt 1, Ed. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet, ty, s. 227-230; Akşin, **a.g.e.**, s. 221-223.

³²¹ Özdemir, **a.g.e.**, s. 227.

burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar”³²² ifadeleri yer almaktaydı. Bu özgürlükçü yapı 1971 Askeri Muhtırasına kadar devam etmiştir.

1961 Anayasasına baktığımızda ulusal kalkınma ve ithal ikâmecî sanayileşme modeliyle uyum içindedir. Anayasa, devleti sadece gelirin adil bir biçimde yeniden paylaşılması ve böylelikle her bireye asgari bir yaşam düzeyi sunulmasını sağlamakla yükümlü kılmakta ve aynı zamanda bir bütün olarak ülkenin hızla kalkınması için gerekli önlemleri alma göreviyle donatmaktadır. Bu doğrultuda devletin, iktisadi, sosyal ve eğitim gibi temel yapılarda değişiklikler yapması gerekiyordu.³²³

Bu dönemin siyasi iktidarları eğitim politikalarını 1960-1980 döneminde hazırlanan kalkınma planları çerçevesinde oluşturmaya çalışmıştır. Bu dönemin kalkınma planlarının en önemli özelliği dışa bağımlılığın azaltılması amacıyla, devlet eliyle ulusal sermayenin güçlendirilmesi projesi yatmaktaydı. Bu amaçla, ithal ikameci bir sanayileşme, tarımda modernleşme ve ihracata dönük üretimin artırılması, ekonomik iktidarın gelişmesine katkısı olan kamu ve lojistik hizmetlerin yaygınlaştırılması, döviz açığının oluşmaması için ithalatta kısıtlamalara gidilmesine dayanan ekonomi politikası benimsenmiştir.

Bu ekonomi politikalarının temel hedefi yüksek kalkınma hızının yakalamasıdır. Bu amaçla, tüketim, yatırım ve ara malları üreten sanayilerin geliştirilmesi, sanayinin gereksinim duyduğu enerji, ulaşım vb. altyapının kurulması, işgücünün sektörel dağılımının değiştirilmesi, tarımda makineleşme ve verim artışının sağlanması, tam istihdam, gelir düzeyinin yükseltilmesi, gelir dağılımında denge gibi hedefler 1980 öncesi kalkınma planlarının temel hedefleri olmuştur.³²⁴

Bu kalkınma planlarının gerçekleştirilmesinde sermaye, hammadde ve teknoloji yanında nitelikli insan gücü planlamalarına önem verilmiş. Eğitim planlamaları, ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde,

³²² **1961 Anayasası**, (Çevrimiçi), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1961-anayasasi/>, Erişim: 12.6.2019.

³²³ Mümtaz Soysal, Fazıl Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 35.

³²⁴ Erdal Küçük, “Türkiye’de Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi”, Kastamonu, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ocak 2012 Cilt. 20 No.1, s. 20.

kalkınma planlarına uyumlu bir çerçevede oluşturulmuştur. Hükümetler, bu dönemde eğitim sisteminin ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerektirdiği sayı ve nitelikte insan gücünü karşılayabilmesi yönünde politikalar geliştirmeye çalışmıştır.³²⁵ Bu amaçla 1960'tan sonra planlı kalkınma politikası çerçevesinde, Devlet Planlama Teşkilatını kurulmuştur. DPT tarafından İnsan Gücü Modeli ve Sosyal Talep Modeli ekseninde planlar hazırlanmıştır.³²⁶

Ergun'a göre gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınması; önce emek yoğun üzerine dayalı üretime geçilmesi, ikinci aşama gelişmiş ülkelerin makinalarını alarak taklit edilmesi, üçüncü aşamada teknolojiyi sindirerek küçük yenilikler ile ağır sanayinin kurulması, dördüncü aşamada biçimsel ve yoğun ar-ge çalışmaları ile yeni buluşlar yapılması şeklinde olmaktadır.³²⁷

Türkiye'de 1960'larda hayata geçen ekonomide kalkınmacı ve ithal ikameci anlayış, batıdaki kapitalist ülkelerdeki genişleme süreciyle belirli bir eklemleme ve tamamlayıcılığa tekabül etmektedir. Bu dönemde siyasi iktidarlar, hayata geçirdiği yatırım ve teşvik programları aracılığıyla yerli sermayeyi koruma ve geliştirme görevi üstlenmiştir. Ulusal sanayiye teşvik etmek, koruma politikalarından yararlanmasını sağlamak dünya kapitalizmiyle entegrasyonun önünde bir engel oluşturmamakta; bu durum uluslararası iktisadi yapılarla uyumlu bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu sermaye birikim modelinde iktidar, sosyo-politik olarak devlet elitleri, burjuva, proletarya ve köylülük arasındaki dengeye dayalı ve popülist olarak tarif edilecek bir bölüşüm politikasını hayata geçirmiştir. Böylelikle bu ittifaklar aracılığı ile toplumsal sınıflar arasında denge yaratılırken, diğer yandan ise, ücret gibi maddi tavizler ve sendikalaşma-sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla işçi sınıfının siyasal sistemle bütünleşmesine katkı sağlanmasına çalışılmıştır.³²⁸ Boratav'a göre kurulan bu ittifaklarda siyasi iktidarın aleyhine bozulma ihtimalinin bulunduğu durumlarda, rejim dışı müdahaleler ile durum düzeltilmiştir.³²⁹

³²⁵ A.e., s. 21.

³²⁶ Mustafa Ergun, "Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü", **Dicle Üniversitesi 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu**, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2011. s. 5.

³²⁷ A.e., s. 6.

³²⁸ Boratav, a.g.e., s. 124-125

³²⁹ A.e., s. 125.

Bu dönemde Türk toplumu sağ ve sol kutuplara ayrılacak, bu kutuplaşma zaman içerisinde iç çatışmaya ve birçok insanın hayatını kaybetmesine yol açacaktır. Kaplan'a göre ise bu tartışmalar sosyal ve kültürel gelişmenin yolunu açmış, örgütlü toplum olmanın yollarının öğrenilmesine ve birçok aydın ve düşünürün ortaya çıkmasına neden olmuştur.³³⁰

Genel olarak baktığımızda 27 Mayıs 1961 darbesinden sonra yeni partiler kurulacak, sağ, sol ve İslami partilerin kendi aralarında kurdukları koalisyon hükümetleri kısa süreli olacaktır. Siyasi iktidarların, “Eğitim Politikalarına” baktığımız da bilindik lafların dışına pek çıkılmamış, Türk-İslamcı eğitimin temelleri bu dönemde atılmaya başlamıştır. Hükümetlerin programlarında eğitimde belirledikleri birçok hedefe, koalisyonların kısa sürmesinden dolayı ulaşamadıkları görülmüştür.

Bu yıllardan itibaren ekonomide önemli hale gelen bilgi, üretim artışı ve kalitesinde önemli bir rol oynamaya başlayacaktır. Tek bir eğitim yetmemeye, değişen iş ve piyasa şartlarına göre insanların tekrar tekrar yeniden eğitildiği “hayat boyu öğrenmenin” başladığı yıllar olacaktır.³³¹

3.2.1. Eğitimin Yeni İdeolojisi: Muhafazakâr Milliyetçilik

1940'ların ortalarından itibaren din milli ahlakın bir vecibesi olarak kurumlaşmaya başlamıştı. Bu seküler ahlak normları içerisinde dini bireysel bir noktaya getirmeye çabası olarak görülebilir. Bu durum kimileri tarafından CHP'nin dirençsizliğine bağlansa da bu durum Cumhuriyetin devlet eliti içinde “dinsiz bir millet yaşayamaz” yakınmalarıyla ilgiliydi. CHP'den istifa eden Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eskiden başkanı olduğu Türk Ocaklarının 1949 yılındaki yeniden açılışında “din milletlerin en eski ve en dayanıklı müessesesidir” konuşması II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'de başlayan yeni bir anlayıştan kaynaklanmaktadır.³³²

³³⁰ Kaplan, **a.g.e.**, s. 227.

³³¹ Ergun, **a.g.e.**, s. 6.

³³² Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hâli, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, İstanbul, 8. Baskı, 2014, s. 125.

Dönemin önde gelen İslamcılarından Eşref Edip, “*dinsiz Türkçülük yerine Müslüman Türkçülük kaim olursa yeni Türk Ocaklarının hakiki surette milli bir müessese halini alacağını*” ifade etmiştir. İslamcılığın milliyetçiliğe eklenme süreci 1950’ler ve 1960’lar boyunca hız kazanmıştır.³³³ Bu dönemin en önemli figürlerinden birisi resmi ideolojiye karşı çıkan Necip Fazıl Kısakürek olmuştur. Türklük ve İslami düşünceyi birbirine kenetlemeyi amaç edinen Kısakürek, Kemalizm’in ve Batıcı reformların manevi bir kriz yarattığını iddia ederek, dindar bir nesil yaratılmasını ve İslami Devrimi savunmuştur.³³⁴ Fazıl “Muhasebe” adlı şiirinde şu şekilde ifade edecektir:

*“Buluştururlar bizi, elbet bir gün hesapta;
Lafını çok dinledik, şimdi iş inkılâpta!
Bekleyin, görecektir, duranlar yürüyeni!
Sabredin, gelecektir, solmaz, pörsümez Yeni!
Karayel, bir kıvılcım; simsiyah oldu ocak!
Gün doğmakta, anneler ne zaman doğuracak?”³³⁵*

Ülkücü hareket de Nihal Atsız’ın ırkçı ve paganist çizgisinden dönüşerek 1950’li yıllardan itibaren İslami öğeleri içine alan “İslamiyet ruhumuz, Türklük bedenimiz” şiarıyla hareket eden bir yapıya dönüşmüştür. MHP’nin 1969 yılındaki kongresinde yapılan bir değişiklikte bozkurtlu ambleme hilal eklenmiştir. “Tanrı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman” söylemi ilerleyen yıllarda Türk sağının geniş bir kısmına hitap eder olacaktır.³³⁶

Türk-İslam sentezi, kısmen Batı karşıtı bir tepki olarak, İslam’ın ideolojileştirilmesinin bir biçimidir. Türk- İslamcı ideoloji, Türklerin tarihi geçmişleriyle İslamiyet arasındaki sentezin bir uyumu olarak ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu görüşü savunanlara göre “İslam, Türk kültüründen üstündür ve eğer o olmasaydı Türk Kültürü yaşayamazdı; Türk Kültürü de İslam’ı korumuş ve güçlendirmiştir.” Bu tip söylemler siyasi iktidar ilişkilerinde pek açık olmamasına

³³³ A.e., s. 126.

³³⁴ Burhanettin Duran, “Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 6, İslamcılık, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin, İletişim Yayınları, 4. Baskı, Nisan 2014, İstanbul, s. 137.

³³⁵ Necip Fazıl Kısakürek, **Çile (Bütün Şiirleri)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 427.

³³⁶ Bora, a.g.e., s.128-129.

karşın, bazı devlet kurumları tarafından üretilen söylemlerde yerini almaya başlamıştır.³³⁷

Bu güçlü devletçi muhafazakârlık yorumun taraftarları, 1970 yılında Aydınlar Ocağı etrafında birleşmiştir. Aydınlar Ocağı, sol ideolojilere karşı Türk-İslam sentezi çevresinde dinci ve milliyetçi çevreleri birleştirmeyi amaçlamıştır.³³⁸ Ocak taraftarlarına göre Türk kültürünün Batılılaşması eğitim, basın, yayın, radyo ve televizyon aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle bunların devlet eliyle kontrol altına alınması gerekmektedir.³³⁹ Türk-İslamcı ideoloji resmi ideolojiye entegre edilmeye çalışılmış, Bora'ya göre 12 Eylül'den itibaren dini ve kamusal ritüellerde Muhammed-Atatürk sembollerinde paralellik görülmeye başlamıştır.³⁴⁰

1950'li yıllarda büyük şehirlere göçlerin sonucunda taşralı, kasabalı ve gecekondu kökenli kızlar da eğitimden daha fazla yararlanma olanağına sahip olmuş; şehirli ve modern yapının dışındaki, geleneksel ve muhafazakâr çevrelerin kızları da eğitim almaya başlamıştır. Bu durum, Kemalist sistem içerisinde farklılaşmayı çoğaltırken, İslami toplumsal dokuyu yeniden kurgulanmasına neden olmuştur. Türkiye'de moderniteye geçişin anahtarı olarak kurgulanan eğitim politikaları, bu dönemden itibaren muhafazakâr ideolojinin üretim ünitelerinden birisi haline getirilmesine çalışılacaktır.

Milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin üretim araçlarından biriside ders kitaplarıdır. 1950'lerden sonra geleneksel, ataerkil değerlerle kadınlar aile içinde, eşleri ve çocuklarıyla tanımlanan kimliklerle sunulmuştur. Gümüsoğlu'na göre bu dönemin ders kitaplarında artan sayıda örnekle, kadınların asıl görevinin evi ve ailesi olduğu vurgulanmıştır. Ders kitaplarının büyük çoğunluğunda *"baba evin direğidir, mesut etmek ereğidir"* yanı başında *"yemek yapan, söküük diken, çamaşır, bulaşık yıkayan... annemiz"* sözlerine yer verilmiştir.³⁴¹ Bu dönemin kitaplarında anne, "mutfak önlüğü" ile "uysal" ve "iyi kalpli", evde huzurun ve güvenin sağlayıcısı

³³⁷ Etienne Copeaux, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine(1931-1993)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 56.

³³⁸ Copeaux, s. 58.

³³⁹ A.e., s. 59.

³⁴⁰ Bora, a.g.e., s. 127.

³⁴¹ Gümüsoğlu, 2008, a.g.e., s. 42.

olarak sembolize edilmiştir.³⁴² Gümüšoğlu'na göre “mutfak önlüğü” annenin üniforması olmuştur. Kitaplarda “kadın”, “anne” veya “mutfak” sözcülüğü öğretilirken annenin üniforması hep üstündedir. Ders kitaplarındaki aile içi işbölümü bağlamında cinsiyetçi söylem, siyasal ve toplumsal değişimlere karşın 2000’li yıllara kadar devam eder.³⁴³

Tan’a göre bu dönemde “hem üretici hem ev kadını” yetiştirmek için Kız Teknik Okulları açılmasına önem verilmiştir. Bunun nedeni bu okullar vasıtasıyla kadın eğitimi yaygınlaştırılmaya çalışırken, muhafazakâr kesimin değerleri ve özelemleriyle uzlaşılmış; ergenlik çağına gelmiş kızların erkeklerden ayrı mekânlarda eğitim almasını, eş-anne-ev kadını için rolleri öğrenmesinin ve buna bağlı meslekler ile bağlantılı iş sahibi olması amaçlanmıştır. Böylelikle muhafazakâr kesimin sistemle bütünleşmesi amaçlanmıştır.³⁴⁴

Eğitimin faaliyetlerinin devletin “*ideolojik iktidarının*” tesisi için ülkenin en ücra noktasına dahi götürülmesine çalışılmıştır. Devletin lojistik kapasitesinden beklenen ülkenin en ücra noktasında açılacak bu okullar vasıtasıyla Mann’in ifadesiyle “*alt yapısal iktidar*” ağlarını örmektir. Bu amaçla 5.1.1961 tarihinde kabul edilen 222 sayılı ilköğretim ve eğitim yasasına göre ilköğretimin yapısı, mecburi olanlar, (gündüzlü, pansiyonlu, yatılı ilkokullar, bölge okulları, gezici okullar ve gezici öğretmenlikler, yetiştirici ve tamamlayıcı sınıflar ve kurslar, özel öğretime ve eğitime muhtaç çocuklar için kurulacak okullar, sınıflar ve gezici öğretmenlikler), isteğe bağlı olanlar (okul öncesi eğitim kurumları, tamamlayıcı sınıflar ve kurslar) eğitim kurumları şeklinde ikiye ayrılmıştır.³⁴⁵ Bu yasa ile köy ve kent okul kavramı sona ermiştir.

Luhmann’ın “autopoietik” sisteminde ifade ettiği gibi, sistem kendi kendini üretmeye başlamıştır. Önce Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde “Din Eğitim Müdürlüğü” ve 7344 sayılı yasa ile 20 Kasım 1961 yılında Yüksek İslam

³⁴² Gümüšoğlu, “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyetin 90 Yıllık Serüveni”, Ed. Ahmet Şimşek, Şahin Oruç, İstanbul, **Ders Kitapları Uluslararası Ders Kitapları Uluslararası Sempozyumu**, 2018, s. 5.

³⁴³ Gümüšoğlu, **a.g.e.**, s. 12.

³⁴⁴ Tan, 1994, **a.g.e.**, s. 91.

³⁴⁵ **222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu**, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.4.222.pdf>, s. s. 3579- 3580. Erişim: 12.9.2020.

Enstitüsünün³⁴⁶ ve 29.4.1964 tarih 26540 sayılı kanunla “Din Eğitimi Genel Müdürlüğü” kurulmuştur³⁴⁷ Bunun yanında “Atatürkçülük”, “zararlı siyasi cereyanlar”, “ulusal kalkınma” ve “verimlilik” ve “yeterlilik” gibi liberal ekonomik sistemin sevdiği söylemleri, hükümet ve parti programlarında, milli eğitim şuralarında ve siyasilerin söylemlerinde bol bol görülmeye başlamıştır.

1960’larda Türkiye’de televizyon temelli kitle iletişim araçlarının gündelik hayatta yerini alması, coğrafi nüfusun değişiminde görülen değişiklikler, bunun sonucunda kent tabanlı kapitalist değerlerin yayılması, artan Amerikalaşma ve yapılaşmada tanık olunan yenilikler gibi değişiklikler olmuştur. Fakat bunlara eşlik eden sürekli ekonomik kalkınma söz konusu değildi devamlı surette yüksek büyüme oranlarıyla kapitalist sınıf önemli ölçüde zenginleşip genişlediği halde 1967 yılı itibariyle işsizlik çalışılabilir işgücünün yüzde 11’ine ulaşmış ortalama yaşam maliyeti 1960 yılından bu zaman dek yüzde 45 oranında yükselmişti.³⁴⁸

Türkiye’de 1960’ların ikinci yarısı toplumsal ve siyasal hareketlerin gelişme gösterdiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde öğretmenler, işçiler, aydınlar ve üniversite gençliği siyasallaşırken, hak ve talep mücadelesi içerisine girmiştir. AP’ye göre 1961 Anayasasının devlet düzeni ile mevcut sosyal ve politik hareketlilik yönetilemiyordu.³⁴⁹ Adalet Partisi’ne göre “düzen ve asayiş” ve “devlet otoritesinin” yeniden sağlanması için yürütmenin güçlendirilmesi, devleti ve rejimi koruyacak, gerekirse demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayacak düzenlemelere ihtiyaç vardı.³⁵⁰

AP’sinin 1961 Anayasası’nın devlet düzeni ile ülkenin yönetilemediği üzerine geliştirdiği tez, toplumsal ve siyasal değişimlerin ivme kazandığı bu dönemde burjuva grupları, büyük toprak sahipleri, esnaf, köylüler, işçi sınıfının uysal kesimleri, milliyetçi-muhafazakâr kesiminin gözünde “güvenmeye değer tavizsiz ve

³⁴⁶ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, “Yüksek Öğretimde Din Eğitimi Ve Öğretimi”, **Din Eğitimi El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları, 2017, s. 180.

³⁴⁷ **Grafiklerle Din Eğitimi Okulları (1951-1970)**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, s. 5.

³⁴⁸ Berch Berberoğlu, Turkey in Crisis, s. 97-98, Akt. Tim Jakoby, **Sosyal İktidar Ve Türk Devleti**, Çev. Devrim Evcı, Ankara, Birleşik, 2010, s. 229.

³⁴⁹ İsmet Akça, “Türkiye’de Darbeler, Kapitalizm ve Demokrasi(Sizlik)” **Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları**, Hz. Bülent Bilmez, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2013, s. 56-67.

³⁵⁰ Ü. Cizre-Sakallıoğlu, AP-Ordu İlişkileri, Bir İkilemin Anatomisi, Akt. Akça, **a.e.**, 57.

babalık figürünü” temsil eden bir lider tercih olarak görünmeye başlamıştı.³⁵¹ Bu gibi nedenlerle, CHP, 1965 seçimlerini “baba” lakaplı Süleyman Demirel başkanlığındaki Adalet Partisine karşı seçimleri kaybetmiştir.³⁵²

Adalet Partisi “milliyetçi ve manevi” bu söylemlerle Demokrat Parti geleneğine de sahip çıktığını göstermiştir. Mann’ın yaklaşımıyla, AP siyasi iktidarını tesis ederken aynı zamanda “ideolojik iktidar” ağlarıyla iş birliği yapmaya özel önem vermiştir. Çünkü “alt yapısal iktidarını” özellikle taşrada kurabilmesi için “milliyetçi ve manevi” söylem önemliydi. AP hükümetleri özellikle taşranın desteğini alabilmek ve söylemin üretimine devam edebilmek adına, mesleki ve teknik okullar ile beraber imam-hatip okullarına da yüksekokul kapısını açmayı ilan etmiştir.³⁵³

Adalet Partisi tüm hükümet programlarında Atatürk devrim ve ilkelerine bağlılığını ifade ederken,³⁵⁴ eğitim konusunda programlarında “Eğitimdeki amacımız vatandaşın bir bütün halinde kalkınabilmesi için maddi manevi hayatını donatacak, milli şuura hâkim esaslar içinde yetiştirmektir” ifadeleri sık sık kullanmıştır.³⁵⁵

AP, din eğitiminin yaygınlaştırılması ve din görevlilerine daha iyi olanak sağlanması gerektiğini savunmuştur.³⁵⁶ AP’nin hükümet programında “anayasamızın laiklik prensibini, vatandaşın dini ihtiyaçlarını baskı altında tutan, din ve vicdan hürriyetini, din eğitimi kısıtlayan bir çerçeve içerisinde mütalaa etmek mümkün değildir. Bütün medeni memleketlerde olduğu gibi, iktisadi ve kültürel alanda sûretle mesafe alan memleketimizde de inanç ihtiyacını karşılayacak şekilde din eğitimine önem vereceğiz”³⁵⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Gençliğin eğitilmesi konusun da tek yetkili merciin devlet olduğu özellikle savunan AP, bütçeyi veren hükümetin eğitime, müfredata ve eğitim kadrolarının

³⁵¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, “The Ultrationalist Right”, 1987, s. 192 Akt. Jakoby, **a.g.e.**, s. 229; Akça, “Türkiye’de Darbeler, Kapitalizm ve Demokrasi(Sizlik)”, s. 57.

³⁵² J. Landau, “Middle East Themes: Papers in History and Politics”, London, 1973, s. 266, Akt. Jakoby, **a.g.e.**, s. 229.

³⁵³ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, s. 95.

³⁵⁴ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, s. 92.

³⁵⁵ **A.e.**, s. 94.

³⁵⁶ **A.e.**, s. 96.

³⁵⁷ **A.e.**, 96

istihdamına karışma hakkı olduğunu “ ... Batı ülkelerinde bile memleketin geleceğini devralmak için nöbet bekleyen gençliğin yetiştirilmesi hususunda, devlet nizamının korunmasından ve bekasından sorumlu olan hükümetin vazife dışı bırakılamayacağı fikri her zaman olduğu gibi, bugünde değerini korumaktadır. Siyasi iktidarların görevi üniversite bütçelerine tahsisat sağlamaktan ibaret değildir”³⁵⁸ şeklinde ifade ederek üniversite özerkliğine karşı çıkmıştır.

Hükümet özellikle sol görüşlü öğretmenleri uyararak, devletin aleyhine olan fikirlerin öğretilmemesi gerektiğini ilan ederken,³⁵⁹ üniversiteler de liberal ve sol görüşlü öğretim görevlilerin yerine yeni bir zihniyetin yer alması gerektiğini savunmuştur. Milliyetçi söylemler benimsenirken muhalif söylemler baskılanmaya çalışılmıştır.³⁶⁰

AP’nin bu konuda fikirleri 6 Mart 1970 tarihindeki hükümet programında “...menşeyini anayasadan alan hak ve hürriyetleri en sivri uçlara kadar sınırsız bir şekilde açık sayan bir anlayış ve yine bu haklarla temel nizamın yıkılması gayretlerini mümkün ve hukuki gören bir tatbikat; Türk demokrasinin güçlenmesine yardımcı olmayacaktır” sözleriyle ifade edilmiştir.³⁶¹

Otoriter yönetimin söylemleri, milliyetçi ve maneviyatçı soslarla topluma servis edilmiş, siyasi iktidara göre dine ve millete bağlılık en önemli unsur olurken, bunun dışındaki düşünceler ve düşünceyi savunan öğretmenlerin eğitim sistemi dışında tutulması düşüncesi savunulmuştur.³⁶² Türk-İslam sentezi adı verilen düşüncenin temelleri bu dönemde hükümet programlarında yer almaya başlamıştır.

Eğitim politikalarında milliyetçi ve maneviyatçı söylemlerinin yanında, eğitime bir dava olarak bakılmış, çünkü ülkenin kalkınması ve milletin hak ettiği yerde olabilmesinin koşulu, da milliyetçi ve maneviyatçı bir gençlikle

³⁵⁸ A.e., s. 141

³⁵⁹ A.e., s. 141

³⁶⁰ A.e., s. 142

³⁶¹ A.e., s. 181

³⁶² Kaplan, a.g.e., s. 239

bağlantılandırılmıştır.³⁶³ Günümüzde de söylemler de yer bulan “dindar gençlik” ve “ülkücü gençlik” kavramlarının temelleri bu dönemde atılmaya başlamıştır.

Bu dönemde 1975-1980 yılların arasında TBMM’de sağ eğilimli partiler tarafından Milliyetçi Cephe Hükümetleri kurulmuştur. TBMM’de grubu olan AP, MSP, MHP ve Güven Partisi tarafından kurulan bu hükümetler öncelikli olarak “milli ve manevi değerlere bağlı” olduğunu ilan etmişlerdir.³⁶⁴

Milliyetçi Cephe Hükümetleri “komünizm ve anarşizmle mücadele” vurgusu yapar. Bundan yola çıkarak Milli Eğitimin amacını şu şekilde tanımlamışlardır:

*“ Milli eğitim de amacımız, milletimizin bütün fertlerini Türk milletinin milli, ahlaki, insani ve manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini vatanını daima yüceltmeye çalışan, Atatürk inkılaplarına ve Türk milliyetçiliğine bağlı, insan haklarına ve milli demokratik, laik, sosyal ve bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları dava haline getirmiş; büyük ve şanlı tarihimizele iftihar eden, milletimizin geleceğine güvenle bakan her türlü taklitçilikten uzak, milli şahsiyetini müdrik; ilim, teknik ve medeniyet yarışında insanlığa örnek olmayı hedef alan vatandaşlar yetiştirmektir.”*³⁶⁵

Türk-İslamcı ideoloji 1980 askeri darbesinden sonra hâkimiyet alanını daha artırarak, siyasal olarak homojen, kültürel olarak milliyetçi ve maneviyatçı bir gençlik yaratılmasının fikri alt yapısı oluşturulmuştur.³⁶⁶ Aşağıdaki satırlar, Milliyetçi Cephe Hükümetleri’ndeki milli eğitimin amacının nasıl olacağına ilişkindir:

Milliyetçi Cephe Hükümetleri “ahlak” derslerinin müfredatının düzenlemesi gerektiğini savunurken, derslere İlahiyat Fakültesi ya da Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarının girmesi gerektiğini³⁶⁷ müfredatlar da ve ders kitaplarında “milliyetçi ve maneviyatçı” olmayan tüm öğelerin kaldırılacağını ilan etmiştir. Böylelikle sol ve liberal öğeler taşıyan ders kitaplarının, yayınlarının ve TRT programlarının engellenmesine çalışılmıştır.³⁶⁸

³⁶³ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, s. 183.

³⁶⁴ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, s. 321.

³⁶⁵ **A.e.**, s. 324.

³⁶⁶ Kaplan, **a.g.e.**, s. 248.

³⁶⁷ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, II. Cilt, s. 325.

³⁶⁸ **A.e.**, s. 326.

Kurulacak Milliyetçi Hükümetlerinde tekrarlanan formülasyon aynıdır. Bu formülasyon “milli ve manevi değerlere önem verileceği, zararlı düşüncelerin ders kitaplarından çıkarılacağı ve Atatürk ilke ve devrimlerine bağlılık ” şeklindedir.³⁶⁹ Bu durum hükümet programların da “*dış kaynaklarla irtibatlı bir kısım mihrakların hür demokratik rejim yerine komünist dikta rejimi kurma arzusu içindedirler*” diyerek ifade edilmiştir.³⁷⁰

Milliyetçi Cephe Hükümetlerinin eğitim politikalarında milliyetçi ve manevi öğeler iç içedir. Hükümet programlarında İslami akademilerin kurulacağı, burada felsefe, mantık ve psikoloji derslerinde görev yapacak öğretmenlerin yetiştirileceği belirtilir.³⁷¹ Kaplan’a göre bu durum biliminde ruhanileştirilmesidir.³⁷² İmam-Hatip okullarından mezun olanların üniversitelere girmesi “*imam-hatiplerin üniversiteye giriş koşullarının genel liselerle aynı şartlara tabi tutulacağı*” şeklinde savunulmuştur.³⁷³ Politik malzeme ve rant konusu olan bu mesele günümüze kadar tartışma konusu olmuştur.

Milliyetçi Cephe Hükümetleri eğitimdeki amaçlarını programlarında “*okullarda eğitim gören genç neslin, devletine, milletine, ailesine, milli ve manevi değerlerine sadakatle sahip çıkacak şekilde yetiştirilmesi*” olarak ifade etmiştir.³⁷⁴ Birincil amaç düşünmeyi, araştırmayı ve sorgulamayı öğretmekten çok rejimin sadık unsurlarını yetiştirmektir. Eğitim üzerinde hegemonyasını kurmak isteyen iktidar tek tipçi bir anlayışla kendi ideolojisi dışındaki düşünceleri zararlı kabul etmiş; Toplumun muhalefet kesimini oluşturan sol, sosyalist, liberal ve başka düşünceler tehlikeli ve zararlı saymıştır.

Genel olarak 1960-1980 dönemi Hükümet programlarına ve pratiklerine baktığımızda “milliyetçi” ve “maneviyatçı” düşünceden beslenen iktidarlar Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Tarihi boyunca demokratik bir tavır yerine dayatmacı bir şekilde eğitim politikalarını belirleyeceklerdir. AP’nin ve diğer sağ partilerin “milliyetçi ve

³⁶⁹ A.e., s. 388.

³⁷⁰ A.e., s. 380.

³⁷¹ A.e., s. 390.

³⁷² Kaplan, a.g.e., s. 255.

³⁷³ A.e., s. 256.

³⁷⁴ Dağlı ve Aktürk, a.g.e., s. 466

manevi ruhu olmayan tüm düşünceler zararlıdır” söyleminde ısrar etmesi, toplumun zamanla kutuplaşmasına, bu kutuplaştırma siyasetinin derin toplumsal bölünmelere, sağ ve sol siyasal olaylarının yaşanmasında etkili olabilecektir. Bu kutuplaşma öğretmenlerin örgütlenmesine de yansımıştır. 1971 Muhtırasında sonra milliyetçi ve maneviyatçı öğretmenler, sendikal faaliyetler yasaklandığında bazı derneklerin çatısı altında birleşme durumunda kalmışlardır. İslamcı Milli Görüş çizgisinde “Mefkûreci Öğretmenler Derneği” (MEF-DER), Adalet Partisine yakın olarak “Hürriyetçi Öğretmenler Derneği” (HÜR-DER), MHP çizgisinde “Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Derneği” (ÜLKÜ-BİR) örnek olarak verilebilir.³⁷⁵ Milliyetçi ve maneviyatçı öğretmen dernekleri bu dönemde “zararlı düşüncelere” karşı koymada ve resmi ideolojinin; özellikle 1971 Muhtırası sonrasında “*alt yapısal iktidar ağlarının*” örülmesinde devletin bürokrasideki ideolojik aygıtları olarak önemli işlevler görmüştür.

Daha sonra açıklayacağımız üzere, öncesinde kurucularının çoğunluğunun köy enstitüsü mezunu ve köy enstitülerinde öğretmenlik yapmış, Kemalist ve sol görüşlü kişilerden oluşan, TÖS, TÖMF ve TÖB-DER gibi dernek ve sendikalar kurulmuştur.³⁷⁶

Bu dönemin önemli siyasi aktörlerinden birisi olan CHP, ortanın söylemi ifadesi ile gündem yaratsa da 1977 yılındaki seçimlerde birinci parti çıkmasına rağmen hükümet kurma girişimlerinde başarısız olmuştur. CHP’nin 21 Haziran 1977 tarihindeki açıkladığı hükümet programındaki eğitim hakkındaki maddelerine baktığımızda, milliyetçi hükümetin eğitim politikalar eleştirilirken; milliyetçi cephenin politikalarının siyasi cinayetleri artırdığı, öğrenci yurtlarında düşman kalelerin oluşturulduğu, öğrencilerin eğitimlerine ara vermek zorunda kaldığı ve bu durumda ülkenin geleceğinin tehlikeye soktuğu açıklaması yapılmıştır.³⁷⁷

³⁷⁵ Levent Eraslan, Türkiye’de Eğitim Sendikacılığının Tarihsel Perspektifi Ve Günümüz Eğitim Sendikacılığının Değerlendirilmesi, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Bahar 2012 Sayı 28, , s. 7

³⁷⁶ Niyazi Altunya, “Geçmişimize Kısa Bir Bakış”, Ankara, Eğitim ve Yaşam Dergisi, s. 79, Akt. Eraslan, **a.g.e.**, s. 6.

³⁷⁷ **A.e.**, s. 348-371

CHP eğitimdeki amacını, “...eğitimin hümanist ve evrensel kültüre uyum sağlaması, yüksekokullarda demokratik bir şekilde örgütlenebilmesinin sağlanması gerektiğini” şeklinde ilan etmiştir. Bu amaçla fırsat eşitliğinin sağlanacağını ve fakir öğrencilere burs imkânının yaygınlaştırılacağını, meslek okul sayılarının artırılacağını, ilkokul öğrencilerinin ders kitaplarının ücretsiz karşılanacağını, yaparak ve yaşayarak öğrenmenin yaygınlaştırılacağını ve bütün üniversitelerde eğitim özgürlüğünün sağlanacağı ilan edilmiştir.³⁷⁸ Ecevit Hükümeti, “dinin toplumsal bütünleştirileceği üzerinde” durarak ayrıca sağ seçmene göz kırpmış³⁷⁹ fakat kurmaya çalıştığı hükümet güvenoyu alamadığı için alınan bu kararlar pratikte hayata geçmemiştir.

Bağımsızların desteğiyle kurulan 5 Ocak 1978 tarihinde kurulan hükümette ise CHP “*baskıcı ve totaliter dönemin sona ereceğini, demokrasiyi koruyacaklarını ve her türlü kanunsuzluk ve hukuksuzlukla mücadele edileceğini*” programında ilan etmiştir.³⁸⁰ Okullarda can güvenliğinin ve öğrenim özgürlüğünün sağlanması, okulda öğrenci kavgalarının önlenmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, derslik sayısının ve kalitesinin artırılması, okur-yazarlık sorunun çözülmesi, mesleki eğitime önem verilmesi, üniversite sayısının artırılması ve öğretmen sorunlarının çözülmesi ifadeler tekrarlanmıştır.³⁸¹

CHP Hükümetleri de Milliyetçi Cephe Hükümetleri gibi ders kitaplarına el atarak, “çağdışı ders kitaplarının ve ders kitaplarındaki çağdışı kavramların ders kitaplarından atılacağını” ilan etmiştir.³⁸² Eğitim Politikalarına baktığımızda, aslında Milliyetçi Cephe Hükümetinden pek de fark olmadığı görülecektir. Eğitim adına, evrensel değerlere birkaç yerde değinme dışında, köklü çözümler sunmamıştır. Hatta 1974 yılına koalisyon kurduğu MSP’nin etkisiyle “mecburi ahlak bilgisi” derslerinin müfredata konulması planlanmıştır. Bu dersin ismi 1980 askeri darbesinden sonra “din kültürü ve ahlak bilgisi dersi” adı altında zorunlu okutulmaya başlamıştır. İmam-hatip liselerinin üniversiteye gidilmesinin yolu bizzat Kemalist CHP eliyle

³⁷⁸ A.e., s. 377-394.

³⁷⁹ A.e., s. 374.

³⁸⁰ A.e., s. 386.

³⁸¹ A.e., s. 415.

³⁸² A.e., s. 466.

olmuştur.³⁸³

3.2.2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası, Olağan Dışı Hükümetler: 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunun Kabulü

12 Mart 1971 tarihinde TSK adına Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu imzalarıyla radyoda, bu dönemde yaşanan anarşi, ekonomik ve sosyal huzursuzluklardan parlamentoyu ve hükümeti sorumlu tutan ve gerekirse idareyi doğrudan ele almakta tehdit eden bir muhtıra metni okundu. Bu metin üzerine Süleyman Demirel başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı.³⁸⁴

Bunun üzerine eski partisinden istifa eden CHP milletvekili Nihat Erim tarafından 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ile birlikte 14 teknokrattan oluşan “teknokratlar hükümet” kurulmuştur. Bu hükümet kendini “reform hükümeti” olarak tanımlamıştır.³⁸⁵ Bu hükümetin programında eğitim konusunda “Tevhid-i Tedrisat tavizsiz uygulanacak”, “din işleri laik devlet esaslarına göre alacak ve siyasete alet edilmeyecek” ve “imam-hatip okulları orta eğitim sistemine göre ıslah edilecektir”³⁸⁶ ifadeleri yer almıştır.

Fakat siyasi iktidar, “*alt yapısal iktidarının*” sağlanmasında sıkıntı yaşamamak adına toplumun belli bir kesiminin desteğine ihtiyaç duymuştur. Özellikle sol kesimlere karşı muhafazakâr sağ kesimin desteğini alabilmek adına din eğitimi özendirici ve artırıcı uygulamalara devam edilmiştir. Bu nedenle meslek okulu olarak gösterilen İmam-Hatiplere, “1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu” ile lise statüsü verilmiştir.³⁸⁷

Mann, “*ideolojik iktidarın*” yeniden organize edicilik diğer bir deyişle “yol açıcılık” özelliğine sahip olduğunu bunlardan en önemlilerinden birinin de siyasi

³⁸³ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, II. Cilt, s. 282.

³⁸⁴ Özdemir **a.g.e.**, s. 262.

³⁸⁵ **A.e.**, s. 262.

³⁸⁶ **A.e.**, s. 203.

³⁸⁷ Milli Eğitim Temel Kanunu, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1995, s. 15.

iktidarların okuma yazma kültürü üzerindeki kontrolü olduğunu söyler.³⁸⁸ Mann'ın bu saptamasından bakıldığında, Nihat Erim hükümetinin, programında 8 yıllık mecburi eğitime geçileceğini ve ilk ortaokullarda tek tip kitap ve müfredat uygulanacağını ilan etmesi, bu yeni dönemde eğitimin “yol açıcılık” özelliğinden yararlanılacağına işaret eden bir tutumdur.³⁸⁹ Devlet kendi hegemonyasını eğitimin her sürecinde hissettirmeyi amaçlarken, kendi çizdiği çerçeve de tek tipçi bir zihniyetle genç nesli eğitmeyi amaçlamıştır. Siyasi iktidarların belirlediği kalıpların dışındaki düşünceler yararsız hatta zararlı kabul etmiştir.

Bu nedenle, bu olağandışı rejim döneminde “Balyoz Harekât” planı çerçevesinde bu politikalara karşı çıkan sol düşünceye sahip olan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) öğretmenleri ihraç edilerek sendika kapatılmış, Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) yasaklanarak birçok öğretmen ve öğrenci bu dönemde tutuklanmıştır.³⁹⁰ Devletin “bekası” adına muhalif kesimler baskı ile sindirilmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde, 11 Aralık 1971 yılında kurulan Nihat Erim, 22 Mayıs 1972 yılında kurulan Ferit Melen, 15 Nisan 1973 yılında kurulan Naim Talu hükümetlerinin programlarına baktığımızda eğitim konusunda görüşleri hemen hemen aynıdır. Programlarında, eğitimde Atatürk devrimlerine bağlı kalınacağı, okullarda sol ve sağ cereyanlara izin verilmeyeceği, gençlerin ekonomik hayata katkıların artması için gerekli önlemlerin alınacağını ifade edilmiştir.³⁹¹

Kaplan'a göre bu dönemdeki hükümet programlarına ve uygulamalarına baktığımızda Türk Eğitim Sisteminin klasik formülasyonu görürüz. Eğitimin her kademesinde öğrenciler resmi ideoloji doğrultusunda yetiştirilmeli ve resmi ideolojinin dışındaki her düşünce yasaklanmalıdır.³⁹² Komünizmle mücadele adı altında yapılan faaliyetler eğitim politikalarını etkilemiş, devleti yöneten iktidarlar eğitim aracı üzerinde verimliliği artırmaktan ziyade, hegemonya kurma eğilimi

³⁸⁸ Michael Mann The Sources Of Social Power, Cilt. 1, Cambridge, Cambridge University Press, 1986, s. 363-371, Akt. Jakoby, **a.g.e.**, s. 118-119.

³⁸⁹ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, s. 204.

³⁹⁰ Özdemir, **a.g.e.**, s. 266.

³⁹¹ Dağlı ve Aktürk, **a.g.e.**, II. Cilt, s. 221-223, 235, 240, 251, 252.

³⁹² Kaplan, **a.g.e.**, s. 240.

göstermiştir. Bağımsız olması gereken üniversite kurullarına müdahale etme çabasına girilmiştir.

Bu ara rejim döneminde eğitim hakkında çıkarılan en önemli yasa, “Milli Eğitim Temel Kanunu ile Üniversiteler Kanun” Tasarısıdır. Çünkü bu yasa daha sonra da kurulacak hükümetlerin eğitim politikalarının çerçevesini çizen bir yasadır. Mann’ın ifadesiyle “*despotik iktidar*” tarafından hazırlanan bu yasa, otoriter, baskıcı ve özgür düşüncüyü kısıtlayan ve hegemonik amaç taşımaktadır.

Mecliste 14.6.1973 tarihinde kabul edilen 1739 sayılı “Milli Eğitim Kanunu” Türk Milli eğitim sisteminin ideolojisinin ve sisteminin eksenini çizmiştir.³⁹³ Bu kanun üzerinde değişiklikler olsa da Türk Milli Eğitim Sisteminin adeta anayasası gibidir. Yasada genel olarak, eğitimin temel amacı, Atatürk devrimlerine ve Türk milliyetçiliğine bağlı, beden ve ruhen sağlıklı, devletimizin gelişimine katkı sağlayacak iyi yurttaşlar yetiştirmek olduğu ifade edilmiştir.³⁹⁴ Bu yasa ile resmi ideoloji dışındaki tüm düşünceler, birlik ve beraberliğimizi bozucu, tehlikeli ve zararlı olarak ilan edilmiştir.

Yasayla birlikte milliyetçi yurttaş yetiştirmek amacıyla ilkokuldan üniversitelere kadar tek tip programlar hazırlanması esas alınırken, anayasada tanımlanan Türk milliyetçiliğine aykırı siyasi telkinler ve ideolojik tartışmalar yapılması yasaklanmıştır.³⁹⁵ Milliyetçi ideoloji tek doğru kabul edilirken, üniversiteler dâhil hiçbir eğitim kurumunda, siyasal, ideolojik ve felsefi tartışmaya izin verilmeyecektir. Yasaya göre, sözde demokratik eğitimden bahsedilirken resmi ideoloji dışında hiçbir görüş kabul edilmeyecektir. Bu durum yasada “demokratik eğitim” maddesi altında şu şekilde ifade edilmiştir:

“Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik

³⁹³ Kaplan, **a.g.e.**, s. 265.

³⁹⁴ Milli Eğitim Temel Kanunu, s. 2.

³⁹⁵ **A.e.**, s. 6.

*telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez.*³⁹⁶

Yasada laiklik ilkesi doğrultusunda din eğitiminin veli izni doğrultusunda seçmeli olarak okutulacağı belirtilirken, 1983 yılında ise din dersi “zorunlu” hale getirilmiştir.³⁹⁷ Kimilerine Türk-İslamcı ideolojinin zaferi olan bu durum Kemalist reform öncesi döneme, 1920 yılına dönüştür.³⁹⁸

Bu yasanın 32. maddesi “İmam- Hatip Liseleri” başlığını taşır. Bu madde ile meslek okulu statüsünde olan bu okullara lise statüsü, yasanın 31. maddesiyle yükseköğrenime geçiş hakkı verilmiştir. İmam-Hatip mezunları 1983 yılına kadar üniversitelerin ilahiyat fakültelerine giriş yaparken, 1983 yılından itibaren üniversitelerin her bölümüne girme hakkını kazanacaktır.³⁹⁹ Bu okullar da milliyetçi ve maneviyatçı değerler ile eğitim alan nesiller, ilerinin profesörleri, öğretmenleri, doktorları, valileri ve kaymakamları olarak, özellikle İslamcı, milliyetçi ve sağ partilerin bürokratik kadrosunu ve seçmen tabanını oluşturacaktır.

Bu yasaya bağlı olarak, “Üniversiteler Kanunu” çıkarılacak, üniversitelere bilimsel araştırma yapmalarının yanı sıra millete bağlı milliyetçi aydınlar yetiştirme misyonu yüklenecektir. Bu kanunun 5. ve 7. maddesiyle Yüksek Öğretim Kurulu ve Üniversite Denetleme Kurul üyelerinin hükümetin atayacağı kişilerden oluşması kuralının getirilmesi ile üniversite özerkliği kaldırılrsa da, özerkliğin göstergelerinden biri olan rektör seçme hakkı hala öğretim üyelerinde kalmıştır.⁴⁰⁰ Öğretim üyelerinin, rektör seçme hakkının elden alınması, “özgürlükleri genişletme” vaadiyle iktidara gelen AK Parti hükümetine nasip olacaktır.⁴⁰¹

3.2.3. Milliyetçi ve Maneviyatçı Eğitim Politikalarına Muhalefet: Türkiye Solunun Eğitime Eleştirel Yaklaşımı

1961 Anayasasının sosyal-devlet anlayışına dayanan, özgürlükçü ve çağdaş

³⁹⁶ Milli Eğitim Temel Kanunu, s. 5103, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, Erişim: 25.1.2020.

³⁹⁷ **Milli Eğitim Temel Kanunu,**

³⁹⁸ Kaplan, **a.g.e.**, s. 269.

³⁹⁹ Milli Eğitim Temel Kanunu, s. 15.

⁴⁰⁰ **A.e.**, s. 3-8.

⁴⁰¹ 676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 29 Ekim 2016, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161029-5.htm>, Erişim: 12.8.2017.

yapısı sol ve sosyalist çevrelerden olumlu karşılıklar almıştı.⁴⁰² Bu dönemde, sol siyasetin ana akımını belirleyen *Yön Dergisi*, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketleri, eğitim tartışmasına halkçılık, sosyal adalet ve planlı kalkınma çerçevesinde katılmaları eğitime yeni bir bakış açısı kazandırmıştı. Eğitimin hedefi ne olmalıdır, eğitim hangi prensiplere dayanmalıdır ve eğitimde ne şekilde örgütlenmelidir soruları sol çevrelerin yanıtını aradığı sorular olmuştur. Üniversite özerkliği, halk eğitimi, köy enstitülerinin yeniden açılması ve çocuk bakımevleri gibi başlıklar çerçevesinde tartışılmıştır. Bu dönemde sol gruplar farklı öneriler getirse de eğitim sosyal dayanışma anlayışı üzerine kurulu, halkçı ve laik özelliği sahip olması eğitim ile üretimi birleştirmesi noktasında hem fikirdiler.⁴⁰³

Doğan Avcıoğlu'nun yönettiği *Yön Dergisinde* Mümtaz Soysal, İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Hamdi Avcıoğlu ve Cemal Reşit Eyüboğlu gibi aydınlar yazıyordu. 1961 yılından itibaren yayın hayatına başlayan *Yön Dergisi* entelektüellerin büyük ilgisini çekmişti.⁴⁰⁴ Dergi öğretmen derneklerinin, akademisyenlerin, üniversite öğrencilerinin ve halkçı eğitimi savunanlarının seslerini duyurma iddiasındaydı. Sadece öğretmenlerin değil yetişmiş tüm kadroların eğitim seferberliğinin dinamosu olmasını ve siyasetçilere karşı halkın aydınlatılmasını istiyordu. Ayrıca bu çevrelerin kurduğu Sosyalist Kültür Derneğindeki (SKD) tartışmalar ve Avcıoğlu'nun üniversite gençliği ile teması sol çevreleri bilinçlendirmişti.⁴⁰⁵

1961 Anayasasının açık hükümlerine rağmen yoksul çocukların çalışmak zorunda olmalarından dolayı eğitim ve öğretimin hakkından mahrum kalmaları, eğitimde fırsat eşitsizliklerinin artması solda hükümetin eğitim politikalarına karşı soru işaretlerini artırdı. Eski bir Maliye Bakanı olan Kemal Kurdaş SKD'de yaptığı konuşma da parasız yatılı okullarında okuyan öğrenci oranının 1934-1935 yıllarında

⁴⁰² Kaplan, **a.g.e.**, s. 264-265.

⁴⁰³ Güven Gürkan Öztan, "1961-1965 Arasında Türkiye Solunda Eğitim Tartışmaları", Ankara, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2020. s. 4.

⁴⁰⁴ Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel (2014), **1960'tan Günümüze Türkiye Tarih**, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 109, Akt. Öztan, s. 5.

⁴⁰⁵ **A.e.**

%10'lardan bu dönemde binde 4 seviyelerine düştüğünü söyleyecektir.⁴⁰⁶

Bu dönemin Eğitim Politikalarını eleştiren Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (TÖDMF) Başkanı M. Şükrü Koç, okullarda diplomalı fakat üretken olmayan bireylerin orta çıktığı, öznesi öğretmen ve öğrenci olan bir reforma ihtiyaç olduğu ifade etmiştir. Koç, eleştirel bir yaklaşımla kalkınmada köy ve öğretmen odaklı yönünün ihmal edildiği, Doğuda görev alacak öğretmenlerin bu şartlara uygun bir eğitimden geçmesi, okul kütüphanelerinin zenginleştirilmesi ve bölge tiyatrolarının yaygınlaştırılması, öğretici nitelikte filmlerin gösterilmesi, okulunu yapan köye yardım kampanyalarına geri dönülmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁰⁷

1961'de yılında TİP'in kurulması sonrasında parti kurucuları eğitimi öncelikli meselelerden birisi olarak görmüştür. İlk başlarda sol gruplar CHP'den umutluydu. Fakat eğitimde ve kalkınmada eşitsizlikler noktasında gerekli adımları atmaması partinin eleştirilmesine neden olmuştur. 1965 seçimlerinde TİP'in meclise girmesi Türkiye'deki sol kesimde sevinç yaratırken, AP'nin birinci parti olarak çıkması da o kadar hayal kırıklığına neden olmuştur.⁴⁰⁸

TİP programında, eğitimin sadece bilgili bireyler değil, aynı zamanda olayları objektif ve rasyonel ölçülerle değerlendirebilen bireyler yetiştirme görevi olduğu, bunun yanında kişiye özgür düşünmeyi, sosyal dayanışma ruhunu ve yetkinlik kazandırması gerektiği⁴⁰⁹ belirtilmiştir. TİP, eğitimdeki eşitsizlikleri eleştirmiş; laikliği, parasız eğitimi, üniversite özerkliğini, bilim özgürlüğünü, mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırılmasını ve Köy Enstitülerinin yeniden açılmasını savunmuştur. Halkın eğitilmesi için Halk Akademilerinin açılacağını ilan etmiştir.⁴¹⁰ Kaplan'a göre TİP'in programı, Kemalizm'in sol bir yorumu ile sosyalizm ve kalkınmacılığı harmanlayan bir düşüncenin ürünüdür.⁴¹¹

⁴⁰⁶ Kemal Kurdaş, "Eğitimde Sosyalizm", **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 65, 13 Mart 195, Akt. Öztan, s. 8.

⁴⁰⁷ Şükrü Koç, "Plan ve Türk Öğretmeni", **Yön**, Yıl: 1, Sayı: 41, 26 Eylül 1962, Akt. Öztan, s.10.

⁴⁰⁸ A.e.

⁴⁰⁹ Ferruh Bozbeyli, **Parti Programları Birinci Kitap**, Birinci Cilt, Ak Yayınları, İstanbul, 1970, s. 344.

⁴¹⁰ A.e. 346.

⁴¹¹ Kaplan, **a.g.e.**, s. 297.

Kurucularından çoğu Köy Enstitüsü mezunları ve Köy Enstitülerinde öğretmenlik yapmış Fakir Bayburt gibi kişilerden oluşan TÖS, 1965 yılında TÖDMF’ndan devir aldığı şubeler ile 252 şube ve 21000 üye ile sendikal yaşama başlamış, 1971 yılında kapanana kadar 522 şube ve 72000 üyeye ulaşmıştı.⁴¹² TÖS, bu dönemde öğretmen boykotları, yürüyüşler, eğitim şuraları ve kendi üyelerine dönük eğitici etkinlikler yapmıştır. Bu dönemde “1968 Devrimci Eğitim Şurası”, “1969 Öğretmen Boykotu”, “Büyük Eğitim Mitingi”, “Büyük Eğitim Yürüyüşü”, gibi etkili eylemler düzenlenmiştir.⁴¹³

1965 sonrası TÖS ’ün üye sayısının hızla artması, TİP’e sempatiyle bakan eğitimcilerin niceliksel artışı ve öğretmenlerin sınıflarda “eşitlik”, “adalet” ve “demokrasi” gibi kavramları yer vermesi milliyetçi-muhafazakâr siyaseti rahatsız etmiştir. Adalet Partisi, 1965 genel seçimleri sonrasında güçlenen solun ideolojik hegemonyasını dağıtma/parçalama stratejisini benimseyerek, öğretmenlerin “siyaset yaptıkları” gerekçesiyle soruşturmaya maruz kalmasını ya da sürgün edilmesini sağlamıştır. Bu sürgün ve soruşturmalar hem sol dergilerde hem de Meclis kürsüsünde konu edilmiştir. Yerelde Komünizmle Mücadele Dernekleri (KMD) merkezde AP bu süreci başlatmıştır.⁴¹⁴

Bu dönemde eğitim de laiklik tartışmalarının belirginleşmeye başlamış, Mecliste, CHP ve TİP’li vekiller AP Hükümetleri’nin dini eğitimi yaygınlaştırmayı yönelik politikalarını eleştirmişlerdir. TİP’li vekiller, 1966 yılına gelindiğinde ülkede açılan İmam-Hatip Okulu sayısının 30’u bulmasını doğru bulmadıklarını ifade etmişler, AP ise bu okulların manevi yaşam ve kalkınma için büyük önem taşıdığını söylemiştir.⁴¹⁵ Başta AP partisi olmak üzere sağ siyasetin parti ve hükümet programlarında, “maddi ve manevi”, “kalkınma” ve “hür teşebbüs” gibi kavramların birlikte kullanılması gelenek olacaktır. AP vekilleri, sağ ve köylü seçmenin rızasını

⁴¹² Niyazi Altunya, “Geçmişimize Kısa Bir Bakış”, Ankara, Eğitim ve Yaşam Dergisi, s. 79, Akt. Eraslan, **a.g.e.**, s. 6.

⁴¹³ Akyüz, “Öğretmenlerin Örgütlenmesi Türkiye, Fransa, İsviçre’de ve Uluslararası Düzeyde Kuruluşlar, Etkinlikler, Sorunlar”, Ankara. A.Ü.E.F Yayınları, 1980, s. 5-10. Akt. Gökçe Cerev, Geçmişten Günümüze Öğretmenlerin Sendikal Örgütlenme Mücadelesi, Çankırı, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2)**, 2013, s. 207.

⁴¹⁴ Güven Gürkan Öztan, Adalet Partisi İktidarında Solun Eğitim Meselesine Bakışı (1965-1971), Ankara, **Mülkiye Dergisi**, 2020, s. 10.

⁴¹⁵ Milliyet, 13.2.1966, Akt. Öztan, **a.g.e.**, s. 14.

alabilmek için her ile bir imam-hatip okulu ve liselerde derhal zorunlu din dersinin okutulmasını savunmuşlardır.⁴¹⁶

Bu duruma karşın TÖS, eğitimin dinselleştirilmesine karşı bildiriler yayınlamış bazı İmam-Hatip Okullarında anayasaya ve laikliğe aykırı fikirlerin yayıldığını iddia etmişlerdir. Hızla artan Kuran kurslarına dikkat çekilmiş, devrimci kuruluşlar ve sendikalardan da TÖS'ün mücadelesine destek olmaları istenmiştir.⁴¹⁷

1971 Askeri Muhtırası sonrasında Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) öğretmenleri ihraç edilerek sendika kapatılmış, Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) ve TİP yasaklanarak birçok sol siyasetçi, öğretmen ve öğrenci bu dönemde tutuklanmış,⁴¹⁸ devletin “bekası” adına muhalif kesimleri sindirilmiştir.

Bu arada eğitimciler, sendikaların devamı niteliğinde dernekler yoluyla örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Kısa adı TÖB-DER olan “Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği” 3 Ekim 1973 yılında CHP ve onun solundaki öğretmenler tarafından kurulmuştur.⁴¹⁹ TÖB-DER 1973 tarihinde “Cumhuriyetin Ellinci Yılında Eğitim Sorunlarımız özümlememiştir” başlığı yayınladığı bültende Türkiye’deki eğitim politikalarını şu ifadelerle eleştirmiştir:

“Ülkemizde, ilköğretimin vatandaşlar için mecburi, devlet içinse bir görev olarak kabulünden bu yana 150 yıl geçmiştir. (...) Bu gün halkımızın yüzde elliden çoğu okuma yazma bilmemektedir. Kadın nüfusumuzun yüzde sekseni kara cahildir. (...) İlköğretim çağındaki çocuklardan halen iki milyonu okula gitmemektedir. (...) Cumhuriyetin 50.yılında, okuma yazma bakımından da dünyanın en geri ülkelerinden biri oluşumuz, acı olduğu kadar düşündürücüdür de. (...) Bundan Türkiye'nin siyasi kaderini ellerinde bulunduran iktidarlar sorumludur. (...) İlköğretim yasasına göre her yıl devlet gelirlerinin %3'ünden az olmamak üzere devlet bütçesinden ilköğretime pay ayrılması gerekirken bu yasa hükmüne uyulmamıştır. Nitekim 1973 yılı bütçesinden ilköğretime 1 milyar 710 milyon lira ayrılması gerekirken, 654 milyon 75 bin lira ayrılmıştır. (...) İstatistiklere göre bu gün 27 bin 660 köy ilkokulunda normal öğretim yapılamamaktadır. (...) İlköğretimde zorunlu temel yatırımlar yapılmadığı için, yeterli sayıda okul, öğretmen sağlanamadığı için, ikili ve üçlü öğretime son verilemediği için, ders araç ve gereçleri sağlanamadığı için verilen eğitimin kalitesi oldukça düşüktür. (...) Sayısı 160 bine ulaşan ve çoğu mahrumiyet bölgeleri olan köylerimizde görev yapan çilekeş ilkokul öğretmenlerimiz, bütün siyasi ve sosyal baskılara, kıyımlara, sürgünlere, aldıkları yetersiz maaşlara rağmen fedakârca görev yapmaktadırlar(...)”⁴²⁰

⁴¹⁶ A.e., 15.

⁴¹⁷ A.e.

⁴¹⁸ Özdemir, a.g.e., s. 266.

⁴¹⁹ Akyüz, 1980, a.g.e., s. 5-10, Akt. Cerev, a.g.e., s. 207.

⁴²⁰ İsmail Aydın, TÖB-DER Tarihi, Ankara, Eğitim Sen Yayınları, Nisan 2016, s. 134.

TÖB-DER' in resmi ideolojiye yönelik eleştirileri ve söylemleri 1979 yılında kapanana kadar devam etmiştir. TÖB-DER 1975 yılında çıkardığı 93 sayılı bülteninde “Egemen Sınıf İktidarı ve Egemen İdeoloji” başyazısında, egemen sınıfın ideolojisi şöyle eleştirilir:

“(...) Egemen sınıf sözde halk yararına bazı işler yapar. Bu bazı işler egemen sınıf ideolojisinin toplumda belirli bir dönemde hâkim ideoloji, hâkim sınıfın ideolojisi. Halk yararına sözde bazı işler yapmak da sömürü ve baskı düzeninin ayakta durmasına yetmez. Egemen sınıf araçlarla kendini halk yığınlarından soyutlar. Böylece gerçek sömürü ve baskı mekanizması kitlelerin gözünden kaçırılmış olur. (...) Burjuva düzeninde egemen ideoloji kapitalist sınıfın ideolojisi. (...) Burjuvazi egemenliğini sürdürebilmek için devleti sınıflar üstü bir kuruluşmuş gibi gösterir. (...) Burjuvazi tüm devlet mekanizmasını kontrolü altında tuttuğu için sadece siyasal parti ve hükümetlerin gerisine gizlenmekle yetinmez. Kendi ideolojisini egemen kılmak için bir sürü olanağa sahiptir. Basın, radyo-televizyon, okullar, üniversiteler, dernekler, reklamlar, yardım cemiyetleri vs. gibi. (...) Sömürü düzeni tehlikeye düştüğü, sıkıştığı bunalım dönemlerinde en çok başvurulan yöntem açık faşizm uygulamasıdır. Ülke çıkarlarının başka türlü korunamadığı için bu yola gidildiği yayılmaya çalışılır. (...)”⁴²¹

Kuruluşundan 1979 yılında kapatılana kadar birçok gösteri, miting ve eylemler yapan TÖB-DER, hükümetlerin yanlış eğitim politikalarını eleştirmiş, iktidarların kendi hegemonyaları için eğitimi bir araç kullanmalarına karşı mücadele etmiştir 1980 sonrasının despotik askeri iktidarı tarafından TÖB-DER üyelerinin bir kısmı işten atılmış, sürgün edilmiş ve tutuklanmıştır.⁴²²

Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren serbest piyasa ekonomisinin ve planlı kalkınmanın sonucunda, tarımda makineleşme, kentleşme, içgöç, nüfus artışı, gibi sosyo-kültürel değişimler olmuş; ABD ve Batı ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Bağımlı politikalar geliştirilirken, bu değişimleri sonucunda ortaöğretim büyümüş, imam-hatip okulları, yabancı dilde eğitim yapan özel ve orta öğretim kurumları açılmaya başlamıştır.⁴²³ 1961 Anayasasının getirdiği özgürlük ortamı ekonomik, siyasi, kültürel ve sınıfsal alanda değişikliklerin yaşanmasına yol açmış. Demokratik, sosyalist muhalefet hareketlerin, kitlesel gösteri ve eylemlerdeki ivme artışı, 1971 yılında askeri iktidarın “muhtırası” ile kırılmıştır. Bu muhtıra, milliyetçi ve muhafazakâr siyasetin “ideolojik iktidarını” sağlamlaştırırken, buna karşı olanlar anarşist, komünist ve bölücü olarak nitelendirilip ötekileştirilmiştir. Soğuk Savaş

⁴²¹ A.e., s. 230.

⁴²² A.e., s. 501-517.

⁴²³ Özdemir, a.g.e., s. 266.

döneminde dinin “zararlı faaliyetlere” karşı bir kalkan olarak kullanılmasına devam edilmiş.⁴²⁴ İmam-Hatip Okulları, Kuran Kursları, İslami Vakıf ve Dernekler kamusal alanda daha da görünür hale gelmiştir.

⁴²⁴ Gök, **a.g.e.**, s. 7.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NEOLİBERAL DÖNEMİN EĞİTİM POLİTİKALARI

4.1. 1980 SONRASI TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL DÖNEMİN EĞİTİM POLİTİKALARI (1980-2000)

4.1.1. Askeri İktidar Dönemi Eğitim Politikaları

12 Eylül 1980 tarihinde yapılacak olan askeri darbenin iki ana nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi 1978’li yılları sonrasında yaşanan iç savaş ortamında 5000 kişinin ölmesi ve yaklaşık 20 bin kişinin yaralanması; ikincisi ise AP’nin IMF’in dikta ettiği, neoliberal politikaları doğrultusunda hazırlanan 24 Ocak 1980 kararlarını bir türlü hayata geçirememesidir. Bu programların uygulanması ancak Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi muhalefeti olmayan hükümetlerce (tercihen askeri iktidarlarca) uygulanabilirdi. Bu programı hazırlayan AP iktidarı döneminde Başbakanlık Müsteşarı olan Turgut Özal’ın darbe sonrasında da askeri iktidarca ekonominin başına getirilmesi ekonomide neoliberal politikaların desteklendiğinin bir göstergesidir.⁴²⁵

Orgeneral Kenan Evren liderliğinde TSK’nın 12 Eylül 1980 tarihinde askeri darbe yaparak yönetime el koymasının sonucunda sıkıyönetim ilan edilmiş, toplumsal muhalefeti oluşturan sivil toplum örgütlerine savaş ilan edilmiş, sadece kitle örgütleri değil dernekler, siyasi partiler de kapatılmıştır. Askeri iktidar, ülkede kültürel hegemonyasını ve “*ideolojik iktidarını*” kurabilmek için eğitim aygıtını kullanacaktır. Mann’in ifadesiyle bu dönem kendisi dışındaki aktörleri referans almaksızın bütün alanlarda devlet gücünün kapasitesinin görüldüğü “*despotik iktidar*” dönemidir.

Askeri iktidar önceliğini kendinden önceki askeri iktidarlar gibi meşruluğunun zeminini oluşturma adına anayasanın hazırlanmasına öncelik vermiştir. Devletin “*ideolojik iktidarının*” kaynağını oluşturan Neo-Kemalizm 1982 anayasasında “Atatürk Milliyetçiliği” şeklinde yer almıştır. Anayasanın 24. Maddesiyle “din derslerinin okullarda zorunlu”⁴²⁶ okutulma kararı alınmış. Bu

⁴²⁵ Jacoby, **a.g.e.**, s. 236-237; Özdemir, **a.g.e.**, s. 278-279

⁴²⁶ **1982 Anayasası**, Hız. Kemal Gözler, Bursa, Ekin Yayınevi, 2010

kararla adeta dini eğitim, resmi ideolojisinin dışında kalan sol ve liberal düşüncelere karşı, devletçi ve milliyetçi resmi ideolojiye yardım etmesi için çağrılmıştır. 1980 sonrası Türk-İslamcı ideoloji devletin en üst katında yer edinirken, anadil dışında başka bir dil kullanılması yasaklanmıştır.⁴²⁷

İdeolojik aygıt görevi gören Aydınlar Ocağı gibi örgütlerin, Atatürk kültürünü güçlendiren, toplumdaki yerini resmileştiren faaliyetleri onaylanmıştır. Devletin kültür politikası üzerindeki hegemonyasını artırmak ve sürekli kılmak için milli kültür raporu önerilmiş, bu politika devlet kurumları nezdinde kabul edilmiştir.⁴²⁸ Bu dönem de Türk-İslamcı ideoloji, Atatürkçü askeri iktidar ile bir ittifak kurmuştur.

Bu ittifak dönemin ders kitaplarına yansımıştır. Özellikle tarih kitaplarında, Türk Cumhuriyetleri, İslam Medeniyeti, Osmanlı toplumunun yapısı, konumu, kültürü daha ağırlıklı bir biçimde yer almaya başlarken, Cumhuriyetin İnşa Dönemi ve Atatürkçülük konuları her dönem de olduğu gibi dokunulmazlık ve sabitlik içinde kalmaya devam etmiştir.⁴²⁹

Cumhuriyet tarihinde sıklıkla tekrarlanan "tehdit" algısı bu dönemde de devam etmiştir. Ersanlı 'ya göre 1945 sonrasını çok bilmeyen orta son ya da lise son öğrencisinin, iç tehdidin ya da dış tehdidin nereden geldiğini anlamasına da imkân yoktur. Bütün dünyada tarih eğitiminde düşmanlıkları körüklememek için onca tedbirler alınmaya çalışılırken 1980 sonrasının lise son sınıfta okutulan Cumhuriyet tarihi kitaplarında hem de "Atatürkçülük" adlı son bölümde iç ve dış tehdiitten söz edilmesi çok dikkat çekicidir.⁴³⁰ Üretilen bu tehdit algısı, Kemalist sembollerin ve ritüellerin sıklıkla kullanılması, milli ve manevi kavramların daha fazla yer almaya başlaması Mann'in tabiriyle "*despotik iktidarın*" meşruiyet kurma çabası olarak yorumlanabilir.

Askeri iktidar, "*ideolojik iktidarını*" eğitim alanında tesis edebilmek için, tüm üniversitelerin YÖK yasasıyla merkeze bağlanmasına ve yeniden

⁴²⁷ A.e.

⁴²⁸ Copeaux, a.g.e., s. 59.

⁴²⁹ Ersanlı, a.g.e., s. 249- 250.

⁴³⁰ A.e., s. 275.

yapılandırılmasına karar vermiştir.⁴³¹ Gök'e göre bu dönemden sonra üniversitelerde demokratik yapının olmadığı, katılımcılığın asgariye indirildiği, plansız ve alt yapısız bir şekilde teknisyen yetiştiren kurumlar düzeyine indirildiğini ifade ederken, okulların da ezbere dayalı, yaratılacağı yöneltmeyen, sadece bilgi depolayan kurum olma özelliğini devam ettirdiğini belirtmiştir.⁴³²

1980 sonrası iktidarlar, “*ekonomik iktidarlarını*” kurmak adına neoliberal politikalar çerçevesinde kamu hizmeti olarak sunulan eğitimin özelleştirmesine hız vermiştir. Milli Eğitim bakanlığında “kaynak yok” söylemleri paralı eğitim düşüncesinin toplum tarafından benimsenmesine, “toplumsal rızanın” sağlanmasına yol açacaktır.⁴³³

Brown'a göre neoliberal politikalar üniversitelerin, hastanelerin, okulların, park ve bahçelerin, ihtiyaç ve masraflarının neden kamu tarafından karşılandığı fikrini oluşturup, “kamu malı” fikrini zayıflatılmasını amaçlamaktadır. Neoliberal politikalar sonucunda, bunlar neden kamu tarafından finanse edilmeli? Neden herkes yararlanmamalıdır? Masrafları niçin sadece “tüketicileri” tarafından karşılanmıyor? Soruları, bireyin demokratik bir siyasal varlığın üyeleri olarak değil, yatırımcı veya tüketici olarak görüldüğünü gösterir.⁴³⁴

Brown neoliberal rasyonalitenin siyasi ve hukuk dâhil her alanda yayılmasıyla birlikte, “eşitlik”, “özgürlük” ve “özerklik” terimlerinin yerini uzmanlık ve piyasanın ölçü sistemleri almıştır. Brown, demokrasilerin artık eğitimli katılımcıları değil nitelik iş gücü sermayesine önem verdiğini ifade etmektedir. Bu nedenle piyasa ölçüm sistemleri bireyi, özneler dâhil olmak üzere, özneleri kendi kendine yatırım yapan insan sermayesi olarak biçimlendirmektedir. İnsan sermayesinin, değerinin artırmak için kendi kendine yatırım yapması, eğitim girdilerini denetlemesi, iskân, meslekler, sağlık ve emeklilik alanında piyasalardaki değişimleri öngörüp bunlara uyum sağlaması ve değerini artıracak pratikleri

⁴³¹ 2574 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr>, Erişim: 14.4.2016.

⁴³² Gök, a.g.e., s. 7-8.

⁴³³ Gök, a.g.e., s. 7.

⁴³⁴ Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü, Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*, Çev. Barış Engin Aksoy, İstanbul, Metis, 2017, s. 204.

düzenlemesi gerekir.⁴³⁵

Neoliberal anlayışta bilgi arayışının tek amacı sermayenin değerini artırmaktır. Amaç bireylerin dünyayı tanınması, kendini anlaması veya kültürün ayakta tutulması değildir. Amaç insan, şirket ve finans sermayesinin ayakta tutulmasıdır.⁴³⁶ Bu nedenle 1980 sonrası uygulamaya konan neoliberal politikaların başarılı olabilmesi için “*ideolojik iktidarını*” kurulması gerekiyordu.

“*Despotik iktidar*” döneminin Bülent Ulusu Hükümeti’nde Atatürk milliyetçiliği kavramı kullanılırken, bunun dışındaki düşünceler yabancı faaliyetler olarak nitelendirilmiştir. Bülent Ulusu Hükümeti, “*Milli eğitim ve öğretimde, Atatürk milliyetçiliğini yeniden yurdun en ücra köşelerine kadar yaygınlaştıracak tedbirler en kısa zamanda alınacaktır. Bütün öğretim kurumlarındaki öğrencilerin amacı Atatürk milliyetçiliği ve ilkeleri ile pekişmiş milli unsur, bilgi ve becerileri kazanmak olmalıdır. Yarının teminatı olan evlatlarımızın Atatürk ilkelerine yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist olmasına izin vermeyeceğiz*”⁴³⁷ şeklinde ifade etmiştir.

Eğitimin tüm kademelerinde “Atatürk İlke ve İnkılaplarının” öğrencilere öğretilmesi esas alınılırken, öteden beri tüm hükümetlerin programlarında yer alan kalkınma için mesleki eğitime önem verileceği vurgusu devam ettirilmiş, eğitim kurumlarında siyasete izin verilmeyeceği ifade edilmiştir.⁴³⁸ Bu hükümet döneminde hazırlanan okul müfredatları, olağanüstü şartlar dönemlerinde hazırlanan endoktrinasyon çabasını yansıtır. Yurttaşlık Bilgisi ve Atatürk İlke ve İnkılapları ders müfredatları yeniden gözden geçirilir. Derslerin önüne “milli” ibaresi getirilir.⁴³⁹ Siyasi iktidarın retoriklerinde “devlet, millet ve vatanın bütünlüğü”, “milli egemenlik” ve “ırk” vurguları göze çarpar.⁴⁴⁰

1986 yılındaki, sınıflar için Vatandaşlık Bilgileri Ana Ders Kitabında ulusun

⁴³⁵ A.e.

⁴³⁶ A.g.e., s. 205.

⁴³⁷ Dağlı ve Aktürk, a.g.e., III. Cilt, s. 18.

⁴³⁸ A.e., s. 18-19.

⁴³⁹ Üstel, a.g.e., s. 278.

⁴⁴⁰ Birol Caymaz, *Türkiye’de Vatandaşlık; Resmi İdeoloji ve Yansımaları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 50.

maddi unsurları “dil, din ve ırk” yer alırken manevi unsurlar arasında “tarih, psikoloji ve kültürel birlik” yer almaktadır. Ulus kavramı, Türk-İslamcı ideolojiye göre yeniden tanımlanırken aynı dine ve ırka ait olmayanlar ulus kavramı içerisinde yer almaz.⁴⁴¹ Din dersinin zorunlu olması resmi ideolojinin pragmatist bir anlayışla eğitimin işlevselci bir yaklaşımla ele alındığının bir göstergesi olmuş, laiklik ikinci plana itilmiştir.

4.1.2. ANAP Hükümetleri Dönemi Eğitim Politikaları

Askeri rejimin ardından yapılan seçimlerde iktidar olan ANAP, liberal ve serbest piyasayı savunan muhafazakâr bir partiydi. Bu ideolojik duruşunu da Özal Başbakanlığında kurulan hükümet kendini programında “*milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve serbest piyasa ekonomisini savunan bir hükümet*” olarak tanımlıyordu.⁴⁴² Türkiye de sağ politikaları benimseyen partilerin geleneğine baktığımızda aynı kavramların parti tüzük ve programlarında yer aldığı görülecektir. Özal Hükümetine göre, “yüksek ahlaklı ve dengeli bir gençlik” ve “maddi ve manevi” gelişme için ilk ve ortaokullarda din kültürü ve ahlak dersinin zorunlu olması, gereklidir.⁴⁴³ Bu söylem DP itibaren hemen hemen tüm sağ partilerin programlarında bulunmaktadır.

Neoliberal politikalar, 1980 sonrası dönemin eğitim politikalarının şekillenmesinde etkili olmuş, ANAP eğitim hakkındaki görüşlerini 1983 yılındaki tüzüğünün ikinci maddesinin ikinci fıkrasında şöyle açıklamıştır:

*“İnsanı, kendini ötekini yerine koyarak muhakeme etme ve böylece üstün ahlaki, tutum ve değerler yaratma yeteneğine sahip bir varlık olarak gören, birey olarak varlığını ve haklarını yadsımaksızın evrensel insanlık kavramının ve içinde yaşadığı fiziki, sosyal ve kültürel çevresinin hem öznesi hem de ayrıştırılmaz bir parçası olarak kabul eden, insanın akli; vicdanı, inancı ve girişimiyle özgürleşebildiği ölçekte maddi ve manevi değerler yaratabildiğine ve böylece uygar bir varlık düzeyine yükseldiğine inanan siyasi bir partidir”*⁴⁴⁴

⁴⁴¹ A.e., s. 48.

⁴⁴² Dağlı ve Aktürk, a.g.e., III. Cilt, s. 30.

⁴⁴³ A.e., s. 30-32.

⁴⁴⁴ Mustafa Zülküf Altan, “Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı”, Ankara: Pegem Akademi. Akt: Mehmet Fatih Ayaz, Turgut Özal Dönemindeki Eğitim Politikaları ve Günümüze Yansımaları, Kırgızistan, Akademik Bakış Dergisi, 2015, s. 330.

Dünya da gelişen teknoloji ile beraber ekonomik, siyasi ve kültürel alanda yaşanan küreselleşme olgusunun sonucunda, neoliberal kapitalist sistemin nitelikli iş gücü ihtiyacı artırmıştır. Bu nedenle 1980 sonrası eğitim politikaları bu doğrultuda düzenlemeye başlamıştır.⁴⁴⁵ Türkiye’de 1980 sonrası hükümetleri bu ihtiyacı karşılamak için meslek okullarına daha fazla önem vermeye başlamış, bu amaçla 8 olan Anadolu Meslek Sayısı 121 çıkartılmıştır.⁴⁴⁶ Meslek liselerinin sayısının artırılması ile “okul-sanayi işbirliğinin” sağlanması hedeflenmiş, fakat “okul-sanayi işbirliği” bir türlü istenen düzeyde sağlanamamıştır.

ANAP’ın Özal Başbakanlığı döneminde “*ideolojik iktidarın*” alt yapısal ağlarını genç nesiller üzerinden örmek için “değerler eğitiminin” temelleri atılacak, dini konular eğitim müfredatına serpiştirilecektir. Türk-İslamcı ideolojinin “ideolojik aygıtı” olarak gördüğü imam-hatip okullarının sayıları bu dönemde artırılarak, eğitim ve kültür alanında “*ideolojik iktidarın*” beslenmesi amaçlanmıştır.⁴⁴⁷

ANAP, SSCB’nin dağılmasıyla beraber Orta Asya bölgesinde Vahabilik ve Şiiiliğin yayılmasını engellemek adına, Fethullah Gülenin destekçileri tarafından açılan Türk okullarını “İlmli İslam” projesi adı altında desteklemiştir. Bu okullar birçok hükümet tarafından da desteklenecek; terör örgütü olarak ilan edildikleri 2016 yılında “Maarif Vakfına” bağlamaya çalışılacaklardır.⁴⁴⁸

Özal Hükümeti döneminde, 18-22 Haziran 1988 tarihinde XII. Milli Eğitim Şurasında neoliberal politikalar ile uyumlu; ortaokulların ilköğretim bünyesine alınması, ilköğretime başlama yaşının 72 ay olması, uzaktan eğitim için alt yapının araştırılması, yükseköğretime geçişte uygulanan sınavın kaldırılması, televizyonun ve bilgisayarlı eğitime geçilebilmesi için gerekli altyapı çalışmalarına başlanması kararları alınmıştır.⁴⁴⁹

Özal’ın 1989 yılında da cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra partinin başına Yıldırım Akbulut (19.11.1989- 23.6.1991) geçerek başbakan olmuştur. Akbulut,

⁴⁴⁵ Akyüz, **a.g.e.**, s. 429.

⁴⁴⁶ Avni Akyol, **Milli Eğitim’de 2 Yıl**, Ankara, MEB Yayınları, 1991, s. 94.

⁴⁴⁷ Copeaux, **Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine(1931-1993)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 183.

⁴⁴⁸ Eroğlu, **a.g.e.**, s. 164-189.

⁴⁴⁹ **XII. Millî Eğitim Şurası**, (Çevrimiçi), <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-suralari/icerik/328>, Erişim: 14.5.2017.

ikinci Özal dönemindeki eğitim programının aynısını hükümet programında tekrar etmiştir. Akbulut Hükümeti döneminde XIII. Milli Eğitim Şurası 15-19 Ocak 1990 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Avni Akyol Başkanlığında toplanmış, ana tema “yaygın eğitim” kavramı olmuştur. Akyol şöyle demiştir:

“Eğer çağı yakalamak ve gerisinde kalmamak istiyorsak, bir taraftan çocuklarımıza ve gençlerimize verdiğimiz eğitimin seviyesini ve kalitesini yükseltmek, diğer taraftan örgün eğitim sisteminin dışına çıkmış bulunan gençlerimize ve yetişkin nüfusumuza sunulan ve onların çağın gereklerine uymalarını sağlayacak yaygın eğitim imkânlarını geliştirmek zorundayız. Örgün eğitimde olduğu gibi, yaygın eğitimde de yurt çapında bütün eğitim-öğretim, rehberlik ve yönetim işlerinin Millî Eğitim Bakanlığı'nca tek elden yürütülmesine ne imkân ne de gerek vardır. Ancak, ister örgün, ister yaygın eğitimde olsun, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri ve ilkelerine uygun; millî, çağdaş, lâik ve demokratik insan yetiştirme ve millet olma amaç ve ideallerimizin gerçekleştirilebilmesi ve geliştirilebilmesi için, eğitimin genel ve temel politikasının tek elden yürütülmesi kaçınılmaz ve ihmale gelmez bir millî politikadır.”⁴⁵⁰

Şura'da, yaygın eğitim konusunda halkın aydınlatılması, yaygın eğitim ile örgün eğitim arasında işbirliği sağlanarak birbiri arasında geçiş yapılabilmesine olanak sağlanması kararları alınmıştır.⁴⁵¹ Burada amaçlanan toplumun tüm katmanlarında “alt yapısal iktidar” ağlarının örülmesi düşüncesi yatmaktadır. Böylelikle siyasi iktidarın ideolojisi sadece belli bir yaş grubuna değil, toplumun tüm kesimine taşınmış olacaktır. Mann'ın ifadesiyle devlet kapasitesinin lojistik imkânları ile merkezden çevreye yayılacak olan halk eğitim merkezleri de bu taşıyıcılığın üs görevini görecektir.

Bu dönemin en önemli hadiselerinden birisi de sol ideolojiye sahip sendikaların yeniden kurulması olmuştur. 1980 sonrası kapatılan TÖB-DER üyesi eğitimciler “abece dergisi” etrafında örgütlenmeye başlamışlar, 1988 yılında Eğitimciler Derneği (Eğit-Der) kurmuşlardır. 1990 yılında ekonomik, sosyal, demokratik ve kültürel haklarını korunması ve geliştirilmesi, eşit özgür-demokratik-bilimsel-evrensel bir çalışma yaşamının oluşturulması, demokratik bir ülke talebiyle, 1990 yılında Eğitim İş Kolu Kamu Görevlileri Sendikası (Eğitim-İş) ve Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikasını (Eğit-Sen) kurulmuştur. Bu iki sendika tabandan gelen

⁴⁵⁰ XIII. Millî Eğitim Şurası, (Çevrimiçi), <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328>, Erişim: 14.5.2017.

⁴⁵¹ A.e.

istek üzere 1995 tarihinde “Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası” (EĞİTİM-SEN) adı altında birleşmiştir.⁴⁵²

Kapatılan TÖS, TÖB-DER geleneğinde gelen Eğitim-Sen, öğretmenlerin emeğinin hakkını alması, eğitimin nitelikli, bilimsel ve evrensel olması, ataerkil sistemin ve onun yarattığı zihniyetin eğitimdeki yansımalarının dönüştürülmesi için mücadele etmiştir. Bu amaçla eğitim politikalarında, okul öncesi eğitimden başlayarak tüm eğitim süreçlerinde eşitliği, özgürlüğü, demokrasiyi, bilimselliği ve laikliği savunmuştur. Kadın hakları ve kadın özgürlüğü, toplumsal cinsiyet eşitliği vb. derslerin konulması için mücadele etmiştir.⁴⁵³

Mesut Yılmaz’ın (23.6.1991-20.11.1991), Başbakanlığı döneminde ANAP’ın eğitim politikalarında bir değişiklik olmamış hükümet programları ve uygulamalarında “milli kimlik” ve “milli kültür” vurgusu devam etmiştir. Eğitimin sadece okullarda değil her alanda verilmesi gerektiği, yaygın eğitim ile örgün eğitim arasında işbirliğinin sağlanacağı bunun için de bütçeden eğitime büyük oranda pay aktarılacağı ilan edilmiştir.⁴⁵⁴

Mesut Yılmaz Hükümeti, neoliberal politikalar çerçevesinde eğitimin iş gücü piyasalarına insan yetiştirmesi için yapılan çalışmaları, “...1986 tarihinde çıkarılan 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu ve 1988 yılında çıkarılan 3418 sayılı Kanunla, eğitime yeni bir atılım gücü ve hız kazandırıldığını” ve “...ilk uygulaması 1990-1991 öğretim yılında başlatılmış bulunan ve 109 bin gencimizin başvurduğu ve eğitim gördüğü Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi” şeklinde ifade etmiştir.⁴⁵⁵

Yılmaz Hükümeti, ayrıca sekiz yıllık eğitime geçileceğini, eğitim de teknoloji kullanımının artırılacağını, din öğretiminin nitelikli öğretmenler tarafından verilmesinin amaçları olduğunu, üniversitede okuyan öğrencilerin barınma

⁴⁵² Cerev, **a.g.e.**, s. 211.

⁴⁵³ <https://egitimsen.org.tr/>, Erişim: 13.12.2020.

⁴⁵⁴ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt 8, Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 6425.

⁴⁵⁵ **A.e.**, s. 6426.

ihtiyaçlarının sağlanacağını ve özel öğretimin özendirileceğini ilan etmiştir.⁴⁵⁶ Fakat bu hükümet vaatlerini gerçekleştirme imkânı bulamadan 5 aylık kısa bir süre sonra sona ermiştir. ANAP partisi 1991 erken genel seçimlerinde tek başına iktidar olma vasfını kaybetmiştir.

4.1.3. Koalisyon Hükümetleri Dönemi Eğitim Politikaları

Bu dönemin eğitim politikaları 1960-1980 dönemine çok benzemektedir. Çünkü bu yıllarda da birbirinden farklı ideolojilere sahip partilerin kurduğu ittifakların oluşturduğu hükümetler de kısa süreli olduğu için eğitime dair söylemleri hayata geçirilemediği görülmüştür. Siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların yaşandığı bu dönemde eğitim politikalarında pragmatist-işlevsel bir şekilde hareket edilmiştir.

Demirel Başbakanlığında 20 Kasım 1991 tarihinde kurulan hükümet, *“çağdaş, laik, etkin ve yaygın bir eğitim sistemi oluşturulacağını ve yürürlüğe konacağını”* ilan ederken,⁴⁵⁷ programda 1970’li yıllardan beri hükümetlerin tekrar ettiği sekiz yıllık eğitim meselesi *“doğumundan başlayarak her Türk yurttaşının öğrenim ve eğitimi devletin yükümlülüğünde olacak ve parasız eğitim esas kılınacağını ve zorunlu eğitim en az 8 yıl olacaktır”* şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁵⁸ Fakat bu vaat bu hükümet bu döneminde de gerçekleşmemiştir.

Neoliberal politikaların etkisiyle bu hükümette *“laik, evrensel, cumhuriyetçi, milli kültürü geliştirici, yaratıcı, özgür düşünceye dayalı bir eğitim politikası esastır. Kişilik sahibi, nitelikli insan yetiştirmek amacımızdır”*⁴⁵⁹ ifadelerini programına koymuştur. Sol gelenekten gelen SHP’nin etkisiyle “evrensel ölçütler”, “demokratik bireyler” “özgürlükçü, araştırmacı, yaratıcı, bireyler”, “bağımsız kişilik” gibi kavramları hükümetin eğitim politikaları hakkındaki söylemlerinde sık sık görürüz.⁴⁶⁰

Hükümet özgürlükçü ve evrenselci yaklaşımı *“Üniversite, tüm görüş ve*

⁴⁵⁶ A.e., s. 6425-6427.

⁴⁵⁷ A.e., s. 6590.

⁴⁵⁸ A.e.

⁴⁵⁹ A.e.

⁴⁶⁰ A.e., s. 6591.

*düşüncelerin ifadesini bulduğu bir bilim mabedi olacaktır. Üniversitelerin düşünce ve görüşlerini dışa açıklayabilmesi için, demokratik tüm olanaklar hazırlanacaktır”*⁴⁶¹ şeklinde ifade edilirken, hükümet YÖK’ün kalkacağını, üniversitelerin özerk olacağını, öğretim üyelerinin partiye üye olmalarının önünün açılacağı ve öğretmenlerin sendika kurmalarının önünün açılacağını vaat etmiştir.⁴⁶² Fakat başta YÖK’ün kaldırılması olmak üzere birçok uygulama hayata geçirilmemiştir.

Buna karşın devletin resmi ideolojisi ile uyumlu milliyetçi ve İslamcı sendikalar da yeniden kurulmuştur. Ülkü-Bir’in devamı sayılabilecek “Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası (TÜRK EĞİTİM-SEN) ve Mefkûreci Öğretmenler Derneği’nin devamı olan “Eğitimciler Birliği Sendikası” (EĞİTİM BİR-SEN) 1992 yılından itibaren faaliyetlerine başlamıştır.⁴⁶³

Özal’ın ölümünden sonra Demirel Cumhurbaşkanı seçilmiş, DYP’nin başına Tansu Çiller geçmiştir. Bu hükümetin eğitim politikaların da bir değişiklik olmamış, 26 Haziran 1993 tarihinde kurulan DYP-SHP hükümetinin eğitim konusunda görüşleri şu şekilde ifade edilmiştir:

*“8 yıllık zorunlu temel eğitim hızla yaygınlaştırılacaktır. Eğitime bütçeden ayrılan payın artırılması süreci devam edecektir. Eğitim sektörüne özel yatırım yapılması özendirilecektir. Laik, evrensel, cumhuriyetçi, milli kültürü geliştirici, yaratıcı, özgür düşünceye dayalı bir eğitim politikası esastır. Kişilik sahibi nitelikli insan yetiştirmek amaçtır. Eğitim personelinin maddi olanakları iyileştirilecektir.”*⁴⁶⁴

CHP ile SHP’nin CHP çatısı altında birleşmesi sonucunda, DYP ile CHP arasında koalisyon sağlanamayınca Çiller Başbakanlığında 5 Ekim 1995 tarihinde DYP azınlık hükümeti ve 24 Aralık 1995 yine Çiller Başbakanlığında seçim hükümetleri kurulmuştur. Bu dönemde vaat edilen eğitim politikaları hayata geçirilememiştir. Bu hükümetlerin programlarında da eğitim hakkında üniversite

⁴⁶¹ A.e.

⁴⁶² A.e.

⁴⁶³ Eraslan, a.g.e., s. 8.

⁴⁶⁴ A.e., s. 6728.

öğretim üyelerinin ve öğrencilerinin siyasete katılımını sağlamak ve öğretmenlerin sendikal hakları, sekiz yıllık eğitim hakkında genel ifadeler yer almıştır.⁴⁶⁵

DYP ile ANAP arasında 6 Mart 1996 tarihinde kurulan hükümette üç ay gibi kısa bir süre sona ermiştir. Hükümetin programında eğitim konusunda, *“Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı, milli, manevi ve ahlaki değerlerimizi benimsemiş, bilgili, ilmi düşünceye sahip, herkese karşı saygılı ve hoşgörülü, sevgi dolu, laik ve çoğulcu demokrasiyi davranış haline getirmiş, kişisel sorumluluk duygusu ve toplumsal duyarlılığı gelişmiş, bilgi ve teknoloji üretimine yatkın ve beceri düzeyi yüksek, kendi kendine yeterli ve güvenli, bilgi çağının gereklerini yerine getirebilecek bilgi ve becerilerle donanmış insanlar yetiştirmek temel amacımızdır”* ifadeleri yer almıştır.⁴⁶⁶

Hükümet ayrıca programında zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılacağını, ilköğretimin ikinci kademesinden itibaren mesleki eğitime yönlendirme yapılacağını, özel ve vakıf üniversitelerinin yaygınlaştırılacağını ve bilimsel ve teknolojik işbirliğinde yurtdışı ile çalışmaların artırılacağından bahsedilmiştir.⁴⁶⁷ Görüldüğü üzere hükümet programında küreselleşme ve neoliberal politikalar ile uyumlu ifadeler geçmesine rağmen alınan birçok karar uygulamaya geçememiştir. Çünkü kurulan koalisyon hükümetleri kısa süreli olmuştur.

Necmettin Erbakan başbakanlığında Refah Partisi ile DYP arasında 28.6.1996 tarihinde koalisyon hükümeti kurulmuştur. Modern Cumhuriyete ve Kemalist ideolojiye düşman olmakla itham edilen Refah Partisinin bu algıyı yıkmak için parolası “Atatürk ilkelerine, milli ve manevi değerlere bağlılığını” hükümet programında ilan etmek olmuştur.⁴⁶⁸ Atatürk konusunda toplumsal hassasiyeti gören DYP’nin, olası anti-laik uygulamalara izin verilmeyeceğini hükümet programına eklememesi bir teminat olarak görülmüştür. Fakat kısa bir süre sonra RP’si laikliğe aykırı davranışlar sergilemiş, tarikat liderlerini başbakanlıkta ağırlamaktan

⁴⁶⁵ Neziroğlu ve Yılmaz, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt 9, Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 7070.

⁴⁶⁶ **A.e.**, s. 7215.

⁴⁶⁷ **A.e.**

⁴⁶⁸ Neziroğlu, **a.g.e.**, s. 7398.

çekinmemiştir.⁴⁶⁹ Bu durum laik çevreler tarafından tarikatların meşrulaştırılması olarak görülmüştür.

Hükümet programında eğitim üzerine standart söylemler tekrarlanmıştır. Bunlar; “milli ve manevi değerler”, “Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık”, “sekiz yıllık eğitime geçmek” ,“milletin bekası için işbirliği” “özel ve vakıf üniversitelerin teşviki edilmesi” gibi kavramlardır.⁴⁷⁰

Bu dönem de alınan politik kararlar eğitime bir yarar sağlamamış, ülke laiklik tartışmaları içerisinde kısır bir döngüye girerek Milli Güvenlik Kurulunun 28 Şubat 1997 tarihinde askeri iktidarın baskısıyla “irtica ile mücadele bildirisiyle” hükümetin istifa etmesi sağlanmıştır.⁴⁷¹

Erbakan Hükümetinin, 28 Şubat 1997 tarihinde hükümetten çekilmesiyle, Mesut Yılmaz Hükümeti, Demokratik Sol Parti(DSP) ve Demokratik Türkiye Partisi (DTP) ve dışarıdan CHP’nin desteğiyle 30.6.1997 tarihinde kurulmuştur.⁴⁷² Mesut Yılmaz Hükümeti 28 Şubat sürecinde ortaya çıkan kriz hakkında görevini şöyle ifade etmiştir:

“54. hükümet tarafından içine düşürüldüğü rejim ve devlet bunalımından kurtarmak, içeride ve dışarıda kaybolan güveni yeniden tesis ederek, toplumdaki gerginliği ortadan kaldırmak ve uzlaşmayı güçlendirmek, ahlaki yozlaşmayı durdurmak, kamu yönetimindeki yıpranmaya son vermek, vatandaşın temiz toplum ve yönetim özlemini gerçekleştirmek, ülke ekonomisini yeniden üretken niteliğe kavuşturmak ve devletin saygınlığını sağlamak, laik demokratik cumhuriyeti güçlendirmek amaçlarıyla bir araya gelerek, 55’inci Koalisyon Hükümetini kurmuşlardır.”⁴⁷³

28 Şubat “irticaya karşı mücadele” planı çerçevesinde hükümet programında duyurulan mecburi eğitim kesintisiz sekiz yıla çıkartılarak⁴⁷⁴ tüm ortaokullar ile beraber imam-hatiplerin ortaokul kısmı kapatılmıştır. Meslek Liselilerin kendi alanları dışında tercih yapmaları halinde puan düşülmesi uygulamasına gidilmiş, bu uygulama nedeniyle İmam-Hatip liselerinin ilahiyat dışındaki bölümleri tercih

⁴⁶⁹ **Sabah**, “Erbakan’ın Özel İftarına Tepki”, 11 Ocak 1997.

⁴⁷⁰ Neziroğlu, **a.g.e.**, s. 7401.

⁴⁷¹ **Sabah** “Hoca devri bitti”, 19 Haziran 1997, <https://politik-acilar.blogspot.com/2017/07/>, Erişim: 12.4.2020.

⁴⁷² **Sabah** “Yılmaz, Salı günü başbakan”, 27 Haziran 1997, <https://politik-acilar.blogspot.com/2017/07/>, Erişim. 12.4.2020.

⁴⁷³ Neziroğlu, **a.e.g.**, s. 7575.

⁴⁷⁴ **A.e.**, s. 7583.

edilmesinin önüne geçilmiştir. Buna göre meslek okullarında okuyan öğrenciler sadece kendi alanlarıyla ilgili bir tercih yapabilecek eğer başka bir alan isterlerse puanları düşecektir.⁴⁷⁵ İrtica ile mücadele çerçevesinde tüm Kuran kurslarının denetiminden Diyanet İşleri Başkanlığının sorumlu olduğu bir defa daha ilan edilerek, tarikat ve cemaatler ait izinsiz Kuran kursları kapatılırken, okullarda mecburi din dersinin okutulmasına devam edilmiştir.⁴⁷⁶ Üniversitelere girişte uygulanan katsayı uygulamasındaki değişikliğin amacı, imam-hatip lisesi mezunlarının ilahiyat dışındaki bölümlere gitmesini engellenmektir. Fakat bu uygulama ile tüm meslek liseleri mağdur edilmiş, sınavla öğrenci alan Teknik Meslek liselerine talep azalmış, nitelikleri düşmüştür. Bu durum zamanla nitelikli ara elaman ihtiyacını doğurmuştur.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görevlendirmesi sonucunda DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit tarafından 11.1.1999 tarihinde kurulan azınlık hükümeti ve yine Ecevit Başbakanlığında 28 Mayıs 1999 tarihinde DSP-MHP-ANAP tarafından kurulan koalisyon hükümetleri “ideolojik iktidarın” sağlanması adına çalışacaklardır. Özellikle Kemalist ideolojinin tehdit olarak gördüğü zararlı akımlara karşı mücadele edileceği hükümet programlarına yansımıştır.

28 Mayıs 1999 tarihinde kurulan DSP-MHP-ANAP Hükümet Programı, Kemalist ideoloji ile çatışmaya giren “Siyasal İslamcılara” bir uyarı ile başlamıştır:

“ Hükümetimiz, Atatürk'ün önderliğinde kurulan lâik, demokratik, hukuka bağlı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni dışarıdan ve içeriden gelebilecek her türlü tehlikeye karşı korumakta; Atatürk ilke ve inkılâplarını her alanda pekiştirmekte; din ve vicdan hürriyetinin de teminatı olan lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının devlet işlerine karıştırılmasını, siyasal amaçlarla ve çıkar hesapları ile istismarını önlemekte kesin kararlıdır.”

“Bu çerçevede, hanımların özel yaşamlarında giyim kuşamlarına bir karışma söz konusu değildir; ancak kamu kurumlarında türbanın Cumhuriyetin temel niteliklerini hedef alan bir siyasal simgeye dönüştürülmesine karşı yürürlükteki kurallar uyarınca alınmış önlemler titizlikle sürdürülecektir.”⁴⁷⁷

Ecevit Hükümeti katı laikliğin uygulayıcısı olurken programda muhafazakâr kesime de şu sözleriyle göz kırpmayı ihmal etmemiştir:

⁴⁷⁵ Cumhuriyet, 31.07.1998.

⁴⁷⁶ A.e., s. 7584.

⁴⁷⁷ Neziroğlu ve Yılmaz, a.g.e., s. 7879-7880.

*“ilköğretimde beşinci sınıfı tamamlayan öğrencilerin, kanunî temsilcilerinin talep etmesi halinde, Diyanet İşleri Başkanlığınca yaz tatilinde açılan ve Millî Eğitim Bakanlığının denetim ve gözetimine tabi olan Kur'an kurslarına devam edebilmelerine imkân verecek bir düzenleme yapılacaktır.”*⁴⁷⁸

Hükümet programında eğitim konusunda, mesleki, teknik ve engelli eğitime önem verileceğini, sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitimi yaygınlaştırma çalışmalarının devam edileceğini, bu amaçla yatılı öğrenci yurtlarının açılacağını ilan etmiştir. Hükümet programında, eğitim yuvalarında siyasi kutuplaşmaya izin vermeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁷⁹

Türkiye’de 1980 sonrasının siyasi iktidarları ortaya koydukları uygulamalar ile “neoliberal politikaları” tam anlamıyla içselleştirdikleri görülmektedir. Bu uğurda birçok reforma imza atılmış; en büyük kamu kuruluşları özelleştirilmiş, yabancı sermaye ve sıcak paranın ülkeye girmesi için çalışmalar yapılmış, özelleştirme ve piyasalaştırma yoluyla birçok kamu hizmeti özel sermayeye veya belediyelere devredilmiştir.⁴⁸⁰

1980 sonrası kurulan hükümetler eğitimdeki ideolojik dillerini, fon sağlama önceliklerini, fayda maliyet çözümlemelerini, öğretim program değişikliklerini ve yeni teknolojilerin okullarda kullanılmasını neoliberal politikalara göre şekillendirmişlerdir. Bu politikalar sonucunda eğitim harcamalarının yatırım olarak gösterilmesi, eğitimde kamu kaynaklarının azaltılması, özelleştirme ve özel öğretim kurumlarının yaygınlaştırılması, okul piyasa bağının güçlendirilmesi, teknolojik yenileşmenin hızla eğitime aktarılması ve üniversiteye geçişin rasyonalizasyonu hız kazanmıştır.⁴⁸¹

1980 sonrası “askeri iktidar” neoliberal politikaların önünü açarken, bu politikalara muhalefeti önleme amacıyla, milliyetçi ve dini yönelimli politikalar uygulamaya konmuştu.⁴⁸² Eğitim süreçleri de bu paradigma çerçevesinde yeniden kurgulanırken Kemalizm kurucu ideoloji olarak her zaman tahtını korumuştur.

⁴⁷⁸ A.e.

⁴⁷⁹ A.e., s. 7883.

⁴⁸⁰ İnal, 2019, a.g.e., s. 189

⁴⁸¹ Ünal, a.g.e., s. 20.

⁴⁸² Fuat Ercan, “1980’lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları”, **75 Yılda Eğitim**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999, s. 32.

Askeri ve siyasi iktidar, komünizme ve toplumsal kargaşaya karşı en etkili silahın Türk-İslam sentezi olduğuna karar vermiştir. Bu nedenle 12 Eylül Askeri İktidarının ilk hamlesi din dersinin okullarda zorunlu okutulması olmuş, eğitim politikalarının yegâne amacı milliyetçilik, milliyetçi değerlerin kutsanması ve kalkınmadaki işlevselliği olmuştur.

1980 sonrasının eğitim politikalarında devam eden erkek söyleme dayalı, öğrencilerin “kadın” ve “erkek” olmak için hazırlanmasına yönelik cinsiyetçi yaklaşımlara karşı, başta kadın hareketleri olmak üzere, sendikalar ve sivil toplum örgütleri, 1980’lerin ikinci yarısından sonra yaşamın her alanında cinsiyete duyarlı bir toplum oluşturma mücadelesine girmiştir.⁴⁸³ Türkiye’nin imzaladığı uluslararası sözleşmeler, “toplumda kadın ve erkeklerin kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıların, geleneksel ve bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamayı” ve “kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şekliyle ve kademesinden kaldırılmasını, ders kitaplarının ve okul programlarının gözden geçirilmesi, eğitim metotlarının bu amaca göre düzenlenmesi” zorunluluğunu getirmişti.⁴⁸⁴

Taahhüt edilen uluslararası sözleşmelere dayalı olan maddelerin hayata geçirilmesi, ders kitaplarının ve müfredat programlarının toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı olarak yeniden yazılması için çaba gösterilmiştir.⁴⁸⁵ Bu çabalar gelecek kuşakların daha eşit ve cinsiyetler temelinde ayrımcılığın ortadan kalktığı bir dünyada yaşamalarını amaçlamıştır. Fakat bu dönemde ders kitaplarında ve müfredatlarında tamamen cinsiyet temelinde ayrımcılığın kalktığı söylenemez.⁴⁸⁶

1990 sonrası siyasi, ekonomik ve toplumsal krizler yoğun olarak yaşanmıştır. Dinsel değerlerin politik alanda da yoğunlaşması 1990 sonrası Kemalist elitleri

⁴⁸³ Firdevs Gümüsoğlu, “2003-2013 Yılları Arasında Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet”, **Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi-Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar**, Editör: Prof. Dr. Muammer Tuna, Cilt II, Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, , 2013, s. 503.

⁴⁸⁴ Gümüsoğlu, 2018, **a.g.e.**, s. 19.

⁴⁸⁵ Gümüsoğlu, 2013, **a.g.e.**, s. 503.

⁴⁸⁶ Gümüsoğlu, 2018, **a.g.e.**, s 19.

rahatsız etmiş, kamusal alanda türban tartışmaları başlamış,⁴⁸⁷ üniversitelerde ikna odaları kurulmuştur.⁴⁸⁸ 28 Şubat 1997 yılında Milli Güvenlik Kararları ile askeri ve siyasi iktidarın dinsel yoğunlaşmayı önlemek amacıyla uyguladığı kesintisiz eğitim, başörtü yasağı, yükseköğrenim disiplin yönetmelikleri, katsayı kararları muhafazakâr kesimin mağduriyetine yol açmıştır. Muhafazakâr kesimin yaşadığı bu mağduriyetler ve yaşanan ağır ekonomik krizler birbirinden farklı ekonomik-siyasal ve sosyal aktörlerin Ak Parti etrafında birleşmelerine yol açmıştır.

4.2. 2000 SONRASI TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL DÖNEMİN EĞİTİM POLİTİKALARI (2000-2015)

4.2.1. AK Parti’nin İdeolojisi ve Kimliği

AK Parti, kuruluşundan bir yıl sonra, uzun süre koalisyon hükümetlerinden farklı olarak 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde tek başına iktidar oldu. Ülkede yaşanan ekonomik krizler ve 28 Şubat mağduriyetleri AK Parti’nin tek başına iktidar olmasının nedenleri olarak gösterilebilir. Partinin fikirsel olarak dönüşümünü anlatan süreç şöyle özetlenebilir: Milli Görüş Hareketi Necmettin Erbakan tarafından başlatılmış, 1979 yılından itibaren ise iktidara talip olmuştu. Bu hareketin kurduğu, Milli Nizam Partisi 1971, Milli Selamet Partisi 1980, Refah Partisi 1998 yıllarında laikliğe aykırı hareketlerden adli makamlarca kapatılmıştı.⁴⁸⁹ Bundan ders alan eski bir Refah Partili olan AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan, İslamcı Milli Görüş Hareketinin gömleğini çıkardığını ilan ederek, AK Parti’yi “siyasal İslamcı” yerine “muhafazakâr demokrat” bir parti olarak tanımlamıştır.⁴⁹⁰ AK Parti’nin yeni muhafazakârlık anlayışı millî görüş geleneğinden bir kopuşu ifade

⁴⁸⁷ “kamusal alanda başörtüsü olmaz”, <http://www.milliyet.com.tr/gundem/kamusal-alanda-basortusu-olmaz-247986>, (Çevrimiçi), Erişim: 12.1.2016.

⁴⁸⁸ “Nur Serter İkna Odaları Savundu”, (Çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015.02.05/chpli-nur-serter-ikna-odalarini-savundu>, Erişim: 12.1. 2016.

⁴⁸⁹ Hakan Yavuz, **Modernleşen Müslümanlar, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti**, İstanbul, Kitap Yayınevi, s.21; Ruşen Çakır, **Milli Görüş Hareketi**, Modern Türkiye Siyasi Düşünce Tarihi, Cilt 6, İstanbul, İletişim, 2005, s. 571-574.

⁴⁹⁰ Ergun Özbudun, William Hale, **Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AK Parti Olayı**, İstanbul, Doğan Kitap, 2010, s. 70.

ederken, siyasal İslamcılığın iddialarından arındırılmış bir İslamcılık anlayışının inşasını gerçekleştirmeye çalıştığından söz edilebilir.⁴⁹¹

Erdoğan'ın danışmanlarından olan Yalçın Akdoğan muhafazakâr demokrasi, *“kendi düşünce geleneğimizden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemimizin evrensel standarttaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üretmek, ayrıca küresel değerlerle barışık, partinin insan hakları söylemini, Mekke'nin manevi değerlerini Türkistan'ın manevi içermeli”* şeklinde tanımlamıştır.⁴⁹²

AK Parti'nin ideolojik kimliğini oluşturan “muhafazakâr demokrat” kavramında sosyal alanda, gelenek, aile, din ve otorite gibi vurgular yapılırken ekonomik alanda ise neoliberal politikalar ile uyumlu piyasa serbestisi ve ekonomik özgürlükler yer almıştır. Bu “yeni muhafazakâr demokrasi” kavramı tarihsel koşullar içerisinde oluşmuş, en son olarak da AK Parti tarafından formüle edilmiş; “Batı” tipi muhafazakâr demokrasi tipinden ziyade, İslamcı kökleri olan bir muhafazakâr demokrasi tipini oluşturmuştur.⁴⁹³

AK Parti, *“ideolojik iktidarını”* AB'ye üyelik, demokratikleşme ve özgürlük konularında; Kürtlerin, bazı solcuların ve liberallerin desteğini alarak kurmaya çalışmıştır. Devlette mekanizmasında güçlü olduğuna inanıldığında ise *“yeni dönemde eski paydaşlarla yola devam edilmeyeceği”* ifade edilmiştir,⁴⁹⁴ Eroler'e göre aslında AK Parti'nin “muhafazakâr demokrasi” kavramı siyasal İslam'ın önündeki engelleri kaldırmak ve kendi hegemonyasını devlette tesis etmeyi amaçlamaktadır.⁴⁹⁵ Yeni hegemonyanın inşası sürecinde Türk-İslamcı ideoloji doğrultusunda biçimlendirilmeye çalışılan eğitim politikaları önemli bir araç olmuştur. Bu aşamada hükümet ve parti programlarına bakmak önemlidir.

Cihan Tuğal, Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi isimli

⁴⁹¹ Nuh Yılmaz, **İslamcılık, AK Parti, Siyaset, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce**, Cilt 6, 604-619, İstanbul, İletişim, 2005, s. 615-617.

⁴⁹² Yalçın Akdoğan, **AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 5.

⁴⁹³ A.e.

⁴⁹⁴ **Hürriyet**, “Babuşçu'dan İlginç Değerlendirme”, 1.4.2013, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/babuscu-dan-ilginclik-degerlendirme-22936431>, Erişim, 25.1.2020.

⁴⁹⁵ Elif Gençkol Eroler, **Dindar Nesil Yetiştirmek Türkiye'nin Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşası (2002-2016)**, İstanbul, İletişim, 2016, s. 76

kitabında, AK Parti iktidarının hegemonya stratejileri üzerine meşrulaşmanın etkinlik düzeylerine ayrıca neoliberal politikalara eklenme serüvenine tartışır. Tuğal'a göre, geçmişten dersler alan AK Parti liderleri, halkın karşısına laik, devlet ile barışık, Batı ve liberal ekonomi yanlısı olarak çıkmıştır. Türkiye'deki laikler ikna olmasalar da liberal iş adamları, aydınlar, akademisyenler, Batıdaki birçok liberal AK Partiyi büyük bir coşkuyla desteklemiştir. Tuğal, AK Parti'nin eski İslamcı destekçileri ile yeni laik destekçilerini birleştirebildiğini söyler. Muhafazakârlar kendi tabanını ve işçileri harekete geçirmiş, AK Parti de bu hareketliliği kendine mâl ederek Türkiye'de neoliberalleşmeyi güçlendirecektir.⁴⁹⁶ Ayrıca AK Parti'nin lideri olan Recep Tayyip Erdoğan, halkın içinden çıkmış olması ve dindarlığı, Tuğal'a göre partisinin uyguladığı politikalara rıza gösterilmesini sağlayacaktır.⁴⁹⁷

4.2.2. AK Parti Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim

İlk AK Parti Hükümeti, Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasaklı olmasından dolayı Kayseri Milletvekili Abdullah Gül'ün başbakanlığında 18 Kasım-14 Mart 2003 tarihleri arasında görev yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 58. Hükümeti olarak kurulan bu hükümet programında eğitimde temel hedeflerin öncelikle "*fikri hür, vicdani hür, irfanı hür nesiller yetiştirmek*" olarak açıklamıştır.⁴⁹⁸ Bu ifadelerin özellikle yer almasının nedeni AK Parti'nin Atatürk karşıtı olduğuna dair görüşlere karşılık Atatürk'ün söylentilerine cevap verilmesidir.

Hükümet programında, eğitim politikalarının AB ile uyumlu olacağı, eğitimde yeni yaklaşımların hayata geçirileceği ve çağın teknolojik imkânlarından yararlanılarak mesleki ve teknik eğitime önem verileceğinden bahsedilmiştir.⁴⁹⁹ Bu söylemleri ile neoliberal politikalar ile uyumlu bir eğitim politikası benimseneceğini gösteren AK Parti, bu politikalar çerçevesinde nitelikli iş gücü yetiştirmeyi amaçlamış, eğitimin kalkınmada ve küreselleşmedeki rekabetteki yeri programda sık

⁴⁹⁶ Cihan Tuğal, Pasif Devrim İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi, 3. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 19.

⁴⁹⁷ Tuğal, 67.

⁴⁹⁸ 58. Hükümet Programı, (Çevrimiçi), http://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/Reports-TR/Hukum_et_Prg58_hukumet_programi.pdf, s. 32, Erişim: 14.4.2016.

⁴⁹⁹ A.e., s. 33.

sık vurgulanmıştır.⁵⁰⁰

Hükümet 28 Şubat sürecinde yaşanan mağduriyetlere atıf yaparak “Üniversiteler, her çeşit düşüncenin demokratik bir ortamda, hoşgörü içinde öğretilip tartışıldığı, yasakların ve sınırlamaların olmadığı özgür bir foruma dönüştürüleceği” ilan edilmiştir.⁵⁰¹ AK Parti meydanlarda vaat ettiği başörtüsü meselesini özgürlükler üzerinden çözmeye çalışmıştır.

Anayasadaki laiklik ilkesinin kabul edildiğinden bahisle laikle ilgili şu ifadeler kullanmıştır:

*“Anayasamızda tanımlanan laiklik ilkesi ve din ve vicdan hürriyetine etkinlik ve işlerlik kazandırılarak, dinin, dini duyguların veya dince kutsal sayılan şeylerin siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlamak amacıyla istismar edilmesi veya kötüye kullanılmasını önleyebilecek bir din eğitimi ve öğretimi, Anayasamızda tanımlanan çerçevede etkinlik ve verimliliğe kavuşturulacaktır. Böylelikle, hem vatandaşlarımızın din eğitimi ve öğrenimi alanındaki beklentileri karşılanacak, hem de bu alanda yaşanan suiistimallere son verilme mümkün olacaktır”*⁵⁰²

AK Parti “ideolojik iktidarını” tesis etmek için tezin teorik kısmında anlatılan Mann’in ifade ettiği “alt yapısal iktidar” ağlarını örmeye çalışmış; bunu da “din ve vicdan hürriyeti” kavramını kullanarak yapmıştır. Cumhuriyet tarihindeki en fazla imam-hatip lisesi bu dönemde açılmış. Aynı oranda din dersi öğretmen ataması yapılmıştır.⁵⁰³ Bu aynı zamanda övünç kaynağı olmuştur.⁵⁰⁴

AK Parti Hükümeti programında milli eğitim merkezi teşkilatı reformu “*Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatı, eğitim hizmetlerinin etkili koordinasyonuna imkân verecek şekilde yeniden yapılandırılacak; üst kademelerde toplanan yetkiler, alt birimlere ve yerel birimlere dengeli olarak aktarılacak ve yerel yönetimlerin eğitimdeki rolü artırılabilecektir*”⁵⁰⁵ sözleriyle ilan edilmiştir. Bu reforma Ak Parti’nin ideolojik aygıt olarak görevi gören Eğitimde Birlik Sendikası (Eğitim-Bir-Sen) destek vermiştir. Milli Eğitimdeki kadroların büyük bir kısmına bu sendikaya üye

⁵⁰⁰ A.e., s. 32.

⁵⁰¹ A.e., s. 34.

⁵⁰² A.e., s. 33.

⁵⁰³ Erdoğan, “Cumhurbaşkanı Erdoğan Önder Genel Kurulun da konuştu”, (Çevrimiçi), <https://www.AKParti.org.tr/haberler/cumhurbaskanimiz-erdogan-onder-imam-hatipliler-dernegi-genel-kurulu-na-hitap-etti/>, Erişim tarihi, 13.5.2019

⁵⁰⁴ Hürriyet, “İmam Hatip Lisesi Sayısını 440’tan 1017’ye Çıkardık”, 28.1.2015

⁵⁰⁵ 58. Hükümet Programı, s. 33.

olanlar atanacaktır.⁵⁰⁶

AK Parti hükümet programında üniversitelerin sayısının planlı bir şekilde yurt düzeyinde artırılacağı ilan edilmiştir.⁵⁰⁷ Bunda taşranın bilimsel ve akademik gelişmesi yanında, ekonomik yönden kalkındırılması ve taşradaki burjuvanın desteğini almak da etkili olmuştur. Buraları tabela üniversitesi olarak tanımlayan, AK Parti'nin kadrolaştığı yerler olarak görenler de vardır.⁵⁰⁸

AK Parti'nin kurduğu bu hükümet, hem Türk toplumun hem de AB'nin önünde meşruiyet kazanabilmek için insan hakları, demokrasi gibi kavramlara önem verirken aynı zamanda onu iktidara taşıyan kesimlere de çözüm vaat etmeyi unutmamıştır. Başörtüsü meselesini özgürlüklerin artırılması yoluyla çözmeye amaçlarken, imam-hatip mezunlarının üniversiteye girişlerine engel olan katsayı meselesini “meslek liselerine” önem verilecek vaadiyle aşmayı planlamıştır. Bunu da *“mesleki ve teknik eğitime talebi düşüren, haksız ve adaletsiz uygulamalara sebep olan mevcut üniversiteye yerleştirme sistemi, yarışmayı teşvik edecek ve adaleti sağlayacak şekilde değiştirilecektir”* şeklinde ilan etmiştir.⁵⁰⁹

Recep Tayyip Erdoğan'ın siyaset yasağı, CHP'nin de yardımıyla kaldırılmasından ve Siirt'ten milletvekili seçilmesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin 59. Hükümeti 14.03.2003 tarihinde kurmuştur. Programda “muhafazakâr demokratlık” kavramına vurgu yapılırken, tek tipçi totaliter ve otoriter anlayışlara karşı çıkmıştır.⁵¹⁰ Bu hükümetin programında, bir önceki hükümetin eğitim vaatleri burada da tekrarlanmış, eğitimin kalkınmadaki rolünden, fırsat eşitliğine, üniversitelerin özerkliğinden, fikir özgürlüğüne bir önceki hükümetin programıyla aynı ilkeler benimsenmiştir.⁵¹¹

Erdoğan, kendinin ikinci, Türkiye Cumhuriyeti'nin 60. Hükümetini

⁵⁰⁶ “Paralel Yapı, Eğitim Bir-Sen'dir”, (Çevrimiçi), (<http://www.pusulagazetesi.com.tr>, Erişim: 22 Aralık 2016.

⁵⁰⁷ **58. Hükümet Programı**, s. 35.

⁵⁰⁸ “Tabela Üniversiteleri”, (Çevrimiçi) <http://blog.milliyet.com.tr/tabela-universitesi-ve-egitim/Blog/?BlogNo=374175>, Erişim: 12.2.2018.

⁵⁰⁹ **58. Hükümet Programı**, s. 35.

⁵¹⁰ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt 10, Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 8096.

⁵¹¹ **A.e.**, s. 8110-8112.

29.08.2007 tarihinde kurmuştur. Programında eğitimin kalkınmadaki rolü vurgulanırken, buna bağlı olarak küresel rekabete uygun olarak mesleki ve teknik eğitime önem verileceği, üniversitelerde daha demokratik ortamın sağlanacağı, ilköğretim ve liselerde ücretsiz kitap dağıtımının devam edeceği, okula başlama yaşının düşürüleceği, burs imkânlarının artırılacağı ve teknoloji sınıflarının oluşturulacağı, sözleri verilmiştir.⁵¹²

AK Parti evrensel değerlere programında daha fazla yer verse de, AK Parti'nin meşruiyet sorunu, devam etmiş, özellikle laik çevreler ile yaşanan gerilimler, bazı büyük kentlerde “Cumhuriyet Mitingleri”nin düzenlenmesine yol açmıştır.⁵¹³

Kemalistler ile AK Parti arasındaki bu gerilim, Genelkurmayın internet sitesinden 27 Nisan 2007 tarihinde e-muhtıra niteliğindeki bir bildirinin yayınlanmasıyla gerginlik daha da alevlenmiştir.⁵¹⁴ 14 Mart 200 tarihinde ise, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nca laikliğe karşı eylemlerinden dolayı Anayasa Mahkemesi’ne AK Partiyi kapatma davası açılmıştır. Mahkemeden çıkan kararla, AK Parti bir oy ile kapatılmaktan kurtulmuş fakat hazineden para yardımı alması yasaklanmıştır.⁵¹⁵

AK Parti’nin bir önceki hükümet programında da ifade edildiği üzere laiklik Kemalist elitlerden farklı tanımlanmıştır. Birinin laiklik anlayışında, din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması, eğitimin lâik, akılcı ve çağdaş esaslara göre esas alınması varken, diğesinde din ve vicdan hürriyet vurgusu daha fazladır. AK Parti laikliği şöyle tanımlamıştır:

*“Anayasamızda tanımlanan laiklik ilkesi, din ve vicdan hürriyetine etkinlik ve işlerlik kazandırılarak, dinin, dinî duyguların veya dince kutsal sayılan değerlerin ve sembollerin siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlamak amacıyla istismar edilmesi veya kötüye kullanılmasını önleyebilecek bir din eğitimi ve öğretimi, Anayasamızda tanımlanan çerçevede uygulamaya konulacaktır”*⁵¹⁶

⁵¹² A.e., s. 8236-8237.

⁵¹³ “Cumhuriyet Mitingleri” (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Mitingleri, Erişim: 12.2.2017.

⁵¹⁴ <https://tr.wikipedia.org/wiki/E-muht%C4%B1ra>, (Çevrimiçi), Erişim: 12.2.2017.

⁵¹⁵ “Adalet ve Kalkınma Partisinin Kapatılma Davası”, (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_ve_Kalk%C4%B1ma_Partisinin_kapat%C4%B1lma_davas%C4%B1, Erişim:12.2.2017

⁵¹⁶ Neziroğlu, a.g.e., s. 8111.

Erdoğan Türkiye Cumhuriyetinin 61. Hükümetini 6.7.2011 tarihinde kurarak göreve başlamıştır. Hükümetin programında, eğitim konusunda bir önceki AK Parti hükümeti döneminde yapılanları tekrarlamıştır. Fiziksel ve mekânsal problemlerin giderilmeye çalışıldığı, nitelikli personel yetiştirmenin alt yapısının oluşturulduğu, okul öncesi eğitime önem verildiği, fakir öğrencilere kredi ve burs verildiği, tüm ilköğretim ve lise öğrencilerine ücretsiz kitap dağıtıldığı, engellilerin eğitimine büyük oranda kaynak aktarıldığı, okul derslik sayılarının artırıldığı, küresel rekabete uygun okullara internet bağlandığı ve üniversite sayısının artırıldığı şeklinde ifade edilmiştir.⁵¹⁷ Burada AK Parti adeta yaptıklarımız yapacaklarımızın teminatıdır mesajını vermiştir.

Bu dönem AK Parti tarafından “ustalık” ve “Yeni Türkiye İnşa” dönemi olarak ifade edilmiştir. Programda geçen *“Bizler ortak bir tarihi ve medeniyeti paylaşan, ortak geleceğimizi birlikte inşa eden tek bir milletiz. Geçmişte tüm insanlığa örnek olacak bir birlikte yaşama tecrübesi göstermiş bir ecdadın mirasçılarıyız. Ortak değerlerimizi hiçbir şekilde gözardı etmeden, farklılıklarımızı zenginlik olarak görmek ve çatışma konusu olmaktan çıkarmak hepimizin müşterek sorumluluğudur”*⁵¹⁸ ifadeleri ile Osmanlı devletine atıfta bulunurken, kültürel ve vatandaşlık bağını temel alan yeni bir milliyetçilik anlayışından bahsedilmiştir. Bu ifadenin burada yer almasının nedenlerinden birisi de bu dönemde Kürt hareketi ile başlayan çözüm süreci olduğu söylenebilir.

4.2.3. AK Parti’nin Eğitim Stratejisi

AK Parti’nin eğitim yaklaşımında, yeni ulusal kimlik inşa sürecinde bireylerden “faziletli, imanlı, irfanlı ve bilimle donanımlı olması” istenirken, Kemalist döneme benzer bir şekilde “ulusal kimlik” “yeni Türkiye” ve “yeni ulus” gibi kavramlar ve söylemler de çokça kullanılmıştır. Amaç belki de zihniyet kalıplarını yeniden üretme düşüncesidir.⁵¹⁹

⁵¹⁷ T.C. Başbakanlık 61. Hükümet Programı, (Çevrimiçi), http://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/Reports-TR/Hukumet_Prg/61_hukumet_programi.pdf, Erişim: 12.2.2017.

⁵¹⁸ A.e., s. 2

⁵¹⁹ Eroler, a.g.e., s. 306-307

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren iktidarlar kendi “*ideolojik iktidarlarını*” tesis etmek adına eğitimi nasıl kullandılarsa AK Parti hükümetleri de aynı yoldan devam edecektir. AK Parti iktidarı ile beraber Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren filizlenmeye başlayan 1980’li yıllarda şekillenen Türk-İslamcı ideolojinin sembolleri kamusal alanda daha fazla görünür hale gelecektir.

Dindar nesil yetiştirmek AK Parti’nin eğitim politikalarında dikkat çeken bir husustur. Muhafazakâr ideolojinin önemli düşünürlerinden biri olan Nurettin Topçu, “*eğitimi milletin ruhunu inşa edecek bir mahiyet olarak görürken*”, Cumhuriyet dönemi eğitim sistemini, “*Batı’nın zehirli akımına kapıları açmış Yahudiliğin oltası bir demokrasi anlayışının zavallı kurbanı zavallı bir demokrasi anlayışının kurbanı zavallı bir kurum olarak*” nitelemiştir.⁵²⁰ Topçu, “*Batı medeniyetinin dayattığı salt akla ve pozitivist bilimin liberal kapitalist ve oportünist eğitim*” anlayışına karşı çıkarken, bu anlayışın olmazsa olmaz olduğu düşüncesinin “*toplumsal bir illüzyon*” olduğunu söylemiştir. Bunun yerine Topçu, dininin önemini “*Anadolucular gerçek milliyetçiliğimizi ortaya çıkararak onun kalbine İslam’ı koydular*” şeklinde ifade etmiştir.⁵²¹

Dinin tek bir ders halinde değil felsefe, tarih ve edebiyat gibi ders müfredatlarına konulmasını isteyen Topçu, Maarif Teşkilatı’nın ilkokuldan üniversiteye kadar, bin yıllık millet iradesiyle bin dört yüz yıllık millet karakterinin yaşatılmasının esas alınarak kurulmasının gerektiğini ifade etmiştir.⁵²² Topçu, Kemalist rejimin “millet” kavramının yanına “din” kavramının eklenmesini istemiş, bu düşünce AK Parti’nin eğitim politikalarının da temelini oluşturmuştur. AK Parti toplumu Türk-İslam ideoloji doğrultusunda homojenleştirmeye çalışılırken, “dindar nesil” söz konusu projenin pedagojik formasyonunu oluşturacaktır. Millilik ve İslam bu projenin en önemli hedefi olmuştur.

Erdoğan, XIX. MEB Şurasının açılış konuşmasında, eğitimin sorunlarından çok, “milli” ve “manevi” değerlere, özellikle ecdat Osmanlıya özel vurgular yapmıştır. Tanzimat Fermanı sonrasını kapsayan Osmanlı’daki modernleşme

⁵²⁰ Nurettin Topçu, **Türkiye’nin Maarif Davası**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2017, s. 38

⁵²¹ A.e., s. 35

⁵²² A.e., s. 37

adımlarını da hedef tahtasına yerleştirmiş, yine millet iradesine özel vurgu yaparak “200 yıldır çocuklarımıza eğitim üzerinden format” atılıyor demiştir. Bilginin önemli olduğunu, ancak hikmeti dışlayan, çocuklara “ecdadını” ve “manevi” değerlerini öğretmeyen bir eğitim sistemini kabul etmediğini belirtecektir.⁵²³

Recep Tayyip Erdoğan’ın siyasi hayatında şiirin önemli bir yeri vardır. AK Parti’nin politikalarını belirlenmesinde merkezi bir role sahip olan Erdoğan, nasıl bir nesil istediğini şu şiirinde ifade etmiştir.

*“Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdadına saldırdı mı, hatta boğarım! ...
Boğamazsın ki!
Hiç olmazsa yanımdan kovarım.
Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam;
Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir, aşığım istiklale;
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lale!
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!
Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim!
Adam aldırma geç git! , diyemem aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım!
Zalimin hasmıyım amma severim mazlumunu...
İrticanın şu sizin lehçede manası bu mu?”⁵²⁴*

Erdoğan’ın okuduğu bu şiir, Mehmet Akif Ersoy’un 1919 ile 1924 yılları arasında yazdığı *Safahat* kitabındaki “Asım’ın Nesli” şiiridir. İslâmcı düşüncenin coşkulu ve etkili bir sesi olan Akif, bilim ve teknolojiye açık, ancak değerler planında Batılılaşma’ya kapalı olan modernleşme anlayışını savunmuş, eğitimde reforma öncelik vermenin İslâmlaşma yolunda önemli bir strateji olacağını

⁵²³ XIX. MEB Şurası (2006), (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165-619_17_sura.pdf. Erişim: 12.6.2016

⁵²⁴ Mehmet Akif Ersoy, “Asımın Nesli”, *Safahat*, 6. Kitap, Ankara, Yazar Yayınları, 2014, s. 61

belirtmiştir. Bu çerçevede ortaya koyduğu düşünceleri İslâmcı ideolojiyi etkilemiştir.⁵²⁵

Akif'in, Hocaîade (Akif) ile Köse İmam (Mehmet Akif'in babasının öğrencilerinden) arasındaki diyaloglardan meydana gelen "Asım'ın Nesli" eserinde Asım (Köse İmam'ın oğlu) Batı'nın ilmi değerleri ile Doğu'nun manevi değerlerini özümseyen ve AK Parti'nin ve liderinin özlemle beklediği "dindar gençliği" sembolize eden bir karakterdir. Çavdar, bu durumu "*babalarının ve dedelerinin sözünü, fikrini, hükmünü, onlar öldükten sonra da baki kılacak; gerçekleşmemiş, yarım kalmış, kıymet verilmemiş düşlerini hayata geçirecek insanlar; başka bir dünyanın değil, bu dünyanın, profan olanın geleceğine taşıyacaklar ecdatlarının adını; onların ölümsüzlük cihadının yürütücüsü olacaklardır*"⁵²⁶ şeklinde ifade etmiştir.

AK Parti'nin İslami ideolojisini ortaya koyan bu düşünceler, din eğitiminin okul öncesi, ilkokul 1. 2. ve 3. sınıflarda zorunlu olması, eğitimin bütün kademelerinde dini ve manevi değerler eğitimi dersi getirilmesi, Osmanlıca'nın imam-hatip liselerinde de zorunlu olması, liselerde din derslerinin 2 saate çıkarılması, hafızlık eğitimi için ortaokula ara verme süresinin 1 yıldan 2 yıla çıkarılması, Turizm meslek liselerinde renkli sularla yapılan alkollü içecek ve kokteyl hazırlama dersinin kaldırılması ve öğrenci stajlarının içkisiz mekânlarda yapılması gibi uygulamalarla hayata geçirilecektir.⁵²⁷

AK Parti döneminde yapılan düzenlemeler bu bilinçle yapılacaktır. Bu yeni bakış "*Müslüman Anadolu çocuklarının Beyaz Türk'e başkaldırısı*" olarak ifade edilmiştir. Bu vesayete başkaldırı, mağduriyet söylemi üzerinden şekillenirken, AK Parti'ye göre askeri ve sivil vesayetin kaldırılması için bazı değişikliklerin yapılması gerekir. İmam-hatiplerin üniversitelere girmesi ve türbanın kamusal alanda serbest bırakılması bunlardan bir kaçıdır. Bu mağduriyetler "*ideolojik iktidarın*" inşasında

⁵²⁵ Safahât, s. 176, 403, 430. Akt. İlhan Kutluer, "İslâmcılık", İstanbul, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, 23. Cilt, 2001, s. 65-67

⁵²⁶ Ayşe Çavdar, "Köse İmam Hocaîade'yi Kovdu: Asım'a Ne Olacak", İstanbul, **Birikim**, Sayı, 347, Mart 2018, s. 13-22

⁵²⁷ A.e.

etkili olmuştur.⁵²⁸ Bu bağlamda İranlı Düşünür Daryush Shayegan'ın, ülkesinde yaşanan İran İslami Devrimi'nin ardından yaşanan “*ideolojik iktidarın*” inşa sürecinde geliştirilen eğitim politikalarının “*kültürel*” düzeyde her unsurun ne pahasına olursa olsun İslamlaştırılması” sözü hatırlanabilir.⁵²⁹

4.2.3.1. Milli Eğitim Bürokrasisinin Yeniden İnşası

Türk Eğitim sisteminin hangi ilkeler üzerinden yürütüleceği başta anayasa olmak üzere, kanunlarla, mevzuatlarla, yönetmeliklerle belirlenmiştir. Ders kitapları ve müfredatlar bu çerçevede hazırlanmış ve dersler bu çerçevede işlenmiştir.

Muhafazakâr kesimin bir kısmına göre eğitim üzerine kanunlar darbelerin ve muhtıraların ardından vesayetçi odaklar tarafından hazırlanmıştır. Bu duruma 222 sayılı ilköğretim ve eğitim kanunun 1961 darbesinden sonra, “1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunun” 1971 askeri muhtırasından sonra, 1982 Anayasasının da 1980 darbesinden sonra, imam-hatip mezunlarının kendi alanına dışına gitmesinin engellemesine dair kanunun 28 Şubat 1997 post-modern darbesinden sonra çıkarılması kanıt olarak gösterilmektedir.⁵³⁰

AK Parti, 2011 tarihindeki seçimlerinden sonra tekrar tek başına iktidara gelerek hükümeti kurarken, bu yeni dönemi “ustalık dönemi” olarak adlandırmıştır. Bu yeni dönemde AK Parti “Yeni Türkiye'nin” inşasına çalışılacağını ve vesayetçi odakların gücünün kırılacağını ilan etmiştir. Bu ilanı, Kemalist rejimle hesaplaşmak, onun yerine kendi hegemonyasını kurma süreci⁵³¹ olarak yorumlayanlar olmuştur. Bürokraside hegemonya kurulurken “*mevcut yönetim yapısı ve örgütlenme şeklinin, etkisiz, yetersiz gereğinden fazla büyük ve yüksek maliyetli olması yeni eğitim yapısını mecbur kılıyor*” gerekçesi öne sürülmüştür.⁵³²

⁵²⁸ İlker Aytürk, “Post-Post-Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken”, s.37-47, Akt: Eroler. **A.g.e.**, s. 100

⁵²⁹ Daryush Shayegan, **Yaralı Bilinç**, Çev. Haldun Bayrı, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, s. 158

⁵³⁰ Zafer Çelik, “Yeni Türkiye'nin Eğitim, Eğitimin Yeni Türkiye'si”, **Yeni Türkiye**, sayı. 56, Ankara, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, 2014, s. 656.

⁵³¹ Elçin Toprak, “Postkolonyal Bir Dava Olarak Yeni Türkiye'nin Yeni Ulusu”, Ankara, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 71, No 1, 2016, s. 13-16.

⁵³² Milli Eğitim Bakanlığında Yeni Dönem, (Çevrimiçi), www.radikal.com.tr/politika/milli-egitim-bakanliginda-yeni-donem-1063352/, Erişim: 2.2.2017.

Milli Eğitim Teşkilatında bürokratik hegemonyayı kurmak adına, Resmi Gazetede 14 Eylül 2011 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren MEB'in Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki KHK'si ile MEB Merkez ve Taşra Teşkilatı yeniden yapılandırmaya gidilmiştir. Bu KHK ile MEB teşkilatında küçültmeye gidilirken verimlilik esas alındığı söylenmiştir. Buna göre KHK ile Bakanlıkta bir müsteşar, 7 müsteşar yardımcısı, bakana bağlı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTBK) ile Teftiş Kurulu, müsteşara bağlı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 10 Genel Müdürlük ve 12 Bağımsız Daire Başkanlığından oluşturulurken, yeni merkez teşkilatının verimi artıracağı iddia edilmiştir.⁵³³

Merkez teşkilat sayısı 320'den 90, 32 hizmet birimi sayısı 17'e indirilmiştir. Buna göre Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü ile İlköğretim Genel Müdürlüğü birleştirilerek, Temel Eğitim Genel Müdürlüğünün oluşturulması, mesleki ve teknik eğitim alanında etkinlik gösteren üç genel müdürlük ve iki daire başkanlığının birleştirilmesi Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğünün oluşturulması, Eğitek ve Yeğitek olarak yeniden yapılandırılması, Bilgi İşlem Başkanlığının kurulması, Türk Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) görevlerinin yeniden tanımlanması, Öğretmen ve Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün Hizmet İçi Eğitim Daire Başkanlığı ile birleştirilerek Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne dönüştürülmesi, bakanlık merkez teşkilatında "milli eğitim uzmanlarının" çalışmasının düzenlenmesi ve yönetici kadrolarına sözleşmeyle atanabilmesinin önünü açılması, çıkarılan KHK'lar ile yeniden oluşturulmuştur.⁵³⁴

Bu KHK ile önceden ders kitaplarını hazırlama görevi, TTKB'nin görevi iken bu başkanlık artık okullarda okutulacak ders kitaplarının sadece seçiminde danışmanlık görevi görecektir. Ders kitaplarının ve müfredatının hazırlanması siyasal iktidarın inisiyatifine bırakılmıştır. Böylelikle siyasal iktidar istediği kitabı okutabilme ve müfredatı genç nesillere aktarma gücüne ulaşmış olacaktır.

AK Parti, neoliberal politikalar çerçevesinde Milli Eğitim Teşkilatını

⁵³³ Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2010-2011, (Çevrimiçi), <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2010-2011/icerik/69>, Erişim: 2.2.2017.

⁵³⁴ "652 Sayılı KHK". (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110914-1.htm>, Erişim: 9.8.2015.

“verimlilik” adı altında yeniden yapılandırmıştır. Mannci bir yaklaşımla siyasi iktidarın “ideolojik iktidar” ağlarını örebilmek için yaptığı en önemli düzenlemelerden birisi de “6528 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun” çıkartılması olmuştur. Bu kanun ile kendisi gibi düşünmeyen üst düzey kadrolara son verilirken yeni AK Parti kadroları atanmasının yolu açılmıştır.⁵³⁵

Milli Eğitim Merkez Teşkilatındaki bürokratik hegemonyasının alt yapısını kuran AK Parti iktidarı gözünü taşraya dikmiştir. İl Milli Eğitim Müdürlerinin 76’sının yerini değiştirirken, okullarda dört yılını dolduran okul müdürlerinin görevine son vermiştir. Yeni kanunla okul ve kurum müdürleri, İl Milli Eğitim Müdürü’nün teklifi üzerine Müdürbaş Yardımcısını, Müdürü Yardımcıları ise Okul veya Kurum Müdürlerinin inhası üzerine Vali tarafından dört yıllığına görevlendirilir maddesi ile sınav şartı getirilmiştir.⁵³⁶

Bu kanunlar hakkında Türk Eğitim Sendikası Başkanı İsmail Koncuk, “*eğitim de liyakat yerine sadakatin esas alındığını*” ve “*Artık okullara siyasi referansla gelecek kişiler yönetecektir. Buraya yönetici olarak atanacak kişiler AK Parti il örgütleri tarafından Eğitim-Bir Senlilerin içerisinde seçilecektir*”⁵³⁷ sözleriyle eleştirmiştir. Bu bürokratik hegemonyanın kurulmasında “devletin ideolojik aygıtı” olarak Eğitim-Bir-Sen önemli bir rol üstlenmiştir. Bu sendika kurucularına baktığımızda İslamcı ideolojiden gelen kişiler olduğu görülecektir. Bu sendika kurulduğunda 18 bin üyesi varken AK Parti iktidarından sonra bu sayı 400 bine ulaşmış ve daha da artmaktadır.⁵³⁸

AK Parti hükümeti, çıkardığı KHK’lar ile Milli Eğitim Politikalarını belirlerken kendi söylemlerinde devamlı olarak dile getirdiği “demokratikleşme, çoğulculuk ve insan hakları” gibi kavramlara çok da önem vermediği

⁵³⁵ “Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140314-1.htm>, Erişim: 9.8.2015.

⁵³⁶ A.e.

⁵³⁷ “2013-2014 Eğitim-Öğretim Yılıının Sona Ermesi”, (Çevrimiçi), <https://www.haberler.com/2013-2014-egitim-ogretim-yilinin-sona-ermesi-6144614-haberi/>, Erişim:12.2.2016.

⁵³⁸ www.resmigazete.com.tr, (Çevrimiçi), 4.Temmuz 2016, Erişim: 5.8.2016.

anlaşılmaktadır. Çünkü MEB'in yapısını kökten değiştirecek yasalar, Meclis yerine bir gece de KHK'lar ile çıkartılmış, STK'lar ile hiç tartışılmamış ve Mecliste diğer partilerin görüşünü dikkate alınmamıştır. Özellikle kitap seçimlerinin bakanlığa bırakılmasının, hükümete yakın şirketlere kaynak aktarma girişimi olduğu iddia edilmiştir.⁵³⁹

Sonuç olarak AK Parti iktidara gelirken savunduğu “liyakat, demokrasi ve çoğulculuk” gibi kavramları Milli Eğitim Bakanlığının yeniden yapılandırma sürecinde dikkate almamıştır. Özellikle 2011 tarihinden itibaren paradigma değişikliğine giden bir AK Parti, tüm bürokraside olduğu gibi Milli Eğitim Bakanlığı Bürokrasisinde de hegemonya kurmaya hız vermiştir.

Toprak' a göre AKP, “ *bu süreçte bir yandan devletin ordu, bürokrasi ve eğitim gibi temel ulus inşa araçlarına, yani aslında zora sahiptir; ama diğer yandan da hegemonya asıl harcını rızadan aldığı için kendi ulus tahayyülüne bir rıza sağlamak da zorundadır. AKP bu rızayı İslam'da aramaktadır.*”⁵⁴⁰

4.2.3.2. Eğitim Sisteminin Yeniden İnşası: İlköğretim ve Eğitim Kanununda Bazı Değişikler Yapılmasına Dair Kanun

AK Parti'nin eğitim politikaları ile ilgili çıkardığı en önemli yasa 11.04.2012 tarihli ve 28261 sayılı resmi gazete de yayınlanan 30.3.2012 tarihli “6282 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” teklifi ile zorunlu eğitimin 4+4+4 olacak şekilde formüle edilmesidir.⁵⁴¹

Çıkarılan bu yasa ile zorunlu eğitim kademeli ilkokul 4, ortaokul, 4, lise 4 yıl olacak şekilde 12 yıla çıkartılmıştır. Bu kanun sonucunda imam-hatiplerin ortaokul kısmı yeniden açılırken, AK Partiye göre imam-hatiplerin ortaokul kısmını kapatan vesayetçi zihniyetle ile hesaplaşmıştır. Kanun teklifinin sembolik olarak 28 Şubat'ta verilmesi de AK Parti tabanı içinde önemli bir ödül olmuştur.

⁵³⁹ “Eğitimi Şirket Gibi Yönetme Hamleleri Devam Ediyor”(2016), (Çevrimiçi), <http://egitimsen.org.tr/egitimi-sirket-gibi-yonetme-hamleleri-devam-ediyor/>, Erişim: 2.10.2016.

⁵⁴⁰ Toprak, **a.g.e.**, s. 14.

⁵⁴¹ “ 6282 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2012)”, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm>, Erişim: 2.4.2016.

Bu kanun, Türk Milli Eğitim sisteminde iki tip ortaokul modelinin çıkmasına neden olmuştur. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü 5.6.2012 tarihinde velilere gönderdiği yazıyla 2012'nin Eylül ayından itibaren 5. sınıfa geçen öğrencilerin imam-hatiplerin ortaokul kısmına yazdırabileceklerini ilan etmiştir.⁵⁴²

AK Parti bu yasayla ilgili olarak Muhalefet Partilerinin ve STK'ların tepkilerinin yersiz olduğunu söylerken, Erdoğan 28 Şubat 2012 tarihindeki AK Parti grup konuşmasında şöyle demiştir:

*“Bu milletin çocukları okumasın, iyi yerlere gelsin diyen elitist, seçkin bir anlayışın ürünüdür. 4+4+4 sistemi 28 Şubat'ın eğitime verdiği tahribatı onaracaktır. Üç kademeli eğitim Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu en modern eğitimidir. 4+4+4'e malum çevrelerin tepkisi Türkiye gerçeklerinden uzak. Yapılan bir reform karşısında CHP'nin statükoyu savunmasına alışmış durumdayız. Ama 8 yıllık kesintisiz eğitimin mimarlarından TUSİAD'ın bu reforma karşı çıkması ilginç. Kusura bakma TUSİAD senin istediğin olmayacak. Milletin dediği olacak.”*⁵⁴³

AK Parti'ye göre vesayet odaklarının belinin kırılmasının yolu eğitimden geçmekteydi. Bu yüzden bazı uygulama değişikliklerine başvuruldu. 4+4+4 eğitim sistemi modeli bunlardan biriydi. Hükümete yakınlığı ile bilinen sendikalardan biri olan Eğitim-Bir-Sen bu konuya ilişkin faaliyetler yürüttü. Eğitim-Bir-Sen'li bir yönetici olan Ahmet Özer aşağıdaki açıklamayı yapacaktır:

*“4+4+4 eğitim sistemi modeli, vesayetçi zihniyetin eğitim sistemindeki son kalıntısı konumundaki sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretim uygulamasını sona erdirmeyi amaçlayan önergemiz çerçevesinde alınan şura kararına dayanmaktadır. Başka bir deyişle, eğitim sistemimizin en kapsamlı istişare organı olan Milli Eğitim Şurası kararının siyasi irade tarafından uygulanmasının eseridir. Geline nokta, 18. Milli Eğitim Şurası'nda sunduğumuz önergeyle, eğitim sisteminden vesayetçi dayatmaların temizlenmesine aracılık edecek yasal düzenlemeye dönüşmesine, bu suretle milletin talebi doğrultusunda demokratik, özgürlükçü ve sivil aklın ürünü bir eğitim sistemi modelinin hayata geçirilmesine hem öncülük hem de aracılık ettik. Sonuç itibarıyla 4+4+4 eğitim sistemi modeli, doğrudan millete ait bir öneri olarak ortaya çıkmış ve kanunlaşmıştır.”*⁵⁴⁴

Bu yasanın eğitimin kademeli biçimde 12 yıllık zorunlu olması dışında farklı siyasi, sembolik ve ideolojik gerekçeleri bulunmaktadır. 1997'de 8 yıllık kesintisiz

⁵⁴² “12 Yıllık Eğitim Sorular ve Cevaplar”, (Çevrimiçi), <https://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/pdf/>, Erişim: 2.4.2016.

⁵⁴³ “Başbakan Grup Toplantısında Konuştu”, (Çevrimiçi), <https://www.istanbulgercegi.com/basbakan-grup-toplantisinda-konustu-16079.html>, Erişim: 4.4.2016.

⁵⁴⁴ Ahmet Özer “4+4+4 sistemi ile ilgili görüşler.” (Çevrimiçi), [http://www.kamudanhaber.com/sendika/egitimbir-sen/gaz-almak-icin-degil-sonuc-almak-icin-eylem-yapariz-h84689.html](http://www.kamudanh Haber.com/sendika/egitimbir-sen/gaz-almak-icin-degil-sonuc-almak-icin-eylem-yapariz-h84689.html), 18 Nisan 2012, Erişim: 4.4.2017.

zorunlu eğitim kabul edildikten on beş yıl sonra gelen zorunlu 12 yıllık eğitimi de meclis içi ve dışındaki partiler genel olarak desteklemişti. Buradaki tartışmanın ekseni zorunlu eğitimin kesintili olması ve 1997 tarihinde kapatılan imam-hatiplerin ortaokul kısmının yeniden açılmasıydı. Uygulamada bir başka farklılık, öğrenci ve velilerin imam-hatip okullarına yönlendirilmesinin başlatılmasıdır. Bu kanun ile eğitim camiası, sendikalar ve toplum ikiye bölünmüştür.

Bu duruma Türkiye Cumhuriyeti'nin ana muhalefet partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu şu sözleriyle tepki göstermiştir:

“Toplumu bölüyor, bölen bir yasadır. Eğitimi parçalayan bir yasadır. Bir binanın temelini ikiye bölersiniz, iki ayrı bina çıkmaz, o bina yıkılır. Eğer 8 yıllık zorunlu eğitimi de ikiye bölerseniz, aynı binanın temelinde olduğu gibi onun sonu da yıkımdır ama birisinde yıkılan bir binadır. Öbüründe yıkılan çocuklarımızın geleceğidir. Biz CHP olarak herkesi kucaklayacağız. Türkiye'yi aydınlığa taşıyacağız. Birinci 4'te, 5 yaşındaki çocuğu ilkokula gönderecekler. 9 yaşında meslek seç diyecekler. Liseyi bitiren bir öğrenci bile ne seçeceğini bilmiyor. 9 yaşındaki çocuk nereden bilsin. Ama gelip 'okul öncesi' desinler bunu kabul ederiz. 5 yaşındaki çocuk nasıl ilkokula gitsin? 'Okul öncesi eğitim zorunlu olsun' hepimiz isteriz. Ayrıca bunun için kime danıştınız, üniversitelere mi danıştınız, Öğretmenlere mi, anne babalara mı? Bir pedagoga dahi danışmadınız.”⁵⁴⁵

AK Parti lideri Erdoğan'ın Kılıçdaroğlu'na yanıtı şöyle olmuştur:

“Dün TBMM bir kez daha tarih yazdı. 28 Şubat sürecinin en önemli izi dün TBMM'nin hür iradesiyle ortadan kaldırıldı. Dün genel kurulda dayatma, faşizan baskı, tehdit değil, hür irade, millet iradesi, demokrasi galip geldi ve millet egemenliği bir kez daha anlam kazandı. Statükonun tüm direncine, tüm tahriklerine, tüm provokasyonlarına rağmen dün TBMM'de sadece ve sadece millet iradesi hükmünü verdi. Köhne bir zihniyet, dayatmacı bir zihniyet, değişime direnen bir zihniyet dün Ankara'da parlamentoda milletten gereken cevabı aldı”⁵⁴⁶

AK Parti lideri Erdoğan hem bu yasayı savunurken hem de vesayetçi odaklara cevap vermiş oluyor hem de mağdurların yanında yer aldığı imajını veriyordu. Ne de olsa AK Parti iktidara gelirken “mağduriyet” kavramını çokça kullanmıştı. AK Parti

⁵⁴⁵ “CHP 4+4+4 için Tandoğan Meydanı'nda”, Sabah, 27.3.2012, (Çevrimiçi) <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/03/27/chp-444-icin-tandogan-meydaninda>, Erişim: 28.1.2020.

⁵⁴⁶ “4+4+4'ü, ezanın aslına dönmesine benzetti”, **Sabah**, 1.4.2012.

lideri bu yasayı savunurken her zaman olduğu gibi sözü 28 Şubat sürecinde yaşanan başörtüsü meselesine getirerek şöyle demiştir:

“Bunlar başörtüsünü yasaklamanın ne demek olduğunu bilirler. Ama başörtülü olduğu için üniversite kapısından geri çevrilmenin ne olduğunu bilmezler. Bunlar imam hatipleri kapatmanın, Kuran kurslarını yasaklamanın, gençleri milli, manevi değerlerden uzaklaştırmanın ne olduğu çok iyi bilirler. Ama bunlar çocuğunu istediği okula, kursa gönderemeyen, çocuğuna din eğitim verdiremeyen, çocuğunu Kuran kursuna gönderemeyen bir anne babanın yürek acısını bilmezler.”⁵⁴⁷

Aslında Erdoğan’ın “vesayetçi odaklardan” kastettiği Kemalistlerdir. Baktığımızda Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kurucularının Kemalist ideoloji doğrultusunda yaptığı tüm reformlar, AK Parti iktidarı süresince CHP üzerinden eleştiriye uğrarken, kurucu lider Mustafa Kemal direk hedef alınmamıştır. AK Parti iktidarında çıkarılan bu tip yasaların, uzlaşmasız ve antidemokratik bir şekilde çıkmasının nedeni Kemalist hegemonyaya son vermeye çalışırken, kendi hegemonyasını kurmaktır.

Çünkü yasa akademisyen kuruluşlarının ve STK’ların bile görüşleri alınmadan ve kamuoyunda tartışılmadan bir gecede alelacele çıkarılmıştır. Üniversiteler, eğitim fakülteleri ve birçok sivil toplum kuruluşu bu yasaya bilimsel ve pedagojik gerekçeler ile karşıydı. Bunlardan biri olan Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi’ydi; yasa konusunda şu açıklama yapılmıştır:

“Mesleki yöneltmenin erkene alınması sakıncalıdır. Erken mesleki yönlendirme çocukların temel eğitim ile hedeflenen “bütünsel gelişimini engelleyicidir. Çocukların yetenek, ilgi, özellik ve değerlerini tanıyarak yaşam hedefleri ve beklentilerinin belirgin ve tutarlı hale gelmesi ancak ergenlik döneminin sonunda gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle erken tercih sakıncalıdır.”⁵⁴⁸

Benzer görüşleri Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kurulu şöyle dile getirmiştir:

“Önerideki ikinci 4 yılın mesleki ve teknik yönlendirmeyi içermesi, bilimsel açıdan kabul edilir bir seçenek değildir. On yaşındaki bir çocuğun ilgi, yeti, bilgi ve becerileri, kalıcı bir hale gelmemiştir. Bilimsel veriler, bu alanlardaki değişmezliğin ergenlik dönemi sonunda bile oluşmadığını açıkça göstermiştir. On yaşındaki çocukları ömür boyu çalışacakları alanlara yöneltmek, bilimsel açıdan olası değildir. Bilimsel veriler ilgi, bilgi, yeti ve becerilerin 15 yaşlarında bile kararlılık göstermediğini ve kaygan bir zeminde

⁵⁴⁷ A.e.

⁵⁴⁸ “4+4+4 sistemi hakkında Ankara Eğitim Bilimleri Fakültesi’nin görüşü”, (Çevrimiçi), <http://www.ankder.org.tr/444-sistemi-hakkinda-egitim-bilimleri-fakultesinin-gorusu/>, Erişim: 12.5.2015.

olduğunu saptamıştır. Bu nedenle 9-10 yaş gibi bir gelişim döneminde, çocukları bu tür seçimleri yapmaya zorlamak, hiç bir bilimsel veri ve sonuçla bağdaşmamaktadır.”⁵⁴⁹

Türkiye’nin en önemli eğitim fakültelerinden biri olan Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kurulu da benzer açıklamalar yapmıştır:

“Önerilen kesintili 4+4+4 eğitim sürecinde, ilköğretimin ikinci kademesinde okul türlerinin çeşitlenmesi birinci kademedен sonra bir seçme ve yerleştirme sınavının da yapılacağı anlamına gelmektedir. Böylece çocuklarımız sınav kaygısını daha erken yaşlarda yaşayacaklar ve bu sınava hazırlanmak için dershanelerle daha erken tanışacaklardır. Meslek tercihi ve meslek eğitimi, temel ve genel eğitimden sonra yapılmalıdır. Sağlıklı bir meslek tercihi, çocuğun kendi ilgisini, yeteneklerini, değerlerini, kişilik özelliklerini tanıması; meslekleri, mesleğin gerektirdiği eğitimi, istihdam olanaklarını ve koşullarını tanımasıyla mümkündür. Yapılan araştırmalar, ergenlerin ilgilerinin 17-18 yaşlarında kararlılık göstermeye başladığını, bununla birlikte sürekli değiştiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla gelişmiş birçok ülkede ve özellikle Avrupa ülkelerinde mesleki yönlendirmenin orta öğretimin son yıllarında yapılması bir tesadüf değildir.”⁵⁵⁰

Eğitim-Sen bu yasanın zorunlu eğitimi aslında 12 yıla değil, fiilen 4 yıla indirdiğini iddia ederek konu hakkında şu saptamada bulunmuştur.

“Her ne kadar zorunlu eğitimin 4+4+4 şeklinde kademeli olarak 12 yıla çıkarılacağı iddia edilse de uygulama ile 8 yıllık kesintisiz eğitim nedeniyle kapanan İmam hatip okullarının 6. 7. ve 8. sınıfa denk gelen bölümlerinin yeniden canlandırılmaya çalışıldığı açıktır. Türkiye’de öğrencilerin okula devam süresi fiilen 6,5 yıldır. Kademeli zorunlu eğitim uygulaması hayata geçirilirse bu sürenin düzenlemede belirtilen 4 yıla inmesi kaçınılmazdır. 4+4+4 şeklinde formüle edilen zorunlu eğitim kız çocuklarının okula devamını arttırmayacak, örgün eğitim kız çocukları açısından fiilen 4 yıla indirilecektir. Düzenleme ile ilk dört yıldan sonra kız çocuklarının dini gerekçelerle okuldan alınmasının ve öğrenimlerine “açık öğretim” şeklinde devam etmelerinin önü açılmak istenmektedir.”⁵⁵¹

Bunun dışında birçok STK ve üniversitenin benzer şekilde itirazlarına rağmen hükümet bu kanunu, birinci bölümde Mann’ın kavramlaştırdığı “despotik iktidar” tanımına uygun bir şekilde, tarzı meclisteki çoğunluğunun gücüyle çıkarmıştır. Bu kanun ile dinsel eğitimin temelleri sağlamlaştırılırken, bu görüşlerin toplum tarafından da içselleştirilmesine çalışılacaktır. Siyasi iktidarın, ideolojik hegemonyasının ulaştığı düzey, eğitimin ideolojik temellerinin dönüştürülmesine de rehberlik edecektir.

⁵⁴⁹ “4+4+4 Boğaziçi Eğitim Fakültesi görüşü”, (Çevrimiçi), <http://www.egitimsen.boun.edu.tr/site/?p=1125>, Erişim: 12.5.2015.

⁵⁵⁰ “4+4+4 Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesinin Görüşü” (Çevrimiçi), www.egitim.hacettepe.edu.tr/.../4+4+4EgtFakKurulKarar.pdf, Erişim: 12.5.2015.

⁵⁵¹ “Zorunlu Eğitim 12 Yıla Çıkıyor, Fiilen 4 Yıla İniyor!”, <http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2016/02/Zorunlu-E%C4%B1tim-bro%C5%B9%C3%BCr%C3%BC.pdf>, Erişim: 20.12.20 20.

4.2.3.3. İlköğretim Yaşının Öne Çekilmesi

İlköğretimin 6 yaştan 5 yaşa (60-66 ay) indirilmesi de önemli sonuçlar doğuracak olan bir kanun teklifidir. AK Parti'nin 30.3.2012 tarihli 6282 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi şöyle verilmiştir:

“İlkokulların birinci sınıfına, kayıtların yapıldığı yılın Eylül ayı sonu itibarıyla 66 ayını dolduran çocukların kaydı yapılır. Gelişim yönünden ilkokula hazır olduğu anlaşılan 60-66 ay arası çocuklardan, velisinin yazılı isteği bulunanlar da ilkokul birinci sınıfa kaydedilir. Yaşça kayıt hakkını elde eden, ancak bedenlen veya zihnen yeterince gelişmemiş olup okula uyum sağlayamayan 66 ay ve üzeri çocuklar da Kasım ayı sonuna kadar sağlık kurumlarından verilen bedenlen veya zihnen gelişmemiş tıbbi tanılı rapor üzerine okul öncesi eğitime yönlendirilebilir veya kayıtları bir yıl ertelenebilir.”⁵⁵²

Milli Eğitim Bakanlığı 9 Mayıs 2012 tarihinde yayınladığı genelge ile 30 Eylül 2012 tarihi itibarıyla 66. ayını tamamlayan çocukların ilköğretime başlamasının zorunlu olduğu çocuklarını okula göndermeyen velilere günlüğü 15 TL'den ceza kesileceği duyuruldu.⁵⁵³

Fakat AK Parti'nin çıkardığı bu yasada ilköğretime başlama yaşının düşürülmesi, birçok üniversite tarafından hazırlanan raporlarda, 5 yaşın ilköğretime başlamak için bilinçsel olarak erken olduğu, hatta ilköğretimden önce her çocuğun okul öncesi eğitim alması gerektiği vurgulanarak eleştirildi. Üniversitelerin Eğitim Fakültesi Kurulları, kanunda okul öncesine ait reform yapılmamasını eleştirirken, okul öncesi eğitim alan çocukların bu eğitimi almayanlara kıyasla, daha uyumlu ve başarılı olduğunu rapor etmişlerdi.⁵⁵⁴

Çocuk gelişimi üzerine çalışan pek çok sivil toplum örgütü, sendika ve üniversite bu yasaya karşı çıktı. Hatta ironik bir şekilde bakanlık yetkilileri çocuklarını göndermek istemeyen velilerin doktordan alacağı “bedenen ve zihnen gelişmemiş raporu”⁵⁵⁵ alarak kayıt yaptırmayabileceğini söyledi. Bu algıyı asıl

⁵⁵² “İlköğretim ve Eğitim Kanunu (1961)” (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf>, Erişim: 12.5.2016.

⁵⁵³ “12 Yıllık Zorunlu Eğitime Yönelik Uygulamalar (2012)”, (Çevrimiçi), <https://www.memurlar.net/common/news/documents/469173/meb-2012-20.pdf>, Erişim: 12.5.2016.

⁵⁵⁴ “Üniversiteler 4+4+4'e karşı seslerini yükseltti”, (Çevrimiçi), <http://www.egitimtercihi.com/gundem/1274-ueniversiteler-444e-kars-seslerini-yuekseltti.html>, Erişim: 12.5.2016.

⁵⁵⁵ “Birinci sınıfa kayıtlarla ilgili ‘Müfettişler Derneği’ açıklaması”, (Çevrimiçi), <https://www.memurlar.net/haber/267468/birinci-sinifa-kayitlarla-ilgili-mufettisler-dernegi-aciklamasi.html>, Erişim: 2.5.2016.

belirginleştiren olay ise Erdoğan'ın “Bu 66 ay meselesinde gidip rapor alanları ben evlatlarına ihanetle vasıflandırıyorum” sözü olmuştur.⁵⁵⁶

Türk Eğitim- Sen Başkanı İsmail Koncuk, Erdoğan'ın açıklamalarına şu cevabı vermiştir:

*“Başbakanın bu açıklamasının ardından elbette birçok vatandaş böyle bir rapor alması halinde, önümüzdeki dönemlerde, bu raporun karşısına çıkacağına yönelik endişe duyar. Ben bugün Ankara İl Milli Eğitimi Müdürlüğü'nden bir yetkiliyle görüşme imkânı buldum. Yetkili, Ankara'da bir hastanede 300 kişinin rapor aldığını söyledi. Rapor almak isteyip almayanlar da var. Vatandaşların, Başbakanın açıklamasından sonra böyle bir endişeye kapılması tabidir. Başbakan söylediğinin doğru olduğuna inanıyorsa, Mili Eğitim Bakanını suçlamalıydı. Sayın Başbakanın ‘Çıkardığın genelgeyle niye çocukların gerizekâlı olduğu anlamına gelecek rapor istiyorsun’ diye Bakanı uyarması gerekirdi. Başbakan bunu yapacağına, vatandaşı suçluyor.”*⁵⁵⁷

Aynı şekilde Erdoğan'ın ifadelerine tepki olarak Türk Tabipleri Birliği (TTB) Genel Sekreteri Dr. Bayazıt İlhan, Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Başkanı Prof. Dr. Füsün Çuhadaroglu ve Eğitim-Sen Genel Başkanı Ünsal Yıldız, yapılan değişikliklerin okullarda var olan fiziki koşullara uygun olmadığı ve öğretmenlerin de yeterli hazırlık süreci geçirmediikleri hususlarına ilişkin şu ortak açıklamayı yapmışlardır:

*“Daha önce de duyurmaya çalıştığımız tüm bu gerçeklere karşın okullarda ve müfredatta hiçbir yeterli hazırlık olmadan uygulama başlatılmaktadır. Okulların maddi koşulları, sıraları, tuvaletleri, tahtaları bu denli küçük çocuklar için hazır değildir. İlköğretim öğretmenleri 5 yaş çocuklarla çalışmaya ve aralarında 2 yaş fark olan iki farklı grubu aynı sınıf ortamı içinde eğitmeye hazır değildir. Bu sınıflar köy okullarındaki her yaştan 1-2 çocuğun bulunduğu sınıflarda çok daha farklı olacaktır ve öğretmenler için de buna uygun mesleki eğitim programı yapılması gerekir. Veliler de endişelidir. Birçok velinin çocuğunu okula göndermek istemediğini basından da duymaktayız. Milli Eğitim Bakanlığı ise bu uygulamanın yanlışlığını ve sakıncalarını görmek ve çözüm aramak yerine “çocuğunu okula göndermek istemeyen nörologlardan ya da psikiyatlardan çocuk zihnen okula başlamaya uygun değildir, diyen rapor almak zorundadır” diyerek çözüm bulma işini, hiç danışmadan doktorlara atmıştır.”*⁵⁵⁸

Beş yaş çocuklarının ilköğretime alınmalarına ilişkin ilk çalışma 1983-1985 eğitim-öğretim yılında yapılsa da 2012'de başlatılan uygulama, üniversite, STK,

⁵⁵⁶ "Benim Evladım Geri Zekâlıdır Diyor", (Çevrimiçi), <https://www.haberler.com/okul-kaydi-icin-ra-por-alanlari-evlatlarina-3905523-haberi/>, Erişim: 12.5.2016.

⁵⁵⁷ “Ömer Dinçer Hezeyan İçerisinde”, https://www.turkegitimsen.org.tr/icerik_goster.php?Id=2598, Erişim: 20.12.2020.

⁵⁵⁸ “4+4+4 sistemindeki sorunların çözüm yeri hastaneler değildir!”, https://www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=66edfa30-9232-11e7-b66d-1540034f819c, Erişim: 25.12.2020.

bilim insanı ve eğitimcilerden fazla destek görmemiştir. En önemli destek, Erdoğan'ın hemen hemen her çağrıldığında gittiği ÖNDER İmam-Hatipler Derneği'nden gelmiştir. Bu dernek, TBMM Milli Eğitim Komisyonu'nda oluşturulan alt komisyona sunduğu raporda kız öğrencilerin mükellefiyet çağına göre eğitim programını yeniden düzenlenmesini önermiştir. Raporda, özellikle Doğu ve Güneydoğu'da gelenek, inanç ve vicdani yönelim dolayısıyla mükellefiyet çağındaki kız çocuklarının yatılı okullara, karma ve örgün ortamlara katılmasının zor olduğu savunularak, kız çocukları için karma eğitim yerine kız-erkek öğrencilerin ayrı ayrı okuduğu okulların açılması talep edilmiştir.⁵⁵⁹

AK Parti'nin bu yasayla akademik ve pedagojik duyarlılıktan çok dini ve muhafazakâr duyarlılıkla hareket ettiği söylenebilir. Okul öncesini zorunlu hale getirmek yerine, ilköğretim çağını düşürülmesi ile dini yükümlülükler çağına giren kız çocuklarının karma eğitim, yatılı okul ve başörtüsü yasağına takılmaları engellenmiş oldu. İslam dinine göre mükellefiyet çağına gelmiş kız çocukları böylelikle imam-hatip ortaokul kısmına kayıt yaptırıp türban takabilecekti.

Bu yasaya bağlı olarak da 26.11.2012 tarihinde Bakanlar Kurulunca MEB'e bağlı okul öğrencilerinin Kılık ve Kıyafet Yönetmeliğinde değişiklik yapıldı. Buna göre *“kız öğrenciler, imam-hatip ortaokul ve liseleri ile çok programlı liselerin imam-hatip programlarında tüm derslerde, ortaokul ve liselerde ise seçmeli Kur'an'ı Kerim derslerinde başlarını örtebilir”*⁵⁶⁰ maddesine dayanarak kız öğrenciler diğer derslere de başörtüsü ile girmeye başladılar. Böylelikle ilköğretimden üniversiteye kadar *“ideolojik iktidarın”* en önemli sembolü olarak görülebilecek türbanın görünür olması sağlanmıştır.

4.2.3.4. AK Parti'nin Eğitimi Yeniden İnşa Sürecinde Değerler Eğitimi

Değerler eğitimi, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından, çocukların ve gençlerin gelişiminde eğitimsel gayretler olarak tanımlanan bir kavramdır.

⁵⁵⁹ “4+4+4' eğitim sistemi başlıyor”, (Çevrimiçi), <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/323714/bolum/23/video.html>, Erişim: 12.5.2016

⁵⁶⁰ “Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Öğrencilerin Kılık Ve Kıyafet Yönetmeliği (2012)”, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121127-1.htm>, Erişim: 13.5.2016.

*“Çocukların ve gençlerin pozitif değerleri keşfedip geliştirmeleri ve kendi potansiyellerine göre ilerlemeleri için yürütülen eğitimsel gayretler” olarak tanımlanmaktadır. Kavram olarak “değer” ise, bireylerin objeleri, insanları, fikirleri, durumları ve hareketleri iyi-kötü, doğru-yanlış, istenen-istenmeyen ve bunun gibi yargıları oluşturan ilkeleri ifade eder.*⁵⁶¹

İdeolojik iktidarın daha çocuk yaşlardan itibaren üretiminde önemli bir işlev olan değerler eğitiminden ilk defa bahsedilmesi Özal döneminde olmuştur. MEB şuralarında 1980 yıllardan itibaren geçmeye başlayan bu kavramın, eğitimin müfredatı içine girmesi, AK Parti iktidarları döneminde MEB’in 2010 yılındaki talimatıyla gerçekleşmiştir. Değerler eğitimi, bireylerin toplum içindeki yerlerini ve kendilerini geliştirmeyi amaçlayan aktivitelerini kapsarken⁵⁶² içeriğin Türk-İslamcı bir bakış açısıyla hazırlandığı anlaşılabacaktır.⁵⁶³

Değerler eğitiminin, temel olarak iki amacı vardır. Öğrencilerin ahlaki gelişimi ve öğrencilerin yurttaş olarak sosyalizasyonudur.⁵⁶⁴ Bu iki amacın sentezi sonucunda demokrasi, eşitlik ve adalet gibi politik ülkülerin gerçekleştirilmesiyle değerler eğitimi ortaya çıkmaktadır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren “milliyetçi değerler” eğitim aracılığıyla kazandırılmaya çalışılmış, fakat bu çalışmalar hiçbir zaman sistemli bir şekilde ilerlememişti. Atatürk ilke ve devrimlerine saygılı nesiller yetiştirme, ulusunu sevmek, demokratikleşme, evrensel ve bilimsel değerlere sahip çıkma gibi örneklerin zaman zaman değerler eğitiminde ses getirdiğine şahit olunmuştur. Fakat AK Parti hükümetleri döneminde “değerler eğitimi” diğer dönemlerden daha planlı ve sistematik bir şekilde öğrencilere aşılanacaktır.⁵⁶⁵

2010 yılında toplanan XVIII. MEB Şurasında “değerler eğitimi” üzerine bir

⁵⁶¹ Eğitim-Sen. 2015. Değerler Eğitimi Nedir? Nasıl Olmalıdır? (Çevrimiçi), <http://egitimsen.Org.tr/wp-content/uploads/2015/12/De%C4%9Ferler-E%C4%9Fitimi-Bro%C5%9F-%C3%BCr.pdf>, Erişim: 2.1.2019.

⁵⁶² A.e.

⁵⁶³ XVIII. MEB Şurası (2010), (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf, Erişim: 12.6.2016

⁵⁶⁴ Özlem Tunçel, “Ak Parti Dönemi Eğitim Politikalarına İlişkin Bir Örnek: Değerler Eğitimi”, (Çevrimiçi), <http://www.feministyaklasimlar.org/sayi-33-ekim-2017/AKParti-donemi-egitim-politika-larina-iliskin-bir-ornek/>, s. 1, Erişim: 2.1.2020.

⁵⁶⁵ Tunçel, a.g.e., s. 8.

komisyon toplanmıştır. Bu komisyonun kurulmasının özel bir anlamı, parti ideolojisinin değerler adı altında verilmesinin ilk adımı olmasıdır. Komisyon süresince “değer ne demektir?”, “sizin için değerler nelerdir?” tarzı sorular sık sık tekrarlanmış fakat nihai cevaplara ulaşamamıştır. Komisyon üyeleri değer kavramının bir tanımını vermeden, öğrencilere uygun değerlerin listesinin öncelikli olarak yapılmasını teklif etmiştir. Değerlerin tanımı ve tartışmasının güçlüğü, komisyonu bir liste çıkarmaya itse de, bu konuda da birlik sağlanamamıştır. Uluslararası değerlerin kendi değerlerimizle çakıştığı iddia edilmiş ve uluslararası değerler yerine kendi değerlerimize odaklanmanın Türk öğrencilerine daha uygun olduğu çeşitli katılımcılar tarafından tekrar edilmiştir.⁵⁶⁶

Değerler eğitimi üzerine önerilerden birisi, Kur’an-ı Kerim ve Kur’an- Kerim meali derslerinin tüm eğitim kademelerinde okutulması teklifidir.⁵⁶⁷ Ayrıca “100 Temel Eseri” gibi “100 Model İnsan” projesi yapılabileceği katılımcılar tarafından önerilmiştir. Bunların yanı sıra milli değer ve öğretilerinin Batılı örnekler kadar başarılı bir şekilde temsil edilebileceği iddia edilmiştir. Avrupa’da olduğu gibi Goethe Enstitülülere şeklinde kendi değerlerimizin üretildiği “Yunus Emre” Enstitülerinin kurulması gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁶⁸

Bu komisyona daha önce 81 ilden istenen “değerlerin Türk toplumu için ne anlama geldiği” sorusunun cevabının verildiği raporlar okunmuştur. Bu raporlara göre kabul gören on iki değer “*Saygı, Birlik İş birliği, Özgürlük, Sorumluluk, Sadelik, Hoşgörü, Mutluluk, Dürüstlük, Sevgi, Alçakgönüllülük, Barış*”⁵⁶⁹ şeklinde belirlenmiştir.

Değerler eğitiminin okullarda öğretilmesine yardımcı olması için, birçok STK ile protokol imzalanmıştır. Bu konuda AK Parti iktidarına yardımcı kuruluşların birçoğunun İslami düşünceye sahip kuruluşlar olması tesadüfi değildi. Bunlardan biri de Hizmet Vakfı’dır. Bu vakfın hazırladığı kitapçıklarda, “*sabır*”, “*ahiret inancı*”

⁵⁶⁶ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. 2011. 18. Milli Eğitim Şurası: Eğitimde 2023 Vizyonu Görüşler, Raporlar ve Kararlar Cilt II. Ankara: Şura Genel Sekreterliği, Akt. Tunçel, a.g.e. s. 10.

⁵⁶⁷ A.e., s. 11.

⁵⁶⁸ A.e.,

⁵⁶⁹ A.e., s.10.

“musibetin anlamı”, “imanın bireysel ve toplumsal hayata etkileri”, “dua ve ibadetin hayatımızdaki yeri”, “Ramazan ayı ve oruç” ve “peygamber sevgisi” değerleri yer almıştır. Yine bu kitapçık içinde, “dinimizde evlilik ve ailen kurmanın önemi” , “sabrın ve iffetin önemi” gibi kavramlar yer almıştır. Bu İslami yargılar değerler eğitimi çerçevesinde desteklenmiştir.⁵⁷⁰

Değerler eğitimi öğretmenler ve rehber öğretmenler aracılığıyla ders içi ve ders dışı materyal ve etkinliklerle desteklenerek öğrencilere aktarılması kararı alınmıştır.⁵⁷¹ Ayrıca MEB, değerler eğitiminin verilmesine yardımcı olmaları için Diyanet İşleri Başkanlığı, İlim Yayma Cemiyeti TÜRGEV, Hayrat Vakfı, Ensar Vakfı, Hizmet Vakfı, İHH, Furkan Vakfı ve gibi dini vakıflar ile protokoller imzalamıştır.⁵⁷²

Değerler eğitiminin en önemli özelliği, diğer derslerin içeriklerine yansımasıdır. Hangi değerlerin verildiğini görmek için ders kitaplarına ve müfredata bakmak gerekir. Değerler eğitimi, daha önce yönerge gereği ayrı bir ders olmaktansa her bir kitabın içine konulmuştur. Bu kitapların içeresine konulan değerler Sünni-İslam düşüncesinin aşılması şeklinde olmuştur. Bu durumu Eğitim-Sen, okullarda verilen değerler eğitimi farklı kimlikleri hesaba katmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir:

*“Türkiye’de büyük ölçüde “tek din, tek mezhep” anlayışının ve farklı kimliklere karşı önyargıları besleyen ve milliyetçilik temelinde yükselen resmi ideolojiyi besleyen bir değerler eğitiminin bilimsel olması ve sağlıklı sonuçlar vermesi mümkün değildir. Böylesi bir uygulama, hem çocukların sağlıklı gelişiminin, hem de eğitim sisteminde eşit, özgür ve bilimsel düşüncenin ilerlemesinin önündeki en önemli engeldir. Değerler eğitiminin içeriği, evrensel düzeyde kabul görmüş, bilimsel ve demokratik kavramlarının karşıladığı evrensel değerler üzerinden belirlenmeli, tekçi, farklılıkları yok sayan, dışlayıcı ve ötekileştirici olmamalıdır.”*⁵⁷³

AK Parti iktidara geldikten sonra, 1994 yılından itibaren Diyanet İşleri

⁵⁷⁰ Ayşegül Kahvecioğlu(2015), “MEB’den yeni değerler eğitimi.” <http://www.milliyet.com.tr/meb-den-yeni-degerler-egitimigundem-1992935/>, Erişim: 14.8.2017

⁵⁷¹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2015, “Değerler Eğitimi Yönergesi”, (Çevrimiçi), http://meb.k12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/11/01/853329/dosyalar/2015_03/20090313_deerlereitimiynergesi.pdf, Erişim: 14.8.2017.

⁵⁷² Tunçel, a.g.e., s.15.

⁵⁷³ Eğitim-Sen. 2015, "Değerler Eğitimi Nedir? Nasıl Olmalıdır? (Çevrimiçi), <http://egitimsen.Org.tr/wp-content/uploads/2015/12/De%C4%9Ferler-E%C4%9Fitimi-Bro%C5%9F%C3%BCr.pdf>, Erişim: 2.1.2019.

Başkanlığınca kutlanan “Kutlu Doğum Etkinlikleri” daha kapsamlı hale gelmiştir. Bu etkinliklerin tarihi 2008 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı’nca, 14-20 Nisan tarihlerine sabitlenmiştir. Bu tarih belirlenirken 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile çakışmamasına dikkat edilmiştir. Koyuncu’ya göre Hz. Muhammed’in doğum günü ulusal kimlik sermayesi içerisinde kendine yer bulurken, kutlamaların miladi takvim içerisinde, belli çizgilerle sınırlandırılması ulus-devlet alanı içerisindeki bir dönüşümü gösterir.⁵⁷⁴ Bu etkinlikler laiklik karşıtı eylemler olarak zaman zaman tartışmalara konu olsa da, 2010 yılında CHP lideri Deniz Baykal’ın “Kutlu Doğum Haftası” kutlamaları etkinliklerinin açılış törenine katılması ulus-devlet alanı içerisinde değer kazandığını göstermektedir.⁵⁷⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 2011 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ile imzaladığı protokoller çerçevesinde “Kutlu Doğum Haftası Etkinlikleri” değerler eğitimi altında okullarda kutlanmaya başlamıştır. Bu etkinlikler çerçevesinde okullarda resim, öykü, şiir yarışmaları ve konferanslar düzenlenmiştir.⁵⁷⁶

4.2.3.5. Dernek ve Vakıfların Kamusal Eğitim Alanında Meşrulaştırılması.

AK Parti döneminde Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar Milli Eğitim Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı işbirliği içerisinde olmuştur. Özellikle 2010 yılındaki Milli Eğitim Şurasında alınan kararlar sonucunda, “değerler eğitiminin” uygulamaya konulması ile beraber bu işbirliği daha görünür hale gelmiştir.⁵⁷⁷

13 Eylül 2014’te Resmi Gazete’de yayınlanan yasal düzenlemeyle Milli Eğitim Bakanlığı, imam hatip liselerinde mesleki eğitim için TÜRGEV, Ensar Vakfı, Furkan Vakfı, Hizmet Vakfı, Hayrat Vakfı, İlim Yayma Cemiyeti gibi dini vakıfların devlet okullarında başta “değerler eğitimi” olmak üzere çeşitli konularda ders ve seminer verebilmesinin, kendi yayınlarını dağıtabilmesinin ve öğrencileri

⁵⁷⁴ Bülke Koyuncu, “Benim Milletim”(Ak Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik), 2014, İstanbul, İletişim, 182-185.

⁵⁷⁵ A.e., s. 185

⁵⁷⁶ A.e., s. 196,199

⁵⁷⁷ Milli Eğitim Bakanlığı Okul-Aile Birliği Yönetmeliği, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/02/20120209-6.htm>, Erişim:23.2.2019.

kurumlarında stajyer olarak eğitebilmesinin yolunu açmıştır.⁵⁷⁸ Milli Eğitim Bakanlığı imzaladığı bu protokollerle dini vakıflar ve bazı cemaatlere özel görevler vermiştir. Çıkarılan yasa ve yönetmeliklerle bedelsiz bina, arsa tahsisleri ve para bağışları yapılmasının önünü açmıştır.⁵⁷⁹

Eğitimin en temel ilkesinin, “kamusal ve bilimsel niteliğe sahip olması” olduğunu söyleyen Anayasaya rağmen AK Parti’nin, kamusal ve bilimsel alanı İslami cemaatlere teslim etmesine özellikle sol sendikalardan büyük tepkiler gelmiştir. Bununla ilgili olarak Eğitim Sen Genel Başkanı Feray Aytekin Aydoğan *“MEB, Eğitim Sen olarak dini vakıflarla yapılan protokollere karşı kazandığımız davaları, yok saymaya ve suç işlemeye devam etmektedir. Yargı kararları açık bir şekilde Anayasa’nın, Kamusal eğitim devletin temel sorumluluğudur. Eğitimci niteliği taşımayan kişi ve kurumlara devredilemez”*⁵⁸⁰ diyerek, AK Parti hükümetinin suç işlediğini iddia etmiştir.

Eğitim-Sen ve Eğitim-İş mahkeme kararlarına rağmen birçok İslami vakıfla protokollerin başka isimler altında yapıldığını söylemiştir. Bu vakıfların en önde gelenleri, Ensar, İlim Yayma, Birlik Vakfı ve Türgev olmuştur. İmzalanan protokollere göre, bu vakıflar eğitim kurumlarında her türlü sanatsal, sportif, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişimi desteklemeye yönelik eğitim, seminer, kitap okuma, gezi, kamp, yaz okulu vb. gibi etkinlikler düzenleme yetkisine sahiptirler.⁵⁸¹

Bakanlık bünyesindeki Halk Eğitim Müdürlükleri, vakıfların protokol kapsamında düzenleyeceği gezi, kamp, eğitim, yarışma gibi etkinliklere katılım sağlanmasına çalışmıştır. Bakanlık, vakfa devlet okullarında faaliyet alanı açmakla yetinmeyip, bu faaliyetlere öğrencilerin katılması konusunda da elinden geleni

⁵⁷⁸ T.C. Resmi Gazete, 13 Eylül. 2014, (Çevrimiçi) https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/2014_0913.htm, Erişim: 23.12.2019

⁵⁷⁹ “Türgev’e 23 bin metrekairelik arsa 25 yıllığına bedelsiz tahsis edildi.” (Çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/turgeve-23-bin-metrekairelik-arsa-25-yilligina-bedelsiz-tahsis-edildi,264863>, Erişim:1.12. 2019

⁵⁸⁰ Yeniçağ Gazetesi, 2.9.2019, “MEB, iktidara yakın vakıflarla sessiz sedasız protokol yeniledi”, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/meb-iktidara-yakin-vakiflarla-sessiz-sedasiz-rotokol-yeniledi-247469h.htm>, Erişim: 1.12.2019.

⁵⁸¹ Protokoller, (Çevrimiçi), <http://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/yeni-milli-egitim-bakanligimiz-islami-vakiflar-2468/#.XhTmPUczbDe>, [https://egitimsen.org.tr/meb-ile-tugva-arasindaki -protokolun-yurutmesini-durdurduk/](https://egitimsen.org.tr/meb-ile-tugva-arasindaki-protokolun-yurutmesini-durdurduk/), Erişim: 1.12.2019.

yapmıştır.⁵⁸²

Bu vakıflara baktığımızda hemen hemen hepsinin referansının Sünni-İslam olduğunu görülür. Bunu açık bir şekilde ilan edilmiştir. Bunlardan biri olan Ensar Vakfı'nda, vakfin amacı şöyle açıklanmıştır.

*“Din ve Değerler eğitimi alanında ilmi ve akademik pek çok faaliyetin yürütüldüğü vakfımız bünyesinde öğrencilerimize aynı zamanda, nitelikli ve ileri seviyede Arapça dil eğitimi verilmekte, temel İslami ilimler ve sosyal bilimler alanlarında da eğitim seminerleri düzenlenmektedir.”*⁵⁸³

Aynı şekilde İlim Yayma Cemiyeti misyonunu şu şekilde ifade etmektedir:

*“Ülkemizin kalkınmasına; milli, ahlaki, dini, manevi ve kültürel değerleri benimseyen, koruyan, geliştiren, vatanını ve milletini seven bir toplumun yetişmesine katkı sağlayacak eğitim ve kültür faaliyetlerinde bulunmak.”*⁵⁸⁴

Birlik Vakfı da eğitim ile ilgili amacı benzer şekilde ifade edilmiştir.

“Milletimizin millî, ahlâkî, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve yücelten, yaşadığı topluma karşı sorumluluk duyan, başarılı ve güzel ahlaklı öğrenciler yetiştirmek için vakfımız gayret sarf etmektedir”.

*“Vakfımız ihtiyaç sahibi öğrencilere burs da vererek onlara eğitim - öğretim hayatları boyunca destek olmaktadır. Birlik Vakfı, “İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır” Hadis-i Şerif’i ışığında geleceğimizin teminatı olan gençlerimize sahip çıkmaktadır.”*⁵⁸⁵

Bu vakıfların en büyüğü ve Recep Tayyip Erdoğan’ın oğlu Bilal Erdoğan’ın başkanı olduğu TÜRGEV’dir. Yüzlerce yurdu, okulu ve üniversitesi olan bu vakıf AK Parti iktidarı ile uyumludur. TÜRGEV vizyonunu şu şekilde ifade etmektedir:

*“Fikri hür, kendine güveni tam, araştıran, sorgulayan, üreten, özü sözü bir, milletini, değerlerini ve tarihini bilen bir gençliğin yetişmesine katkı sağlayarak; geleceğin büyük Türkiye’sini inşa etmektir.”*⁵⁸⁶

AK Parti hükümetini destekleyen İslami Vakıfların vizyon ve misyon belgelerine baktığımızda milliyetçi-muhafazakar ideolojiyi görürüz. Türk-İslamcı ideolojiyi benimseyen AK Parti, “ideolojik iktidarını” kurmak için “alt yapısal iktidar” ağının kurulumuna özel önem vermiştir. Bu amaçla Diyanet başta olmak

⁵⁸² A.e.

⁵⁸³ Ensar Vakfı, (Çevrimiçi) https://ensar.org/ensar-vakfi_W26.html, Erişim: 20.12. 2019.

⁵⁸⁴ İlim Yayma Cemiyeti, (Çevrimiçi) <https://iyc.org.tr/misyon-ve-vizyonumuz>, Erişim: 20.12. 2019.

⁵⁸⁵ Birlik Vakfı, (Çevrimiçi), <https://www.birlikvakfi.org.tr/Egitim-Hizmetleri-y1504.html>, Erişim: 20. 12. 2019.

⁵⁸⁶ TÜRGEV, (Çevrimiçi), <https://www.turgev.org/tr/sayfa/hakkimizda/>, Erişim: 20.12.2019.

üzere İslami Vakıfları bir araç olarak kullanmıştır. Bu işbirliğinden memnun olan İslami Vakıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplum içerisindeki sivil uzantıları olarak rızanın üretilmesinde önemli bir işlev görmüştür. AK Parti iktidarında devletin maddi ve manevi desteğini alan bu vakıflar, Milli Eğitim Bakanlığı ve Gençlik Spor Bakanlığı ile ortak projeler yapma gücünü elde ederek, kamusal alanda kurumlarını meşrulaştırmışlardır.

İslami Vakıflar bu dini faaliyetlerini eğitim ve yardım adı altında sürdürürken, bu sırada devletin resmi kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı “Kur'an Kursları Okul Öncesi Din Eğitimi Projesi” başlatmıştır. Bu proje Diyanet İşleri Başkanlığı ve MEB işbirliği ile ülke çapında, okul öncesi gruba dini eğitim veren ve parasız olan “sıbyan mektepleri” açılması projesidir.⁵⁸⁷ Bu projenin, bir yıllık pilot uygulanmasından sonra, 2014-2015 tarihinden itibaren 4-6 yaş grubundaki öğrencilerin kayıtları alınmaya başlanmıştır. Bu tip okullardan “Kuran Kursu” adı altında yaklaşık 3 bin tane açılmış, 70 bin çocuğun eğitim almaya başladığı, bu okullar adeta okul öncesi eğitim kurumlarına alternatif olmuştur.⁵⁸⁸

Sıbyan Mektepleri, Osman Devleti döneminde, mahaller de cami ve vakıfların yanın da yer alan en yaygın eğitim kurumlarıydı. Bu okullara başlama yaşı 5-6 olup dini bilgiler ve Kur'anı Kerim eğitimi veriliyordu. Türkiye Cumhuriyeti devletin kurulmasıyla beraber 3 Mart 1924 tarihinde laikliğin önünde engel görülerek Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla kaldırılmışlardı.⁵⁸⁹ AK Parti iktidarı Kemalist rejimden rövanş alırcasına 80 yıl sonra bu okulları yeniden açmaya başlamıştır. Devlet okullarında dersliklerin yeterli olmaması, anasınıfı ücretlerinin ailelerden istenmesi, çalışan kadınlara bu okul saatlerinin cazip gelmesi, bu okullara ailelerin büyük ilgi göstermesine neden olmuştur.

Sıbyan Mekteplerinde 3-6 yaş grubunda öğrencilere, haftalık 12 saat dini bilgiler, 6 saat de Kur'anı Kerim dersi verilmekte, matematik gibi dersler, oruç ve namaz sayısı gibi dini kavramlar üzerinden öğretilmektedir. Çocuklarını bu okullara

⁵⁸⁷ Kur'an Kursları Öğretim Programları, (Çevrimiçi), <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/489>

⁵⁸⁸ “Diyanet’in 4-6 Yaş Kurslarına Yoğun İlgi”, (Çevrimiçi), <https://www.diyaret.tv/diyaretin-4-6-yas-kurslarina-yogun-ilgi>, Erişim: 2.1.2019.

⁵⁸⁹ Zülfü Demirtaş, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretim Örgütlenmesi,” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, Elazığ, 2007, s. 173-183.

veren bazı veliler, resim yapmanın günah olduğu ve annenin görevinin çocuğa bakmak olduğu gibi bilinçaltı eğitimlerin verildiğini iddia etmişlerdir⁵⁹⁰ Bu okullarda, Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nce verilen eğitimlerde sertifika alan fakat bir formasyona sahip olmayan İslami Vakıf görevlilerinin çalıştığı görülmüştür.⁵⁹¹

AK Parti kültürel hegemonyasını sağlamak adına 2010 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı'nda olması gereken eğitim alanını, Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere, çeşitli dini vakıf ve derneklere de açmış; dini kurallar, söylemler, referanslar eğitimde etkisini artırmaya başlamıştır.

4.2.4. Neoliberal Politikalar Ekseninde Eğitim

4.2.4.1. Eğitimde Sosyal Politikalar

AK Parti'yi iktidara taşıyan en önemli etmenlerden birisi, birbiri ardına yaşanan ekonomik krizlerdir. Daha doğrusunu söylememek gerekirse, AK Parti'nin iktidara gelmeden önce seçim meydanlarındaki “*halka hizmet hakka hizmettir*” söylemleriyle geliri düşük toplumsal kesimlere yönelik çalışmalar yapması, krizin olumsuz etkilediği bu kesimlere iyi seslenebilmesidir.

AK Parti, dezavantajlı kesimi eğitim sistemine dâhil etmeye yönelik teşvik edici politikaları ile hane halkının eğitim gider paylarının düşülmesine yönelik politikaları toplumsal rızanın kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu toplumsal rıza AK Parti'nin toplumsal meşruiyetini artırırken aynı zaman hegemonyasının kurulmasına yardımcı olacaktır.⁵⁹² Althusserci bir yaklaşımla bu sınıfla egemen sınıf arasındaki çıkar ilişkisi AK Parti ideolojisinin üretim aracı olacaktır.⁵⁹³

⁵⁹⁰ “Sıbyan mektepleri çocuklara ne yapıyor”, (Çevrimiçi), <http://www.egitimcaddesi.com/sibyan-mek-tepleri-cocuklara-ne-yapiyor/>, Erişim, 3.1.2019.

⁵⁹¹ **Birgün**, 31.3.2016, “Bir milyon öğrenci dini vakıfların elinde”, (Çevrimiçi), <https://www.birgun.net/haber/bir-milyon-ogrenci-dini-vakiflari-elinde-107770>, Erişim, 3.1.2019; “4-6 Yaş Grubu Okul Öncesi Çocuk Gelişimi Sertifika Programı”, (Çevrimiçi), <https://istanbul.diyanet.gov.tr/avcilar/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=760>, Erişim: 27.1.2021.

⁵⁹² Gramsci, **a.g.e.**

⁵⁹³ Althusser, **a.g.e.**

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren uygulamaya konulan neoliberal politikalar önemli ölçüde hissedilir olmuştur. Sosyal politikalar ile neoliberal politikalar arasında bir çelişki gözüküyor gibi gözükse de aslında bu durum Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşların önerdiği politikalardır.⁵⁹⁴ AK Parti 2003 yılından itibaren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ile MEB çerçevesinde Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında yer alan Şartlı Nakit Tarifesi ile eğitim yardımlarını başlatmıştır. Proje kapsamında, okula devam etmek şartıyla maddi durumu yeterli olamayan öğrencinin velisinin açtığı hesaba aylık ödeme yapılmıştır. Bu projeler ile öğrencilerin okula devamlılığın sağlanması amaçlanmıştır.⁵⁹⁵

AK Parti’nin toplumun alt gelir gruplarındaki meşruiyetini ve rızasını sağlayan en önemli etkenlerden birisi de okul kitaplarının ücretsiz dağıtılması olmuştur. Bu çalışmaya yönelik olarak 2003-2004 eğitim-öğretim yılında itibaren ilköğretim öğrencilerine, 2006-2007 eğitim-öğretim yılından itibaren orta öğretim öğrencilerine, 2007-2008 eğitim-öğretim yılından itibaren ise özel öğretim kurumlarına ücretsiz kitap dağıtılmıştır. Ücretsiz kitap dağıtımı 2009 yılından itibaren ise ilköğretim ve açık liseye devam eden 854.517 öğrenci içinde uygulanmaya başlanmıştır.⁵⁹⁶

Eğitimde sosyal politikaları genişleten AK Parti Hükümetleri, “özel eğitime gereksinim duyan öğrenciler” için 5378 sayılı “özürlüler ve bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması hakkında kanun” çıkmış, bu çocukların velilerine yardım yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu öğrenciler için ücretsiz araç, evden çıkamayacak olanlar içinde gezici öğretmenler görevlendirilmiştir.⁵⁹⁷

Sosyal Yardım Projelerine ek olarak, toplumsal bilinci artırma projeleri de yapılmıştır. Bu amaçla MEB’in hazırladığı “Eğitime %100 destek”, “Ana-kız

⁵⁹⁴ <https://www.oecd.org/education/school/50293148.pdf>, Akt. Eroler, s. 85.

⁵⁹⁵ Bilgin Cankar, Ali Taş, “Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri” (1999-2016)”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2017, s. 196.

⁵⁹⁶ A.e., s. 197.

⁵⁹⁷ A.e., s. 196.

Okuldayız”, “Baba Beni Okula Gönder”, “Haydi Kızlar Okula” gibi projelerle kadınların ilk eğitime ulaşmasını önceleyerek kamuoyu desteği alınmaya çalışılmıştır.⁵⁹⁸ Bunun gibi sosyal projeler AK Parti’nin toplumsal meşruiyetini artırırken aynı zamanda hegemonyasının en önemli araçlarından birisi olmuştur.

4.2.4.2. Kapitalizme Kalifiye Eleman Yetiştirilme Sürecinde Meslek Liseleri

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren uygulanan neoliberal politikaların etkisi eğitim alanında önemli ölçüde hissedilmiştir. Bu dönemdeki eğitim politikalarındaki dönüşümlerin başlıcaları; özel okulların yaygınlaşması, eğitim harçlarının ve katkı paylarının artırılması ve nitelikli iş gücüne önem verilmesidir.⁵⁹⁹

Eğitim politikalarının belirlenmesinde OECD, Dünya Bankası ve AB gibi uluslararası kuruluşların eğitim konusundaki raporların dikkate alındığı gözlenmektedir. AK Parti’nin eğitim politikalarının temelinde ekonomik kalkınmanın amaç edinildiği devamlı olarak vurgulanmış, AK Parti’nin parti programında şöyle denilmiştir:

*“Beşeri sermayeyi etkin kullanmayan toplumlar, rekabet şanslarını kaybetmeye mahkûmdur. Bu nedenle partimiz, kamu kaynaklarının tahsisinde birinci önceliğini eğitime yapılacak yatırımlara verilmesi gerektiğine inanır.”*⁶⁰⁰

Hükümet programında, “ülke gerçeklerine uygun, insan planlaması yapılacağından ve mesleki ve teknik eğitime önem” verileceğinden bahsedilirken, 2002 seçimlerinde, mesleki liselerinin önüne engel olan katsayı adaletsizliğine son vereceğini vaat edilmiştir.⁶⁰¹

AK Parti hükümet programlarında “küresel rekabet” “insan gücü”, “nitelikli eleman”, “girişimcilik”, “rekabet etmeyi bilen birey” gibi kavramları sıklıkla kullanmıştır.⁶⁰² AK Parti’nin özel sermayenin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi için uygulamaya önem verileceğini belirtmiş, bu amaçla 2011-

⁵⁹⁸ “Okur Yazarlık Seferberliği”, (Çevrimiçi), <https://www.meb.gov.tr/okuryazarlik-seferberligi/haber/15579/tr.>, Erişim: 12.2.217.

⁵⁹⁹ Oğuz Toprak, “2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti”, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 226-227.

⁶⁰⁰ AK Parti Parti Programları, (Çevrimiçi), <https://www.AKParti.org.tr/site/AKParti.org.tr/%20parti%20progra-mi#/bolum>, Erişim: 2.5.2016.

⁶⁰¹ 58. Hükümet Programı, s. 35.

⁶⁰² AK Parti Hükümet Programları

2014 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan Türkiye Sanayi Strateji Belgesinde meslek liselerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.⁶⁰³

Bu amaçla MEB çeşitli projeler geliştirmiştir. Mesleki Eğitim ve Öğretim Güçlendirme Projesi (MEGEP), Ortaöğretim Projesi (OÖP), Türkiye’de Mesleki ve Teknik Geliştirmenin Kalitesini Geliştirme Projesi (METEK), İnsan Kaynaklarını Mesleki Eğitim Yoluyla Geliştirme Projesi (İKMEP), bu projelerin başlıcalarıdır⁶⁰⁴

Dünya Bankasının desteğiyle ortaöğretim projesi geliştirilirken, 2002-2007 yılları arasında MEGEP projesi Avrupa Komisyonu tarafından desteklenmiştir. Bu projelerin amacı neoliberal politikalar çerçevesinde eğitimin özel sektör ile daha fazla işbirliğini öngörürken, geleneksel eğitimden daha ziyade bireyin kendini geliştirdiği “modüler programı” esas almıştır.⁶⁰⁵

Mesleki ve Teknik eğitimi geliştirmeye yönelik bu politik tercihin altında, OECD ve AB ülkelerinde bu okulların geliştirilmesine yönelik neoliberal politikaların etkili olduğu savunulmaktadır. Bu nedenle, mesleki ve teknik liseleri önem verileceği söylenerek, genel liselerin mesleki eğitime dönüş projesi başlatılmış, 2010-2014 tarihleri arasında, düz ve Anadolu imam-hatip sayısı %73, mesleki ve teknik lise sayısı % 23 ve Anadolu lise sayısı %53 oranının da artırılmıştır.⁶⁰⁶

AK Parti’nin bu politikalarına yönelik iki eleştiri getirilmektedir. Birincisi mesleki ve teknik eğitime özel sektörün yatırım yapması davet edilerek eğitim özelleştirilmesi ve piyasa yaratılmasıdır. Eğitim alanındaki bu tip uygulamalar OECD ve Dünya Bankasının istediği neoliberal politikalar ile uyumlu ve diğer alanlarda yapılacak özelleştirmeleri de meşru kılmaktadır.

Diğer bir husus ise ideolojik bir tercihte bulunan AK Parti’nin imam-hatiplerin eğitimdeki payının ve avantajının artırmasıdır. Zira liseye giriş sınavında belirli bir okula yerleşemeyen öğrenciler imam-hatip ya da meslek lisesine

⁶⁰³ Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Strateji Planı 2010-2014, (Çevrimiçi), www.meb.gov.tr, Erişim: 2.5.2016.

⁶⁰⁴ <http://tegm.meb.gov.tr/www/ulusal-projeler/kategori/7>, (Çevrimiçi), Erişim:2.5.2016.

⁶⁰⁵ MEB. “Orta Öğretimde Modüler Öğretim Kılavuzu 2006”, (Çevrimiçi), www.meb.gov.tr, Erişim: 2.5.2016.

⁶⁰⁶ Eğitim İzleme Raporu 2013, (Çevrimiçi), <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2013/>, Erişim: 3.5.2016.

yerleştirilmektedir. Bu yapının çocukları küçük yaşta mesleki veya dini eğitime zorladığı söylenebilir. Böylece AK Parti, “ideolojik iktidarının” taşıyıcılığını yaptığı iddia edilen imam-hatip liselerine büyük yığınları gönderme gücüne ulaşmış olmaktadır.⁶⁰⁷

Neoliberal politikalara göre, mesleki eğitimin, insan onuruna yakışır bir iş bulması ve hayat sürmesi temelinde önemli bir işlevi vardır. Batı toplumlarının refah toplumu hedeflerine ulaşmalarında ücretli çalışanların ağırlıklı bir role sahip olduğu bilinmektedir. Bireyin düzgün bir iş ve saygın bir sosyal statüye sahip olmasında mesleki eğitim büyük bir öneme sahiptir. Mesleki eğitim sisteminin temel hedefi iş ve meslek alanları için gerekli iş gücünün yetiştirilmesidir. Bu nedenle neoliberal politikalara göre makro planda eğitim istihdam ve kurumsal temelde okul-işletme ilişkisi büyük önem taşımaktadır Eğitim sisteminin çıktılarının işletmeler ve iş gücü piyasaları için *önemli* girdi pozisyonunda olması eğitim kurumlarının bu ihtiyacı belirleyen ve buna çözümler üreten bir yapıda düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.⁶⁰⁸

AK Parti döneminde yapılan tüm projelere rağmen mesleki eğitimin, işletmeler ile uyumlu çalıştığını söylemek mümkün değildir. Eğitim kurumları yönetişime yönelik yaklaşımları ret ederken piyasanın da eleştiri ötesine geçmeyen bir tarzda konumlandığı görülmektedir.⁶⁰⁹ Bu durum ile ilgili olarak Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013) “*Meslek yüksekokulları ile mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları arasında program bütünlüğünün bulunmaması, mesleki ve teknik eğitim programlarının işgücü piyasasının taleplerine uygun olarak güncellenememesi sonucu mesleki ve teknik eğitim mezunlarının istihdamı artırılmamakta ve mesleki eğitime olan talebi azalmaktadır*”⁶¹⁰ ifadeleri mesleki eğitimin durumunu ortaya koymaktadır.

⁶⁰⁷ Eroler, **a.g.e.**, s. 94-95.

⁶⁰⁸ Mehmet Merve Özaydın, “Sosyal Devletin Eğitim İşlevi ve Türkiye’de Eğitim Politikaları”, **Türkiye’nin Yeni Gerçekleri: Din, Laiklik, Eğitim, Finans, Liderlik ve Özgün Sosyal Düşünce**, Ed. Osman Şimşek, İstanbul, Otorite Yayınları, 2012, s. 209.

⁶⁰⁹ **A.e.**, s. 217.

⁶¹⁰ Resmi Gazete, “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”, 1 Temmuz 2006, sayı, 26215, s. 40, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>, Erişim. 2.01.2021

Onuncu Kalkınma Planında da eğitim ile iş gücü piyasası arasındaki uyumunun sağlanması amacıyla *“hayat boyu öğrenme perspektifinden hareketle iş yaşamının gerektirdiği beceri ve yetkinliklerin kazandırılması, girişimcilik kültürünün benimsenmesi, mesleki ve teknik eğitimde okul-işletme ilişkisinin orta ve uzun vadeli sektör projeksiyonlarını dikkate alacak biçimde güçlendirilmesi yoluyla artırılacaktır”* ifadeleri yer almıştır.⁶¹¹

Neoliberal politikalar çerçevesinde kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirme amacı taşıyan mesleki ve teknik okullar, şu anki yapısıyla nitelikli insan gücünü yetiştirme, işsizlik sorununa çözüm olma gibi işlevlerde başarılı oldukları pek söylenemez.

4.2.4.3 Neoliberal Politikalar Çerçevesinde Eğitimin Özelleştirilmesi, Dershanelerin Kapatılma Meselesi

AK Parti iktidarı dönemindeki eğitim politikalarına baktığımızda, neoliberal politikalar ile uyumlu olduğunu görürüz. Bu durum, 2010-2014 yılları arasındaki stratejik planda görülmektedir. Bu planın sunuş bölümünde Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu, eğitim sisteminin temel amacını *“Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; millî birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek, hızlandırmak, nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı yapmak”* olarak ifade etmiştir. Stratejik planda MEB’in dünyada meydana gelen gelişmelere bağlı olarak küresel yarışta eğitimde yeni yaklaşım ve uygulamaları hayata geçirilmesinin önemi vurgulanmıştır. AB müktesebatı, küreselleşme ve ekonomideki tercih değişikliklerinin eğitim politikalarında yeniden yapılanmayı kaçınılmaz hale getirdiği belirtilmiştir.⁶¹²

Türkiye’deki eğitim politikalarında öğrencilere erken yaşlarda rehberlik verilmemesi, dolayısıyla mesleğe yönlendirilmemesi, eğitim kurumlarından çıkan büyük bir öğrenci grubunu üniversite sınavlarına girme zorunluluğunu doğurmuştur. Bu süreçte okulda verilen eğitimin sınav sisteminin gereklerini karşılayamaması özel

⁶¹¹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, “Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 2013, s.33, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>, Erişim: 2.1.2021.

⁶¹² “Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Strateji Planı 2010-2014”, (Çevrimiçi), www.meb.gov.tr, Erişim:2.5.2016

okulların ve dershanelerin tercih edilme oranını zaman içerisinde büyük ölçüde artırmıştır. İnsan kaynakları planlanmasının etkin şekilde yapılmaması da bu sistemi teşvik etmiştir.

Bu ortamda dershanelerin sayısı 2011’li yıllara kadar sürekli artmış, eğitimin vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmiştir. 1975-76 öğretim yılına bakıldığında, devletin eğitim veren kurumlarının yanı sıra eğitimi destekleyici özel girişim kaynaklı 157 özel dershane varken, zaman içerisinde bu sayının giderek arttığı görülmektedir. Mesela 2011-2012 öğretim yılına gelindiğinde bu sayı dört bine ulaşmıştır.⁶¹³ Öte yandan bu özel girişimlerin kar amaçlı olabildiği gibi çeşitli sivil toplum örgütlerinin kültürel etkinlik kurmak adına da açıldığı söylenebilir. Hatta dini nosyosu olduğu söylenen çeşitli tarikat, grup, cemaat ve benzerleri gibi girişimler de söz konusudur. Söz konusu bu oluşumlarda, sayısı, bölgesel çeşitliliği, uluslararası boyutlara varan eğitim teşkilatı ve ayrıca siyasal alanda görünürlüğü ile en gözen çarpan, kendisini Gülen Cemaati, Hizmet Hareketi gibi isimlerle adlandıran bir yapının göze çarptığı söylenebilir. Özellikle 2002-2012 yılları arasında bu yapılanma çok hızlı bir şekilde teşkilatlanmasını artırarak eğitim aşamalarının okul öncesinden başlayarak orta öğretim, özel dershaneler, üniversite ve hatta yurtlar aracılığı ile eğitim alanında önemli bir ağ kurabilmiştir. Eğitim sisteminin içerisinde bu denli ayrıcalıklı, etkin ve kontrolsüz konuma ulaşması, ticari, toplumsal, insan kaynağı ve siyasal etkinlik açısından güçlenmesi, Türk eğitim sistemdeki dengeyi istikrarsızlaştırmıştır. Bu niteliğe sahip kurumların hizmet alanı geniş bir kesimi kapsamakla birlikte özellikle toplumun yoksul kesimlerinin bir biçimde rağbet ettiği kurumlar haline gelmiştir. Söz konusu bu özelliği sadece çocuğu sınava hazırlayan yerler olarak değil, çocuğun toplumsal ve politik alana yönlendirildiği ve bazen de cemaat ağlarına katıldığı alanlar olmuştur.⁶¹⁴

Bireyselliğin öneminin olmadığı Gülen Cemaatinde önemli olan cemaate ideallerine sıkı sıkıya bağlı olmaktır. Gülen’in konuşmalarında sık sık aidiyet, kolektif bilinç ve kendini adamaya dair örnekler vermesinin amacı cemaatin bireye üstünlüğü olarak ifade edilir.⁶¹⁵ Cemaatin öğrencilerinin kaldığı “ışık evlerinde”, “abilik” denen hiyerarşi içerisinde Gülen’den gelen

⁶¹³ Aysit Tansel, *Türkiye’de Özel Dershaneler: Yeni Gelişmeler ve Dershanelerin Geleceği*, Türkiye Ekonomi Kurumu, 2013, s. 30.

⁶¹⁴ Eroder, *a.g.e.*, s. 182-183

⁶¹⁵ Eroder, *a.g.e.*, 169.

fikirler bu evlerde genç beyinlere aşılır. Cemaatin önceden belirlenen hedefleri doğrultusunda bu fikirlere tartışılmadan ve eleştirilemeden “itaat” etmesi istenir.⁶¹⁶ Taşkın’a göre “dinsel açıdan gayret gösterenlerin hem bu dünyada hem de ahirette mükâfatlandırılacağına inanan bireyler” cemaatin idealleri noktasında kendi düşünsel özgürlüğünü feda eder.⁶¹⁷ Bu durum zamanla “mankurtlaşmaya” yani bilinçsiz ve her istenen şeyi sorgusuzca yapan bir köleye dönüşmesinde etkili olur.⁶¹⁸ Gülen’in düşünceleri ile şekillenen bu beyinler devleti ele geçirmeye göre kodlanır. Gülen, toplumun çeşitli kesimlerine “bizden zarar gelmez” imajı vermeye çalışsa da ortaya çıkan videolarında devletin önemli kademelerine yerleşme iradesini ortaya koyar.⁶¹⁹ Gülen iktidarı ele geçirmeleri için mülkiye’deki ve adliye’deki şakirtlerine (talebelerine) “kuvvetler dengesine dikkat etmelerini” ve “adımlarını gizlilikle tedbirli atmalarını” tavsiye eder.⁶²⁰ Aslında bu durum dışarıya karşı gösterdikleri bu “ılımlı imajın” sahte olduğunu gösterir. Hiçbir karşılık beklemeden kendilerini davaya adan “hizmet erleri”, dönemin konjonktürünü ve görevli makamları etkileyerek “gizli sızma harekâtlarını” on yıllarca gerçekleştirdiler.⁶²¹

Bu durum zaman zaman eğitim amacı dışına çıkabilecek olan kontrollü güç ve toplumsal ve gelişimin bir arızası haline gelebilecek noktaya dönüştürdü. Eğitim alanında bu dengesiz yapılanmaların siyasal menfaat sağlamak adına, bir araç haline dönüştürülmesi, 2012 yılından itibaren toplum nezdinde daha çok hissedilir olmuş, hatta bir iktidar mücadelesi aracına bile dönüşmüştür. Bu durum öyle bir hale gelmiştir ki devletin yönetim istikrarını sarsan güvenlik tehdidine dönüşmüştür. Bu nedenle, devlet güvenlik tedbiri açısından söz konusunu yapının bağlantılarını inceleyerek kapsamlı bir kararlar dizisine başvurmak zorunda kalmıştır. Öyle ki bu

⁶¹⁶ Eroler, **a.g.e.**, 172

⁶¹⁷ Yüksel Taşkın, **AKP Devri, Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**, İstanbul, 2013, s. 181

⁶¹⁸ “Mankurt nedir? Mankurt ne anlama geliyor?”, Sözcü, 13.2.2019, (Çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/mankurt-nedir-mankurt-ne-anlamageliyor-3514039/>, Erişim: 27.1.2020.

⁶¹⁹ Eroler, 177

⁶²⁰ Gülen’in 18 Ağustos 2016 yılında yayınlanan videosu, “Sivrilirsek sonumuz Cezayir gibi olur”, (Çevrimiçi), https://www.youtube.com/watch?v=7Y_cLmsmOuY, Erişim: 28.1.2021.

⁶²¹ Yüksel Taşkın, “Fethullah Gülen Portresi”, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2016, 3(1), s. 111

yapının kurumlarının kapatılmasına kadar var uygulamalar yapılmıştır. Bu sırada hükümet, dershaneleri dönüştürmek için yasa tasarısı hazırlamıştır. Bu tasarı daha kamuoyunda tartışılırken, 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde cemaat mensubu polis ve savcılar tarafından hükümete yönelik rüşvet operasyonları düzenlenmiştir.⁶²² Hükümet tarafından yapılan açıklamada, bu operasyonların amacının hükümeti ve ekonomiyi zor durumda bırakmak amacıyla yapıldığını, asıl meselenin cemaatin finans kaynağı olan dershanelerin kapatılmak istenmesi olduğu söylenmiştir.⁶²³

AK Parti, 1.3.2014 tarihinde, “6528 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile dershanelerin kapatılması veya temel liseye çevrilmesi kararını meclisten geçirerek dershanelerin dönüşümünü sağlamaya çalışmıştır.⁶²⁴ Gülen Cemaati, 2016 yılı itibariyle yaklaşık 1000’e yakın dershane, 934 okul, 109 öğrenci yurdu, 104 vakıf, 15 üniversitesi ile büyük bir finans ve insan kaynağına sahipti. Bu kurumların tamamı 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra, darbe ile bağlantısı olduğu gerekçesiyle kapatılacaktır.⁶²⁵

Daha sonrası süreçte, ana muhalefet partisi CHP’nin Anayasa Mahkemesi’ne başvurması sonucunda yukarıdaki kanun eğitim öğretim hakkı, girişimcilik hakkı, hak ve özgürlüklerin sınırlandırmasına ilişkin hükümler uyarınca iptal edilmiş, 1 Eylül 2015 tarihinde yayınlanan genelge⁶²⁶ ile önce üç, daha sonra beş ders veren “kurslara” dönüştürülmüştür.⁶²⁷

Alt yapısı hazırlanmadan alelacele çıkarılan bu yasa, alt gelir grubundaki çocukları daha dezavantajlı konuma düşürebilecektir. Gelir düzeyi yüksek aileler

⁶²² Eroier, **a.g.e.**, s. 182-183

⁶²³ **A.e.**, 182.

⁶²⁴ “Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140314-1.htm>, erişim: 9.8.2015.

⁶²⁵ “İşte FETÖ Kurumları-Tam Liste”, (Çevrimiçi), <https://www.karar.com/gundem/iste-kapatilan-feto-kurumlari-tam-liste>, Erişim: 5.1.2020.

⁶²⁶ “MEB “Dershanelerin Özel Okula Dönüşüm Genelgesi (2015/5)”, (Çevrimiçi), <http://www.meb.gov.tr/mevzuat/liste.php?ara=1>, Erişim: 12.5.2016

⁶²⁷ “Anayasa Mahkemesi Kararı (13.7.2015)”, (Çevrimiçi), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/5d165f96-094e-4204-93d4-b5b3c262e-6e-5?-excludeGerekce=False&wordsOnly=FaI-se>, Erişim: 12.6.2016

özel okul veya özel ders ile çocuklarına daha iyi bir eğitim aldırırken, dezavantajlı grup, en azından bu fiyatların onda bir fiyatına dersane aracılığıyla üniversiteye giriş için hazırlanabiliyordu.⁶²⁸ Aslında AK Parti farkında olmadan 28 Şubat sürecine benzer bir mağdur kitlesi yaratmıştır. Nasıl ki karar alıcılar bu dönemde imam-hatip liseleri yüzünden tüm meslek liselerini cezalandırırsa aynı şekilde “Gülen Cemaatine” ait olan dersaneleri kapatma adına tüm dersaneler kapatılmıştır. Bu durum, buralarda eğitim alan öğrencileri, çalışanları ve ailelerini mağdur etmiştir. Ayrıca sınav sistemi ile okullarda verilen eğitim arasında uyum olmadığı için merdiven altı olarak tarif edilen birçok kurs ve dershanenin açılmasına da neden olmuştur. Böylelikle kayıt dışı eğitim ve ekonomi türemiştir.⁶²⁹

2014 tarihli 6528 sayılı yasa ile hükümet, neoliberal politikalar ekseninde, dersanelerin dönüştürülmesi projesinin bir uzantısı olarak özel sektörden eğitim hizmeti satın alınması yoluyla, özel okulları destekleme kararı almıştır.⁶³⁰ Buna göre özel okula çocuklarını göndermek isteyenlerin ailelerine öğrenci başına ilköğretim için 2500 TL, ortaokul için 3000 TL, lise için 3500 TL verilmesi planlanmıştır.⁶³¹ Bu yasa aslında çocuğunu özel okula gönderebilecek avantajlı grubun kamu tarafından desteklenmesi yolunda bir işlev görmüştür. Bu miktardaki parasal destek, özel okulların 30 bin TL kadar olduğu büyük illerde, gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarını bu okullara göndermesi için teşvik edici olmamıştır. Zaten bu parasal desteğin verilmesi uzun süreli bir uygulama olmamıştır.

Yukarıda bahsi geçen kanun gereğince, dersanelerin özel okula dönüştürülmesinin ilk hamlesi olarak temel liseler açılmıştır. 2018-2019 yılına kadar özel okula dönüşme kararı alan dersanelerden bahçe, spor salonu ve kütüphane bulundurma gibi daha önce istenen şartlar istenmemiştir. Dönüşüme 2259 dersane başvurmuş, bunlardan Gülen Cemaati ait olanlar ayıklanmış 829’unun başvurusu

⁶²⁸ Hüseyin Şirin “Eğitim Sistemin Özel Dersaneler”, **Kuram Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Sayı, 2, İstanbul, Pegem Yayıncılık, 2000, s. 407

⁶²⁹ “Eğitim Sen: Merdiven altı dersaneler artacak”, (Çevrimiçi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/01/30/egitim-sen-merdiven-alti-dersaneler-artacak/>, Erişim: 5.1.2020

⁶³⁰ 6258 Sayılı Kanun

⁶³¹ “Eğitim ve Öğretim Desteği 2014-2015”, (Çevrimiçi), https://okgm.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=432, Erişim: 12.1.2019

kabul edilmiştir.⁶³²

Dönüşüm sürecinde bu kurumlar nitelik açısından eğitimin kalitesini düşürdüğü gibi, özel okulların rekabetini de zorlaştıracaktır. Üstelik pratikte dershaneciliğin “kurs” ve “temel lise” adı altında devam ettiği de söylenebilir.

4.2.4.4. Neoliberal Politikalar Çerçevesinde 2023 Stratejik Belgesi Ve Fatih Projesi

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler hayatın her alanına yansımış ve günlük yaşantımızın adeta bir parçası olmuştur. Neoliberal politikaların etkisi altında ülkeler eğitim politikalarını nitelik iş gücünün yetiştirilmesi ve teknoloji ile bütünleşmiş bireylerin yetiştirilmesi doğrultusunda planlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nde teknoloji alanında uluslararası bir etkinlik kazanabilmek, bilim ve teknoloji stratejisini etkin bir şekilde oluşturmak amacıyla Türkiye Bilimsel ve Teknoloji Araştırma Kurumu (TUBİTAK) tarafından 2000 yılında “Vizyon 2023 Strateji Belgesi” hazırlanmıştır. Bu belgeye göre izlenecek strateji üç aşamadan oluşacaktı. Stratejik teknolojilere odaklanma, ARGE ve insan gücü yetiştirmektir.⁶³³

Bu uygun insan gücünü yetiştirmek amacıyla MEB ile Ulaştırma Bakanlığı arasında “Fırsatları Araştırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi” (FATİH) isimli bir proje başlatılmıştır. FATİH projesi ile 40 bin okulda 600 bine yakın dersliğin akıllı sınıfa dönüştürülmesi planlanmıştır.⁶³⁴ bu projenin “Evrensel Hizmet Fonu” (EHF) ile finansa edilerek ve üç yılda tamamlanması öngörülmüştür.⁶³⁵

Bu süreç içerisinde 614364 notebook ve projeksiyon cihazı ile birlikte 38688 çok amaçlı fotokopi makinası ve 40000 akıllı tahta 620000 derslikte kullanıma hazır hale gelmesi planlanmıştır. Uygulamaya esas olarak okullara geniş bant internet ağı

⁶³² İlhan Taşçı, “8 soruda AYM'nin dersane kararı: Şimdi ne olacak?”, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_dershaneler_ne_olacak, Erişim: 12.7.2016

⁶³³ “Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi” (Çevrimiçi), https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/Vizyon2023_Strateji_Belgesi.pdf, Erişim: 20.11.2019

⁶³⁴ **FATİH Projesi**, (Çevrimiçi), <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/>, Erişim: 20.11.2019.

⁶³⁵ TOBB, “Sınıflar Evrensel Hizmet Fonu ile Akıllanacak”. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Bilgi Dairesi Bülteni, 2010,5(60), 9. (Çevrimiçi) http://haber.tobb.org.tr/uploads/3321_2010_12.pdf. Erişim 20.11. 2019.

döşenecek, uygulama ortaöğretimde başlayıp okul öncesine kadar kademe kademe ilerleyecekti. Bu amaçla 600 bin öğretmen yüz yüze ya da uzaktan eğitim yoluyla sisteme hazırlanması planlanmıştır.⁶³⁶

Projenin temel hedefi eğitim-öğretimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve okullardaki teknolojik alt yapının iyileştirilmesi, bilişim teknoloji araçlarının en verimli bir şekilde kullanılmasının sıklaştırılmasıdır.⁶³⁷ Bu proje için hükümet 2012 tarihinde 803 milyon lira 2013 yılında ise 1 milyar 400 milyonlara ayırmıştır. Baktığımızda teknoloji eğitim için bir araç olmaktan daha ziyade amaç olmuştur. Bu projenin ile neoliberal politikalar çerçevesinde uluslararası ve hükümete yakın şirketlere kaynak aktarımı olduğu iddia edilmiştir.⁶³⁸

AK Parti'nin, FATİH projesi ile eğitimin kalitesini ne kadar artırdığı tartışmalıdır. Bazı eğitim sendikaları bu projenin amacının eğitimin kalitesini artırmaktan ziyade, bazı teknoloji firmalarına kaynak aktarılması olarak görmüştür. Eğitim-Sen 2012 yılında yayınladığı bir raporda, neoliberal politikaların eğitim alanını bir meta olarak gördüğünü "*FATİH projesi bir rant projesidir*" şeklinde ifade edilmiştir.⁶³⁹

Bu projelerin uluslararası fonlar ile desteklenmesi, böylelikle kapitalist sistemin nitelikli iş gücü ihtiyacının karşılanma düşüncesi ve yeni pazarlar yaratılması, eğitimin neoliberal politikalar çerçevesinde araçsallaştırıldığı bir göstergesidir. Bu projeler ile alt gelir grubuna yönelik teknoloji transferinin sağlanması, AK Parti hegemonyasının üretilmesinde ve toplumsal rızanın kazanılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Akça'ya göre AK Parti'nin sağ muhafazakâr partilerden ayrılan en önemli ayırt edici özelliği neoliberalizm ve popülizm politikalarına sosyal politikaları da eklemlemesi olmuştur.⁶⁴⁰ AK Parti, kendi geleneğinden geldiği MNP-MSP-RP gibi

⁶³⁶ A.e.

⁶³⁷ FATİH Projesi

⁶³⁸ Kadriye Gül, "Eğitimde Teknoloji Kullanımı Bağlamında FATİH Projesinin Analizi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s. 157.

⁶³⁹ Erkan Aydoğanoglu, "Eğitimde AK Parti'nin 10 Yılı", Eğitim-Sen, Ankara, 2012, s. 48.

⁶⁴⁰ Eroler, s. 304.

partilerin ideolojik hatalarına düşmemiş, 1980 sonrası yaşanan neoliberal otoriter devletçiliğin hegemonya krizini neoliberal otoriter popülist bir yaklaşımla aşmaya çalışmıştır.⁶⁴¹ AK Parti, “*ideolojik iktidarını*” AB’ye üyelik, demokratikleşme ve özgürlük konularında mağdur kesimlerin; Kürtlerin, bazı solcuların ve liberallerin desteğini alarak izlediği yumuşak güç stratejisi üzerinden kurmaya çalışacaktır. Taşkın’a göre başlangıçta kendisine bu alanı açan yumuşak güç siyasetini, bu mağdur kitlelerin sorunlarını çözmede gösteremeyecektir.⁶⁴²

AK Parti, neoliberal politikalardan zarar gören dezavantajlı kesimin rızasını alabilmek adına Dünya Bankasının yoksulluğu azaltma projeleri ile uyumlu, sosyal politikaları devreye sokmuştur. Bu amaçla sosyal sigorta ve sağlık sistemi reforma edilmiş, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu vasıtasıyla sosyal yardımlar, şartlı nakit transferleri, bedava kitap ve tablet dağıtımı, okullarda ücretsiz taşıma ve yemek dağıtımı yapılmıştır. Bu yardımlar genellikle AK Partili belediyeler, dernekler ve vakıflar yoluyla yapılmıştır.⁶⁴³

AK Parti’nin Manneci bir yaklaşımla “siyasi, ekonomik ve “*ideolojik iktidarını*” kurmak için oluşturduğu bu projeler “*alt yapısal iktidar*” ağlarının örülmesinde önemli bir mekanizma görevi görmüştür. AK Partinin “*ideolojik iktidarının*” diğer sağ-muhafazakâr partilerden en önemli ayırt edici yönü İslam’ın ağırlığının artması olmuştur. Tek parti döneminden itibaren gizli bir bileşeni olan İslam, AK Parti döneminde “*halkın gerçek kültürü*” söylemi üzerinden hegemonik bileşeni haline gelmiştir.⁶⁴⁴

AK Parti, eğitim politikalarını Cumhuriyet’in inşa dönemine benzer bir şekilde “*ideolojik iktidarını*” meşrulaştırmak ve kendi ulusal kimliğini inşa etmek için, okul öncesinden üniversiteye kadar eğitimin tüm kademelerini kendi ideoloji doğrultusunda yeniden düzenlemiştir. Bu amaçla okullarda zorunlu seçmeli din dersleri; Kur’anı Kerim, Hz. Muhammedin Hayatı, Osmanlıca Dersleri gibi dersler

⁶⁴¹ İsmet Akça, “1980’lerden Bugüne Türkiye’de Siyaset ve Hegemonya: Bir Çerçeve Denemesi”, İstanbul, **İktisat Dergisi**, Ocak-Haziran 2011, s. 26.

⁶⁴² Taşkın, **a.g.e.**, 2013, s. 13

⁶⁴³ Yıldırım, 2009, Buğra, 2007, Akt. İsmet Akça, “1980’lerden Bugüne Türkiye’de Siyaset ve Hegemonya: Bir Çerçeve Denemesi”, **İktisat Dergisi**, Ocak-Haziran 2011, s. 33.

⁶⁴⁴ Eroğlu, **a.g.e.**, s. 304.

okutulmaya başlamıştır. AK Parti dönemiyle beraber kamusal alanda İslami vakıf ve dernekler daha görünür olmuş, öğretmenlik formasyonu olmayan bu kurumların temsilcileri Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile imzalanan protokoller gereği okullarda derslere girmeye başlamıştır. Devletin ideolojik aygıtı olan bu unsurlar AK Partinin “*ideolojik iktidarının*” meşrulaştırılmasını ve hegemonyasını sağlamaya çalışmıştır.⁶⁴⁵

AK Parti, resmi ideolojinin ritüellerinin, simgelerinin ve sembollerinin sergilendiği 23 Nisan Çocuk Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı gibi ulusal bayramlara alternatif olacak şekilde, “Kutlu Doğum Haftası”, “Arapça Yarışmaları”, “Kut’ül Amera Zafer Kutlamaları” ve “En İyi Kuran Okuma Yarışmaları” gibi İslami ritüellerinin, simgelerinin ve sembollerinin sergilendiği törenler ile iktidarını meşrulaştırmaya çalışırken “dindar nesil” yetiştirmeyi amaç edinmiştir.⁶⁴⁶

AK Parti’nin lideri Erdoğan’ın “siyasal iktidar olmalarına rağmen sosyal ve kültürel alanda iktidar sahip olamadıklarına” dair beyanatları,⁶⁴⁷ iktidarlara boyunca sınav sisteminin, Milli Eğitim Bakanlarının, kitap içeriklerinin ve müfredatının sürekli değişmesi⁶⁴⁸ AK Parti’nin Mann’ın kavramsallaştırdığı terimle, “*ideolojik iktidarını*” kurma sürecinde bazı sorunlar yaşadığını göstermektedir. Açıklanan reform paketleri iç siyasette olumlu bir algı oluştursa da PISA ve OECD verilerindeki düşük puanlar eğitim politikalarındaki olumlu etkiyi göstermekten uzaktır.⁶⁴⁹

⁶⁴⁵ Koyuncu, **a.g.e.**, s. 181-200.

⁶⁴⁶ **A.e.**, s. 312

⁶⁴⁷ Recep Tayyip Erdoğan (28 Mayıs 2017), “Siyasi İktidar Olduk Ama Sosyal ve Kültürel Alanlarda İktidar Değiliz”, (Çevrimiçi), <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-siyasi-iktidar-olduk-ama-sosyal-ve-kulturel-alanlarda-iktidar-degiliz/3874608.html>, Erişim: 2.1.2018

⁶⁴⁸ Yeniçağ Gazetesi 18.5.2019, “AK Parti iktidarı 17 yılda 15 kez eğitim sistemini değiştirdi”, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/AK-Parti-iktidari-17-yilda-15-kez-egitim-sistemini-degistirdi-234678h.Htm>, Erişim: 15.6.2019

⁶⁴⁹ “OECD Eğitim Endeksi: Türkiye Sondan Dördüncü Sırada” (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37779042>, Erişim: 21.12.2019

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EĞİTİM SİSTEMİ SİSTEMİNE SAYISAL VERİLERLE GENEL BİR BAKIŞ

5.1. Milli Eğitimin Genel Görünümü

Milli Eğitim Bakanlığının 2019 yılında açıkladığı verilere göre, Tablo 2’de gösterildiği üzere Türkiye’de örgün eğitim alan okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde 9 milyon 394 bin 125’i erkek, 8 milyon 714 bin 735’i kız olmak üzere toplam 18 milyon 108 bin 860 öğrenci eğitim almaktadır.⁶⁵⁰

Tablo 2. 2018-2019 MEB’e Bağlı Tüm Eğitim Kurumları

Eğitim Kademesi	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam Öğrt.	Kadrolu Öğrt.	Sürleşmeli Öğrt.	Derslik
Örgün Eğitim Toplamı	66 849	18 108 860	9 394 125	8 714 735	1 077 307	994 634	82 673	706 015
Resmî Örgün Eğitim Kurumları	54 036	15 088 392	7 727 273	7 361 319	907 567	824 894	82 673	571 351
Özel Örgün Eğitim Kurumları	12 809	1 440 577	787 958	652 619	169 740	169 740	-	134 664
Açık Örgün Eğitim Kurumları	4	1 579 691	878 894	700 797	-	-	-	-
Okul öncesi eğitim	10 669	1 564 813	814 821	749 992	51 143	49 428	1 715	46 967
Resmî Okul Öncesi	5 317	1 306 139	677 114	629 025	30 079	28 364	1 715	19 901
Özel Okul Öncesi	5 352	238 674	137 707	120 967	21 064	21 064	-	27 066
Özel Okul Öncesi (MEB’e Bağlı Değil)	1 717	55 817	30 266	25 551	8 479	8 479	-	8 122
İlkokul	24 739	5 267 378	2 708 089	2 559 289	300 732	277 699	23 033	256 989
Resmî İlkokul	22 931	5 005 214	2 569 800	2 435 414	268 065	245 032	23 033	227 694
Özel İlkokul	1 808	262 164	138 289	123 875	32 667	32 667	-	29 295
Ortaokul	18 935	5 627 075	2 857 143	2 769 932	354 198	319 681	34 517	187 572
Resmî Ortaokul	16 874	5 099 275	2 604 908	2 494 367	312 761	278 244	34 517	160 603
Özel Ortaokul	2 060	338 046	180 956	157 090	41 437	41 437	-	26 969
Açık Öğretim Ortaokul	1	189 754	71 279	118 475	-	-	-	-
Ortaöğretim (Genel-Mesleki Ortaöğretim-Din Öğretimi)	12 506	5 649 594	3 014 072	2 635 522	371 234	347 826	23 408	214 487
Resmî Ortaöğretim	8 914	3 677 964	1 875 451	1 802 513	296 602	273 254	23 408	163 153
Özel Ortaöğretim	3 589	581 493	331 006	250 487	74 572	74 572	-	51 334
Açık Öğretim Lise	-	-	-	-	-	-	-	-
Genel Orta Öğretim	6 242	3 250 334	1 662 454	1 587 880	175 275	167 695	7 580	103 324
Mesleki ve Teknik Orta Öğretim	4 640	1 793 391	1 084 926	708 465	149 147	138 370	10 777	76 696
Resmî Mesleki ve Teknik Orta Öğretim	4 226	1 511 876	896 979	614 897	139 869	129 092	10 777	67 702
Özel Mesleki ve Teknik Orta Öğretim	413	107 228	69 514	37 714	9 278	9 278	-	8 994
Açık Öğretim Mesleki ve Teknik Orta Öğretim	1	174 287	118 433	55 854	-	-	-	-
Din Öğretimi (Tüm İmam-Hatip Liseleri)	1 624	605 869	266 492	339 377	46 812	41 761	5 051	34 467
İmam-Hatip Lisesi- Anadolu İmam-Hatip Lisesi	1 623	498 002	223 790	274 212	46 812	41 761	5 051	34 467
Açıköğretim İmam-Hatip Lisesi	1	107 867	42 902	64 965	-	-	-	-

Kaynak: MEB, 2018-2019 Milli Eğitim İstatistikleri.

⁶⁵⁰ MEB, “Milli Eğitim İstatistikleri, “Örgün Eğitim 2018-2019”, (Çevrimiçi), http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/30102730_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2018_2019.pdf., s. 18, Erişim: 5.6.2020.

5.2. Milli Eğitimin Yasal Çerçevesi

Eğitim, Türkiye'de yurttaşların eğitimi devletin temel işlevlerinden biri olup devletin denetimi ve gözetimi altındadır. Türkiye Cumhuriyeti, eğitim hakkını anayasası ile güvence altına almış olup, Milli Eğitim Kanunu, Hükümet Programları, MEB Şuraları, Kalkınma Planları ve AB Müktesebatı eğitim tür ve kademelerini ve işleyişine dönük düzenlemeler Türk Eğitim Politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim sisteminin genel örgütlenişi ve yönetiminin ana hatları 3 Mart 1924'te çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile belirlenmiştir. Bu yasa ile Şer'iyye ve Evkaf Nezaretleri lağvedilmiş, medreseler Maarif Vekâletine devredilerek tedricen kapatılmış, bütün eğitim öğretim ve bilim kurumları eğitim işlerinin tek elden yürütülmesi amacıyla Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, yönetim konusundaki tüm düzenlemeler bu bakanlığın yetkisine verilmiştir.⁶⁵¹

22 Mart 1926 tarihinde kabul edilen “789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun”, Cumhuriyet Dönemi Maarif Vekâletinin merkez örgütünü düzenleyen ilk yasal düzenleme olması açısından önemlidir. Cumhuriyet'in 10. yılı olan 1933 yılında, 2287 Sayılı Maarif Vekâleti ve Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Üniversiteler Maarif Vekâletine bağlanarak reform çalışmaları hızlandırılmış, meslek eğitimi ve teknik eğitim Bakanlık merkez örgütünde temsil edilmiştir.⁶⁵²

1961 yılında kabul edilen “222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu” ile ilköğretimin tanımı, zorunlu ve parasız olması, ilköğretim çağı, resmî ve özel Türk ilköğretim okullarında öğrenim görme mükellefiyeti, ilköğretim kurumlarının kapsamı⁶⁵³, 1973 yılında çıkarılan “1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu” ile Türk milli eğitiminin amaç ve ilkeleri, eğitim sisteminin genel yapısı, öğretmenlik

⁶⁵¹ Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, Ed. Ercan Türk, (Çevrimiçi), http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/13153013_TES_ve_ORTAYYRETYM_son10_2.pdf, Erişim: 1.6.2010, s. 3.

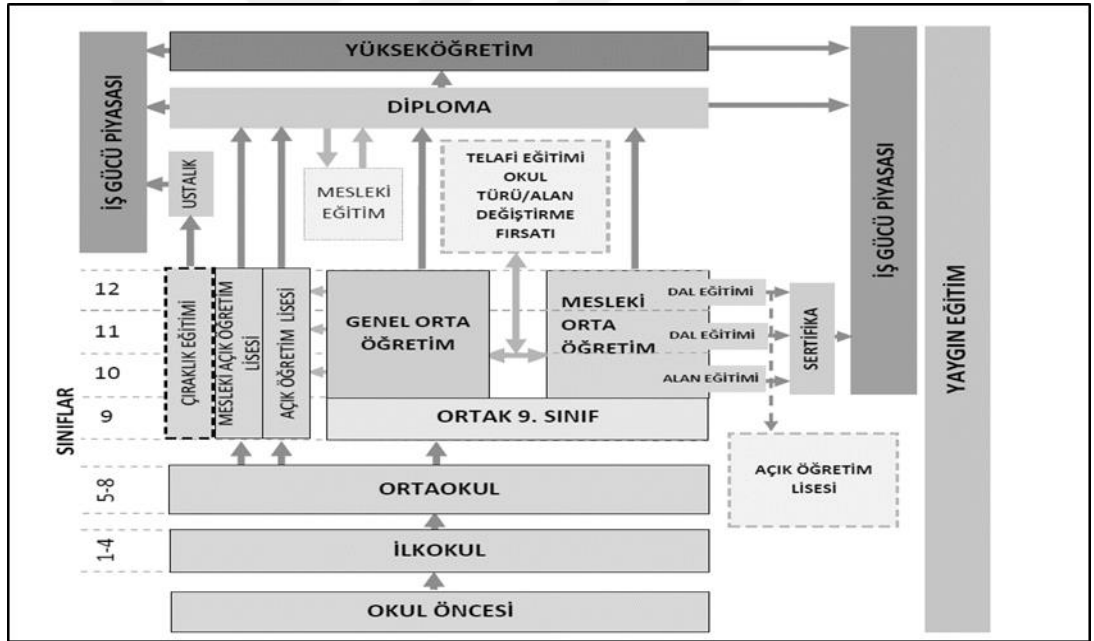
⁶⁵² A.e., s. 4.

⁶⁵³ “222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu (1961)” (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf>, Erişim: 19.12. 2020.

mesleği, okul bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri ve devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğu hakkındaki temel hükümleri belirlenmiştir.⁶⁵⁴

1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı yasa ile “Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Kanunu” ile üniversiteler,⁶⁵⁵ 1986 yılında çıkarılan “3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu” mesleki eğitim,⁶⁵⁶ 2007 yılında çıkarılan “5580 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu” ile özel öğretim kurumları,⁶⁵⁷ 2011 yılında çıkarılan “652 Sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile Millî Eğitim Bakanlığının kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını yeniden belirlenmiştir.⁶⁵⁸

Şekil 1. Türk Eğitim Sisteminin Yapısı

Kaynak. Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü.

⁶⁵⁴ MEB, **Milli Eğitim Temel Kanunu**, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, Erişim: 1.6.2020.

⁶⁵⁵ **Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Kanunu**, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf>, Erişim: 19.12.2020.

⁶⁵⁶ **3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu**, https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_05/18152030_DAYANAK.pdf, Erişim: 19.12.2020.

⁶⁵⁷ **5580 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu**, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5580.pdf>, Erişim: 19.12.2020.

⁶⁵⁸ **652 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname**, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110914-1.htm>, Erişim: 19.12.2020.

Türk eğitim sisteminin yapısı şekil 1’de ayrıntılarıyla gösterilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Sistemi’nin bu yapısı “1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununa” göre şekillenmiştir. Millî Eğitim Temel Kanunu ile birlikte eğitim sistemi örgün ve yaygın eğitim şeklinde iki ana başlık altında oluşmaktadır.⁶⁵⁹ Aşağıdaki satırlarda bu konu hakkında bilgi verilecektir.

5.3. Örgün Eğitim

Milli Eğitim Temel Kanuna göre örgün eğitim “belirli bir okul çatısı altında, belirli yaş grubundaki ve aynı seviyedeki bireylere, belirli bir amaca göre hazırlanmış programlarla verilen eğitimidir. Bu eğitim; okul öncesi, ilkokul, ortaokul, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsamaktadır.”⁶⁶⁰

5.3.1. Okulöncesi Eğitim

Milli Eğitim Temel Kanuna göre okul öncesi eğitim, şöyle tarif edilmiştir:

*“İsteğe bağlı olarak ilköğretim çağına gelmemiş, 3-5 yaş grubundaki çocukların eğitimini kapsar. Okul öncesi eğitim kurumları bağımsız anaokulları olarak kurulabildikleri gibi, gerekli görülen yerlerde ilköğretim okullarına bağlı ana sınıfları halinde veya ilgili diğer öğretim kurumlarına bağlı uygulama sınıfları olarak da açılmaktadır. Okul öncesi eğitimin amacı; çocukların bedensel, zihinsel, duygusal gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını, onların ilköğretime hazırlanmasını, koşulları elverişsiz çevrelerden gelen çocuklar için ortak bir yetişme ortamı sağlanmasını, Türkçenin doğru güzel konuşulmasını sağlamaktır. Okul öncesi eğitim kurumları, bağımsız anaokulları olarak, örgün ve yaygın eğitim kurumları bünyesinde uygun fiziksel kapasiteye göre ana sınıfları uygulamalı sınıflar olarak açılır”.*⁶⁶¹

Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğunda tüm ülkede azınlıkların, yabancıların ve kısmen Türklerin açtığı, dil, beceri ve görgü kurallarının öğretildiği 80 dolayında anaokulu vardı. Bu okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla Muallim Mekteplerinde bu okullara yönelik 1927 yılında bir bölüm açılmış, fakat altı yıl öğretim yaptıktan sonra kapatılmıştır. Ulus devlet inşa sürecinde ilköğretime daha fazla önem verildiğinden dolayı, bu okullar 1950 yılına kadar unutulmuş, siyasi iktidarlar, bu okulların Milli Eğitim Bakanlığı dışındaki özel ve kamu kuruluşları tarafından

⁶⁵⁹ MEB, **Milli Eğitim Temel Kanunu**, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, Erişim: 1.6.2020, Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, Ed. Ercan Türk, http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/13153013_TES_ve_ORTAYYR ETYM_son10_2.pdf, Erişim: 1.6.2010, s.18.

⁶⁶⁰ MEB, **Milli Eğitim Temel Kanunu**, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, Erişim: 1.6.2020, s. 5104-1; Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, Ed. Ercan Türk, (Çevrimiçi), http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/13153013_TES_ve_ORTAYYR ETYM_son10_2.pdf 2015, 18, Erişim: 1.6.2020, s. 14.

⁶⁶¹ MEB, **Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü**, s. 14

açılması tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁶²

Bu okulların yeniden gündeme gelmesi 1961 yılındaki “222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu” ile olmuş, İlköğretim Genel Müdürlüğü ilköğretim okullarında ve Kız Meslek ve Teknik Liseleri bünyesine anaokulları açmaya başlamıştır.⁶⁶³

1973 yılında hazırlanan “1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu” ile bu okullara açıklık getirilirken, “3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu” ile Okulöncesi Eğitim Genel Müdürlüğü kurularak buraya bağlanmıştır. Okul öncesi eğitim birçok kere zorunlu eğitim içerisine alınmaya çalışılsa da, şu an için bu okullar zorunlu değildir. Aşağıda yıllara göre okul öncesi eğitim kurumlarının sayısal verileri Tablo 3’de gösterilmiştir.⁶⁶⁴ Buna göre okul öncesi eğitim kurumlarının sayısının doğrusal bir artış göstermekten ziyade, inişli çıkışlı bir yol izlediği görülmektedir. 2011-2012 yılları arasında yükselişe geçen kurum sayısının, 2012-2013’te düşmesi; bu düşüşün 2014-2015 yılında artışa döndüğü gözlemlenmektedir. Kurum sayılarındaki bu dalgalanma, bağlantılı olarak öğrenci sayısını da negatif yönde etkilemişse de öğretmen sayısının daimî olarak arttığı da görülen noktalardandır.

Tablo 3. 1994-2019 Okul Öncesi Okulların Sayısal Verisi

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1994/' 95	5 169	9 098	148 088
1995/' 96	5 600	9 771	158 354
1996/' 97	6 082	9 971	174 710
1997/' 98	6 563	10 376	182 533
1998/' 99	6 868	10 979	204 461
1999/' 00	7 660	11 591	212 603
2000/' 01	8 255	11 896	227 464
2001/' 02	9 480	14 295	253 513

⁶⁶² Adil Çağlar, “75. Yılında Cumhuriyet’in İlköğretim Birikimi,” **75. Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, İş Bankası Yayınları 1999, s. 141.

⁶⁶³ **222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu**, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf>, s. Erişim: 13.12.2020.

⁶⁶⁴ MEB, “Resmi İstatistikler”, (Çevrimiçi), <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, Erişim, 1.6.2020.

2002/' 03	8 873	13 356	283 305
2003/' 04	13 285	17 511	344 758
2004/' 05	15 978	22 152	434 771
2005/' 06	18 539	20 910	550 146
2006/' 07	20 675	24 775	640 849
2007/' 08	22 506	25 901	701 762
2008/' 09	23 653	29 342	804 765
2009/' 10	26 681	42 716	980 654
2010/' 11	27 606	48 330	1 115 818
2011/' 12	28 625	55 883	1 169 556
2012/' 13	27 197	62 933	1 077 933
2013/' 14	26 698	63 327	1 059 495
2014/' 15	26 972	68 038	1 156 661
2015/' 16	27 793	72 228	1 209 106
2016/'17 1.dönem	28 891	76 384	1 315 854
2016/' 17	29 293	77 109	1 326 123
2017/' 18	31 246	84 257	1 501 088
2018/' 19	31 813	93 302	1 564 813

Kaynak: MEB, 1994-2019 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

5.3.2. İlköğretim Kurumları

Milli Eğitim Temel Kanuna göre bu okullarda öğretim yaş aralığı 6-13 olarak belirlenmiştir. Buna ilkokula başlama yaşı çocuğun 6 yaşını bitirdiği Eylül ayında başlar, 14 yaşına girdiğinde sona erer. İlköğretimin amacı; her Türk çocuğunun iyi birer yurttaş olabilmesi için, gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlık kazanmasını, millî ahlak anlayışına uygun olarak yetişmesini, ilgi, beceri ve kabiliyetleri yönünden hayata ve bir üst öğrenime hazırlanmasını sağlamaktır. İlköğretim kurumları; önce dört yıl sonra farklı eğitim programlarına tercihe imkân veren ortaokullar ile imam hatip ortaokullarından oluşur. Bu okullarda lise eğitimine hazırlayacak eğitimler verilir.⁶⁶⁵

İlköğretimde esas olarak “okuma yazma, aritmetik, temizlik vb.” gibi becerilerin verilmesi amaçlanır. Eğitim, ulus devlet inşa sürecinde yeni vatandaş tipinin yetiştirilmesinde en temel araçlardan biri olarak görülmüştür. Bu idealist

⁶⁶⁵ MEB, **Milli Eğitim Temel Kanunu**, s. 5105; Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, 2015, s. 14.

düşünce eğitimin en kalıcı hedeflerinden biri olmuştur.⁶⁶⁶ Bu okullarda verilecek eğitimin amacını 1929 İlk Mektepler Talimatnamesinde “*ilk mekteplerde terbiyenin ilk ve son maksadı, çocukların milli hayata, layıkıyla intibak etmeleridir... Terbiyede Türklük ve Türk Vatanı esas mihver teşkil etmesidir.*” şeklinde görürüz.⁶⁶⁷ Bu okullarda 1930-1932 eğitim-öğretim yılından itibaren her sabah “andımızın” okunmadan derslerin başlamaması bu açıdan çok önemlidir.

Cumhuriyet tarihinin en büyük eğitim devrimi olan Tevhidi Tedrisat Kanunu, büyük ölçüde eğitimde bölünmüşlüğü kaldırmak, dinsel eğitimden pozitivist düşünceye dayalı bir eğitim anlayışı ile tek bir merkezden eğitimi yeniden inşa etmek için hazırlanmıştır.

Akyüz’ün belirttiği gibi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında ilköğretime çok önem verilmiştir. Bu amaçla ilköğretimin modernleştirilmesine ve ülke geneline yayılmasına çalışılmıştır. Devlet Kapasitesi, yeni kurulan ideolojik ve siyasi iktidarını kurmak adına tüm lojistik imkânlarını kullanarak, ülkenin en ücra bölgelerine ilkokullar açma planları yapmıştır.⁶⁶⁸ Dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati 1926 yılında bu ideali şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Türkiye Cumhuriyeti’nin her köyünde bir öğretmen bulundurulacaktır. Günün birinde bir maarif vekili çıkarda Türkiye’nin her köyünde bir öğretmen var, her köyde tedrisatın yapılması için bütün imkânlar tamamdır derse, mektep çağındaki bütün çocuklar mecburi öğrenin görebiliyorsa, o zaman Cumhuriyet’in çizdiği hedefe varılmıştır; gerçek mutluluk da budur.”*⁶⁶⁹

1926 yılında yürürlüğe giren “789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun”, Köy Yatılı Okulları çalışmaları, Latin alfabesinin kabul çalışmaları, Köy İşleri Komisyonu, Okul Yaptırma Seferberliği, “Köy Eğitimi ve Köy Enstitüleri Teşkilatı Hakkında Kanun”, 1945 İlköğretim Çalışma Planı ve Köy Enstitülerinin açılması bu politika doğrultusunda yapılan çalışmalardır.⁶⁷⁰

⁶⁶⁶ Çağlar, a.g.e., s. 130

⁶⁶⁷ Cicioğlu, a.g.e., s. 81.

⁶⁶⁸ Akyüz, a.g.e., 303.

⁶⁶⁹ Cicioğlu, a.g.e., s. 37.

⁶⁷⁰ Cicioğlu, a.e., s.38.

Devletin ideolojik aygıtı olan okullarda verilen eğitim ulus devlet inşa sürecinde kullanışlı bir araç olmuştur. Dersler, ilkokulda özellikle hayat bilgisi derslerindeki müfredat planı millet bilincinin çocuk yaşlardan itibaren zihinlere kodlanmasında önemli rol oynamıştır. Bu okulların eğitim-öğretim programlarından 1926 yılında beklediği amaç, “*Türk Milletini çağdaş devletler seviyesine getirmek ve Türk olmakla guru duyan, çevresi ile uyumlu bireyler yetiştirmek*” olarak belirtilmiştir. Atatürk ilkelerinin etkisiyle ilkokulların amacı 1936 yılında itibaren cumhuriyetçi, laik, halkçı, devletçi, devrimci ve milliyetçi, beden ve ruh sağlığı yerinde, mesleki becerilere sahip yurttaşlar yetiştirmek olarak belirtilmiştir.⁶⁷¹

Günümüze kadar ilkokulların eğitim-öğretim programlarında eklemeler çıkartılarak birçok değişiklikler yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ulus devlet inşa sürecinde milliyetçilik ideolojisi doğrultusunda bireylere Türklük bilinci kodlanmaya başlanmıştır. Bu okullar, iktidarların kitlesel bir şekilde ideolojilerini çocuk yaşlardan itibaren aşılmasında da büyük görevler üstlenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türklük bilinci aşılarmaya çalışırken, 1980 yılından itibaren eğitimde Türk-İslamcı ideolojinin etkisi artmaya başlamıştır. Eroler’e göre özellikle AK Parti’nin 2003 yılında iktidara gelmesiyle beraber, okullarda değerler eğitim adı altında Kuranı Kerim, Kutlu Nebi gibi derslerin de konulması ile “dindar nesil” yetiştirilmesine önem verilmiş; Cumhuriyet öncesi dönemde, Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde okutulan bu derslerin “zorunlu seçmeli ders” adı altında okullarda yeniden öğretilmeye başlanmıştır.⁶⁷²

Günümüzde dört yıllık bir eğitim-öğretim veren bu okulların 1923-2018 sayısal verileri Tablo 4’de gösterilmiştir.⁶⁷³ Bu verilere bakıldığında 1991-1992 sonrasında okul sayısının azaldığı, öğretmen ve öğrenci sayılarının ise dalgalı bir grafik izlediği görülmektedir.

⁶⁷¹ Cicioğlu, a.e., s. 97.

⁶⁷² Eroler, a.g.e.,

⁶⁷³ MEB, Resmi İstatistikler, (Çevrimiçi), <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, Erişim, 1.6.2020

Tablo 4. 1923-2019 İlköğretim Okul Sayısal Verisi

Eğitim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-24	4 894	10 238	341 941
1933-34	6 383	15 123	591 169
1943-44	12 182	22 387	995 999
1953-54	17 948	37 932	1 762 351
1963-64	27 775	76 544	3 562 140
1973-74	40 327	157 435	5 324 034
1983-84	47 335	208 881	6 500 539
1984-85	48 502	209 911	6 527 036
1985-86	49 096	212 217	6 635 821
1986-87	49 718	216 889	6 703 895
1987-88	50 457	220 943	6 880 304
1988-89	50 735	219 351	6 726 230
1989-90	51 169	224 382	6 804 154
1990-91	51 886	223 540	6 817 280
1991-92	52 088	226 234	6 833 982
1992-93	49 974	235 721	6 707 725
1993-94	49 599	237 943	6 526 296
1994-95	48 429	233 073	6 466 648
1995-96	49 240	231 900	6 403 300
1996-97	47 313	217 131	6 389 060
2012-13	28 532	288 444	5 574 916
2013-14	27 544	295 252	5 434 150
2014-15	26 522	302 961	5 360 703
2015-16	25 523	298 520	4 970 160
2016-17	25 479	292 878	4 972 430
2017-18	24 967	297 176	5 104 599
2018-19	24 739	300 732	5 267 378

Kaynak: MEB, 1923-2019 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

Ortaokullar, ilköğretim sistemi içerisinde yer alan eğitimin ikinci kademesini oluşturan Milli Eğitim Temel Kanuna göre 4 yıllık ilkokul sonrası eğitim ve öğretimi kapsayan okullardır. Tanzimat Fermanından (1839) sonra açılan rüştiyeler Cumhuriyet'in ilanı ile beraber ortaokula çevrilmişti. (Osmanlı döneminde ayrıca sanayi mektepleri adı altında açılan kız ve erkek meslek okulları da vardı) Başlangıçta sadece liselere öğrenci hazırlamak için düşünülen bu okullar, 1930 yılından itibaren orta dereceli meslek okullarının açılmasıyla öğrencileri hem belli bir mesleğe, hem de liseye hazırlayan kurumlar haline gelmiştir. Bu okullar, ortaokul

seviyesindeki mesleki ve teknik okulların 1963 yılında kapatılmasıyla, liselere ve lise düzeyindeki mesleki ve teknik okullara öğrenci hazırlama görevini üstlenmişlerdir.⁶⁷⁴

Genel ortaokullar, genel liseler, öğretmen liseleri ve Anadolu liseleri bünyesinde bulunabildiği gibi ayrı olarak da açılabilir. Genel ortaokulların 1923-2019 öğretmen ve öğrenci sayısal verileri tablo 5’de gösterilmiştir.⁶⁷⁵ Buna göre ortaokulların sayısının 2015’ten sonra doğrusal olarak arttığını, önceki yıllarda ise dalgalanma yaşadığını söylemek mümkündür.

Tablo 5. 1923-2019 Genel Ortaokulların Sayısal Verisi

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-24	72	796	5905
1933-34	201	2136	42332
1943-44	245	3851	75139
1953-54	507	5311	92339
1963-64	824	15059	344139
1973-74	2299	26849	926887
1983-84	4368	40379	1400359
1984-85	4368	42223	1586186
1985-86	4501	42174	1673723
1986-87	4753	41979	1761764
1987-88	5000	42182	1870244
1989-90	5558	46940	2028425
1990-91	5596	42535	2042018
1991-92	6458	55407	2180168
1992-93	7544	56 055	1575026
1993-94	8318	61968	1612355
1994-95	8897	64871	1623762
1995-96	9385	70661	1605478
1996-97	9830	72164	1579612
2012-13	16987	269759	5566986
2013-14	17019	280804	5478399
2014-15	16969	296065	5278107
2015-16	17343	322680	5211506
2016-17 (1. Dönem)	17889	325992	5519688

⁶⁷⁴ Rıfat Önsoy, “Cumhuriyetten Bugüne İlk ve Ortaöğretimimiz ve Bazı Meseleleri”, Ankara, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1991, Sayı. 6, s. 8.

⁶⁷⁵ MEB, “Resmi İstatistikler”, (Çevrimiçi), <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, Erişim,1.6.2020.

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
2017-18	18745	339850	5590134
2018-19	18935	354198	5627075

Kaynak: MEB, 1923- 2019 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

1971 yılından itibaren Nihat Erim Hükümeti, ilkokul ve ortaokulun birleştirilmesini esas alan sekiz yıllık ilköğretim eğitimi çalışmasını başlatmıştır. Bu okulların amacı hem bir üst kuruma ve hem de mesleğe hazırlamak olarak belirtilmiştir. Bu çalışmalar 1973 yılında çıkarılan “Milli Eğitim Temel Kanunu” yansımıştır. Bu yasada ilkokulların süresi sekiz yıla çıkartılmış ve pilot bölgelerde uygulamaya geçilmiştir.⁶⁷⁶

Bu yasa ile ilköğretimin temel yapısı ilkokul, ortaokul, temel eğitim okulu, temel eğitim bölge okulu, yatılı temel eğitim okulu, pansiyonlu temel eğitim bölge okulu, yetiştirici ve tamamlayıcı sınıflar ve kurslar biçiminde düzenlemiştir.⁶⁷⁷ Bu okullar 1983 yılından itibaren “ilköğretim okulları” adı altında açılmaya başlamıştır. Durumu elverişli ilkokulların üstüne 6.7.8’inci sınıflar eklenerek ilk ve orta kısımlar birleştirilerek ilköğretim okulları oluşturulmaya başlanmıştır.

Tüm Türkiye’yi içine alacak olan sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim kararı ise 1997 yılındaki Milli Güvenlik Kurulu toplantısından sonra alınmıştır. İlköğretimin zorunlu sekiz yıla çıkartılması 1973 yılından beri hükümetlerin gündemindeydi. Ancak bu okulların 5+3 şeklinde değil de kesintisiz uygulanması, imam-hatiplerin ortaokul kısmının kapatılmasına neden olmuştur. İmam-hatip okullarının MGK’nın irtica ile mücadele eylem planını çerçevesinde kapatılma kararı sekiz yıllık eğitimin ideolojik bir çerçeveye bürünmesine neden olmuştur. Bu durum “başörtüsü” meselesi gibi daha sonraları bu meselenin de simge haline gelmesine neden olmuştur. İmam-hatiplerin ortaokul kısımları kapanırken, sekiz yıllık zorunlu eğitim ülke genelinde uygulamaya konulmuştur. Tablo 6’da ilköğretim okullarının sayısal verileri gösterilmiştir.⁶⁷⁸ 2004’e kadar dalgalı olarak artıp azalan

⁶⁷⁶ Ayla Oktay, İbrahim Arıkan, Adil Çağlar, **İlköğretimde Yeniden Yapılanma**, İstanbul, MEF Eğitim Kurumları Eğitim Dizisi, 1997, s. 2.

⁶⁷⁷ Milli Eğitim Temel Kanunu.

⁶⁷⁸ MEB, “Resmi İstatistikler”, (Çevrimiçi), <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, Erişim: 1.6.2020.

ilköğretimlerin, bu yıldan sonra düzenli bir azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo 6. 1999- 2012 İlköğretim Okulları Sayısal Verisi

Eğitim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1999-2000	33 317	325 140	10 028 979
2000-2001	36 072	345 015	10 480 721
2001-2002	35 052	372 687	10 477 616
2002-2003	35 133	373 303	10 331 645
2003-2004	36 114	384 170	10 479 538
2004-2005	35 611	401 288	10 565 389
2005-2006	34 990	389 859	10 673 935
2006-2007	34 656	402 829	10 846 930
2007-2008	34 093	445 452	10 870 570
2008-2009	33 769	453 318	10 709 920
2009-2010	33 310	485 677	10 916 643
2010-2011	32 797	503 328	10 981 100
2011-2012	32 108	515 852	10 979 301

Kaynak: MEB, 1999- 2012 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

İmam-hatiplerin orta kısmının tekrar açılması ise 2012 yılında AK Parti hükümeti döneminde, 11.04.2012 tarihli ve 28261 sayılı resmi gazetede yayınlanan 30.3.2012 tarihli “6282 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” ile yapılmış; zorunlu eğitim 4+4+4 olacak şekilde formüle edilmiştir.⁶⁷⁹ Bu kanun ile imam-hatip ortaokullarının açılmasını sağlayan AK Parti hükümeti, kendi ideolojisinin üretim merkezi olarak gördüğü, ideolojik kaynağın siyasi iktidarının meşruluğunu sağlayacağını düşündüğü bu okullara, maddi ve manevi desteği esirgememiş, bu okulların hızla sayısının artmasına yardımcı olmuştur. Tablo’7’de bu okulların yeniden kurulduktan sonraki sayısal verileri görülmektedir.⁶⁸⁰ Buna göre 2011 yılından 2019’a kadar olan 8 senelik süreçte hızlı bir artış yaşanmış, 3394 adet imam hatip ortaokulu açılmıştır. Açılan okul sayısı ile doğru orantılı olarak öğrenci sayısı da artış göstermiştir. Hükümetin imam hatip ortaokulları açma eylemi halktan da karşılık bulmuştur.

⁶⁷⁹ 6282 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2012), (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm>, Erişim: 2.4.2016

⁶⁸⁰ MEB, “Resmi İstatistikler”, (Çevrimiçi), <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, Erişim: 1.6.2020.

Fakat bunun imam hatip ortaokullarından başka bir alternatif olmadığı için zorunluluktan mı ya da istekten mi olduğu konusu sorgulanması gereken bir mevzudur.

Tablo 7. 2011-2019, İmam-Hatip Orta Okulları Sayısal Verisi

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
2011-12	0	0
2012-13	1099	94467
2013-14	1361	240015
2014-15	1587	385830
2015-16	1961	524295
2016-17	2671	651954
2017-18	2386	723108
2018-19	3394	761785

Kaynak: MEB, 2011-2019 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

5.3.3. Ortaöğretim

Ortaöğretimin amacı; ilköğretime dayalı, en az dört yıllık zorunlu, örgün veya yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsar. Bu okulların amacı asgari düzeyde mesleki ve genel kültür eğitimi vererek, öğrencilere ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında rol alabilecek bilinci ve gücü kazandırmak, öğrencilerin istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yükseköğretime veya hayata ve iş piyasasına hazırlamaktır.⁶⁸¹

5.3.3.1. Genel Ortaöğretim

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda 1923 yılında çoğu yatılı olmak üzere toplam 23 lisede 1241 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu okullar, “Maarif Teşkilatı Kanunun” 1920 yılında çıkartılmasıyla Tedrisat Müdürlüğüne bağlanmış, 1926 tarihinden itibaren ise karma eğitime geçilmiştir. Meslek Liseleri 1927-1928 tarihinden itibaren Maarif Vekâleti’ne bağlanırken, Kız Sanat Okulları Kız

⁶⁸¹ MEB, **Millî Eğitim Temel Kanunu**, s. 5106; Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, 2015, s. 15.

Enstitülerine dönüştürülmüş, öğrenci olmaması nedeniyle İmam-Hatip Okulları 1930 yılında kapatılmıştır.⁶⁸²

Demokrat Parti iktidarı döneminde 1950 yılında liseler bir ara dört yıla çıkartılmış, daha sonra tekrar üç yıla indirilmiştir. Sekizinci Milli Eğitim Şurasında (1970), ortaöğretim sisteminin beş yıllık ilkokuldan sonrasını içeren ortaokul ve liseden oluştuğu benimsenmiştir. Bu nedenle pek çok ortaokul ve lise bir arada açılmıştır. Meslek Liselerinin ortaokul kısmı 12 Mart 1971 muhtırasından sonra tamamen kapatılırken, bu uygulama imam-hatiplerin orta kısmı için uygulanmamıştır. Milli Eğitim Temel Kanunun 1973 yılında kabul edilmesiyle birlikte ortaokul orta öğretimden ayrılarak temel eğitimin ikinci kademesi haline getirilmiştir.⁶⁸³

1980 sonrası birçok farklı programda eğitim veren liseler açılmıştır. İmam-Hatip Anadolu Liseleri, Akşam Liseleri, Anadolu Öğretmen Liseleri, Çok Programlı Liseler, Sağlık Meslek Liseleri, Süper Liseler, Açık Öğretim Liseleri açılmıştır. Tablo 8’ de tüm liselerin sayısal verileri gösterilmiştir.⁶⁸⁴ Bu verilere göre 80 sonrası dönemden 2019’a kadar olan süreçte liselerin sayısı binlerden altı binlere kadar gelerek bir artış göstermiş, beş yüz binlerde seyreden öğrenci sayısı da bu doğrultuda artarak üç milyona dayanmıştır.

Tablo 8. 1923-2019 Ortaöğretim(Lise) Sayıları

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-24	23	513	1 241
1933-34	72	845	9 563
1943-44	80	1 694	28 906
1953-54	100	2 234	31 420
1963-64	217	6 097	102 384
1973-74	718	13 438	304 371
1983-84,	1 220	47 011	537 617

⁶⁸² Rifat Okçabol, “Cumhuriyetin 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz”, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1999, s.178.

⁶⁸³ A.e., s. 179-180.

⁶⁸⁴ MEB, “Resmi İstatistikler”, (Çevrimiçi) <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, Erişim: 1.6.2020.

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1984-85	1 221	47 811	587 727
1985-86	1 283	50 215	627 985
1987-88	1 451	56 649	697 227
1988-89	1 526	57 812	741 060
1989-90	1 700	61 277	750 091
2001-02	2 635	74 741	1 673 363
2002-03	2 552	77 253	2 038 027
2003-04	2 727	79 545	1 941 502
2004-05	2 939	93 209	1 933 782
2005-06	3 406	102 581	2 075 617
2006-07	3 690	103 389	2 142 218
2007-08	3 830	106 270	1 980 452
2008-09	4 053	107 789	2 271 900
2009-10	4 067	111 896	2 420 691
2010-11	4 102	118 378	2 676 123
2011-12	4 171	122 716	2 666 066
2012-13	4 214	119 393	2 725 972
2013-14	3 744	117 353	2 906 291
2014-15	3 955	123 160	2 902 954
2015-16	5 311	151 458	3 047 503
2016-17	5 152	147 868	2 912 093
2016-17	5 225	147 052	3 136 440
2017-18	5 717	159 579	3 074 642
2018-19	6 242	175 275	3 250 334

Kaynak: MEB, 1923-2019 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

12 Eylül 1980 sonrasında iktidara gelen ANAP, neoliberal politikaları benimsemesi neticesinde, bu dönemde özelleştirme uygulamaları eğitim alanında ilk kez “kendi okulunu kendin yap” kampanyalarıyla örtük bir şekilde başlamıştır. Bu doğrultuda devletin eğitime yeterli kaynağı yok bahanesine sığınarak ülkenin birçok yerinde özel okulların ve kursların açılması teşvik edilmiştir. Bu durum parası olanın daha iyi bir eğitim almasını sağlarken ekonomik ve sosyal yönden eşitsizliğe neden olmuştur.⁶⁸⁵

1980 sonrası iktidarlarının sistemli hale getirdiği eğitimde özelleştirme uygulamaları, Türkiye’nin eğitim politikalarını değiştirmiş; eğitimin ticarileşmesini

⁶⁸⁵ S. Gülden Ayman, **Mekân, Kimlik, Güç ve Dış Politika**, İstanbul, Yalın Yayıncılık, 2012, s.331

ve özel girişimciliğin desteklenmesini sağlamıştır. Piyasanın taleplerine göre uyarlanan eğitim sistemi, yerelleştirilerek ve esnekleştirilerek küresel piyasalara entegrasyonu amaçlanmıştır.⁶⁸⁶ Siyasi İktidarların 1980 sonrası teşvikleri doğrultusunda toplam okul sayısına göre özel okulların oranı tablo 9’ da gösterildiği üzere zamanla artmıştır.⁶⁸⁷ Bu da eğitimde özelleşmenin artışının bir kanıtı niteliğindedir.

Tablo 9. 1983-2018 Yılları Arası Özel Okulların Toplam Okul Sayısına Oranı

YILLAR	Özel Okul Sayılarının Toplam Okul Sayısına Oranı
1983-1984	0,61
1990-1991	1,19
2004-2005	3,2
2007-2008	8,2
2008-2009	8,4
2009-2010	8,8
2010-2011	9,3
2011-2012	10
2012-2013	9,6
2013-2014	10,8
2014-2015	12,6
2015-2016	15,7
2016-2017	15,9
2017-2018	17,8

Kaynak: MEB, “Dünden Bugüne Özel Öğretim Kurumları 1”, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, İstatistikler, Akt: Altınok, “Eğitim Ve Öğretim Desteğinin Özel Okullaşmaya Etkisinin Sosyolojik Analizi”, 2019.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2012 yılında yayınladığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği ile örgün eğitim yapan özel okullarda okuyan öğrenciler için bir eğitim ve öğretim desteği verilmesi uygulamasını başlatmıştır. Neoliberal politikalar ile uyumlu olan bu uygulamaya 2014-15 eğitim ve öğretim yılı itibarıyla başlanmıştır.⁶⁸⁸ Hedeflenen destek verilecek öğrenci sayıları ve destek tutarları Tablo

⁶⁸⁶ Fevziye Sayılan, “Küresel Aktörler ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm”, (Çevrimiçi), https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/1e03cc77d4bbd6b_ek.pdf, Erişim.2.6.2020.

⁶⁸⁷ M.E.B. “Dünden Bugüne Özel Öğretim Kurumları 1”, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, İstatistikler, 2018. Akt. Seda Karavuş Altınok, “Eğitim Ve Öğretim Desteğinin Özel Okullaşmaya Etkisinin Sosyolojik Analizi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 89-90.

⁶⁸⁸ MEB, **Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği**. Resmi Gazete Tarihi: 20.03.2012, Resmi Gazete Sayısı: 28239. (Çevrimiçi), www.mevzuat.gov.tr, Erişim, 7.8.2020.

10'da gösterilmiştir.⁶⁸⁹ Buna göre destek verilen öğrencilerin sayısının açılan okul sayıları gibi hızlı bir ivme ile artmadığı, daha yavaş bir artış gösterdiği görülmektedir. Eğitimde eşitliğin sağlanamadığı ve 1980 sonrası özelleşmenin arttığı bir atmosferde, bu destek miktarlarının yavaş bir biçimde artıyor oluşu, sorgulanması gereken bir tutumdur.

Tablo 10. 2014-2019 Yılları Arası Okullara Göre Destek Miktarları

Okul Türü	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019
Okul Öncesi	2500	2680	2860	3060	3290
İlkokul	3000	3220	3440	3680	3960
Ortaokul	3500	3750	4000	4280	4610
Ortaöğretim	3500	3750	4000	4280	4610
Temel Lise	3000	3220	3440	3680	3960

Kaynak: MEB. “2015, 2016, 2017, 2018 ve 2019 bütçe sunuşu” konuşmalarından derlenmiştir.

Eğitimde Neoliberal politikalar devletin kamusal alandaki görevlerini sınırlandırmayı öngördüğünden eğitim politikalarında devletin belirleyiciliğini sınırlandırmaktadır. Eğitim politikaları sermayenin güç alanına kaydırılmakta, neoliberalizmin yayılması ile devlet, piyasa ve toplumun eğitimdeki rolleri yeniden sorgulanmaya başlanmaktadır. Eleştirel yaklaşımlar konuyu eğitimin piyasalaşması, öğrencilerin müşteri olarak görülmesi ve toplumun neoliberal bir anlayışla dönüştürülme çabası olarak ele aldığından bu tip uygulamalara karşı çıkmıştır.⁶⁹⁰ Fakat teşvikler sayesinde tablo 11’de gösterildiği üzere bireysel bir olgu olarak “yararlanan öder” mantığı çerçevesinde özel okullar talep görmüştür.⁶⁹¹ Tabloya bakıldığında açıkça görüldüğü üzere okul öncesinden liseye kadar uzanan özel okul

⁶⁸⁹ MEB. (2014-2017). 2015, 2016, 2017, 2018 ve 2019 bütçe sunuş konuşmaları.(Çevrimiçi), <http://sgb.meb.gov.tr/www/dokumanlar/icerik/30.>, Erişim, 7.8.2020.

⁶⁹⁰ Şimşek, 2018, Akt. Hüseyin ERGEN, Tolga ALTINER, “Özel Okullarda Öğrenci Başına Devlet Desteği Konusunda Öğretmen Görüşleri”, **MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, (2019) Kasım- s.74.

⁶⁹¹ “2018 Eğitimde Neler Oldu”, (Çevrimiçi), <https://egitimsen.org.tr/2018de-egitimde-neler-oldu/>; “2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Sonunda Eğitimin Durumu”, (Çevrimiçi), <http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2018/06/E%C4%99Fitimin-Durumu-Raporu-7-Haziran-2018.pdf>; (Çevrimiçi), http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf, Erişim: 12.8.2020.

sayılarının her bir kategorisinin artış göstermiştir. Bu da daha önce vurgulandığı üzere, eğitimde özelleşmenin açık bir sonucudur.

Tablo 11. 2012-2018 Yılları Arası Özel Okul Sayısal Verileri

Eğitim Yılı	Okul Öncesi	İlkokul Sayısı	Ortaokul Sayısı	Lise Sayısı	Okul Öncesi	İlkokul Öğrenci	Ortaokul Öğrenci	Lise Öğrenci
2012-2013	3641	992	904	1.033	124.724	167.381	164 294	22.378
2013-2014	3927	1.071	972	1.433	135.905	184.325	182 019	29.040
2014-2015	4372	1.205	1.111	1.603	171.648	203.272	208 424	31.113
2015-2016	4658	1.389	1.555	2.504	191.670	232.039	278.089	49.898
2016-2017	4630	1.324	1.481	2.618	203.411	213.183	287.928	500.441
2017-2018	5218	1.618	1.869	2.989	236.855	271.321	312.313	547.445

Kaynak: MEB, 2012-2018 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

1980 sonrası neoliberal politikaların eğitime yansımalarından biriside Özel Dershane ve Kurs sayılarının hızla artması olmuştur. Özel Dershaneciliğin ilk kuruluş aşaması 1960'lara uzanır. Yasal mevzuata kavuşması ise 1965 tarihinde olmuştur. 12 1970'ler boyunca fırsat eşitliği tartışmalar neticesinde 1980 askeri darbesinden sonra kapatılmalarına yol açmıştır. Fakat kapatılma yasası henüz yürürlüğe girmeden bir yıl sonra kaldırılmıştır.⁶⁹² Aşağıdaki tablo 12'de yıllara göre dershane, öğretmen ve öğrenci sayıları gösterilmiştir.⁶⁹³ Tablo 12'ye göre 1975-76 öğretim yılında ülke çapında yalnızca 157 Özel Dershane varken bu sayının 2011-2012 öğretim yılında yaklaşık dört bine çıktığı görülmektedir. Özel Dershane öğrencilerinin sayısı aynı dönemde yaklaşık 46 binden 1,3 milyona yükselmiştir. Özel Dershanelerdeki öğretmen sayısı 2011-2012 öğretim yılında 52 bine ulaşmış, devlet kadrolarında görev almayan öğretmenler için önemli bir iş kapısı olmuştur. Dershaneler 2012 yılında çıkan "6528 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile önce Temel Liseye daha sonra, 5 ders veren kurslara dönüştürülmüştür.⁶⁹⁴

⁶⁹² Tansel, **a.g.e.**, s. 11-12.

⁶⁹³ **A.e.**, s. 30.

⁶⁹⁴ 6528 Sayılı Kanun.

Tablo 12. 1975-2012 Yılları Arası Dershane, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları

Yıllar	Dershane Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1975-1976	157	45 582	1 384
1980-1981	174	101 703	3 826
1990-1991	762	188 407	8 723
1995-1996	1 292	334 270	10 941
2000-2001	1 920	556 282	17 300
2001-2002	2 122	608 716	19 881
2002-2003	2 568	668 673	23 730
2003-2004	2 984	784 565	30 537
2004-2005	3 570	925 299	41 031
2005-2006	3 986	1 071 827	47 621
2006-2007	4 031	1 122 861	48 855
2007-2008	4 262	1 178 943	51 916
2008-2009	4 193	1 174 860	50 432
2009-2010	4 099	1 234 738	50 209
2010-2011	3 961	1 219 472	50 163
2011-2012	3 858	1 280 297	51 522

Kaynak: Aysit Tansel, Türkiye’de Özel Dershaneler: Yeni Gelişmeler ve Dershanelerin Geleceği, Türkiye Ekonomi Kurumu, 2013, s. 30.

5.3.3.2. Din Öğretimi (İmam-Hatip Okulları)

Pozitivist bir eğitim anlayışını benimseyen Cumhuriyetin ilk kurucuları 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen “Tevhit-i Tedrisat Kanunu” ile birlikte dinsel düşüncenin eğitim sisteminden çıkarılmasının en önemli hamlesini yapmıştır. Kemalist ideolojinin eğitimdeki en büyük söylemi olan “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözü eğitimde pozitivist bir eğitim anlayışının kabul edileceğinin ilanı olmuştur.⁶⁹⁵

Kuran-ı Kerim, din bilgisi ve ahlak derslerine yayılmış olan din dersleri 1924 yılında lise ve dengi okullardan kaldırılırken, 1930’a kadar ilkokullarda, 1939 yılında kadar köy okullarında okutulmuştur.⁶⁹⁶ İnönü döneminde din derslerini isteğe bağlı olarak 1948 yılında ilkokullarda tekrar okutulması kararı alınırken, 1953 yılında bu

⁶⁹⁵ Niyazi Altunya, “Türkiye Cumhuriyetinde Din Eğitimi”, **75. Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, İş Bankası Yayınları 1999, s. 218.

⁶⁹⁶ **A.g.e.**, s. 218.

dersler ilkokullarda “zorunlu” olmuştur. 1956 yılında ortaokullarda, 1967 yılında ise lise ve dengi okullarda isteğe bağlı olarak din dersleri öğretilmeye başlanmıştır.⁶⁹⁷

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunun kabulü ile İmam-Hatip okulları ibaresi İmam-Hatip Lisesine çevrilirken, 1980 yılında kadar açılan 8 tane Yüksek İslam Enstitüsü, üniversitelerin İlahiyat Fakültelerine bağlanmıştır. Din derslerinin tüm okullarda zorunlu olması ise 1980 askeri darbesinden sonra olmuştur.⁶⁹⁸

1980 askeri darbesinden sonra kurulan özellikle muhafazakâr iktidarlar döneminde, İmam-Hatip sayıları gitgide artmaya başlarken, bu okulların sayılarının artması, Kemalist gruplarda tedirginlik yaratmıştır. Askeri kanadın baskısıyla 28 Şubat 1997 yılında tüm meslek liseleri gibi İmam-Hatip Lise mezunlarının da kendi alanı dışında başka üniversitelere gitmesi yasaklanmıştır.⁶⁹⁹ Bu dönemden sonra Tabloda 13’de görüleceği üzere buraya giden öğrenci sayısında belirgin bir azalış olmuştur.

Kendisi de bir imam-hatip lisesi mezunu olan Recep Tayyip Erdoğan Başkanlığındaki AK Parti Hükümeti, 30.3.2012 tarihinde çıkardığı “6282 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile⁷⁰⁰ İmam- Hatip Liselerine üniversite yolunu açmış, aynı zamanda 4+4+4 on iki yıllık kademeli eğitim sistemi ile imam-hatip ortaokullarının yeniden açılması sağlanmıştır. Bu kanunla ile bir nevi Kemalist ideoloji ile hesaplaşılmıştır.⁷⁰¹ Bu kanundan sonra tablo 13 ve 14’de görüleceğe üzere hem imam-hatip okullarının orta ve lise sayılarında hem de bu okullara giden öğrenci sayılarında artış olmuştur.⁷⁰² Tablo 13’e baktığımızda 1999 yılına kadarlık süreçte doğrusal bir artış gözlemlenirken, sonraki yıllarda dalgalanma söz konusu olmuş; fakat bu dalgalanma,

⁶⁹⁷ Beyza Bilgin, **Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Eğitimi**, Ankara, Emel Matbaacılık, 1980, 76-79.

⁶⁹⁸ Altunya, **a.g.e.**, s. 221.

⁶⁹⁹ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt 9, Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 7075.

⁷⁰⁰ 6282 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 2012, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm>, Erişim: 2.4.20 16.

⁷⁰¹ “4+4+4’ü, ezanın aslına dönmesine benzetti”, **Sabah**, 1.4.2012.

⁷⁰² MEB, **Resmi İstatistikler**.

bahsedildiği üzere AK Parti politikaları doğrultusunda, 2010 sonrasında yerini doğrusal bir artışa bırakmıştır.

Tablo 13. 1951-2018 İmam- Hatip Ortaöğretim (Lise) Sayısal Verileri

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
1951-52	7	876
1952-53	7	1191
1953-54	15	1642
1954-55	16	2048
1955-56	23	2435
1956-57	24	3020
1957-58	32	3476
1958-59	35	3625
1959-60	35	4066
1981-82	710	216864
1983-84	725	207006
1984-85	750	228973
1985-86	717	238025
1986-87	716	249667
1987-88	716	257741
1988-89	732	267086
1989-90	747	282313
1990-91	761	309553
1991-92	780	364174
1992-93	780	329078
1993-94	782	436 528
1994-95	840	473301
1995-96	913	495580
1996-97	1202	511502
1997-98	1209	396677
1998-99	1224	191786
1999-00	504	134224
2000-01	500	91620
2001-02	458	71583
2002-03	450	64534
2003-04	452	84898

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
2004-05	452	96851
2005-06	453	108064
2006-07	455	120688
2007-08	456	129274
2008-09	458	143467
2009-10	465	198581
2010-11	495	235639
2011-12	537	384384
2012-13	708	394467
2013-14	854	474096
2014-15	1017	546443
2015-16	1149	555870
2016-17	1452	506516
2017-18	1604	514806

Kaynak. MEB, 1951-2018 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

Tablo 14. 2011-2018 İmam-Hatip Ortaokul Sayısal Verileri

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
2011-12	0	0
2012-13	1099	94467
2013-14	1361	240015
2014-15	1587	385830
2015-16	1961	524295
2016-17	2671	651954
2017-18	2386	723108
2018-19	3394	761785

Kaynak. MEB, 2011-2019 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

Günümüzde “1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’na” göre Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretimi 12 yıllık zorunlu eğitim boyunca mecburi dersler arasında bulunmaktadır. Bu nedenle Eğitim ve Öğretimin tüm kademelerinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri okutmak zorunludur.⁷⁰³

⁷⁰³ MEB, **Millî Eğitim Temel Kanunu**, s. 5103; Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, s. 14.

5.3.3.3. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim

İlköğretime dayalı en az dört yıllık eğitimden sonra öğrencilere genel kültür kazandırmanın yanı sıra, istek, kabiliyet ve becerileri doğrultusunda bir üst kurama, hem mesleğe veya geleceğe ve iş alanlarına hazırlayan eğitim öğretim sürecidir.⁷⁰⁴

Modern toplumla ile beraber kapitalist toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücü ihtiyacı giderilmesi büyük ölçüde eğitim sisteminin görevi olmuştur. Eğitim sistemi, bu görevi yerine getirirken, öğrencileri üretken bir yurttaş olmasını esas alır, onları kapitalist toplumun iş gücü piyasasına veya ileri bir eğitime hazırlar.

Çoğu ülkede ortaöğretim, genel ve mesleki olarak iki alt sisteme ayrılır. Genel eğitim gören bireyler akademik programlar ile bir üst eğitim kurumuna hazırlanırken, meslek okulunda okuyan öğrenciler akademik eğitimin yanında meslek eğitimi alarak, iş gücü piyasasına ya da bir üst kuruma hazırlanırlar.⁷⁰⁵

Türkiye Cumhuriyetinin “mesleki ve teknik öğretimin” 1923-1940 yılları arasındaki dönemine “yeniden yapılanma dönemi” denmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Mesleki ve Teknik Eğitim, Cumhuriyet’in ilk yıllarında ekonomik kalkınma ile paralel ele alınmıştır. Bu okullardaki eğitimin amacı, mesleki eğitime gereken önemi kazandırmak, devlet kapasitesinin “*ekonomik iktidarını*” güçlendirme için nitelik insan gücünü sağlamaktır. Bu amaçla kapitalist ülkelerden uzman çağırmak ve yurt dışına öğrenci gönderme projeleri devreye sokulmuştur.⁷⁰⁶

Bu amaçla eğitim sistemi kendi içerisinde örgütlenmeye giderek, Mesleki ve Teknik Öğretim müsteşarlığı kurulmuştur. Devletin meslek eğitim sistemine yönelik faaliyetleri, 1940-1960 yıllarında artmış, mesleki ve teknik okullar ülkenin birçok kısmına yayılarak sayıları artırılmıştır.

Luhmann’ın daha önce tezin birinci kısmında kullandığı, “*autopoietik*” kavramında olduğu gibi meslek okulları bir çok alt sisteme bölünerek kendini üretmiş, yaklaşık 70 çeşit lise türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum

⁷⁰⁴ MEB, **Türk Eğitim Sistemi Ve Ortaöğretim**, s.15.

⁷⁰⁵ Ali Şimşek, “Mesleki ve Teknik Eğitime Yeniden Yapılanma”, Ed. Fatma Gök, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1999, s. 237.

⁷⁰⁶ A.e.

dünyanın hiçbir ülkesinde olmayan ve açıklanamayan bir durumdur.⁷⁰⁷

Siyasi İktidarlar, eğitim politikaları aracılığıyla bu okullara milli, bilimsel, teknolojik ve küresel nitelik kazandırarak, sistemle uyumlu bireyler yetiştirmeyi amaç edinmiştir.⁷⁰⁸ İmam-hatip liseleri üzerinden genel-mesleki eğitim çatışması; bu liselerde kız ve erkek öğrencilerin ayrı sınıflara hatta ayrı okullara alınarak cinsiyet ayrımı üzerinden yapılanması; mesleki eğitim maliyetlerinin yüksekliği; aşırı derecede çeşitlenmesi; meslek yüksekokullarının rollerindeki belirsizlik ve verilen eğitimin reel dünyadan kopuk olması türünden durumlar, bu okullarda sorun yaratan başlıca hususlar olmuştur.⁷⁰⁹

Neoliberal politikalar sonucunda uluslararası düzeyde bilimsel ve teknolojik alandaki yeni gelişmeler ve bu doğrultuda ekonomik ve toplumsal değişmelerin bu okullara uyarlanamaması, bu okullardan istenen verimin sağlanamamasına yol açmıştır.⁷¹⁰ Tablo 15’de yıllara göre mesleki ve teknik okul sayıları verilmiştir.⁷¹¹ 2013’e kadar artış gösteren mesleki ve teknik okul sayılarının, bu seneden sonra ani bir düşüş yaşadığı fakat bu düşüş sonrasında, artışa kaldığı yerden devam ettiği görülmektedir.

Tablo 15. 1923- 2019 Mesleki ve Teknik Okullar Sayısal Verileri

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-24	64	583	6547
1940-41	103	1355	20264
1960-61	530	8333	108221
1980-81	1864	33969	520332
2004-05	3877	74405	1102394
2005-06	4029	82736	1182637
2006-07	4244	84276	1244499
2007-08	4450	84771	1264870

⁷⁰⁷ A.e., s. 238.

⁷⁰⁸ A.e., s. 226

⁷⁰⁹ A.e., s. 237-240

⁷¹⁰ A.e., s. 228

⁷¹¹ MEB, Resmi İstatistikler.

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
2008-09	4622	88924	1565264
2009-10	4846	94966	1819448
2010-11	5179	104327	2072487
2012-13	6204	135502	2269651
2013-14	7211	161288	2513887
2014-15	5106	175218	2788117
2015-16	5239	184232	2760140
2016-17	5444	195666	2601638
2016-17	5851	185988	2713530
2017-18	6066	188390	2614785
2018-19	6264	195959	2399260

Kaynak: MEB, 1923- 2019 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

5.3.4. Yükseköğretim

Yükseköğretim “1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanuna” göre, 12 yıllık zorunlu eğitimden sonra, en az iki yıllık yükseköğrenim veren eğitim kurumlarının tümünü kapsar. Yükseköğretimin amaç ve görevleri; millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, öğrencilerin istidat ve kabiliyetlerine göre, akademik ve bilimsel bir şekilde, ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına göre, öğrenciler yetiştirmek, araştırmalar ve yayınlar yapmak, Türk toplumunun bilgi seviyesi yükseltecek ve halkı aydınlatıcı verileri duyurmak görevleri arasında kabul edilmiştir. Yükseköğretim kurumları; üniversiteler, fakülteler, enstitüler, yüksekokullar, konservatuarlar meslek yüksekokulları, uygulama ve araştırma merkezleridir.⁷¹²

Cumhuriyet ilan edildiğinde, Türkiye nüfusu 10 milyon, Darülfünun tek üniversite, toplam fakülte ve yüksekokul sayısı 9’dur. Bu dönemde Darülfünuna ve yüksekokullara liseyi bitirmeyenlerde kabul ediliyordu. Bu uygulamaya 1927 yılında son verilirken, Darülfünun 31.7.1933 tarihinde çıkan bir yasa ile İstanbul Üniversitesine çevrilmiştir.⁷¹³ Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara’da Hukuk, Dil

⁷¹² MEB, **Milli Eğitim Temel Kanunu**, s. 5107; **Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim**, , s. 16.

⁷¹³ Haldun Özen, “Türkiye Cumhuriyetinde Yükseköğretimin ve Üniversitenin 75.” Yılı, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1999, s. 264.

Tarih ve Coğrafya, Fen ve Siyasal Bilgiler Yüksek Okulları açılmıştır.⁷¹⁴ Bu üniversiteler Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü'nce tek elden Kemalist bir çizgide yönetilmiştir.⁷¹⁵

II. Dünya Savaşından sonra demokratik Batı dünyasında yerini almak isteyen Türkiye, demokratikleşme hamlelerinden birisini, CHP'nin 1946 yılında çıkardığı “4936 sayılı Üniversiteler Kanunu” ile üniversitelere özerklik vererek göstermiştir.⁷¹⁶

Demokrat Parti iktidarı döneminde üniversite sayısı artarken, siyasi iktidarın bu üniversitelerde kültürel hegemonyasını kurma yolunda, çıkarılan kanunla, Mili Eğitim Bakanı'na öğretim üyelerini merkeze alma yetkisini verilmiştir. Bu durum üniversite özerkliği büyük ölçüde zedelerken, DP'nin bu tip uygulamalarının 1960 darbesini hazırlayan etkenlerden birisi olduğu iddia edilmiştir.⁷¹⁷

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra kabul edilen 1961 Anayasası, üniversitelere kısa süreliğine de olsa özerklik kazandırırken, üniversitelerde oluşan bu özgür ortamdan rahatsız olan iktidarla 12 Mart 1971 askeri muhtırasından sonra üniversitelerde özerkliği yeniden düzenlenmiştir. “*Askeri ve siyasi iktidarın*” ittifakı neticesinde, hükümet ve üniversite temsilcilerinin olduğu Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) kurulmuştur. Fakat Anayasa Mahkemesi YÖK maddesini anayasaya aykırı bularak iptal etmiş, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Askeri İktidar “2547 sayılı Üniversiteler Kanunu” ile YÖK'ün yeniden kurulmasını sağlamıştır.⁷¹⁸ Bu yasa üniversiteler merkezi yönetime bağlanmıştır.

YÖK konusu ileride siyasal alanı da etkilemiş, siyasi iktidarların parti ve hükümet programlarında bu kurumu kaldıracakları ve yerine yeni bir düzen kuracakları sözünü vermelerine rağmen, bundan bir sonuç çıkmamıştır. Neoliberal politikalar sonucunda üniversite alanında da özelleştirme uygulamalarına hız verilmiş, vakıf üniversitesi adı altında birçok özel üniversite kurulmuştur. Vakıf

⁷¹⁴ A.e., s. 267.

⁷¹⁵ İlhan Tekeli, **Toplumsal Dönüşüm Ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar**, Ankara, Türkiye Mimarlar Odası, 1980, s. 98-99.

⁷¹⁶ Özen, a.g.e., s. 270.

⁷¹⁷ A.e., s. 271.

⁷¹⁸ A.e., s. 272-273.

üniversiteleri, zamanla sermaye gruplarının birbiriyle prestij yarışı yapmasına hizmet eden kurumlar olmuştur.⁷¹⁹

Üniversite rektörlerinin atama yönteminin katı bir şekilde merkezileşmesi üniversite özerkliğine yönelik sorun alanları yaratmıştır. Üniversite sayılarının çok kısa süre içinde hızlı bir biçimde artması organizasyon ve nitelik problemleri doğurmuştur. Yıllara göre tablo 16’da Yüksek Öğretim Kurumları sayısal verileri gösterilmiştir.⁷²⁰ Buna göre yükseköğretim kurumlarının sayısının yıllar içinde giderek arttığı görülmektedir.

Tablo 16. 1923-2019 Yüksek Öğretim Kurumları Sayısal Verisi (Fakülte ve Yüksek Okullar)

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-24	9	307	2 914
1940-41	20	967	12 844
1960-61	55	4 071	65 297
1980-81	321	20 917	237 369
2004-05	1 283	82 096	1 969 086
2005-06	1 306	84 785	2 181 217
2006-07	1 339	89 329	2 291 762
2007-08	1 387	98 766	2 372 136
2008-09	1 495	100 504	2 757 828
2009-10	1 617	105 427	3 322 559
2010-11	1 756	111 495	3 626 642
2011-12	1 914	118 839	4 112 687
2013-14	2 748	142 437	5 139 469
2014-15	3 196	148 903	5 642 562
2015-16	3 735	156 168	6 186 007
2016-17	3 729	151 763	6 627 505
2017-18	3 827	158 098	7 010 598
2018-19	3 982	166 225	7 250 129

Kaynak: MEB, 1923-2019 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

⁷¹⁹ A.e., s. 277.

⁷²⁰ MEB, Resmi İstatistikler.

5.3.5. Açık Öğretim

İlkokulu bitiren ancak herhangi bir nedenle ortaokula veya liseye devam edememiş vatandaşlara yönelik olarak uzaktan öğretim yöntemi ile ortaokulu veya liseyi tamamlama olanağı sağlayan kurumlarıdır. Yüz yüze eğitimin olmadığı bu kuramlarda sistem gereği şube ve öğretmen bulunmamaktadır.

Türkiye’de zorunlu eğitim 12 yıl olmakla beraber, öğrenciler isterlerse bu zorunlu 12 yıllık eğitimi dışarıdan tamamlayabilmektedir. MEB’in istatistiklerine göre açık öğretim ortaokullarında 198 bin 869 öğrenci öğrenim görürken, Tablo 17’de gösterildiği üzere açıköğretim lise kısmına giden öğrenci sayısı artmaktadır.⁷²¹

Son yıllarda bu sayının artmasında, liselere giriş sınavlarında öğrencilerin istedikleri okullara girememeleri, ekonomik ve sosyal sorunlar bu artışın nedenlerin arasında gösterilmektedir. Eğitim Reformu Girişimi Araştırmacısı Umay Aktaş Salman’ın, açık öğretim liselerinde okuyan öğrenciler ile yaptığı röportajlarda öğrencilerin, örgün eğitime devam etmemelerini maddi koşullara, okulları nitelikli görmemeye ve sevmemeye bağladıkları görülmüştür. Bu durum nitelikli eğitimin gerekliliğine dikkat çekmektedir.⁷²²

Tablo 17. 2012-2017 Açık Lise Sayısal Verisi

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
2012-13	1	804523
2013-14	1	901493
2014-15	1	945390
2015-16	1	1026728
2016-17	1	1135406

Kaynak: Kaynak: MEB, 2012-2017 Resmi İstatistiklerinden Derlenmiştir.

5.4. Yaygın Eğitim

Toplumların gelişmesi ve özellikle sanayi devrimi, okul eğitimi kadar uzun

⁷²¹ MEB, Açık Öğretim Sayısal Verileri, (Çevrimiçi), <http://aol.meb.gov.tr/www/acik-ogretim-lisesi-sayisal-veriler/icerik/49>, Erişim: 5.6.2020.

⁷²² Bianet, “Açık Liseye Giden Öğrenci Sayısı Son Beş Yılda Yüzde 65 Arttı”, 28 Mart 2018, Erişim, 5.6.2020.

sürelî olmasa da bireylerin farklı eğitimden geçmelerini ortaya çıkarmıştır. Toplumsal yararı olduğu varsayılan bu eğitim, okul süreci dışında ve genellikle okul çağını geçmiş kimselere, planlı ve amaçlı bir şekilde verilmeye başlanmıştır. Bu eğitim sistemine “yaygın eğitim”, “halk eğitimi” veya “ yetişkin eğitimi” denilmiştir.⁷²³

Türkiye’deki ismiyle yaygın eğitim kelime anlamı olarak kayıt yapma zorunluluğu olmayan her türlü etkinlikler için kullanılmaktadır. Ülkemizde yaygın eğitim yasalara girmiş bir kavramdır.⁷²⁴

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanuna göre:

“Yaygın eğitim, örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsar. Örgün eğitim sistemine hiç girmemiş olan veya herhangi bir kademesinde bulunan, ya da bu kademedен çıkmış vatandaşlara örgün eğitimin yanında veya dışında;

- 1. Okuma-yazma öğretmek, eksik eğitimlerini tamamlamaları için sürekli eğitim olanağı hazırlamak,*
- 2. Bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelere uyumlarını kolaylaştırıcı eğitim olanağı sağlamak,*
- 3. Millî kültür değerlerimizi koruyucu, geliştirici, tanıtıcı ve benimsetici nitelikte eğitim yapmak,*
- 4. Toplu yaşama, dayanışma, yardımlaşma, birlikte çalışma ve örgütlenme anlayış ve alışkanlıkları kazandırmak,*
- 5. Ekonominin gelişimi doğrultusunda ve istihdam politikasına uygun meslek edinmelerini sağlayıcı olanaklar hazırlamak,*
- 6. Beslenme ve sağlıklı yaşam tarzını benimsetmek,*
- 7. Çeşitli mesleklerde çalışanlara, gelişmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmak,*
- 8. Boş zamanlarını yararlı bir biçimde değerlendirme ve kullanma alışkanlıkları kazandırmaktır” şeklinde ifade edilmiştir.⁷²⁵*

Türkiye’de halk eğitimi 1910’larda başlamış, Kurtuluş Savaşı devam ederken Mustafa Kemal 1922 yılında köylüye okuma ve yazma öğretmenin öneminden bahsetmiştir. Bu amaçla 105 değişik yörede Halk Mektepleri ve gece dersleri açılarak yurttaşların okuma yazma kursundan geçmeleri sağlanmıştır. Harf

⁷²³ Rifat Okçabol, Cumhuriyet Döneminde Yetişkin Eğitimi, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul İş Bankası Yayınları, 1999, s. 249.

⁷²⁴ **A.e.**, s. 250.

⁷²⁵ MEB, Milli Eğitim Temel Kanunu, s. 5108; Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, s. 17.

Devriminden sonra açılan Millet Mekteplerinde “okuma-yazma kampanyaları” düzenlenerek, yeni harfler Cumhuriyetin yurttaşlarına öğretilmeye başlamıştır. Tablo 18’de kurs sayıları ve giden öğrenci sayıları gösterilmiştir.⁷²⁶

Tablo 18. 1928-1959 Halk Dershanelerince Açılan Kurs ve Kursiyer Sayıları

YILLAR	KURS SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI
1928	20489	597010
1929	20489	262433
1930	9602	1888311
1931	5915	108470
1932	7248	90935
1933	2683	40851
1934	3670	66255
1935	2274	40229
1936	3122	57275
1937	2901	57081
1938	1967	5766
1939	296	4584
1940	976	24920
1941	569	14085
1942	923	27642
1943	972	19958
1944	3129	57274
1945	2454	37285
1946	1492	22775
1947	753	11323
1948	206	5087
1949	114	2738
1950	27	1424
1951	196	3090
1952	242	3276
1953	1775	16704
1954	1524	17924
1955	2785	19374
1956	1549	18172
1957	1832	14632
1958	1350	13129
1959	1219	17965
TOPLAM	97317	1867920

Kaynak. MEB, Hayat Boyu Öğrenme.

⁷²⁶ MEB, Hayat Boyu Öğrenme, (Çevrimiçi), http://www.hbo.gov.tr/assets/Docs/okumayazma/istatistik/310_9262_3_19281959.pdf, Erişim: 12.8.2020.

Cumhuriyetin inşa sürecinde siyasi iktidarın “*alt yapısal iktidarını*” sağlayabilmesi amacıyla 1932 yılında Türk Ocakları kapatılarak halkevleri açılmıştır. Bu amaçla birçok yerde halkevleri açılırken bu sayı 1951’de 458’e ulaşmıştır. Halkevlerinde dil ve edebiyat, güzel sanatlar, tiyatro, spor, resim, tarih ve müze konularında etkinlik düzenlenmiş, dergi ve kitaplar çıkartılmıştır.⁷²⁷ Bu etkinlikler vasıtasıyla merkezin ideolojisi yerele taşınmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında yaygın eğitim adı altında birçok kurslar açılmıştır. Bu kurslar vasıtasıyla yurttaşların okuma-yazma oranının artırılmasına, belli bir mesleği öğrenmelerine ve boş vakitlerin değerlendirilmelerine çalışılmıştır. Neoliberal politikalar ile uyumlu olarak “yaşam boyu öğrenme”, “işbaşında eğitim”, “çıraklık eğitimi”, “hizmet içi eğitim” ,“sürekli eğitim”, “insan kaynaklarını geliştirme” gibi terimlerde, yaygın eğitim içerisinde kullanılmaya başlamıştır.⁷²⁸

Aşağıda 19. ve 20. numaralı tablolarda görüleceği üzere, Yaygın eğitim sadece merkezi hükümetler tarafında değil, belediyeler, STK’lar, dernek ve vakıflar tarafından da verilmeye başlamıştır. Küreselleşme ile beraber iletişim ve etkileşim yaygınlaşmakta, bilgilerin ve evrensel değerlerin paylaşımı giderek artmaktadır. Yaygın Eğitim ile ilgili sayısal veriler Tablo 19 ve Tablo 20’ de gösterilmiştir.⁷²⁹

Tablo 19. 2015-2016 Yılı Milli Eğitim Tarafından Verilen Eğitim Faaliyetleri Sayısal Raporu

Kurum/kuruluş	Kurs sayısı		Katılan		Bitiren	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Toplam	71 127	72 167	5 711 116	7 611 505	5 526 014	7 425 138
Bakanlık ve bağlı kurum/kuruluş	37 358	35 367	2 856 478	4 686 269	2 802 955	4 650 878
Üniversite	4 671	4 748	321 065	415 502	304 262	384 771
Belediye	19 115	18 571	1 450 945	1 781 471	1 346 538	1 666 217
Konfederasyon veya sendika	618	781	62 908	85 141	62 847	85 071
Vakıf ve dernek	9 365	12 700	1 019 720	643 122	1 009 412	638 201

⁷²⁷ Anıl Çeçen, Halkevleri, Gündoğdu Yayınları, Ankara, 1990, Akt: Okçabol, **a.g.e.**, s. 253.

⁷²⁸ Okçabol, **a.g.e.**, s. 250

⁷²⁹ **MEB**,“TÜİK Yaygın Eğitim Faaliyetleri Araştırmaları”,(Çevrimiçi) <https://hbogm.meb.gov.tr/> / www.tuik-yaygin-egitim-faaliyetleri-arastirmalari/icerik/803, Erişim: 2.6.2020

Tablo 20. 2015-2016 Yılı İtibariyle Alanlarına Göre Verilen Yaygın Eğitim Sayısal Verileri

Eğitim alanları (FOET)	Toplam		Bakanlık ve bağlı kurum /kuruluş		Üniversite		Belediye		Konfederasyon veya sendika		Vakıf ve dernekler	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Toplam	71 127	72 167	37 358	35 367	4 671	4 748	19 115	18 571	618	781	9 365	12 700
Genel programlar	4 644	8 122	704	2 600	518	607	945	1 205	26	67	2 451	3 643
Eğitim	3 374	1 366	1 866	552	420	190	460	305	9	10	619	309
Beşeri bilimler ve sanat	12 139	13 126	891	502	599	601	8 272	8 884	12	19	2 365	3 120
Sosyal bilimler, iş ve hukuk	11 223	17 426	7 667	12 806	1 300	1 852	1 102	1 257	412	538	742	973
Fen bilimleri, matematik ve bilgisayar	3 857	3 687	1 050	701	258	187	1 714	1 321	7	4	828	1 474
Mühendislik, imalat ve inşaat	6 457	4 550	3 489	2 617	263	167	2 451	1 495	25	25	229	246
Tarım ve veterinerlik	1 705	958	1 570	715	47	80	82	151	-	-	6	12
Sağlık ve refah	4 240	4 480	1 679	1 372	784	590	692	473	16	7	1 069	2 038
Hizmetler	23 488	18 452	18 442	13 502	482	474	3 397	3 480	111	111	1 056	885
- Bilgi yoktur.												

Kaynak: MEB, TÜİK 2015-2016 Yaygın Eğitim Faaliyetleri Araştırmalarından Derlenmiştir.

5.5. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Verileri

Modernleşme ile beraber Osmanlıda kadının konuma değişmeye başlamıştır. Bu değişimler anne ve eş rolleriyle sınırlanmış kadının toplumsal yaşamda statü kazanmak için taleplerde bulunmasına neden olmuştur.⁷³⁰ Bu talepler doğrultusunda Osmanlı'dan günümüze kadınların eğitimi için çeşitli yasalar çıkarılmış, kurumlar açılmıştır. Ortaokul düzeyindeki rüştiyeler 1859'da açılmaya başlanmış, kadınların üniversiteye kabulleri 1914'te gerçekleşmiş, yurt dışında eğitim görmelerinin de yolu açılmıştır. Bu arada terzilik, hemşirelik, ticaret gibi alanlarda çeşitli meslek kursları ve okulları da açılmıştır.⁷³¹ Dönemin hâkim ideolojik akımlarından biri olan milliyetçi görüş; özellikle kadının nesil yetiştiriciliğindeki rolünün vurgulanması yanında, din de kadınların haklarını ifade ederken meşrulaştırıcı bir işlev görmüş; *“İslam'ın kadınların haklarının tanınmasında engel olmadığı, olamayacağı, sorunun Kuran'ın yanlış tefsirinden kaynaklandığı”* açıklamaları yapılmıştır.⁷³²

⁷³⁰ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 41.

⁷³¹ Hacer Tor ve Esra Ağı, “Kadın ve Eğitim” **Ankara, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**, Haziran 2016, Cilt 5, s. 67-74

⁷³² Çakır, s. 409.

Cumhuriyet sonrasındaki en önemli adım, 1924 tarihli “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” ile tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmasıdır. Bu durumun kadınlar üzerindeki olumlu etkisi istatistiklere de yansımış, 1928’de %10 olan okuma-yazma oranı kadın ve erkeklerde hızla artmaya başlamıştır. UNICEF verilerine bakıldığında, dünyada (% 84) olan kadınların net okullaşma oranı Türkiye’de % 94’e ulaşmıştır. Tablo 21’de gösterildiği üzere bu oran Ortadoğu bölgeleri ortalamasından (% 77) ve sınır komşularından daha yüksektir.⁷³³

Tablo 21. Ülkeler ve Cinsiyete Göre İlköğretim Net Okullaşma Oranı

Ülke	E	K
Avusturya	100	100
Gürcistan	83	83
İran	81	83
Bulgaristan	91	93
İtalya	98	99
İspanya	100	100
Suriye	87	95
Irak	71	81
Yunanistan	90	91
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	77	85
Dünya	84	88
Türkiye	94	98

Kaynak: UNICEF Dünya Çocuklarının Durumu 2000, s. 96-99, 1990-96 verileri.

1997’de kabul edilen ve ilköğretimi 8 yıla çıkaran 4306 sayılı yasaya ile zorunlu eğitim 5 yıldan 8 yıla çıkarılmış, bu değişim kız öğrencilerinin sayısında olumlu etki yaratmıştır. 1923-1924 ders yıllarında, kız öğrencilerinin ilköğretimde % 18.41 olan oranı; 1996-97’de % 47.51’e ulaşmıştır.⁷³⁴

⁷³³ Tan, “Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği Türkiye Gerçeği”, Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, Hız. Mine Göğüş Tan, Yıldız Ecevit, Serpil Sancar Üşür, İstanbul, TÜSİAD, 2000, s. 43, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1866-kadin-erkek-esitligin-e-dogru-yuruyus-egitim-calisma-yasami-ve-siyaset>, Erişim. 19.1.2020.

⁷³⁴ A.e., s. 40.

Tablo 22’deki TÜİK 2015 verilerine göre kadınların yıllar içerisinde eğitim alanında zaman geçtikçe okuryazarlık oranındaki artışın istenen düzeye ulaşamadığının göstermektedir. Bu düşündürücü durum içinde toplumsal cinsiyet boyutu özellikle dikkat çekmektedir. Öyle ki Tablo 22’de görüldüğü üzere Türkiye’de okuma-yazma bilmeyen 2.644.144 kişinin 2.191.867 sini; yani yaklaşık % 88’ini kadınların oluşturduğu görülmektedir. Yine TÜİK’ in 2015 tarihli verilerine göre Türkiye’de 2015 yılında 6 ve daha yukarı yaşta olan ve okuma yazma bilmeyen toplam nüfus oranının %7,6 iken bu oranın erkeklerde % 1,3 kadınlarda ise % 6,3 olarak belirlenmiştir.⁷³⁵

Tablo 22. 2013-2015 Yılları Okuryazarlık Ve Cinsiyete Göre Nüfus (6 ve daha yukarı yaştaki nüfus)

Cinsiyet	Okuma Yazman Bilen	Okuma Yazma Bilmeyen	Bilinmeyen	Toplam
Kadın	32.701.639	2.191.867	300.203	35.193.709
Erkek	34.554.358	452.277	297.439	36.304.074
Toplam	69.255.997	2.644.144	597.642	72.497.783

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Türkiye 2015.

Aşağıdaki Tablo 23’e göre 1994-2020 yılları arasında kız çocukların ilkokullarda başlama oranının aynı öğretim yılı içerisindeki erkek çocukların ilkokullara başlama oranı arasında büyük bir fark yoktur. Fakat tablo 23’de görüldüğü üzere 1994-1995 öğretim yılı içerisinde kız çocukların Ortaokul ve Dengi Meslek Okulu, Lise ve Dengi Meslek Okulu ve Yükseköğretime başlama oranının erkek çocuklarına göre az olduğu görülmektedir. Ayrıca aynı tabloda 1994-2020 yılları arasındaki tüm eğitim-öğretim kademelerinde kız çocuk okullaşma oranının erkek çocuk okullaşma oranı arasındaki farkın kapandığı görülmektedir. Bu farkın kapanma nedeni olarak 18.08.1997 tarihli ve “4306 sayılı Kanun” ile 1997-1998 öğretim yılından itibaren 8

⁷³⁵ **TÜİK**, İstatistiklerle Türkiye 2015, s. 23, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7330775/7339623/Turkey+_in_statistics_2015.pdf/317c6386-e51c-45de-85b0-ff671e3760f8, Erişim: 20.1.2020.

yıllık kesintisiz, 30.03.2012 tarihli ve “6287 sayılı Kanun” ile 2012-2013 öğretim yılından itibaren de 12 yıllık kademeli zorunlu eğitime geçilmesi gösterilebilir.⁷³⁶

Tablo 23. 1994-2020 Yılları Arası Yılları Arasında Kız Çocuk Okullaşma Oranının Erkek Çocuk Okullaşma Oranına Göre Büyüklüğü (Brüt)

İlköğretim Yılı	İlkokul	Ortaokul ve Dengi Meslek Okulu	Lise ve Dengi Meslek Okulu	Yükseköğretim
1994-1995	94,9	67,8	65,6	65,2
1995-1996	94,7	67,9	67,6	67,4
1996-1997	93,8	69,3	70,1	66,9
1997-1998		85,6	74,7	69,6
1998-1999		87	75,5	69,4
1999-2000		88,5	74,7	71
2000-2001		89,6	74,4	73,6
2001-2002		90,7	75,9	75,2
2002-2003		91,1	72,3	74,3
2003-2004		91,9	78	74,1
2004-2005		92,3	78,7	74,7
2005-2006		93,3	78,8	77,2
2006-2007		94,1	79,7	77,7
2007-2008		96,4	85,8	78,7
2008-2009		97,9	89	80,1
2009-2010		98,9	88,6	83,4
2010-2011		100,4	89,7	86,2
2011-2012		100,4	93,3	87,4
2012-2013	100,8	102,9	94,2	88,1
2013-2014	100,6	103,7	94,6	89,2
2014-2015	100,6	101,1	95,4	90,2
2015-2016	100,6	103,2	95,6	90,5
2016-2017	100,1	101,6	94,3	92
2017-2018	99,8	101,8	93,3	93,3
2018-2019	99,6	101,9	93,8	96,4
2019-2020	99,4	102,6	94,5	98,9

Kaynak: 1994-2020 Millî Eğitim İstatistiklerinden Derlenmiştir.

Tablo 24’deki net oranlara göre 2013-2016 yılları arasında kız çocuklarının ilkokuldan ortaokula geçişlerinde bir sorun olmamakla birlikte ortaokuldan liseye

⁷³⁶ Millî Eğitim İstatistikleri, “Örgün Eğitim 2019-2020 Yılları”, <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, Erişim: 20.1.2020.

geçişlerinde %16'lık bir azalma olduğu görülüyor. Tablo 24'deki 2013-2016 verilerine göre kız ve erkek öğrencilerin orta ve lise eğitim-öğretimine devam noktasında fark kapanmaya başlamıştır. Bununla temel sebebi olarak 12 Yıllık Zorunlu Eğitime geçilmesi gösterilebilir.⁷³⁷ Eğitimin temel kademelerinde sağlanan gelişmelere paralel olarak yükseköğretimde kadınların oranı artmıştır. Bu oran 2002-2003 yılında % 13 iken⁷³⁸ 2014-2015 öğretim yılında % 41,1'e yükselmiştir.⁷³⁹

Tablo 24. 2013-2016 Yılları Arası Öğretim Yılı ve Okul Grubuna Göre Okullaşma Oranı

Eğitim seviyesi Level of educational	2013/14		2014/15		2015/16	
	Brüt Gross	Net Net	Brüt Gross	Net Net	Brüt Gross	Net Net
İlkokul						
Primary school	111,9	99,6	101,1	96,3	99,2	94,9
Erkek - Male	111,5	99,5	100,8	96,0	98,9	94,5
Kadın - Female	112,4	99,6	101,4	96,6	99,5	95,2
Ortaokul						
Junior high school	108,8	94,5	107,1	94,3	107,1	94,4
Erkek - Male	106,9	94,6	105,5	94,4	105,5	94,4
Kadın - Female	110,8	94,5	108,8	94,3	108,9	94,4
Orta öğretim						
Secondary education	103,3	76,7	107,4	79,4	109,9	79,8
Erkek - Male	106,1	77,2	109,8	79,5	112,3	79,4
Kadın - Female	100,3	76,1	104,8	79,3	107,3	80,2
Yükseköğretim						
Higher education	81,7	39,9	88,9	39,5	-	-
Erkek - Male	86,2	38,9	93,4	38,0	-	-
Kadın - Female	77,0	40,9	84,2	41,1	-	-

Kaynak. TÜİK, İstatistikler ile Türkiye, 2015.

⁷³⁷ TÜİK, İstatistikler ile Türkiye, 2015, s. 22, https://ec.europa.eu/eurostat/documents/733077_5/733077_5_0_Turkey_in_statistics_2015.pdf/317c6386-e51c-45de-85b0-ff671e3760f8, Erişim. 20.1.2020.

⁷³⁸ “2002 yılında yüzde 45 olan kız çocuklarımızın ortaöğretimde okullaşma oranı bugün gururla ifade edebiliriz ki yüzde 83'lere ulaşmış bulunmaktadır”, <https://ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/2002-yilinda-yuzde-45-olan-kiz-cocuklarimizin-ortaogretimde-okullasma-orani-bugun-gururla-ifade-edebiliriz-ki-yuzde-83-lere-ulasmis-bulunmaktadir/>, Erişim. 21.1.2020.

⁷³⁹ TÜİK, İstatistikler ile Türkiye 2015, s. 22.

Türkiye’de temel eğitim Cumhuriyet döneminden itibaren kanunlarla korunmasına rağmen, yukarıdaki tablolara göre kadın eğitimi istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir. Türkiye’nin uluslararası sözleşme ve belgeler ile eğitim konusundaki sorunlarını çözmeyi ve kadın okuryazarlığını % 100 olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmesine rağmen eğitimde cinsiyetler arasındaki farkların devam ettiği görülmektedir.

SONUÇ

Temel bir insan hakkı olan, insanın ve toplumun gelişmesinde olduğu kadar siyasal iktidarların kendini meşrulaştırılmasında da önemli bir araç olan eğitim, ulusal kimliğin inşasında önemli bir işlev görür. Eğitim alanındaki modernleşme pratikleri, toplumun eğitilmesini, dönüştürülmesini ve bireyin özerkleşmesini sağladığı gibi rızayı da sağlar. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla-hem merkezileşen hem de kitleselleşen eğitim, siyasal iktidarların meşruiyet zemininde çalışabileceği ideolojik bir aygıt haline gelebilir. Söz konusu bu araçsal imkân, çeşitli iktidar bloklarının mücadelesinin bir yansıması olarak da eğitim politikalarında izlenebilir.

Türkiye’deki siyasi iktidarlar kendi ideoloji ve siyasetlerini etkinleştirmek adına eğitimi bir araç olarak kullanmışlar; Cumhuriyet tarihi boyunca oluşturmak istedikleri “*makbul vatandaş*” tipini topluma endoktrine etme çabasına girmişlerdir. Bununla birlikte yönetme gücüne erişmiş ve siyaset yapma tarzları birbirinden farklı her grubun “*makbul vatandaş*”a ilişkin temel aldığı kriterler de farklı olmuştur. İktidar bloklarının mücadelesinin eğitim politikalarına nasıl yansıdığına bakmak, siyasal elitler arasındaki çekişmelerdeki iktidar mücadelesini, bunun eğitime yansımaları hesaba katmayı da gerektirir. Türkiye’deki siyasal elitler arasındaki tartışmalar, merkez sağ/ merkez sol siyasal güzergâhında ilerleyen ve bunların aralarındaki gerilimlerin izdüşümleri, eğitim politikaları özelinde somutlaşır. Elit içi tartışmaların iktidar mücadelesine yansıması; eğitim politikalarında kristalize olan alanları ortaya çıkarır. Tartışmaların eksenleri, din, ekonomi, sosyo-ekonomik kalkınma üzerinden, laiklik/ dindar, liberal/ devletçi, pratikte ise devlet mekanizmasını, buna etkide bulunan sivil toplumu, özellikle de sendikaları kapsar. Türkiye’de belli dönemler boyunca bu ilişkide amaçlar ve problemler üzerinden bazı değişimler/ dönüşümler yaşanmış; sorunların yapısına ve türüne göre bazı çözümler üretilmiştir. Özellikle büyük dönüşümlerin olduğu zamanlarda süreklilikler ve kopuşlar yaşanırken tüm bunlar devletin kurumsallaşmasını etkilenmiş, ideoloji de bundan payını almıştır.

Cumhuriyet’in inşa sürecinde yönetim mekanizmaları hızlı bir biçimde kurumsallaşırken eğitim alanında da kararlı bir çatı kurulmuş, eğitim politikalarına yön veren devletçi-milliyetçi ideoloji, Türk ulusunu ve Türk devletini yüceltme

amacı taşımış, öğrencilere ulusal değerleri ve devlete sadakatle bağlanma düşüncesini aşlamayı amaç edinmiştir. Bu ideolojinin aktarımı için devlet kapasitesinin lojistik gücü ile “Yatılı Bölge Okulları”, “Millet Mektepleri”, “Köy Okulları ve Köy Enstitüleri” açılmıştır. Bu inşa döneminde, tezin ilk bölümünde teorisi aktarılan Michael Mann’ın “*alt yapısal iktidar ağlarının*” kavramsal çerçevesi içerisinde Kemalizm’in eğitim politikalarına ilişkin menzili genişletilmeye çalışılmıştır. İkinci dünya savaşı sonrasında çok partili hayata geçişle ilk kırılma yaşanmış; batı siyasal bloğu ile işbirliği içinde ekonomik liberalleşme gibi hususlar, bu ilişki biçiminin arkasından getirdiği politik değişim, eğitim alanında da etkiler göstererek iktidar mücadelesindeki tartışmaya dâhil edilmesine yol açmış, din ve ekonomi üzerinden yürüyen bir mücadele alanı açılmıştır. Devletçi bakışla, liberal bakış, parti, devlet, ordu, bürokrasi üzerinde etkisini göstermiştir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, dini meşruiyet kaynağı olmaktan çıkaran, pozitivist bilim anlayışı ile düzenlenen, halkçı, laik ve işlevsel eğitim sistemi benimsenmiştir. Komünizmin bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlandığı II. Dünya savaşı sonrasında ise, Tek Parti İktidarı’nın İslami pratikler konusunda koyduğu yasaklar kaldırılmaya, imam-hatip okulları yeniden açılmaya başlamıştır. Bu uygulamalar bizzat Kemalist elitler tarafından hayata geçirilmiştir. Kemalizm’in İslami referanslar ile pragmatik ilişkisi çok partili hayat ile başlasa da Mann’ın tanımladığı askerin “*despotik iktidarı*” dönemlerinde daha çok artmıştır. 1971 Askeri Muhtırası’ndan sonra çıkarılan Milli Eğitim Temel Kanunu ile, 1980 askeri darbesinden sonraki eğitim sistemi genel hatlarıyla Türk-İslam perspektifinin içinde bulunan bir anlayışla düzenlenmiştir. Seçmeli olan din dersi zorunlu olmuş, komünizmin üretim merkezi olduğu iddiası ile kapatılan Köy Enstitüleri’nin yerine Yatılı-Yatısız İmam-Hatip Okulları açılmış, ders kitapları ve müfredat planları yeniden hazırlanmıştır. Türkiye’de siyasi iktidarlar, meşruiyetlerini sağlama noktasında, Mann’ın ifadesiyle eğitimin “yol açıcılık” özelliğinden yararlanmıştır. Bununla birlikte 1980 sonrası neoliberal siyasal sosyo- ekonomik politikalar daha önce benzeri görülmemiş derecede eğitimi kuşatan farklı bir yola evrilmiştir. Piyasanın serbestleşmesinin hızlı bir şekilde gerçekleştiği, kitle iletişim araçlarının etkin bir biçimde toplumsal hayatın içine girdiği, bireyi kuşatan, onu sosyal

sermayesini geliştirmesi zorunluluğunda bırakan, belirsizliğe sevk eden, güvencesiz işlerde çalışmaya yol açan, bununla birlikte devleti dışarda bırakan bu rekabetçi yapıya uygun bir eğitime erişim olanaklarının olmadığı bir durumu ortaya çıkarmıştır. Bu neoliberal koşulların merkezileştirdiği, dağıttığı tüm sosyal ilişkileri bir biçimde yeniden tutmak adına, daha muhafazakâr politikaların özellikle eğitim politikaları aracılığıyla gerçekleştirilmesi düşüncesi de bu dönemin özelliklerinden biri olarak görülebilir.

Türkiye’de siyasal iktidarların çoğunun benimsediği devletçi-muhafazakâr-milliyetçi-ideoloji, dışarıya kuşku ile bakmayı başka ülkelere karşı güvensizliği ve nihayetinde içe kapanmayı telkin ederken, siyasal alandaki çatışmalarda otoriter bir tutum sergilenmiştir. Öyle ki, bazı dönemlerde siyasal partiler, dernekler, sendikalar kapatıldığı gibi üyeleri de çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Siyasal iktidarların demokratik ve diyaloga dayalı durumlara karşı mesafeli tutumları, eğitim programlarına, ders müfredatlarına, ders kitaplarına yansımıştır.

Türkiye’deki öteden beri benimsenen eğitim politikalarının genel anlamda eğitim stratejilerinden biri olan işlevselci yaklaşıma göre planlandığı görülmüştür. Ancak bu politikalar, sorgulayıcı, eleştirel ve gelişimci bir niteliğe sahip olmaktan ziyade, kapitalist üretim biçiminin beceri ve tekniklerini bilen öznelere yanında, daha işlevsel nitelikte eğitim süreçlerini ortaya çıkarmıştır. Ekonominin istihdam gereksinimlerine uygun amaçlara hizmet edecek insan gücü yetiştirmek eğitimin temel işlevlerinden biri haline gelmiştir.

1980 sonrasında Türkiye’de neoliberal kapitalist sistemin uygulamaya konulması ile birlikte bilginin sermayeleşme süreci hızlanmış, eğitim ticari bir yatırıma, öğrenci de bu yatırımın metası olarak görülmeye başlanmıştır. Eğitime yüklenen bu pragmatik işlevsellik, öğrencilerin akademik başarıyı yakalamak için aralarında kıyasıya yarışması, seçme altında eleme mekanizmaları, sınavların demokratik bir ölçme aracı olduğu savunusu ve sonuçlarda eşitlik yerine, fırsat eşitliğine vurgu, uygulanan neoliberal politikaları meşrulaştırma amacı taşımıştır. IMF ve Dünya Bankası gibi örgütler de hibe ve krediler ile bu politikaları desteklemişlerdir. Öğrenciyi öğrenim süreçleri içerisinde, piyasa ile tanıştırmak amacıyla, eğitimde, proje, performans, çoklu zekâ öne çıkartılmış, tüm eğitim

sisteminde ders kitapları, müfredatlar, ders geçme sistemi standart hale getirilmiştir. Öğretmene koç, mentor ve rehber gibi roller biçilerek öğrencilerin beceriler kazanması sağlanmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin piyasa açısından öncelikli beceriler kazanması sağlanmıştır. Türkiye'nin etkili sermaye odaklı ekonomik sivil toplum örgütlerinden biri olan TÜSİAD gibi kurumlar, hazırladığı raporlar ile bu politikaları desteklemiştir. Bu raporlarda özel okullar, dershaneler ve üniversiteler teşvik edilirken, mesleki ve teknik eğitimde dönüşüm gerçekleştirilmesi ve öğretmenlik alanında kariyer basamakları uygulamasına geçilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁷⁴⁰

Eğitimde bu türden neoliberal uygulamalar, Türkiye gibi ülkelerde kamudan ziyade özel okullarda daha etkili bir biçimde uygulanmıştır. Ancak bu türden politikaların ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar çerçevesinde sınıf odaklı fırsat eşitsizliği görülmüş, özellikle, yeterli gelir düzeyine sahip olmayan kesimlerin çocukları kendi sorunlarıyla baş başa bırakılarak, belirsiz bir gelecek kaygısı ortaya çıkarmıştır. Okula atfedilen değerde bir azalma olmazken toplumda kaliteli ve iyi bir eğitim almak için maddi yeterlilik ön plana çıkmış, veliler çocuklarını kurslara, etüt merkezlerine ve dershanelere gönderebilmek için ağır maddi yükler yüklenmek zorunda kalmışlardır.

Eleştirel yaklaşımçılara göre eğitimden beklenen gaye, insanları mutlu olabileceği bir bilince ve gizil güçlerini fark eden yararlı bireylere dönüştürmektir. Ancak eğitimde tüm dünyayı etkisi altına alan neoliberal politikaların meşrulaştırılması ve siyasal iktidarların ideolojik hegemonyalarına katkıda bulunma önceliği bu gayeyi olumsuz etkilemektedir. Türkiye'deki eğitim politikalarının genelinde, hükümet ve parti programlarında, eğitim şuralarında, söylemlerinde, pratiklerinde, eğitime, pragmatik-işlevsel bakış açısıyla bakılmıştır. Sürekli değişen kararlar, sınıf geçme sisteminde yaşanan aksaklıklar, ezbere dayalı eğitim sistemi, üniversite ve lise sınavlarının devamlı değişmesi, siyasal iktidarların kendi vatandaş tipini topluma dayatma çabaları, ders kitaplarında görülebilen cinsiyetçi ve ötekileştirici yaklaşımlar etkisiyle, Türkiye'deki eğitimin başarısının gelişmiş ülke

⁷⁴⁰ İnal, 2019, a.g.e.

ortalamalarının altında olmasına neden olmuştur.⁷⁴¹ Her şeye rağmen başarı, eleştirel yaklaşımın söylemlerine yer veren, evrensel ve bilimsel değerlere göre yapılanan eğitim politikaları ve eğitim sistemi hedefinin inatla sürdürülmesi ile mümkün olabilir.

⁷⁴¹ “OECD Eğitim Endeksi: Türkiye Sondan Dördüncü Sırada” (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37779042>, Erişim: 21.12.2019

KAYNAKÇA

- AĞIRDIR, B.: 2019 “Dindar nesil’ mühendisliği tutmadı; oruç tutan, namaz kılanlar azaldı”, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=7waWjOZ4s9I>, Erişim:1.8.2020.
- AHMAD, F.: 1995 **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, İstanbul, Sarmal Yayınları.
- AKÇA, İ.: 2011 “1980’lerden Bugüne Türkiye’de Siyaset ve Hegemonya: Bir Çerçeve Denemesi”, İstanbul, **İktisat Dergisi**, Ocak-Haziran 2011, s. 25-36.
- AKÇA, İ.: 2013 “Türkiye’de Darbeler, Kapitalizm ve Demokrasi(Sizlik)” **Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları**, Hrz. Bülent Bilmez, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s. 56-67.
- AKDOĞAN, Y.: 2005 **AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi**, İstanbul, Alfa Yayınları.
- AKÇAOĞLU, A.: 2018 “Kültürlerin İktidarla Düğümlenişi ve Türkiye’deki Manzara”, **Birikim**, Mart 2018, Sayı. 347, s. 6-12.
- AKIN, M. H.: 2010 **Çağdaş Sosyal Teoriler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- ERSOY, M. A.: 2014 “Asımın Nesli”, **Safahat**, 6. Kitap, Ankara, Yazar Yayınları, s. 61.
- AKŞİN, S. (TY.) “Siyasal Tarih 1950-1960”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Cilt 1, İstanbul, Milliyet, s. 215-223.

- AKYOL, A.: 1991 **Milli Eğitim'de 2 Yıl**, Ankara, MEB Yayınları.
- AKYÜZ, Y.: 2011 **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Pegem.
- ALBAYRAK, M.: 2004 **Türk Siyasi Hayatında Demokrat Parti**, Ankara, Phonenix.
- ALP, H.: 2009 “Tevhid-i Tedrisattan Harf İnkılabına İlköğretim (1924-1928)”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi.
- ALTAN, M. Z.: 2014 **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı**, Ankara, Pegem.
- ALTHUSSER, L.: 1994 **İdeoloji ve Devletin İdeoloji Aygıtları**, İstanbul, İletişim.
- ALTUNYA, N.: 1999 “Türkiye Cumhuriyetinde Din Eğitimi”, **75. Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, , İstanbul, İş Bankası Yayınları 1999, s. 215-222.
- ANAYASA (1961) <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>, Erişim: 12.6.2019.
- ANAYASA (1982) Haz. Kemal Gözler, Bursa, Ekin Yayınevi, 2010.
- ARSLAN, M.: 2005 “Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 23-49.
- AŞIKOĞLU, N. Y.: 2017 **Yüksek Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi**, Ankara, Grafiker Yayınları.

- ATAM.: 1997 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I-III. Ankara, ATAM.
- ATTAR, G. E.: 2011 “Niklas Luhmann’ın Sistem Kuramı ve Güven Tartışması Bağlamında Sağlık Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 3-26.
- AYAZ, M. F.: 2015 “Turgut Özal Dönemindeki Eğitim Politikaları ve Günümüze Yansımaları”, **Akademik Bakış Dergisi**, s. 325-338.
- AYDEMİR, Ş. S.: 2009 **İkinci Adam (1938-1950)**, İstanbul, Remzi.
- AYDIN, İ.: 2016 **TÖB-DER Tarihi**, Ankara, Eğitim Sen Yayınları, Nisan 2016.
- AYDOĞANOĞLU, E.: 2012 **Eğitimde AK Parti’nin 10 Yılı**, Ankara, Eğitim Sen.
- AYHAN, H.: 2005 **Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi**, Ankara, DEM Yayınları.
- BALOĞLU, Z.: 1990 **Türkiye’de Eğitim**, İstanbul, Apa Ofset Basımevi.
- BANGOĞLU, T.: 1984 **Kendimize Geleceğiz**, İstanbul, Derya Dağıtım Yayınları.
- BARAN, T. A.: 2005 “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesi”, **Ankara, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, s. 8-13.

- BAŞAR, E.: 2004 **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BAŞGÖZ, İ.: 1999 **Türkiye'de Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BBC. “PISA testi: Türkiye 72 ülke içinde 50'nci sırada”, 2016, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38219262>, Erişim: 20.11.2019.
- BORATAV, K.: 2016 **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, Ankara, İmge Kitabevi, 22. Baskı.
- BERKES, N.: 2002 **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- BİNBAŞIOĞLU, C.: 1995 **Türkiye’ de Eğitim Bilimleri Tarihi**, İstanbul, MEB.
- BİRGÜN “Bir milyon öğrenci dini vakıfların elinde”, (Çevrimiçi), <https://www.birgun.net/haber/bir-milyon-ogrenci-dini-vakiflarin-elinde-107770>, 31 MART 2016, Erişim: 1.4.2017.
- BİRKÖK, M. C.: 2013 “Eğitim Sosyolojisinde Kuramsal Yaklaşımlar”, **Eğitim Sosyolojisi**, Ed. Mimar Türkkahraman ve İbrahim Keskin, İstanbul, Elma Basım.
- BROWN, W.: 2017 **Halkın Çözülüşü, Neoliberalizmin Sinsi Devrimi**, Çev. Barış Engin Aksoy, İstanbul, Metis.
- BLACK, C. E.: 1989 **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, İstanbul, Verso.

- BORA, T.: 2014 **Türk Sağının Üç Hâli, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, İstanbul, İletişim, 8. Baskı.
- BOZBEYLİ, F.: 1970 **Parti Programları Birinci Kitap**, Birinci Cilt, İstanbul. Ak Yayınları.
- BURSALIOĞLU, Z.: 1981 “Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi” **Atatürk Devrimleri ve Yenileşme Sempozyumu**, Ankara.
- CANKAR, B., TAŞ, A.: 2017 “Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri” **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 189-210.
- CAYMAZ, B.: 2007 **Türkiye’de Vatandaşlık; Resmi İdeoloji ve Yansımaları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CEREV, G.: 2013 Geçmişten Günümüze Öğretmenlerin Sendikal Örgütlenme Mücadelesi, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 4(2): 203-216.
- CİCİOĞLU, H.: 1983 **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim Tarihi Gelişimi**, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- COPEAUX, E.: 2000 **Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine (1931-1993)**, Çev. A. Berktaş, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- COŞKUN, A. E.: 2020 “Sosyolojiye Giriş”, (Çevrimiçi), https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Bahar/egitimsosyolojisi/3/index.html, Erişim: 17.7.2020.
- ÇAĞLAR, A.: 1999 “75. Yılında Cumhuriyet’in İlköğretim Birikimi,” 75. **Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, İş Bankası Yayınları, s. 125-144.
- ÇAKIR, S.: 2011 **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÇAKIR, R.: 2005 “Milli Görüş Hareketi”. **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce** “İslamcılık”, Cilt 6, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim, s. 544-575.
- ÇAVDAR, A.: 2018 “Köse İmam Hocaşade’yi Kovdu: Asım’a Ne Olacak”. **Birikim**, Sayı. 347, s. 13-22.
- ÇELİK, Z.: 2014 “Yeni Türkiye’nin Eğitim, Eğitimin Yeni Türkiye’si”, **Yeni Türkiye** (56), s. 653-657.
- ÇETİN, H.: 2001 “Devlet İdeoloji ve Eğitim”, Sivas, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 25(2), s. 201-211.
- ÇETİN, H.: 2003 **Modernleşme Ve Türk Modernleşme Krizleri**, İstanbul.
- ÇETİN, H.: 2003 “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt, 58-3, s. 62-88.

- DAĞLI, N., AKTÜRK, B.: 1988 **Hükümetler ve Programları (1920-1960), Cilt I.** Ankara, TBMM Basımevi.
- DAĞLI, N., AKTÜRK, B. :1988 **Hükümet ve Programlar (1960-1980), II. Cilt,** Ankara, TBMM Basımevi.
- DAĞLI, N., AKTÜRK, B.: 1988 **Hükümetler ve Programları (1980-1987), III. Cilt.** Ankara, TBMM Basımevi.
- DELİPINAR, M.: 2003 “Türkiye’de Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Eğitim Politikaları (1946-1950)”, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- DEMİREL, T.: 2011 **Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi,** İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DEMİRTAŞ, B.: 2008 “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, Ankara, **Akademik Bakış Dergisi**, s. 155-176
- DEMİRTAŞ, Z.: 2007 “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretim Örgütlenmesi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı, s. 17-183.
- DEMOKRAT PARTİ (Çevrimiçi), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle>, Erişim: 15.4.2017.
TÜZÜK VE PROGRAMI (1946)

DEMOKRAT PARTİ İstanbul, Güneş Matbaası.1952.
TÜZÜK VE PROGRAMI
(1952)

DEWEY, J.: 1939 **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, İstanbul, Devlet Basımevi.

DİN ÖĞRETİMİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ “Grafiklerle Din Eğitimi Okulları 1951–1970”. Ankara, MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 1970.

DUVERGER M.: 1964 **Politikaya Giriş**, Çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık.

EROLER, G. E.: 2017 **Dindar Nesil Yetiştirmek Türkiye'nin Eğitim Politikaların da Ulus ve Vatandaş İnşası (2002-2016)**, İstanbul, İletişim.

ERASLAN, L.: 2012 “Türkiye’de Eğitim Sendikacılığının Tarihsel Perspektifi Ve Günümüz Eğitim Sendikacılığının Değerlendirilmesi”, Muğla, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 28, s. 1-17.

ERCAN, F.: 1999 “1980’lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları”, **75. Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, Ankara, İş Bankası Yayınları, s. 23-39.

ERDAL, K.: 2012 “Türkiye’de Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi”, Kastamonu, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt. 20, No.1, s. 9-26.

- ERDOĞAN, R.
T.: 2017 “Siyasi İktidar Olduk Ama Sosyal ve Kültürel Alanlarda İktidar Değiliz”, (Çevrimiçi), <https://www.amerikanin sesi.com/a/erdogan-fikri-iktidarimizi-tesis-edemedik/5626912.html>Erişim: 12.5.2018
- ERDOĞAN, R.
T.: 2015 “Cumhurbaşkanı Erdoğan Önder İmam-Hatipliler Derneği Genel Kuruluna Hitap Etti”, (Çevrimiçi), <https://www.AKPartiarti.org.tr/haberler/cumhurbaşkanı miz-erdogan-onder-imam-hatipliler-derneği-genel-kuru luna-hitap-etti/>, Erişim: 13.5.2019.
- ERDOĞAN, R.
T.: 2016 “Başkanlık sistemi Türkiye'ye daha hızlı kalkınma fırsatı verecektir”, (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-baskanlik-sistemi-turkiyeye-daha-hizli-kalkinma-firsati-verecektir /683220>, Erişim: 4.5.2019.
- ERGUN, M.: 2005 “Türk Eğitim Devrimi: Temel İlkeler ve Gelişim Süreci” Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Eğitim Sempozyumu, Ankara, s.101-103.
- ERGUN, M.: 1992 **Eğitim ve Toplum**, Ankara, Ocak Yayınları, 2. Baskı.
- EROĞUL, C.: 2003 **Demokrat Partinin Tarih ve İdeolojisi**, İstanbul, İmge Yayınevi.
- ERSANLI, B.: 2003 **İktidar ve Tarih**, İstanbul, İletişim.
- ERSOY, M. A.: 2014 **Safahat**, Ankara, Yazar Yayınları.

- ERTÜRK, S.: 1993 **Eğitimde Program Geliştirme**, Ankara, Meteksan Matbaacılık.
- DUMAN, T.: 1991 **Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişim)**, Ankara, MEB Yayınları.
- FATİH PROJESİ (Çevrimiçi), <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/>, Erişim: 20.11.2019.
- GENELKURMAY **Atatürkçülük, Atatürk’ün Görüşleri ve Direktifleri**, Cilt 1, İstanbul, 1988, MEB.
- GİDDENS, A.: 2012 **Sosyoloji**, İstanbul, Kırmızı Yayınlar.
- GIORGETTİ, M., BATIR, B.: 2008 “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”. **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, s. 27-56.
- GÖK, F.: 1999 “75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, İş Bankası Yayınları.
- GÖKALP, Z.: 1992 **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I**, Ankara, MEB.
- GÖKALP, Z.: 2008 **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, Bordo Siyah Yayınları.
- GÖKÇE, F.: 2014 **Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim**, Pegem, Ankara.
- GÖZLER, K.: 2010 **1982 Anayasası**, Bursa, Ekin Yayınevi.
- GRAMSCI, A.: 1997 **Hapishane Defterleri**, 3. Baskı, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Belge Yayınları.

- GÜMÜŞ, A.: 2015 “Siyasal Bir Kurgu Olarak Türkiye’de Eğitim Politikaları”, A. Gümüş (Ed.). **Türkiye’de Eğitim Politikaları**, Ankara, Nobel, s. 1-14.
- GÜMÜŞOĞLU, F.: 2005 **Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- GÜMÜŞOĞLU, F.: 2007 “Patronaj Kalıplarına Karşı Başkaldırı Eğitimi: Köy Eğitim Kurşları ve Köy Enstitüleri”, **Eğitimde Reform ve Finans Sorunları Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Ed. Songül Sallan Gül- Hüseyin Gül, Isparta, SDÜ Köy Enstitüleri Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 106–117.
- GÜMÜŞOĞLU, F.: 2008 “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet”, **Toplum ve Demokrasi**, 2 (4), s. 39-50.
- GÜMÜŞOĞLU, F.: 2018 “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyetin 90 Yıllık Serüveni” Ed. Ahmet Şimşek, Şahin Oruç, İstanbul, **Ders Kitapları Uluslararası Sempozyumu**, s. 1-22.
- GÜMÜŞOĞLU, F.: 2018 “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e Türk Yurdu Dergisinde Eğitim Anlayışı”, **Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi**, (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/568299>, s. 18-36, Erişim. 25.1.2020.
- GÜMÜŞOĞLU, F.: 2019 **Cılavuz Köy Enstitüsü Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında**, 3. Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, s. 479-483.

- GÜNAY, N.: 2012 “Erdoğan’la cemaat dershane için neden kavga ediyor.” (Çevrimiçi), <https://sendika63.org/2012/11/erdoganla-ce-maat-dershane-icin-neden-kavga-ediyor-nuri-gunay-75225/>, Erişim 2.6.2017.
- GÜNEŞ, M. G.: 2003 **Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**, Ankara, Anı Yayıncılık.
- GİROUX, H. A.: 2008 **Eleştirel Pedagojinin Vaadi**, Çev. Umre Deniz Tuna, İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- HAKAN, A.: 2014 “Tapınma başladı: Allah’ın vasıflarını toplamış bir lider.” **Hürriyet**, 17.1.2014.
- HEGEL, G. W.: 1991 **Tarihte Akıl**, Çev. Ö. Sözer, İstanbul, Ara Yayınları.
- HOBBS, T.: 1993 **Leviathan**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- HÜRRİYET.: 2015 “İmam Hatip Lisesi Sayısını 440’tan 1017 Çıkardık.”, 28 Ocak 2015.
- ILGAZ, D.: 1999 “Köy Enstitüleri”, 75 Yılda Eğitim, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 311-344.
- ILLİCH, I.: 1988 **Şenlikli Toplum**, İstanbul, Ayrıntı.
- ILLİCH, I.: 2006 **Okulsuz Toplum**, İstanbul, Oda Yayınları.
- İNAL, K.: 2004 **Eğitim ve İktidar, Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler**, Ankara, Ütopya.

- İNAL, K.: 2019 **Türkiye’de Eğitim Ve Politika**, İstanbul, TÖZ Yayınları.
- JESSOP, B.: 1982 **The Capitalist State: Marxist Theories and Methods**, Oxford: Martin Robertson.
- KADRIYE, G.: 2013 “Eğitimde Teknoloji Kullanımı Bağlamında FATİH Projesinin Analizi”. Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- KAHVECİOĞLU, A.: 2015 “MEB’den yeni değerler eğitimi”, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/meb-den-yeni-degerler-egitimigundem-1992935/>, Erişim: 14.8.2017.
- KALAYCIOĞLU, E.: 1984 **Çağdaş Siyasal Bilim Teori Olgu ve Süreçler**, İstanbul, Beta.
- KAPLAN, İ.: 2013 **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi**, İstanbul, İletişim.
- KARAKAŞ, Ö.: 2006 “Atatürk ve İnönü’nün İki Milli Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) Döneminde Kültür Siyaseti (1935-1946)”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- KARPAT, K.: 2013 **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Timaş.
- KARAR GAZETESİ “İşte FETÖ Kurumları-Tam Listesi”, (Çevrimiçi), <https://www.karar.com/gundem/iste-kapatilan-feto-kurumlari-tam-liste>, Erişim: 5.1.2020.

- KATOĞLU, M.: TY. “Cumhuriyet Türkiye’inde Eğitim, Kültür ve Sanat”, Ed. S. Akşin, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, İstanbul, Milliyet, s. 417-519.
- KERİMOĞLU, Z.: 2006 “1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası”, İstanbul, Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- KISAKÜREK, N. F.: **Çile (Bütün Şiirleri)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 2005
- KOÇ, N.: 2013 **Türk Kültür Tarihinde Köy Enstitüleri**, İstanbul, İdeal.
- KOÇAK, C.: 1996 **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İstanbul, İletişim.
- KOÇAK, C.: TY. “Siyasi Tarih (1923-1950)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)**, Ed. Sina Akşin, Ankara, Milliyet, s. 127-193
- KODAMAN, B.: 1999 **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Ankara, 2. Baskı.
- KOYUNCU, B.: 2014 **“Benim Milletim” (Ak Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik)**, İstanbul, İletişim.
- KUTLUER, İ.: 2001 “İslâmcılık”, İstanbul, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, 23. Cilt, s. 65-67.

- LACLAU, E., MOUFFE, C.: 1992 **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, İstanbul, Birikim Yayınları.
- LEWIS, B.: 1993 **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MANN, M.: 2012 **İktidarın Kaynakları: Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları**, Ankara, Phoneix.
- MEB. **Din Eğitimi Çalışma Grubu Raporu**, Ankara.1981.
- MEB. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara, MEB Yayınları, 1997.
- MEB. I. MEB. ŞURASI (1939), (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/291964549_1_sura.pdf, Erişim: 15.10.2017.
- MEB. II. MEB ŞURASI (1943), (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164619_2_sura.pdf, Erişim: 15.10.2017.
- MEB. III. MEB Şurası (1949), (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164646_3_sura.pdf, Erişim: 15.10.2017.
- MEB. XIII. Milli Eğitim Şurası. (1990), (Çevrimiçi), <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-milli-egitim-siralari/icerik/328>, Erişim. 14.5.2017.

- MEB. Milli Eğitim Temel Kanunu, Ankara, Milli Eğitim Basımevi. 1995.
- MEB. XVII. MEB Şurası (2006), (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165-619_17_sura.pdf, Erişim. 12.6.2016.
- MEB. XVIII. MEB ŞURASI (2010), (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165-619_17_sura.pdf, Erişim. 12.6. 2016.
- MEB. XIX. MEB Şurası (2014) (Çevrimiçi), https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/201709/29165-619_17_sura.pdf, Erişim:12.6.2016.
- MEB. Türk Eğitim Sistemi ve Orta Öğretim, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü 2015, Ed. Ercan Türk, (Çevrimiçi), http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/13153013_TES_ve_ORTAYTYM_son10_2pdf. Erişim. 1.6.2020.
- MEB. Milli Eğitim İstatistikleri, “Örgün Eğitim 2010-2014”, (Çevrimiçi), www.meb.gov.tr, Erişim: 21. 2017.
- MEB. Milli Eğitim İstatistikleri, “Örgün Eğitim 2010-2011”. (Çevrimiçi), <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2010-2011/icerik/69>, Erişim: 2.2.2017.
- MEB. Milli Eğitim İstatistikleri, “Örgün Eğitim 2013-2014”, (Çevrimiçi), www.meb.gov.tr, Erişim: 2.1.2017.

MEB. “Milli Eğitim İstatistikleri, “Örgün Eğitim 2018-2019”, (Çevrimiçi), http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/30102730_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2018_2019.pdf, Erişim: 5.6.2020.

MEB. “Resmi İstatistikler”, (Çevrimiçi), <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, Erişim.1.6.2020.

MEB. Milli Eğitim Temel Kanunu 1973, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> Erişim. 1.6.2020.

MEB. Hayat Boyu Öğrenme, (Çevrimiçi),http://www.hbo.gov.tr/assets/Docs/okumayazma/istatistik/31092623_19281959.pdf., Erişim. 12.8.2020.

MEB. “TÜİK Yaygın Eğitim Faaliyetleri Araştırmaları”, (Çevrimiçi), <https://hbogm.meb.gov.tr/www/tuik-yaygin-egitim-faaliyetleri-arastirmalari/icerik/803>,Erişim: 2.6.2020.

MERT, N.: 2007 **Demokrat Partinin Merkez Sağın Kısa Tarihi**, İstanbul, Selis Kitapları.

MİCHAEL, W. A.: 2012 **Eğitim ve İktidar**, Çev. E Bulut, İstanbul, Kalkedon.

NAL, S.: 2005 “Demokrat Partinin Din Siyaseti”, **Ankara SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı. 3, s. 137-171.

- NEZİROĞLU, İ., TUNCER, Y.: 2013 **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 8.** Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları.
- NEZİROĞLU, İ., TUNCER, Y.: 2013 **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 9.** Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları.
- NEZİROĞLU, İ., TUNCER, Y.: 2013 **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 10.** Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları.
- OKÇABOL, R.: 1999 “Cumhuriyetin 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz”, **75. Yılda Eğitim**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999, s.177-193.
- OKÇABOL, R.: 1999 Cumhuriyet Döneminde Yetişkin Eğitimi, **75. Yılda Eğitim**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999, s. 249-263.
- OKTAY, A.: 1997 İbrahim Arıkan, Adil Çağlar, “İlköğretimde Yeniden Yapılanma”, İstanbul, **MEF Eğitim Kurumları Eğitim Dizisi.**
- ÖNSOY, R.: 1991 “Cumhuriyetten Bugüne İlk ve Ortaöğretimimiz ve Bazı Meseleleri”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1991, Sayı. 6, s. 1-23.

- ÖZAYDIN, M. M.: 2012 “Sosyal Devletin Eğitim İşlevi”, **Türkiye’nin Yeni Gerçekleri: Din, Laiklik, Eğitim, Finans, Liderlik ve Özgün Sosyal Düşünce**, Ed. Ed. Osman Şimşek, İstanbul, Otorite Yayınları.
- ÖZTAN, G. G.: 2020 “1961-1965 Arasında Türkiye Solunda Eğitim Tartışmaları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, s. 1-40.
- ÖZTAN, G.G.: 2020 “Adalet Partisi İktidarında Solun Eğitim Meselesine Bakışı 1965-1971”, Ankara, **Mülkiye Dergisi**, s. 3-36.
- ÖZBUDUN, E., WILLIAM. H.: 2010 **Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AK Parti Olayı**, İstanbul, Doğan Kitap.
- ÖZDEMİR, H(T.Y). “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, Cilt 1, Ed. Sina Akşin, Milliyet, s. 227-286.
- ÖZGÜN, Y., ECEHAN, B.: 2012 “Küresel Kapitalizmin Kısıkcında Eğitim: Anlama ve Mücadelenin Neresindeyiz, **Praksis**, Dipnot Yayınları, Ankara, Sayı 33, 2013/3, s. 4-8.
- ÖZKAN, S.: 2012 **Türk Eğitim Tarihi**. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- ÖZER, A.: 2012 “4+4+4 sitemi ile ilgili görüşleri”, (Çevrimiçi), <http://www.kamudanh Haber.com/sendika/egitimbir-sen/gaz-almak-icin-degil-sonuc-almak-icineylem-yapariz-h84689.html>, Erişim: 4.4.2017

- PARLA, T.: 1992 **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Kemalist-Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku,** Cilt 3, İstanbul, İletişim.
- PARLA, T.: 1993 **Türkiye'nin Siyasal Rejimi (1980-1989),** İstanbul, İletişim.
- PARLA, T.: 1993 **Ziya Gökalp Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm,** İstanbul, İletişim.
- PARMAKSIZOĞLU, İ.: **Türkiye'de Din Eğitimi,** Ankara, Ankara Milli Eğitim Basımevi. 1966
- PUSULA GAZETESİ “Paralel Yapı, Eğitim Bir-Sen’dir”, (Çevrimiçi), <http://www.pusulagazetesi.com.tr>, 15.12.2014, Erişim: 22.12.2016.
- PEKER HÜKÜMET (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP15> PROGRAMI (1946) htm, Erişim: 20.1.2018.
- PLATON.: 2010 **Devlet,** Çev: Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- QVORTRUP, L.: 2002 Society’s Educational System-An İntroduction to Niklas Luhmann’s pedagogical theory, (Çevrimiçi), file:///C:/Users/Computer/Downloads/LarsQvortrup-SocietysEdSystem%20(2).pdf, s.14, Erişim:1.7.2020.
- RADİKAL “Milli Eğitim bakanlığında Yeni Dönem.” (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/politika/milli-egitim-bakanliginda-yeni-donem063352/>,14.9.2011, Erişim: 12.5.2016

RESMÎ GAZETE	5830 sayılı Kanun, 1951, (Çevrimiçi), https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7882.pdf , Erişim: 12.5.2015.
RESMÎ GAZETE	6282 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2012, (Çevrimiçi), https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm , Erişim: 2.4.2016.
RESMÎ GAZETE	652 Sayılı KHK, 2011, (Çevrimiçi), www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110914-1.htm , Erişim: 9.8.2015.
RESMÎ GAZETE	676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 2016, (Çevrimiçi), https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161029-5.htm , Erişim: 12.8.2017.
RESMÎ GAZETE	(Çevrimiçi), https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140913.htm , Erişim: 23.12.2019.
RESMÎ GAZETE	“Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”, 1 Temmuz 2006, sayı, 26215, s. 40, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf . Erişim. 2.01.2021.
RESMÎ GAZETE	Milli Eğitim Bakanlığı Okul-Aile Birliği Yönetmeliği, 2012, (Çevrimiçi), https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/02/20120209-6.htm . Erişim: 23.2.2019.
RESMÎ GAZETE	“4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu”, (Çevrimiçi), https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf . Erişim:12.5.2017.

- RESMÎ GAZETE 2574 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr>, Erişim: 14.4.2016.
- RESMÎ GAZETE “Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Öğrencilerin Kılık Ve Kıyafet Yönetmeliği, 2012, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121127-1.htm>. Erişim. 13.5. 2016.
- ROUSSEAU, J. J.: 2008 **Ekonomi Politik Üzerine Söylem**, İstanbul, Say.
- ROUSSEAU, J. J.: 2009 **Emile**. Çev. Y. Aytunç, İstanbul, Say.
- SABAH “Erbakan'ın Özel İftarına Tepki”, 11. Ocak 1997.
- SABAH “Hoca Devri bitti”, (Çevrimiçi), <https://politik-acilar.blogspot.com/2017/07/>, 19 Haziran 1997, Erişim: 12.4.2020.
- SABAH “Yılmaz Salı Günü Başbakan”, <https://politikacilar.blogspot.com/2017/07/>, 27 Haziran 1997, Erişim: 12.4 2020.
- SABAH “4+4+4'ü, ezanın aslına dönmesine benzetti”. 1 Nisan 2012.
- SABAH “CHP 4+4+4 için Tandoğan Meydanı'nda”, (Çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/03/27chp-444-icin-tandogan-meydaninda>, 27.3.2012, Erişim: 28.1.2020.

- SABAH “CHP Nur Serter İkna Odalarını Savundu”, (Çevrimiçi)
www.sabah.com.tr/gundem/2015.02.05/chpli-nur-serter-ikna-odalarini-savundu., 2 Mayıs 2015, Erişim: 12.1.2016.
- SAKAOĞLU, N.: 1992 **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İstanbul, İletişim.
- SAKAOĞLU, N.: 2003 **Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SHAYEGAN, D.: 2014 **Yaralı Bilinç**. Çev. H. Bayrı, İstanbul, Metis.
- SOYSAL, M., FAZIL S.: 1983 “Türkiye’de Anayasalar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1**, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 28-42.
- ŞAHİNGİRAY, Ö.: 1999 **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri (1946-195)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası.
- Şirin, H.: 2000 “Eğitim Sistemin Özel Dershaneler”, **Kuram Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Sayı, 2, İstanbul, Pegem Yayıncılık.
- TAN, M.: 1994 “Toplumsal Değişim ve Eğitim: Kadın Bakış Açısından”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt. 27, s. 4, s. 83-96.
- TAN, M.: 2000 “Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği Türkiye Gerçeği”, **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, Hrz. Mine Göğüş Tan, Yıldız Ecevit, Serpil Sancar Üşür, İstanbul, TÜSİAD, s. 21-116

- TAN, M.: 2019 “Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar, İşlevci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Arşiv Cilt 23, Sayı 2, s. 555-571.
- TANSEL, A.: 2013 **Türkiye’de Özel Dershaneler: Yeni Gelişmeler Ve Dershanelerin Geleceği**, Türkiye Ekonomi Kurumu, s. 11-12 (Çevrimiçi), <http://www.tek.org.tr/files/disc/dt41.pdf>, Erişim: 27.1.2021.
- TAŞÇI, İ.: 2015 “8 soruda AYM’nin dersane kararı: Şimdi ne olacak?” (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_dershaneler_ne_olacak, Erişim: 12.7.2016.
- TAŞKIN, Y.: 2013 **AKP Devri, Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**, İstanbul, 2013.
- TAŞKIN, Y.: 2016 **Fethullah Gülen Portresi**, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2016, 3(1): 90-115.
- TEZCAN, M.: 1985 **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- T.C. 55. HÜKÜMET PROGRAMI Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1997.
- T.C. 61. HÜKÜMET PROGRAMI (Çevrimiçi), http://afyonluogluOrg/PublicWebFiles/Reports-TR/Hukumet_Prg/61_hukumet_programi., Erişim: 12.5.2019.

- T.C. 62. HÜKÜMET (Çevrimiçi), <https://www.AKPartiarti.org.tr/upload/documents/62nciHukumetProgrami.pdf>, 1 Eylül 2014, Erişim: 13.5.2018.
- T.C. 64. HÜKÜMET (Çevrimiçi), https://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/64.hukumet_programi.pdf, 25 Kasım 2015, Erişim: 13.5.2018.
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI “Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 2013, s.33, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>, Erişim: 2.1.2021.
- T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2011, “18. Milli Eğitim Şurası: Eğitimde 2023 Vizyonu Görüşler”, (Çevrimiçi), https://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc /2023_EGITIM_VIZYONU.pdf, Erişim: 12.5.2019
- T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI, “Okuryazarlık Seferberliği”, (Çevrimiçi). <https://www.meb.gov.tr/okuryazarlik-seferberligi/haber/15579/tr>, 2014, Erişim. 12.2.217.
- T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI “Meb Dershanelerin Özel Okula Dönüşüm Genelgesi ”, 2015, (Çevrimiçi), <http://www.meb.gov.tr/mevzuat/liste.php?ara=1>, Erişim:12.5.2016.
- T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI “Ulusal Projeler”, (Çevrimiçi), <http://tegm.meb.gov.tr/www/ulusal-projeler/kategori/>, Erişim: 7. 5. 2016.

- T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI “12 Yıllık Eğitim Sorular ve Cevaplar”, 2012, (Çevrimiçi), <http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/pdf.>, Erişim: 2.4.2016.
- T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI Millî Eğitim İstatistikleri, “Örgün Eğitim 2019-2020”, <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, Erişim: 20.1. 2020.
- TANİLLİ, S.: 1996 **Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz (8.baskı)**. İstanbul, İdeal.
- TİMUR, T.: 2003 **Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, İmge Yayınevi.
- TOBB.: 2010 “Sınıflar Evrensel Hizmet Fonu ile Akıllanacak” **Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Bilgi Dairesi Bülteni**, 5(60), 9., (Çevrimiçi), http://haber.tobb.org.tr/uploads/3321_2010_12.pdf, Erişim: 20.11.2019.
- TONGUÇ, İ. H.: 1947 **Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- TOPÇU, N.: 2017 **Türkiye'nin Maarif Davası**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- TOPRAK, E.: 2016 “Postkolonyal Bir Dava Olarak Yeni Türkiye'nin Yeni Ulusu”, **Ankara Üniversitesi SBF. Dergisi**, Cilt 71, No 1, 2016, s. 1-36.
- TOPRAK, O.: 2007 “2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti”, Ankara, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- TOR, H., AĞLI, E.: 2016 “Kadın ve Eğitim” Ankara, **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, s. 67-74
- TUBİTAK “Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi”, 2003, (Çevrimiçi), https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/Vizyon2023_Strateji_Belgesi.pdf, Erişim: 20.11.2019.
- TUĞAL, C.: 2014 Pasif Devrim İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi, 3. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları.
- TUNÇEL, Ö.: 2017 “AK Parti Dönemi Eğitim Politikalarına İlişkin Bir Örnek: Değerler Eğitimi”, (Çevrimiçi), <http://www.feministyaklasimlar.org/sayi-33-ekim-2017/AKParti-donemi-egitim-politikalarina-iliskin-bir-ornek/> Erişim: 2.1.2020.
- TÜİK İstatistiklerle Türkiye, 2015, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7330775/7339623/Turkey+_in_statistics_2015.pdf/317c6386-e51c-45de-85b0-ff671e3760f8, Erişim: 20.1.2020.
- TURAN, R.: 2012 “Eğitim ve Öğretimdeki Gelişmeler: Yeni Devlet Yeni Eğitim”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.
- TÜRKKAHRAMAN, M.: 2000 **Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm**, İstanbul, Birey Yayıncılık.
- ÜNAL, I. L.: 2013 “Kapitalist Toplumda Eğitim. Kuram ve Gerçekliğe Genel Bir Bakış”, **Praksis**, Dipnot Yayınları, Ankara, Sayı 33, 2013/3, s. 9-28.

- ÜSTEL, F.: 2004 **Makbul Vatandaşın Peşinde**, İstanbul, İletişim.
- WEBER, M.: 2006 **Sosyoloji Yazıları**, 8. Baskı, çev. Taha Parla, İstanbul, İletişim.
- YAVUZ, F.: 1968 **Din Eğitimi**, Ankara, Yeni Gün Matbaası.
- YAVUZ, H.: 2005 “Modernleşen Müslümanlar, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti”. **İslamcılık**, Cilt 6, İstanbul, Kitap Yayınevi, s. 544-575.
- YENİÇAĞ GAZETESİ “AK Parti iktidarı 17 yılda 15 kez eğitim sistemini değiştirdi”, 18.5.2019, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/AKParti-iktidari-17-yilda-15-kez-egitim-sistemini-degistirdi-234678h.HTML>.
Erişim: 15.6.2019.
- YETKİN, Ç.: 1983 **Türkiye’de Tek Parti Dönemi (1930-1943)**, İstanbul, Altın Kitaplar.
- YILMAZ, G. A.: 2013 “Devlet Kapasitesi Ve Umumi Müfettişlikler, Altyapısal İktidarın Yer elde İnşası”, **İstanbul, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**.
- YILDIRIM, E., POLAT, S.: 2018 “Çürüten Eski ve Bir Türlü Ortaya Çıkamayan Yeni Arasında Kemalizm, Sol ve Türk Sağı”, İstanbul, **Birikim Dergisi**, Sayı, 347, Mart 2018, s. 23-33
- YILMAZ, N.: 2005 “İslamcılık, AK Parti, Siyaset.”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: İslamcılık**, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin, Cilt 6, İstanbul, İletişim, s. 604-619.

- YİĞİT, A. A.: 1992 **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- YOLDAŞ, Y.: 2007 **İşlevsel- Yapısal Sistem Kuramı**, İstanbul, Alfa Aktüel Yayınları
- YÜKSEKÖĞRETİM KURULU YÖK Kanunu, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.5.2547.pdf>, Erişim: 19.12.2020.
- YÜCEL, H. A.: 1993 **Milli Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçler**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YÜCEL, H. A.: 1994 **Türkiye’de Orta Öğretim**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı.
- YÜKSEKÖĞRETİM KANUNU “2574 Sayılı Kanun”, (Çevrimiçi), www.mevzuat.gov.tr, Erişim. 12.5.2015.
- ZEYREK, Ş.: 2004 “Köy Enstitülerin Kuruluş ve Kapanış Nedenleri” **Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, s. 73-81.

Cumhuriyet Mitingleri.(2007), (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Mitingleri,Erişim:12.5.2016.

Ak Parti Programları 2001-2014, (Çevrimiçi), <https://www.akparti.org.tr/site/%20AKPartiarti/%20parti%20programi#/bolum>, Erişim: 2.5.2016.

Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun(2014). (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/201403141.htm>, Erişim.12.6.2017.

Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun (1921), (Çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf, Erişim: 15.4.2015.

“12 Yıllık Zorunlu Eğitime Yönelik Uygulamalar”, (Çevrimiçi), <https://www.memurlar.net/common/news/documents/469173/meb-2012-20.pdf>, Erişim: 12.5.2016.

“Benim Evladım Geri Zekâlıdır Diyor”, 2012, (Çevrimiçi), <https://www.haberler.com/okul-kaydi-icin-rapor-alanlari-evlatlarina-3905523-haberi/>, Erişim: 12.5.2016.

“Üniversiteler 4+4+4'e karşı seslerini yükseltti”, 2012, (Çevrimiçi), <http://www.egitimtercihi.com/gundem/1274-universiteler-444e-kars-seslerini-yukseltti.html>. Erişim: 2.5.2016.

“4+4+4 Boğaziçi Eğitim Fakültesi görüşü”, 2012, (Çevrimiçi), <http://www.egitimsen.boun.edu.tr/site/?p=1125>, Erişim: 12.5.2015.

“4+4+4' eğitim sistemi başlıyor”, 2012, (Çevrimiçi), <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/323714/bolum/23/video.html>, Erişim:12.5.2016.

“4+4+4 Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesinin Görüşü”, 2012, (Çevrimiçi), www.egitim.hacettepe.edu.tr/.../4+4+4EgtFakKurulKarar.pdf, Erişim:12.5.2015.

“AK Parti-Gülen Hareketi Çatışması”, 2014, (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/AKParti-G%C3-%BClen_Hareketi_%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1, Erişim: 2.6.2017.

“Birinci sınıfa kayıtlarla ilgili ‘Müfettişler Derneği’ açıklaması”, 2012, (Çevrimiçi), <https://www.memurlar.net/haber/267468/birinci-sinifa-kayitlarla-ilgili-mufettisler-dernegi-aciklamasi.html>, Erişim:12.5.2016.

“Diyanet’in 4-6 Yaş Kurslarına Yoğun İlgi”, (Çevrimiçi), <https://www.diyanet.tv/diyanetin-4-6-yas-kurslarina-yogun-ilgi>, 2015, Erişim: 2.1.2019.

“Eğitim-Sen: Merdiven altı dershaneler artacak”, (Çevrimiçi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/01/30/egitim-sen-merdiven-alti-dershaneler-artacak/> 2019, Erişim: 5.1.2020.

“Eğitim ve Öğretim Desteği 2014-2015”, 2014, (Çevrimiçi), https://ookgm.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=432., Erişim: 3.1.2019.

“Sıbyan mektepleri çocuklara ne yapıyor”, 2017, (Çevrimiçi), <http://www.egitimcaddesi.com/sibyan-mektepleri-cocuklara-ne-yapiyor/>, Erişim: 3.1.2019.

“Türgev’e 23 bin metrekairelik arsa 25 yıllığına bedelsiz tahsis edildi.”, 2014, (Çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/turgeve-23-bin-metrekairelik-arsa-25-yilligina-bedelsiz-tahsis-edildi,264863.>, Erişim: 1.12.2019.

“4+4+4 sistemi hakkında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nin görüşü” 2012, (Çevrimiçi), <http://www.ankder.org.tr/444-sistemi-hakkinda-egitim-bilimleri-fakultesinin-gorusu/>, Erişim:12.5.2015.

“Adalet ve Kalkınma Partisinin Kapatılma Davası”, 2007, https://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_ve_Kalk%C4%B1nma_Partisinin_kapat%C4%B1lma_davas%C4%B1, Erişim: 12.6.2016.

Anayasa Mahkemesi Kararı, 13.7.2015, (Çevrimiçi), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/5d165f96-094e-4204-93d4-b5b3c262e6e5?excludeGerekce=False&worfBdsOnly=False>, Erişim: 1.8.2020.

“Başbakan Grup Toplantısında Konuştu”, 2012, (Çevrimiçi), https://www.istanbuligercegi.com/basbakan-grup-toplantisinda-konustu-_16079.htm l., Erişim: 4.4.2016.

“Eğitim İzleme Raporu 2013”, (Çevrimiçi), <https://www.egitimreformu.girisimi.org/egitim-izleme-raporu-2013/>, Erişim: 3.5.2016.

“Eğitimi Şirket Gibi Yönetmeye Devam Ediyor” (Çevrimiçi), <http://egitimsen.org.tr/egitimi-sirket-gibi-yonetme-hamleleri-devam-ediyor/>, Erişim: 2.10.2016.

“Eğitim-Sen. 2015. Değerler Eğitimi Nedir? Nasıl Olmalıdır?”, 2015, (Çevrimiçi) <http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2015/12/De%C4%9Ferler-E%C4%9Fitimi-Bro%C5%9F%C3%BCr.pdf>, Erişim: 2.1.2019.

“Tabela Üniversiteler ve Eğitim”, (Çevrimiçi), <https://blog.milliyet.com.tr/tabela-universitesi-ve-egitim/Blog/?BlogNo=374175>, Erişim: 12.2.2018

“E- Muhtıra”, (Çevrimiçi), <https://tr.wikipedia.org/wiki/E-muht%C4%B1ra>, Erişim: 12.6.2018.

“MEB’in İslami Vakıflar ile Yaptığı Protokoller. (2014)”.(Çevrimiçi), <http://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/yeni-milli-egitim-bakanligimiz-islami-vakiflar-2468/#.XhTmPUczbDe>, Erişim: 1.12.2019.

“4+4+4 sistemindeki sorunların çözüm yeri hastaneler değildir!”, (Çevrimiçi), https://www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=66edfa30-9232-11e7-b66d-1540034f819c, Erişim: 25.12.2020.

“Zorunlu Eğitim 12 Yıla Çıkıyor, Fiilen 4 Yıla İniyor!”, (Çevrimiçi) <http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2016/02/Zorunlu-E%C4%9Fitim-bro%C5%9F%C3%BCr.pdf>, Erişim: 20.12. 2020.

“Değerler Eğitimi Nedir? Nasıl Olmalıdır?” .(Çevrimiçi), <http://egitimsen.Org.tr/wp-content/uploads/2015/12/De%C4%9Ferler-E%C4%9Fitimi-Bro%C5%9F%C3%BCr.pdf>. Eğitim-Sen. 2015, Erişim: 23.12.2020

“Ömer Dinçer Hezeyan İçerisinde”, https://www.turkegitimsen.org.tr/icerik_goster.php?Id=2598, Erişim: 20.12.2020.

“2002 yılında yüzde 45 olan kız çocuklarımızın ortaöğretimde okullaşma oranı bugün gururla ifade edebiliriz ki yüzde 83'lere ulaşmış bulunmaktadır”, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/2002-yilinda-yuzde-45-olan-kiz-cocuklari-mizin-ortaogretimde-okullasma-orani-bugun-gururla-ifade-edebiliriz-ki-yuzde-83-le-re-ulasmis-bulunmaktadir/>, Erişim. 21.1.2020.

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf>, Erişim. 13.12.2020.

3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, (Çevrimiçi), https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_05/1815_2030_DAYANAK.pdf, Erişim:19.12.2020.

5580 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5580.pdf>, Erişim: 19.12.2020.

652 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110914-1.htm>, Erişim: 19.12.2020.

Kur'an Kursları Öğretim Programları, (Çevrimiçi), <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/489>, Erişim: 25.1.2021.

“4-6 Yaş Grubu Okul Öncesi Çocuk Gelişimi Sertifika Programı” (Çevrimiçi), <https://istanbul.diyaret.gov.tr/avcilar/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=760>, Erişim: 27.1.2021.

Gülen'in 18 Ağustos 2016 yılında yayınlanan videosu, “Sivrilersek sonumuz Cezayir gibi olur”, <https://www.youtube.com/watch?v=7YcLmsmOuY>, Erişim: 28.1.2021.

“Mankurt nedir? Mankurt ne anlama geliyor?”, (Çevrimiçi), “<https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/mankurt-nedir-mankurt-ne-anlama-geliyor-3514039/>” Erişim: 27.1.2021.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve ortaöğretimini İstanbul’da tamamladı. Lisans Eğitimi Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Tarih Bölümünde yaptı. Yüksek lisans eğitimi Karabük Üniversitesi’nin Tarih Bölümünde “Demokrat Parti Kültür Politikaları (1950 -1960)” başlıklı tezle tamamladı. 1997’den beri çeşitli kurumlarda eğitimci olarak çalışmaktadır.

